

ISSN - 2347-7075
Impact Factor - 8.141

INTERNATIONAL JOURNAL OF ADVANCE AND APPLIED RESEARCH

**Double-Blind Peer Reviewed / Bi-Monthly /
Referred / Open Access Research Journal**

Vol. 7 No. 38

March – April - 2026

Young Researcher Association

**International Journal of Advance and
Applied Research
(IJAAR)**

*A Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed
Journal*

ISSN-2347-7075

Impact Factor-8.141

March - April 2026

Volume - 7

Issue – 38

Published by:

Young Researcher Association, Kolhapur, Maharashtra, India

Website:<https://ijaar.co.in>

Submit Your Research Paper on Email

Regular Issue: editor@ijaar.co.in

For Publication Call On - 8624946865

KLE Society's
Shri Channagirishwar Prasadik Arts, Science and D. D.
Shirol Commerce College, Mahalingpur- Karnataka
Accredited 'A' by NAAC with CGPA 3.10 | Affiliated to Bagalkot University

CONFERENCE PROCEEDINGS

One-Day National Conference

On

Contemporary Discourses in Social Sciences and Languages

(Hybrid Mode)

Date: April 25, 2026 (Saturday)

Venue: Auditorium, KLE S.C.P. Degree College, Mahalingpur

Time: 10:00 AM onwards

Level: National Level

Mode: Hybrid (Offline & Online)

PATRONAGE

Chief Patrons:

Dr. Prabhakar B. Kore

Honorary Chairman, KLE Society | Chancellor, KAHER, Belagavi

Shri. Amit P. Kore

Chairman, KLE Society, Belagavi

Patron:

Shri. Jayanand Munavalli

Director, KLE Society, Belagavi

Chief Editors

Shri. T. D. Dangi

Shri. K. S. Patil

Working Editors

Shri. A. M. Ugare

Dr. S. C. Bijjaragi

CONFERENCE MANAGEMENT

Shri. N. B. Patil

Principal

Dr. S. D. Soraganvi

Conference Director | IQAC Coordinator & Associate Professor

Convener:

Shri. A. M. Ugare

Head & Assistant Professor, Dept. of Political Science

Co-Conveners:

Dr. S. S. Koli

Head & Assistant Professor, Dept. of Kannada

Shri. T. D. Dangi

Head & Assistant Professor, Dept. of History

ORGANISING COMMITTEE

Organizing Secretary:

Shri. C. M. Aigali

Head & Assistant Professor, Dept. of English

Joint Organising Secretary:

Shri. K. S. Patil

Assistant Professor, Dept. of English

Members:

- **Shri. P. M. Gouli** – Head & Assistant Professor, Dept. of Hindi
- **Shri. R. V. Chougala** – Head & Assistant Professor, Dept. of Journalism
- **Smt. S. I. Hosurmath** – Head & Assistant Professor, Dept. of Economics
- **Shri. P. S. Hipparagi** – Physical Education Director
- **Smt. P. M. Mutnali** – Head & Assistant Professor, Dept. of Sociology
- **Shri. S. S. Mugalyal** – Conference Treasurer & Assistant Professor, Dept. of Botany

ADVISORY COMMITTEE

- Dr. Mahesh Gajappanavar – Chairman & Associate Professor, Institute of Classical Kannada Language Studies, R.C.U Belagavi
- Dr. Gulab Rathod – Assistant Professor, Dept. of Hindi, K.S.W University Vijayapur
- Dr. Akshay Yardi – Assistant Professor, Dept. of English, K.S.W University Vijayapur
- Dr. M. N. Bennur – Associate Professor, Dept. of History, S.T.C College Banahatti
- Dr. M. S. Mirjekar – Associate Professor, Dept. of Economics, S.V.M College Ilkal
- Dr. A. U. Rathod – Assistant Professor, Dept. of Political Science, B.V.V.S Bagalkot
- Dr. Sukshant Patil – Physical Education Director, G.F.G.C Terdal

OBJECTIVE OF THE CONFERENCE

❖ To promote interdisciplinary dialogue

Encourage interaction among scholars, researchers, and students from various fields of social sciences and languages to exchange ideas and perspectives.

❖ To explore emerging trends and issues

analyze current developments, challenges, and transformations in social sciences and linguistic studies in the contemporary context.

❖ To provide a platform for research presentation

Offer an opportunity for participants to present their research findings, papers, and innovative ideas.

❖ To enhance academic collaboration

Foster networking and collaboration among institutions, academicians, and researchers for future research initiatives.

❖ To encourage critical thinking and discourse

Stimulate intellectual discussions that contribute to a deeper understanding of social, cultural, and linguistic changes in society.

Programme Agenda & Schedule 25th April 2026

President:

Shri. Jayanand M. Munavalli

Director, KLE Society, Belagavi, Chairman, LGB, Mahalingpur.

Inaugurator:

Prof. Basavaraj P. Donur

Academic Director & Head, Dept. of English, Central University of Kalaburagi.

Keynote Speaker:

Prof. Rahul Tripathi

Professor, Political Science, D. D. Kosambi School of Social Sciences, Goa University.

Speaker: Contemporary Discourse in Languages

Dr. Mahesh Gajappanavar

Chairman & Associate Prof., School of Classical Kannada Language Studies, RCU Belagavi.

Speaker: Contemporary Discourse in Social Sciences

Dr. M. S. Mirjekar

Associate Professor, Economics, SVM Arts Science & Commerce College, Ilkal, Karnataka.

Speaker: Historiography and Language: Who Writes History & How?

Dr. M. N. Bennur

Associate Prof., Dept. of History, STC College Banahatti.

Rapporteur:

Dr. S. P. Talawar

Principal & Head, Political Science Dept., Shivanand College, Kagwad.

Schedule

09:30 AM – 11:00 AM: Inaugural Ceremony

Welcome Address | Lighting of Lamp | Inaugural Address | Keynote Address | Presidential Address

11:00 AM – 11:15 AM: Tea Break

11:15 AM – 02:00 PM:

Technical Session I – Social Sciences (Offline)

Chair: Dr. M. S. Mirjekar

Venue: College Auditorium

Technical Session II – Languages (Offline)

Chair: Dr. Mahesh Gajappanavar

Venue: College Language Lab

02:00 PM – 02:45 PM: Lunch Break

02:45 PM – 04:30 PM:

Technical Session III – Online Presentations

Chair: Dr. M. N. Bennur

04:30 PM – 05:00 PM: Valedictory Function

Report Reading | Best Paper Awards | Certificate Distribution | Vote of Thanks | National Anthem

PARTICIPATION STATISTICS

CATEGORY	COUNT
TOTAL REGISTERED PARTICIPANTS	153
OFFLINE PRESENTATION	61
ONLINE PRESENTATION	92

SUB-THEMES OF THE CONFERENCE

ENGLISH

- ◆ Interdisciplinary approaches to literature and language
- ◆ Literature, history and cultural memory
- ◆ Literature & technology: digital humanities & new media
- ◆ Eco criticism and environmental humanities
- ◆ South Asian literature and culture
- ◆ Translation, multilingualism and transnational studies
- ◆ Gender, queer and feminist literatures
- ◆ Dalit, Tribal, Indigenous and protest literatures

POLITICAL SCIENCE

- ◆ Democracy, governance and political institutions
- ◆ Political thought and ideology
- ◆ International relations and global politics
- ◆ Human rights, social justice and constitutionalism
- ◆ Public policy, federalism and local governance
- ◆ Political parties, elections and civil society
- ◆ Conflict, peace and security studies

HISTORY

- ◆ Contribution of National leaders in the freedom struggle
- ◆ The study of local History: Sources and New perspectives
- ◆ Regional movements and the role of local leadership
- ◆ Use of modern technologies in Heritage Conservation
- ◆ New discoveries and Research in Indian Archaeology
- ◆ Digital History and Modern Research methods
- ◆ Regional History and Cultural heritage of the Bagalkot district

SOCIOLOGY

- ◆ Social stratification, caste and class
- ◆ Gender, family and kinship
- ◆ Religion, culture and social change
- ◆ Urban and rural sociology
- ◆ Migration, displacement and community
- ◆ Health, wellbeing and society
- ◆ Youth, education and social mobility

JOURNALISM & MASS COMMUNICATION

- ◆ Digital journalism and new media
- ◆ Media ethics and responsible reporting
- ◆ Social media, fake news and fact-checking
- ◆ Development journalism and rural reporting
- ◆ Investigative journalism and public interest
- ◆ Media law, regulation and press freedom

KANNADA

- ◆ ಕನ್ನಡವಚನಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿಕೌಟುಂಬಿಕಪರಿಕಲ್ಪನೆ
- ◆ ಕನ್ನಡಜನಪದಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆಮಹಿಳೆಯರಕೊಡುಗೆ
- ◆ ಕನ್ನಡಕಾದಂಬರಿಲೋಕದಲ್ಲಿದಲಿತಸಂವೇದನೆಗಳು
- ◆ ಜ್ಞಾನಯೋಗಾಶ್ರಮಸಿದ್ಧೇಶ್ವರಶ್ರೀಗಳಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಸಾಹಿತ್ಯ

हिंदी | HINDI

- ◆ हिन्दीभाषाकाविकासऔरवर्तमानपरिदृश्य
- ◆ इक्कीसवींसदीकाहिंदीसाहित्यकीप्रवृत्तियां (विभिन्नविधाओंकेसंदर्भमें)
- ◆ हिंदीसाहित्यमेंविविधविमर्श
- ◆ नईशिक्षानीतिऔरहिंदीभाषा
- ◆ अनुवादकीप्रासंगिकताऔरहिंदीभाषा
- ◆ हिंदीऔरभारतीयभाषाओंकासंबंध
- ◆ हिंदीसाहित्यमेंमानवतावादीदृष्टि
- ◆ हिंदीप्रवासीहिंदीसाहित्य

ECONOMICS & AGRIL. MARKETING

- ◆ Agricultural economics and rural development
- ◆ Development economics and poverty alleviation
- ◆ Labour economics and employment
- ◆ Microfinance, SHGs and financial inclusion
- ◆ Trade, globalisation and economic integration
- ◆ Women's economic empowerment
- ◆ Digital platforms and e-marketing in agriculture
- ◆ APMC reforms and agri-business

PHYSICAL EDUCATION

- ◆ Physical education, sports sciences & Yoga
- ◆ Physical wearable fitness technology, AI & Data in Sports science
- ◆ E-Sports, virtual fitness & sustainable sports practices
- ◆ Public health policies in sports, sports medicine & sports industry
- ◆ Lifestyle Management, community health & fitness

LIBRARY SCI./EDUCATION

- ◆ Library & information science, digital resources
- ◆ Educational policy, pedagogy and teacher education

GLIMPSES OF THE CONFERENCE

Prof. Basavraj Donur Inaugurating Conference

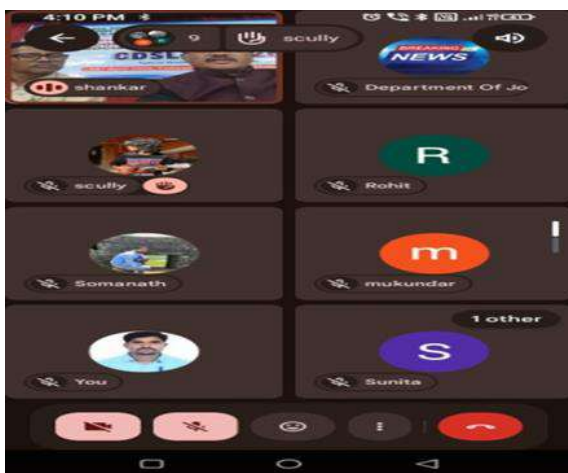
Prof. Rahul Tripathi Delivering Key-Note Address

Dignitaries Releasing Conference Abstracts Book

Participants Presenting Papers in Auditorium

Participants Presenting Papers Online

Participants with Best Paper Presentation Awards

ABOUT KLE SOCIETY

The Karnataka Lingayat Education (KLE) Society was established in 1916 to bring quality education to all sectors of society in North Karnataka. Today, KLE runs 317 institutions with more than 18,000 staff serving about 1,45,000 students every year, from KG to PG, across disciplines such as Basic Sciences, Commerce, Management, Medical Sciences, Engineering, and Teacher Education. All Higher Education Institutions are accredited 'A' and above, with international collaborations in UK, USA, Malaysia, China and Zimbabwe.

ABOUT THE COLLEGE

KLE Society's Shri Channagirishwar Prasadik Arts, Science & D.D. Shirol Commerce College, Mahalingpur, established in June 1987, brings quality higher education to rural Bagalkot District. Affiliated to Bagalkot University, Jamakhandi, the college offers UG and PG programmes across Arts, Science and Commerce with qualified faculty, well-equipped infrastructure, central library, computer laboratory, Language laboratory and a strong IQAC committed to academic excellence and holistic development..

ABOUT MAHALINGPUR

Mahalingpur is a prominent town in Bagalkot district of Karnataka, known for its agriculture, trade, and educational institutions. It is well connected by road to major cities like Bagalkot, Vijayapur, Hubballi, Dharwad and Belagavi with regular KSRTC bus services. The nearest railway stations are Ghataprabha, Vijayapur and Bagalkot, which connect the town to major railway routes. Nearby tourist attractions include the historic sites of Badami, Pattadakal, Aihole, Gokak falls, world-famous GolGumbaz famous for their ancient temples and architecture.

SAPTARISHIS OF K.L.E. SOCIETY

Prof. M. R. Sakhare

Prof. S. S. Basavnal

Shri. B. B. Mamdapur

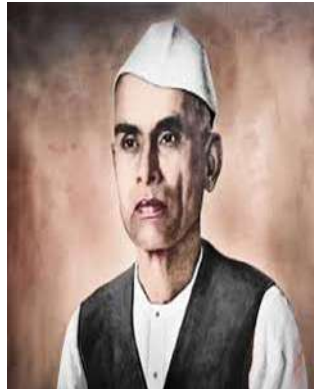
Dr. H. F. Kattimani

Prof. B. S. Hanchinal

Prof. P. R. Chikodi

Sardar V. V. Patil

Dr. Prabhakar Kore
Honorary Chairman, KLE Society Chancellor,
KAHER, Belagavi.

MESSAGE

It is a matter of pleasure to commend and extend sincere congratulations to the committed and dynamic team of KLE Society's SCP Arts, Science and D. D. Shirol Commerce College, Mahalingpur, for the successful organization of the National Level Conference on "Contemporary Discourses in Social Sciences and Languages" held on 25th April 2026.

This accomplishment reflects academic excellence, innovation, and collective dedication. The conference provided a meaningful platform for scholarly engagement, fostering academic dialogue, diverse perspectives, and the advancement of research in the fields of social sciences and languages.

The well-coordinated execution of the event, featuring insightful keynote addresses, scholarly deliberations, and active participation, has contributed significantly to academic enrichment and intellectual exchange among participants.

Appreciation is extended to the vision, leadership, and collaborative efforts of the organizing committee, which continue to uphold the academic standards and values of the institution. Such initiatives are instrumental in strengthening research culture and academic excellence.

Date: 25-04-2026

Dr. Prabhakar Kore

Shri. Amit P. Kore
Chairman, Board of Management
KLE Society, Belagavi.

Message

It is an immense pleasure and profound gratitude that I pen this message to extend my heartfelt compliments to the dedicated team of KLE Society's SCP Arts, Science and D. D. Shirol Commerce College, Mahalingpur, for the resounding success of the One Day National Conference held on 25th April 2025.

As the Chairman of KLE Society, it is a matter of great pride to witness such a significant academic initiative. I extend my heartfelt best wishes to the organizing committee, resource persons, and participants for making this Endeavour a grand success. May this Conference ignite new aspirations and contribute to the realization of the vision of "Contemporary Discourses in Social Sciences and Languages."

Our institution remains deeply committed to nurturing intellectual curiosity and national consciousness among students and scholars. Through such academic platforms, we aim to encourage dialogue, research exploration, and policy-oriented insights that contribute to India's holistic development. The discussions and presentations in this Conference highlight the importance of education, technology, entrepreneurship, environmental awareness, and social harmony key pillars of a developed nation.

On behalf of the Board of Directors and the entire KLE fraternity, I sincerely appreciate the exceptional leadership and collaborative spirit of your team. Your efforts significantly contribute to our mission of promoting intellectual exchange and societal impact.

With profound appreciation and warm regards,

Date: 25-04-2026

Shri. Amit P. Kore

Shri. Jayanand Munavalli
Director, KLE Society, Belagavi
Chairman of Local Governing Body
KLE'S SCP Degree College, Mahalingpur.

MESSAGE

It is a matter of great pride and satisfaction to extend my warm compliments on the successful organization of the National Level Conference on “Contemporary Discourses in Social Sciences and Languages,” held on 25 April 2026.

This academic initiative reflects a strong commitment to fostering innovation, scholarly dialogue, and interdisciplinary collaboration across the nation. Such platforms play a vital role in nurturing intellectual curiosity and encouraging meaningful exchange of ideas among academicians, researchers, and students.

The planning, dedication, and creative foresight demonstrated by the organizing team deserve high appreciation. The conference has provided an excellent platform for thought-provoking discussions and insightful deliberations, significantly enriching its academic value.

I sincerely appreciate the efforts of the organizers, faculty members, and students in making this event a grand success. Their collective commitment and teamwork are truly commendable.

With the best wishes for continuous success.

Date: 25-04-2026

Shri. Jayanand Munavalli

ACKNOWLEDGEMENT

It is with a deep sense of academic fulfillment and responsibility that this volume of selected papers, emerging from the National Conference on “**Contemporary Discourses in Social Sciences and Languages,**” held on April **25, 2026**, is presented to the scholarly community. The conference served as a vibrant intellectual platform for critical inquiry, fostering meaningful dialogue on evolving perspectives, methodological innovations, and interdisciplinary intersections within the domains of social sciences and languages. It facilitated rich engagements on issues of culture, identity, society, communication, and the transformative role of language in shaping human experience and knowledge systems.

I deem it a privilege to place on record my profound gratitude to the KLE Society, a distinguished institution in the field of higher education, for its unwavering commitment to academic excellence, research, and the promotion of inclusive and socially relevant scholarship. I also acknowledge with sincere appreciation the institutional support extended by Shri Channagiriswar Prasadik Arts, Science and D. D. Shirol Commerce College, Mahalingpur, which continues to nurture a dynamic environment for intellectual growth, critical thinking, and interdisciplinary research.

I express my respectful thanks to the Honorable Chairman, Dr. Prabhakar Kore, Chairman Shri Amit P. Kore, and the Board of Management for their visionary leadership, constant encouragement, and steadfast support in advancing academic initiatives that bridge theory and practice within the social sciences and humanities.

I extend my heartfelt appreciation to the Inaugurator, Dr. Basavaraj Donur, Professor, Department of English, Central University of Kalaburgi, and the Chief Guest, Dr. Rahul Tripathi, Professor, Department of Political Science, Goa University, Goa, for their esteemed presence and thought-provoking insights, which enriched the academic deliberations and inspired deeper reflection among participants. I also acknowledge with gratitude the resource persons and paper presenters whose scholarly contributions, grounded in diverse theoretical and linguistic perspectives, significantly enhanced the academic rigor and relevance of the conference proceedings.

I place on record my special appreciation for the dedicated efforts of the Conference Director, Dr. Smt. S. D. Sorganvi; Convener, Dr. A. M. Uagare; Co-Conveners, Dr. S. S. Koli and Shri T. D. Dangi; Organizing Secretary, C. M. Aigali; and Joint Organizing Secretary, Shri K. S. Patil. Their meticulous planning, academic vision, and organizational excellence, along with the collective support of faculty members, non-teaching staff, technical staff, and student volunteers, ensured the successful conduct of this intellectually enriching event.

I also acknowledge with gratitude the support of sponsors, well-wishers, and all those who contributed, directly or indirectly, to the success of this academic Endeavour. A special note of appreciation is extended to Prarup Publication, Kolhapur, the publisher of the International Journal of Advance and Applied Research (ISSN -23-70750) , for facilitating the publication of selected papers in its special issues, thereby amplifying the scholarly reach, visibility, and impact of the conference outcomes.

It is earnestly hoped that this volume will contribute meaningfully to contemporary debates in social sciences and language studies, encouraging critical reflection, fostering interdisciplinary dialogue, and promoting research that is socially responsive, culturally sensitive, and linguistically inclusive.

Date: 25.04.2026

**Principal
Shri N. B. Patil**

EDITORIAL

It gives us immense pleasure to present Volume March- April 2026 of the Journal International Journal of Advance and Applied Research ISSN-2347-7075, Double-Blind Peer Reviewed international open-access platform committed to fostering interdisciplinary scholarship and intellectual engagement.

This issue reflects the dynamic and evolving landscape of contemporary research in literature, language, culture, and interdisciplinary humanities. The diverse range of contributions featured in this volume underscores the journal's commitment to providing a space for rigorous academic inquiry, critical reflection, and innovative perspectives.

The present issue brings together scholarly articles that engage with themes such as diaspora, cultural memory, identity, ecocriticism, gender studies, digital humanities, and postcolonial discourse. From explorations of Indian diasporic literature and its evolving notions of home and identity, to nuanced analyses of cultural memory and historical consciousness, the articles collectively demonstrate how literature serves as both a reflective and transformative force in society.

Significantly, the issue also highlights the intersections of literature with contemporary concerns such as environmental humanities, technological transformations, and issues of social justice. Contributions addressing feminist, queer, Dalit and indigenous literatures further enrich the discourse by foregrounding marginalized voices and alternative narratives. The inclusion of studies on digital humanities and new media narratives reflects the journal's engagement with emerging academic trends and the changing modes of literary production and reception.

Another noteworthy feature of this volume is its multilingual inclusivity, with articles presented in both English and Hindi Kannada. This reflects our commitment to embracing linguistic diversity and promoting scholarly dialogue across cultural and regional boundaries. Such inclusivity strengthens the journal's vision of being a truly global and accessible platform for knowledge dissemination.

We extend our sincere gratitude to all the contributors for their valuable research, to the reviewers for their meticulous evaluation, and to the editorial team for their unwavering dedication. Their collective efforts ensure the academic integrity and quality of the journal. As we present this issue, we hope it will stimulate critical thinking, inspire further research, and contribute meaningfully to ongoing academic conversations. We remain committed to nurturing scholarly excellence and encouraging interdisciplinary exploration in the years to come.

Date: 25.04.2026

Editors

Shri. T. D. Dangi

Shri. K. S. Patil

Shri. A. M. Ugare

Dr. S. C. Bijjaragi

Sr. No.	Name of Author	Title of Paper	Page No.
1	Abhayakumar M. Ugare	Human Rights and Social Justice: Ensuring Equality and Dignity in Contemporary Society	1 - 3
2	ಮುಚುಂಡಪ್ಪ ಬಡಿಗೇರ	ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮ ಮತ್ತು ರಾಜಕಾರಣ	4 - 9
3	ಡಾ. ಜಿ. ಎಲ್. ರಜಪೂತ ಡಾ. ಅಜೇಯ. ಅಬ್ಬಾರ	ಭಾರತದ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ: ಒಂದು ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ	10 - 13
4	Chidanand M. Aigali	Artificial Intelligence and the Transformation of Creativity in English Language and Literature	14 - 18
5	Krishnakant Patil	Caste, Patriarchy, and Resistance: Dalit Women in Taming of the women by P. Sivakami	19 - 23
6	Mr. Praveen T. Athani Shri Chidanand M. Aigali	The Violence of Scientific Progress: Emotional Abandonment in Frankenstein and Never Let Me Go	24 - 27
7	Earappa Dr. Srinivas Vooradi	Human vs Nature: Environmental Ethics in The Man-Eater of Malgudi	28 - 31
8	ನಾಗಪ್ಪಾ ಲ ಹಿಪ್ಪರಗಿ ತಿಪ್ಪಣ್ಣ ಧ ಡಂಗಿ	ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪರಂಪರೆ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ “ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನ ಸ್ಮಾರಕಗಳ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ”	32 - 39
9	ಡಾ. ಲೋಕೇಶ್ ಭಜಂತ್ರಿ	ಪಟವರ್ಧನರ ಕಾಲದ ಸ್ಮಾರಕಗಳ ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತು	40 - 54
10	ಶ್ರೀಮತಿ ಮಂಜುಷಾ ನಾಯಕ	ಅಥಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಸ್ವತಂತ್ರ ಹೋರಾಟಗಾರರು	55 - 56
11	Dr. Girish Hanamareddy	The Role of the Khadi Movement of Karnataka in the Freedom Struggle	57 - 63
12	ಡಾ. ಶಂಕರ ಎಸ್ ಕೋಳಿ	ಡಾ. ಸಿದ್ದಲಿಂಗಯ್ಯನವರ ಏಕಲವ್ಯ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಅನಾವರಣ	64 - 68
13	ಕು. ಜಯಶ್ರೀ. ಹೊರಟ್ಟಿ	ವಚನಕಾರರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮಾನವೀಯ ಚಿಂತನೆ	69 - 71
14	ಡಾ. ನಾಗರೆಡ್ಡಪ್ಪ ಹೆಚ್	ಕನ್ನಡ ಕಾದಂಬರಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದಲಿತ ಸಂವೇದನೆಗಳು	72 - 74
15	ಡಾ. ನಂದಿನಿ ಎನ್	ಗಂಗೆಯ ಶಿಖರಗಳಲ್ಲಿ : ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ನೋಟದ ಪ್ರವಾಸ ಕಥನ ಓದುಗರಿಗೆ ಅನುಭೂತಿ ;ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಪ್ರಿಯರಿಗೆ ದರ್ಶನಾನುಭವ	75 - 80
16	ಕುಮಾರಿ. ಎಸ್. ಎಸ್. ತೇಲಿ	ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೌಟುಂಬಿಕ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ	81 - 87
17	Jayashree Talavar Prof. Onkaragouda Kakade	Digital Media Habits Among Women Self-Help Group (SHG) Members	88 - 95
18	ಡಾ.ಬಿ.ಟಿ.ಮುದ್ದೇಶ್	ಸಾಮಾಜಿಕ ಜಾಲ ತಾಣಗಳು ವರ ಇಲ್ಲವೇ ಶಾಪ	96 - 100

Sr. No.	Name of Author	Title of Paper	Page No.
19	Pavitra Kambar Prof. Onkaragouda Kakade	Digital Media News Consumption among Youth	101 - 108
20	ಶ್ರೀಮತಿ ಪೂಜಾ ಮುತ್ಯಾಳಿ	ಆಧುನಿಕ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಜೀವನದ ಮಹತ್ವ	109 - 112
21	Dr. Lokesh Rathod	A Study of Socio-Economic Impact of Self-Help Groups on Rural Development in Bagalkot	113 - 119
22	Smita Irraya Hosurmath	The Impact of Agricultural Economics on Sustainable Rural Development	120 - 124
23	ಪ್ರವೀಣ ಕುಮಾರ ರಾಮ	ಸಾಮಾಜಿಕ ಆಂದೋಲನ और लोक नीति निर्माण: भारत के विशेष सन्दर्भ में	125 - 136
24	ಡಾ. ಶಿಲಾ ಭಾಸ್ಕರ	हिन्दी साहित्य में वृद्ध विमर्श	137 - 141
25	ಮಂಜುನಾಥ ಬಾಲನಾಯಕ	हिंदी भाषा का विकास और वर्तमान परिदृश्य	142 - 146
26	ಶಿವಾನಂದ ಸಂಗಲಿ	हिंदी साहित्य में विविध विमर्श	147 - 149
27	ಪ್ರಶಾಂತ ಎಂ ಗೌಲಿ	हिंदी साहित्य के विविध गद्य विधाओं में चित्रित दलित विमर्श	150 - 153
28	ಮಮತಾ ಗುಮಶೆಟ್ಟಿ ಡಾ. ಪ್ರಭಾವತಿ ಎಸ್ ಚಿತ್ತೋಟಿ.	ಜ್ಞಾನ ಯೋಗಾಶ್ರಮ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಶ್ರೀಗಳ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯ	154 - 158
29	ವಿಠಲ ಗುಮಚನಮರಡಿ. ಡಾ. ಮಹೇಶ ಗಾಜಪ್ಪನವರ	ಕನ್ನಡ ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೌಟಂಬಿಕ ಭಾಷಾ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ	159 - 168
30	Sannaprabhu	Exploring Gender-Based Marginalization under Patriarchal Structures in Heart Lamp by Banu Mushtaq	169 - 172
31	ಕು. ಸುಶ್ಮಿತಾ ಗೌಡರ	ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಆಡಳಿತ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು	173 - 176

Human Rights and Social Justice: Ensuring Equality and Dignity in Contemporary Society

Abhayakumar M. Ugare

Assistant Professor, Hod Dept of Political Science

KLE SCP Degree College, Mahalingpur

Corresponding Author – Abhayakumar M. Ugare

DOI - 10.5281/zenodo.20449862

Abstract:

Human rights and social justice are fundamental principles that guide the development of equitable and inclusive societies. This paper examines the relationship between human rights and social justice, focusing on their role in promoting equality, dignity, and fairness. It explores how legal frameworks, social institutions, and public policies contribute to the protection of rights and the reduction of social inequalities. The study also highlights contemporary challenges such as discrimination, economic disparity, and limited access to justice. Using a qualitative approach based on secondary sources, the paper emphasizes the importance of integrating human rights into governance and social practices. It concludes that achieving social justice requires collective efforts, effective policies, and active citizen participation.

Keywords: Human Rights, Social Justice, Equality, Democracy, Inclusion, Public Policy.

Introduction:

Human rights are the basic rights and freedoms that belong to every individual, regardless of their nationality, gender, religion, or social status. These rights include civil, political, economic, social, and cultural rights, all of which are essential for living a life of dignity and respect.

Social justice, on the other hand, refers to the fair distribution of resources, opportunities, and privileges within a society. It aims to eliminate inequalities and ensure that all individuals have equal access to rights and opportunities.

In contemporary society, the relationship between human rights and social justice is increasingly significant. While human rights provide a legal and moral framework, social justice ensures that these rights are realized in practice. Together, they form the foundation of a just and democratic society.

Methodology:

This study adopts a qualitative research methodology based on secondary data sources.

The research includes:

- Academic books and scholarly articles
- Reports from national and international organizations
- Government policies and legal frameworks

The analysis is interpretative, focusing on understanding the connection between human rights and social justice in modern society.

Objectives:

The main objectives of this study are:

1. To understand the concept of human rights and social justice
2. To examine their interrelationship in contemporary society
3. To analyze the role of institutions in protecting human rights

4. To identify challenges in achieving social justice
5. To suggest measures for strengthening equality and inclusion

Importance of the Study:

The study is important because:

- It highlights the need for protecting human dignity and equality
- It helps understand social inequalities and their causes
- It provides insights into policy-making and governance
- It contributes to academic discussions on justice and rights
- It promotes awareness about fundamental rights and responsibilities

Relevance of the Study:

The relevance of human rights and social justice is evident in today's world:

- **Rising Inequality:** Economic and social disparities continue to affect large sections of society
- **Discrimination Issues:** Gender, caste, race, and religion-based discrimination persist
- **Globalization:** While it creates opportunities, it also increases inequality in some areas
- **Access to Justice:** Many individuals still face barriers in accessing legal protection

In India, constitutional provisions and social policies aim to ensure justice, but challenges remain in their implementation.

Findings:

The study reveals the following key findings:

- Human rights provide a foundation for ensuring dignity and equality

- Social justice requires active implementation of these rights
- Institutional mechanisms play a crucial role in protecting rights
- Inequality and discrimination remain major obstacles
- Awareness and education are essential for promoting justice

These findings indicate that achieving social justice is an ongoing process.

Limitations:

The study has certain limitations:

- It is based on secondary data and lacks primary field research
- The analysis is general and may not reflect all regional differences
- Rapid social and political changes may influence the relevance of findings
- Limited scope within the broad subject area

Despite these limitations, the study provides a meaningful understanding of the topic.

Conclusion:

Human rights and social justice are essential pillars of a fair and democratic society. While significant progress has been made in promoting rights and equality, many challenges still remain. Ensuring social justice requires not only strong legal frameworks but also effective implementation and public awareness.

A comprehensive approach involving government institutions, civil society, and citizens is necessary to create an inclusive and equitable society. Strengthening human rights and promoting social justice will ultimately lead to sustainable development and social harmony.

References:

1. Donnelly, J. (2013). Universal human rights in theory and practice. Cornell University Press.
 2. Freeman, M. (2017). Human rights: An interdisciplinary approach. Polity Press.
 3. Rawls, J. (1971). A theory of justice. Harvard University Press. Sen, A. (2009). The idea of justice. Harvard University Press.
 4. Nussbaum, M. (2011). Creating capabilities: The human development approach. Harvard University Press.
- United Nations. (1948). Universal Declaration of Human Rights. Government of India. (1950). The Constitution of India.

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮ ಮತ್ತು ರಾಜಕಾರಣ

ಮುಚ್ಚಂಡೆಪ್ಪ ಬಡಿಗೇರ

ಅತಿಥಿ ಉಪನ್ಯಾಸಕರು

ಸ. ಪ್ರ. ದ. ಕಾಲೇಜು ನವನಗರ, ಬಾಗಲಕೋಟೆ

ಸಂಶೋಧನಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಹಂಪಿ

Corresponding Author - ಮುಚ್ಚಂಡೆಪ್ಪ ಬಡಿಗೇರ

DOI - 10.5281/zenodo.20449901

ಸಾರಾಂಶ:

ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಭಾರತವು ಒಂದು ಕೃಷಿ ಪ್ರಧಾನ ದೇಶವಾಗಿದ್ದು, ರೈತರನ್ನು ಮತ್ತು ಕೃಷಿಯನ್ನು ದೇಶದ ಬೆನ್ನಲುಬು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಕೃಷಿ ಪ್ರಧಾನವಾದ ದೇಶವು ಕ್ರಮೇಣ ಸ್ವತಂತ್ರ ನಂತರ ಕೃಷಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆದ್ಯತೆಯನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತು. ಕೃಷಿಯು ದೇಶದ ಆರ್ಥಿಕ ಮೂಲ ಆದಾಯ, ರೈತರ ಆರ್ಥಿಕ ಮೂಲ ಆದಾಯ, ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಲು ಕೃಷಿಯು ಪ್ರಧಾನ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂದು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕೃಷಿಯು ಯಾಂತ್ರಿಕರಣ ಮತ್ತು ಹಸಿರು ಕ್ರಾಂತಿಯ ಪರಿಣಾಮದಿಂದಾಗಿ, ಕೃಷಿ ವ್ಯವಸಾಯದಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ತರಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕೃಷಿಯಲ್ಲಿ ವಾಣಿಜ್ಯೀಕರಣ ಬೆಳೆಗಳಾಗಿ ಅಡಕಿ ಭತ್ತ ಯಾಲಕ್ಕಿ ತಂಬಾಕು ಚಹಾ ಪುಡಿ ಕಬ್ಬು ಮುಂತಾದ ಬೆಳೆಗಳಾಗಿವೆ. ಕಬ್ಬು ಬೆಳೆಯು ವಿಶ್ವದ ಆರ್ಥಿಕ ಮೂಲ ಆದಾಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಬೆಳೆಯಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮವು ಇಂದು ರಾಜಕಾರಣವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮ ಬೀರುತ್ತವೆ. ಅತಿ ಹೆಚ್ಚು ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳು ರಾಜಕೀಯ ನಾಯಕತ್ವದ ಮಾಲೀಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉತ್ಪಾದನೆಗೆ ಬ್ರೆಜಿಲ್ ಪ್ರಥಮ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೆ ಭಾರತವು ದ್ವಿತೀಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉತ್ಪಾದನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮದ ವಿಕಾಸ ಮತ್ತು ಬ್ರೆಜಿಲ್ ದೇಶವು ಭಾರತದ ಮೇಲೆ ಸಕ್ಕರೆ ರಾಜಕಾರಣದ ಪ್ರಭಾವ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬೀರಿದೆ.

ಪ್ರಮುಖ ಪದಗಳು: ಸಕ್ಕರೆ ರಾಜಕಾರಣ, ವಾಣಿಜ್ಯೀಕರಣ ಬೆಳೆ ಕಬ್ಬು, ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮ, ರಾಜಕೀಯ, ನಾಯಕರ ಮಾಲೀಕತ್ವ.

ಪೀಠಿಕೆ:

ಭಾರತ ದೇಶದ ಸ್ವತಂತ್ರ ನಂತರ 19 ಮತ್ತು 20ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳು ಅಧಿಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ದೇಶದ ಆರ್ಥಿಕ ಮೂಲಾದಾಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳು ಸ್ಥಾಪಿತವಾದವು. ಈ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿ ರಾಜಕೀಯ ನಾಯಕರ ಮಾಲೀಕತ್ವ ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ, ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳು ಇಂದು ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ

ರಾಜಕಾರಣ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರುತ್ತವೆ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು 520 ರಿಂದ 550ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಈ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳು ಪ್ರತಿ ವರ್ಷಕ್ಕೆ 30 ರಿಂದ 35 ಮಿಲಿಯನ್ ಟೌನ್ ಸಕ್ಕರೆ ಉತ್ಪಾದನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿವೆ. ದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಐದು ಕೋಟಿ ಜನಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಒದಗಿಸುವಲ್ಲಿ ಈ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿವೆ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಹುದ್ದೆಯ ಪ್ರಮುಖ

ರಾಜ್ಯಗಳಾದ ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ, ಕರ್ನಾಟಕ ತಮಿಳುನಾಡು ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶ ಪ್ರಮುಖ ರಾಜ್ಯಗಳಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶವು ಅತಿ ಹೆಚ್ಚು ಸಕ್ಕರೆ ಉತ್ಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಮುಖ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಸಕ್ಕರೆ ಉತ್ಪಾದನೆಯನ್ನು ಕರಿಬೇಲು(sugarcane) ದಿಂದ ಶೇಕಡ 80% ರಷ್ಟು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆಬೀಟ್ (sugarbeet) ದಿಂದ ಶೇಕಡ20 % ರಷ್ಟು ಸಕ್ಕರೆ ಉತ್ಪಾದನೆ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮ ವಿಕಾಸ:

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮ ವಿಕಾಸದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯು ಸ್ವತಂತ್ರ ಪೂರ್ವ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಕೃಷಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಕಂಡು ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ . ಅಂದರೆ ಈ ಸ್ವಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿ ಡಚ್ಚರು ಹೀಗೆ ವಸಾಹತುಶಾಹಿ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಕ್ರಮಣ ಗೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಕೃಷಿಯಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳು ಕಂಡು ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ. ಸ್ವತಂತ್ರ ನಂತರ ಕೃಷಿಯಿಂದ ದೇಶದ ಆರ್ಥಿಕತೆಯನ್ನು ಬಲಪಡಿಸಲು ಸಾಕಷ್ಟು ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ತರಲಾಯಿತು. ಹೀಗಾಗಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮ ವಿಕಾಸವು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ನಂತರ ವೇಗವಾಗಿ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೊಂದುತ್ತಾ ಬಂದಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮದ ವಿಕಾಸದ ಹಂತಗಳನ್ನು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಹಂತಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸ್ವತಂತ್ರ ಪೂರ್ವ ಹಂತ:

ಭಾರತ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಪೂರ್ವವಾಗಿ, ಆರ್ಥಿಕ ಹಿತದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಯಾವುದೇ ರೀತಿಯ ಉದ್ಯಮಿಗಳು ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳು ಪ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಸಾಹತುಶಾಹಿ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಾದ ಈ ಸ್ವ ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿ ದಚ್ಚರು ಪೋರ್ಚುಗೀಜರು ಹೀಗೆ ಹಲವಾರು ವಸಾಹತುಶಾಹಿ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ಭಾರತದಲ್ಲಿ

ಅಕ್ರಮಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಕಾಲಮಾನದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಉದ್ಯಮಿಗಳು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ವಿಕಾಸ ಹೊಂದಿದ್ದವು. ಪ್ರಾರಂಭಿಕ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲ ಉತ್ಪನ್ನವು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರಲಾಗಿತ್ತು. ಕ್ರಮೇಣ ಭಾರತದ ಸ್ವತಂತ್ರ ನಂತರ 19 ಮತ್ತು 20ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಿ ವಿಕಾಸವು ಕಂಡುಬಂದಿತು. ಅಂದರೆ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿ 1932 ರಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಿ ನೀತಿ ಜಾರಿಗೆ ಬರುವ ಮೂಲಕ ವಿಕಾಸ ಹೊಂದುತ್ತಾ ಬಂದವು. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಉದ್ಯಮಿಗಳು ಆರಂಭಗೊಂಡವು ಕ್ರಮೇಣ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಸಹಕಾರಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಿಗಳು ಹೀಗೆ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮ ವಿಕಾಸ ಹೊಂದುತ್ತಾ ಬಂದವು.

ಸ್ವತಂತ್ರ ನಂತರದ ಹಂತ:

ಭಾರತ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ನಂತರ ವಿವಿಧ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಮತ್ತು ಉದ್ಯಮಗಳು ವಿಕಾಸ ಹೊಂದುತ್ತಾ ಬಂದವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉತ್ಪಾದನ ಉದ್ಯಮಗಳು ಸಹಕಾರಿ ಉದ್ಯಮಗಳಾಗಿ ವಿಕಾಸ ಹೊಂದುತ್ತಾ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶದ ಆರ್ಥಿಕತೆ ಬಲಪಡಿಸಲು ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಲು ಉದ್ಯಮಗಳು ವಿಕಾಸ ಹೊಂದುತ್ತಾ ಬಂದವು. 1947 ಸ್ವತಂತ್ರ ನಂತರ ಕ್ರಮೇಣ 1950ರಲ್ಲಿ ಪಂಚವಾರ್ಷಿಕ ಯೋಜನೆ ಆರ್ಥಿಕ ಪ್ರಗತಿಯ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದಿಂದ, ಈ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರ ನಂತರ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶ ಕರ್ನಾಟಕ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ತಮಿಳುನಾಡು ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶ , ಹೀಗೆ ವಿವಿಧ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಿಗಳು ವಿಕಾಸಗೊಂಡವು.

ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿ ಭಾರತದ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುಣೆ ಸಾಂಗ್ಲಿ ಸತಾರ ಕೊಲ್ಲಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳು

ವಿಕಾಸಗೊಂಡಿವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯದ ಬೆಳಗಾವಿ ಮಂಡ್ಯ ಬಾಗಲಕೋಟೆ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ತಮಿಳುನಾಡಿನ ತಂಜಾವೂರು ಈರೋಡ ತಿರುಚಿರಾಪಳ್ಳಿ ಜಿಲ್ಲೆಗಳು ಹಾಗೂ ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶದ ಮೀರತ್ ಸಹರಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆ ಹೀಗೆ ವಿವಿಧ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳು ವಿಕಾಸಗೊಂಡವು.

ಹಸಿರು ಕ್ರಾಂತಿ ಪರಿಣಾಮದ ನಂತರದ ಹಂತ:

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಹುದ್ದೆಮೇಗಳು ವಿಕಾಸಗೊಳ್ಳಲು ಹಸಿರು ಕ್ರಾಂತಿ ಪರಿಣಾಮದ ನಂತರದ ಹಂತವು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿದೆ. ಈ ಹಸಿರು ಕ್ರಾಂತಿಯ ಪ್ರಮುಖ ನಾಯಕರಾದ ಎಂ ಎಸ್ ಸ್ವಾಮಿನಾಥನ್ . ಈ ಕ್ರಾಂತಿಯ ಪ್ರಮುಖ ಉದ್ದೇಶ ಕೃಷಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಾದನೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಹೊಸ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನ ರಸಗೊಬ್ಬರ ಬೀಜಗಳು ಕೀಟನಾಶಕಗಳು ಮತ್ತು ನೀರಾವರಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂಲಕ ಕೃಷಿ ಉತ್ಪನ್ನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು ಪ್ರಮುಖ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳು ಹೆಚ್ಚು ನೀರಾವರಿ ಹಾಗೂ ಹೊಸ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನಗಳ ಬಳಕೆಯಿಂದ ಸಕ್ಕರೆ ಉತ್ಪಾದನೆಯ ಉದ್ಯಮಗಳ ಅಧಿಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ವಿಕಾಸ ಹೊಂದಲು ಈ ಹಂತವು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿದೆ.

ಆಧುನಿಕ ಹಂತದ ವಿಕಾಸ:

ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳ ವಿಕಾಸವು 19 ಮತ್ತು 20 ನೆಯ ಶತಮಾನದ ನಂತರ ಹೊಸ ಆಧುನಿಕ ಆವಿಷ್ಕಾರಗಳ ಮೂಲಕ ಹೆಚ್ಚು ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳು ವಿಕಾಸ ಹೊಂದಿದವು. ಆಧುನಿಕವಾಗಿ ಎಥಿನಾಲ್ ಮಿಶ್ರಣ ಯೋಜನೆ ಮೂಲಕ ಉತ್ಪನ್ನವನ್ನು ಅಧಿಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಈ ಯೋಜನೆ ಪ್ರಮುಖವಾಯಿತು. ಅಂದರೆ ಆಲ್ಕೋಹಾಲ್ ಮತ್ತು ಪೆಟ್ರೋಲನ್ನು ಮಿಶ್ರಣ ಮಾಡಿ ವಿದೇಶದಿಂದ ಇಂಧನ ಬಳಕೆ ಆಮದನ್ನು ಕಡಿಮೆಗೊಳಿಸುವ ಮೂಲಕ, ಕೃಷಿ

ಉತ್ಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉತ್ಪಾದನೆ ಇಳುವರಿ ಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಳಗೊಳಿಸಲಾಯಿತು. ದೇಶದಲ್ಲಿ ರತ್ತು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಳ ಗೊಳಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಯೋಜನೆಯ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಿಗಳ ವಿಕಾಸವನ್ನು ತರಲು ಪ್ರಮುಖ ಹಂತವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು.

ಪರಿಹಾರಗಳು:

ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರ ನಂತರ ವೇಗವಾಗಿ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೊಂದುತ್ತಾ ಬಂದವು. ಆದರೆ ರೈತರ ಮೂಲ ಆದಾಯದಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ ಸವಲತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಾಕಷ್ಟು ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಎದುರಾಗುತ್ತವೆ. ಅಂತಹ ಪ್ರಮುಖ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಪರಿಹಾರ ಕೈಗೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳ ಪಾತ್ರವೂ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿವೆ. ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯ ಹಸ್ತಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳ ಮಾಲಿಕತ್ವ ಹೊಂದಿರುವ ನಾಯಕರಿಂದಲೂ ಪರಿಹಾರಗಳನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಮುಖ ಪರಿಹಾರ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಈ ಕೆಳಗಿನಂತಿವೆ.

ನೀರಿನ ಸಂರಕ್ಷಣೆ:

ಸಕ್ಕರೆ ಉತ್ಪಾದನೆಗೆ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಕಬ್ಬು ಬೆಳೆಗಾರರ ರೈತರಿಗೆ ಕಬ್ಬು ಉತ್ಪನ್ನ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಉತ್ಪನ್ನ ಹೆಚ್ಚಾಗಬೇಕಾದರೆ ನೀರಾವರಿಯ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಸರ್ಕಾರದ ನೀತಿಗಳ ಜೊತೆಗೆ ನೀರಿನ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಅಣೆಕಟ್ಟುಗಳು ಕಾಲುವೆ ಮತ್ತು ಕೆರೆಗಳ ಮೂಲಕ ನೀರಿನ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಪರಿಹಾರ ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ

ಸಮರ್ಪಕ ಬೆಲೆ ನೀಡುವಿಕೆ:

ಸಕ್ಕರೆ ಉತ್ಪಾದನಾ ಉದ್ಯಮಗಳು ರೈತರಿಗೆ ನಿಗದಿತ ಸಮರ್ಪಕ ಬೆಲೆಯನ್ನು ನೀಡುವ ಮೂಲಕ ರೈತರ ಮೂಲ ಆದಾಯದ ಹೆಚ್ಚಳವಾಗುವುದು ಮತ್ತು ರೈತರಿಗೆ ಸಾಲ ಬಾಧೆಯ ಕೊರತೆಯು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ, ಮತ್ತು ಸರಿಯಾದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ನಿಗದಿತವಾಗಿ ಹಣ

ಪಾವತಿ ರೈತರಿಗೆ ಆಗುವುದು ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಪರಿಹಾರದ ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ.

ಪಾರದರ್ಶಕ ಆಡಳಿತ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯ ಹಸ್ತಕ್ಷೇಪ ಕಡಿಮೆಗೊಳಿಸುವಿಕೆ:

ಭಾರತದಲ್ಲಿರುವ ಹೆಚ್ಚು ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳು ರಾಜಕೀಯ ನಾಯಕರ ಮಾಲಿಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ, ತಮ್ಮ ಪಾರದರ್ಶಕ ಆಡಳಿತದ ಮೂಲಕ ಸಕ್ಕರೆ ಉತ್ಪಾದನಾ ರೈತರಿಗೆ ನಿಗದಿತ ಬೆಲೆ ಹಾಗೂ ಸಾಲ ಸೌಲಭ್ಯಗಳು ಸಬ್ಸಿಡಿ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಮೂಲಕ ಜೊತೆಗೆ ರಾಜಕೀಯ ಹಸ್ತಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡದೆ, ರೈತರ ಪರವಾಗಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಮೂಲಕ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ.

ಹೊಸ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನಗಳ ಬಳಕೆ:

ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳು ಸಹ ಹೊಸ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂಲಕ ಹಾಗೂ ರೈತರಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನಗಳ ಬಳಕೆಯ ಮೂಲಕ, ಸಕ್ಕರೆ ಉತ್ಪನ್ನ ಮತ್ತು ಕಬ್ಬು ಬೆಳೆಗಾರರ ಮೂಲ ಆದಾಯದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ತರಲು ಹೊಸ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನದ ಬಳಕೆಯು ಒಂದು ಪರಿಹಾರದ ಪ್ರಮುಖ ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ.

ಎಥಿನಾಲ್ ಮಿಶ್ರಣ ಯೋಜನೆ ಉತ್ಪಾದನೆಗೆ ಉತ್ತೇಜನ:

ರೈತರು ಬೆಳೆಯುವ ಕಬ್ಬು ಇಳುವರಿ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಳ ಉತ್ಪನ್ನವನ್ನು ನೀಡಲು ಹೊಸ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನದ ಮೂಲಕ ಪೆಟ್ರೋಲ್ ಮತ್ತು ಇಂಧನ ಆಲೋಹಾಲ್ ಮಿಶ್ರಣ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ, ಮತ್ತು ರಸಗೊಬ್ಬರಗಳನ್ನು ಬಳಸುವ ಮೂಲಕ, ವಿದೇಶದಿಂದ ಇಂಧನ ಆಮದು ಕಡಿತಗೊಳಿಸಿ ರಫ್ತಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಹೊತ್ತನ್ನು ನೀಡಲು, ಎಥಿ ನಾಲ್ ಉತ್ಪಾದನೆಗೆ ಉತ್ತೇಜನ ನೀಡುವುದು ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಪರಿಹಾರವಾಗಿದೆ

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮದ ರಾಜಕಾರಣ:

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿ 550 ರಿಂದ 700 ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳು ವಿಕಾಸ ಹೊಂದಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ರಾಜಕಾರಣಕ್ಕೂ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಹೆಚ್ಚು ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳು ರಾಜಕಾರಣಿಗಳ ಮಾಲಿಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ರಾಜಕಾರಣದ ಪ್ರಭಾವ ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೂ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳ ಮಾಲಿಕತ್ವವನ್ನು ಬಂಡವಾಳ ಶಾಹಿಗಳು ಶ್ರೀಮಂತರು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ, ಇವರು ರಾಜಕೀಯ ನಾಯಕರೊಂದಿಗೆ ನಿಕಟ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ರೈತರ ಮತಗಳ ಬ್ಯಾಂಕು ನಿಯಂತ್ರಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ಸಹಕಾರಿ ಬ್ಯಾಂಕುಗಳ ಮೂಲಕ ಸಾಲ ಸೌಲಭ್ಯಗಳು ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಮುಖ ರಾಜಕಾರಣದ ಅಂಶಗಳು ಈ ಕೆಳಗಿನಂತೆ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಹಕಾರಿ ಸಂಘಗಳು ಮತ್ತು ರಾಜಕಾರಣ:

ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಸಹಕಾರಿ ಸಂಘಗಳು ಮತ್ತು ಸಹಕಾರಿ ಬ್ಯಾಂಕುಗಳು ರಾಜಕೀಯ ನಾಯಕರ ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಈ ಸಹಕಾರಿ ಸಂಘಗಳು ರೈತರಿಗೆ ಸಾಲ ಸೌಲಭ್ಯವನ್ನು ನೀಡುವ ಮೂಲಕ ರೈತರನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಣಕ್ಕೆ ಒಳ ತರುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಸಕ್ಕರೆ ಹುದ್ದೆಗಳ ಕಾರ್ಮಿಕರಿಗೆ ಸಾಲ ಸೌಲಭ್ಯ ನೀಡುವ ಮೂಲಕ ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಕರ್ನಾಟಕ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಸಹಕಾರಿ ಸಂಘಗಳು ಮತ್ತು ಬ್ಯಾಂಕುಗಳು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಸಕ್ಕರೆ ರಾಜಕಾರಣವು ಅಧಿಕ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರುತ್ತಿದೆ.

ರಾಜಕೀಯ ಪ್ರಭಾವ:

ಸಕ್ಕರೆ ಹುದ್ದೆಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ರಾಜಕೀಯ ನಾಯಕತ್ವದ ಮಾಲಿಕತ್ವ ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ ರೈತರ ಮತಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ರಾಜಕಾರಣವನ್ನು

ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಂಡವಾಳ ಶಾಹಿಗಳು ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮಂತರು ಸಹಕಾರಿ ಸಂಘಗಳಲ್ಲಿ ಹೂಡಿಕೆ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೂ ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾರೆ.

ಸರ್ಕಾರದ ನೀತಿಗಳ ಪ್ರಭಾವ:

ಸಕ್ಕರೆ ಹುದ್ದೆಮೇಗಳ ರಾಜಕಾರಣವು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಸರ್ಕಾರದ ನೀತಿಗಳನ್ನು ತರವಲ್ಲಿ ರಾಜಕಾರಣಿಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ರಾಜಕೀಯ ಹಸ್ತಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಒಂದು ಪ್ರಭಾವವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ನಿಗದಿತ ಬೆಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವುದು, ಮರುಪಾವತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಸುವುದು ಸಬ್ಸಿಡಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದು ಹೀಗೆ ಹಲವಾರು ರಾಜಕಾರಣದ ಪ್ರಭಾವಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ರೈತರ ಮತ್ತು ಬ್ಯಾಂಕ್ ರಾಜಕಾರಣ:

ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ರಾಜಕೀಯ ನಾಯಕರ ಮಾಲಿಕತ್ವ ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿನ ರೈತರ ಮತ್ತು ಮತಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಭಿಕ್ಷುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ಈ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳು ರಾಜಕಾರಣದ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರುತ್ತವೆ.

ರೈತರ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ರಾಜಕಾರಣ:

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾದೇಶಿಕವಾಗಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳು ರಾಜಕೀಯ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಸಕ್ಕರೆ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳು ರಾಜಕೀಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೇಂದ್ರವಾಗಿಸಿಕೊಂಡು, ರೈತರ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾದೇಶಿಕಲಾಭೀಯ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ರಾಜಕಾರಣ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರುತ್ತದೆ.

ಭಾರತ ದೇಶದ ಮೇಲೆ ಬ್ರೆಜಿಲ್ ದೇಶದ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮದ ರಾಜಕಾರಣದ ಪ್ರಭಾವ:

ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಬ್ರೆಜಿಲ್ ದೇಶವು ಸಕ್ಕರೆ ಉತ್ಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ದೇಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಾರತವು ಎರಡನೆಯ ದೇಶವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭಾರತ ದೇಶದ ಮೇಲೆ ಬ್ರೆಜಿಲ್ ದೇಶವು ಸಕ್ಕರೆ ಹುದ್ದೆಮೇಗಳ ಪಾತ್ರ ಮತ್ತು ರಾಜಕಾರಣದ ಪಾತ್ರ ಬಹಳಷ್ಟು ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರುತ್ತದೆ. ಸಕ್ಕರೆ ಹುದ್ದೆಮೇಗಳು ಮತ್ತು ರೈತರ ಮಧ್ಯೆ ನಿಕಟ ಸಂಬಂಧ ಇರುವುದರಿಂದ ಬ್ರೆಜಿಲ್ ಮತ್ತು ಭಾರತದ ಮಧ್ಯೆ ಸಾಕಷ್ಟು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

- ಬ್ರೆಜಿಲ್ ದೇಶವು ಸಕ್ಕರೆ ಉತ್ಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ, ಎಥಿನಾಲ ಉತ್ಪನ್ನಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಉತ್ತೇಜನ ನೀಡುತ್ತದೆ
- ಬ್ರೆಜಿಲ್ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಭಾರತದಂತೆ ಹೆಚ್ಚು ರಾಜಕೀಯ ಹಸ್ತಕ್ಷೇಪ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯ ನಿರ್ಧಾರ ಬೆಲೆಗೆ
- ಹೆಚ್ಚಿನ ಆದ್ಯತೆ ನೀಡಲಾಗುತ್ತದೆ.
- ಬ್ರೆಜಿಲ್ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉತ್ಪನ್ನವನ್ನು ಆಮದು ಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ರಫ್ತಿಗೆ ಆದ್ಯತೆ ನೀಡಲಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗಾಗಿ
- ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯ ಸ್ಪರ್ಧಾತ್ಮಕತೆಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆದ್ಯತೆ ನೀಡಲಾಗುತ್ತದೆ.
- ಬ್ರೆಜಿಲ್ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಹಕಾರಿ ಸಂಘಗಳ ಮತ್ತು ಸ್ಥಳೀಯ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ರಾಜಕೀಯ ನಾಯಕರುಗಳ ಹಸ್ತಕ್ಷೇಪ ಕಡಿಮೆ
- ಬ್ರೆಜಿಲ್ ದೇಶದಲ್ಲಿ ರೈತರ ಬೆಂಬಲವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಮತ್ತು ಮತಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲು ನಿಗದಿತ ಬೆಲೆಯ ನಿರ್ಧಾರ ಮತ್ತು
- ಮರುಪಾವತಿ ಸಬ್ಸಿಡಿಗಳು ಮುಂತಾದವುಗಳು ಸರ್ಕಾರದ ನೀತಿಗಳನ್ನು ಸುಗಮಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ.

ಸಮಾರೋಪ:

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳು ಅಧಿಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ವಿಕಾಸ ಗೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ, ದೇಶದ ಆರ್ಥಿಕ ಆದಾಯದ ಮೂಲ ಹಾಗೂ ರೈತರ ಆರ್ಥಿಕ ಆದಾಯದ ಮೂಲ ಹೆಚ್ಚಿಸುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿವೆ. ಜೊತೆಗೆ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ, ಉದ್ಯೋಗಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವಲ್ಲಿ ಉದ್ಯಮಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉತ್ಪಾದನಾ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸರ್ಕಾರಗಳ ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ರೈತರ ಮಧ್ಯ ಸಾಕಷ್ಟು ಸವಾಲುಗಳು ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಎದುರಾಗುತ್ತವೆ. ಬ್ರೆಜ್ಜಲ್ ಮಾದರಿಯ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳ ರಾಜಕಾರಣದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಉದ್ಯಮಗಳ ರಾಜಕಾರಣ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರುತ್ತದೆ.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು:

1. ಕೃಷಿಯ ಮೇಲೆ ಕೈಗಾರಿಕರಣದ ಪ್ರಭಾವ 2013 ಒ.ಒ.ಟಿ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ ಪ್ರೀತಮ್ ಶೆಟ್ಟಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ
2. The study of cooperative sugar factories in Bagalkot district 1990. Kud kodali MC
3. ಕೃಷಿ ಮುನ್ನುಡಿ ಸಂಚಿಕೆ ಏಳು ರೇವಪ್ಪ ಮತ್ತು ಸಂತೋಷ್ ಕೋಟಿ 2013 ಲೇಖನ
4. ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಕೈಗಾರಿಕಾ ಪರಿಣಾಮ. ಕೆ ಶಿವರಾಮ ಕಾರಂತ್ 1963. ಹರ್ಷ ಪ್ರಕಾಶನ
5. ಸಹಕಾರಿ ಚಳುವಳಿಗಳು ರಾಮಕೃಷ್ಣ 2000 ಪ್ರಸಾರಂಗ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ
6. ಗ್ರಾಮೀಣ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ರಾಜಕಾರಣ ಕೆ ಮರಳ ಸಿದ್ಧಪ್ಪ 2000 ಕೆಯುಡಿ
7. I too had dream ವಿಘ್ನೇಶ್ ಕೋರೆನ್ 2005 ಟಾಟಾ ಮ್ಯಾಕ್ ಹಿಲ್
8. ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಅಧ್ಯಯನ 2012 ಎ.ಡಿ. ಟೋನಗೆ ಪ್ರಸಾರಂಗ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ

ಭಾರತದ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ: ಒಂದು ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ

ಡಾ. ಜಿ. ಎಲ್. ರಜಪೂತ¹, ಡಾ. ಅಜೀಯ. ಅಬ್ಬಾರ್²

¹ಸಹಾಯಕ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕ ರಾಜ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರ, ವಿಭಾಗ ಎಸ್ ಎಸ್ ಕಲಾ ಹಾಗೂ ಟಿ. ಪಿ ವಿಜ್ಞಾನ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ ಸಂಕೇಶ್ವರ

²ಸಹಾಯಕ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕ ರಾಜ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರ, ವಿಭಾಗ ಎಸ್.ಕೆ. ಕಲಾ, ವಾಣಿಜ್ಯ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ ತಾಳಿಕೋಟೆ.

Corresponding Author - ಡಾ. ಜಿ. ಎಲ್. ರಜಪೂತ

DOI - 10.5281/zenodo.20449920

ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ:

ಭಾರತದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದಾದರೆ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇಂದು ನಮ್ಮ ಸಂವಿಧಾನವು ಸಂಸದೀಯ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಟ್ಟು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಸಾಗುತ್ತಲಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನಮ್ಮ ಸಂವಿಧಾನ ಶಿಲ್ಪಿ ಡಾ. ಬಿ. ಆರ್. ಅಂಬೇಡ್ಕರ್ ರವರು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಕುರಿತು ತಮ್ಮ ದೃಢವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತ "I am very greatly attached to the parliamentary system of government" ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮತ್ತು "ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವಕ್ಕಿಂತ ವ್ಯಕ್ತಿ ದೊಡ್ಡವನಲ್ಲ" ಎಂಬ ಜಾನ್ ಸ್ವುವೆಟ್‌ವಿಲ್‌ರವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಇವರು ಅನುಮೋದಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸುಖಕರವಾದ ಜೀವನ ನಡೆಸಲು ಮನುಷ್ಯ ಕಂಡುಕೊಂಡ ರಾಜಕೀಯ ಸೈದ್ಧಾಂತಿಕ ವಿಚಾರವೆಂದರೆ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ, ಅಂದರೆ ಪ್ರಜೆಗಳ ಸರ್ಕಾರ, ಈ ಸರ್ಕಾರ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ಜನತಾ ಪರಮಾಧಿಕಾರವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು, ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರಾವ ಪ್ರಭುತ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾನವನು ತನ್ನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಸರ್ವತೋಮುಖ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ಎಲ್ಲ ನಾಗರಿಕ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯ ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲಾರ. ಇಂತಹ ಹಕ್ಕುಗಳ ಮೂಲಕ ಅವನು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತು ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ವಿಶ್ವದ

ಹಲವಾರು ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಾಂತಿಯಾಗಿದ್ದನ್ನು ನಾವು ಇತಿಹಾಸದ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದಾಗಿದೆ. ವಿಶ್ವದ ಎರಡನೇ ಮಹಾಯುದ್ಧದ ನಂತರ ಸ್ವತಂತ್ರಗೊಂಡ ಏಷ್ಯದ ಮತ್ತು ಆಫ್ರಿಕಾದ ಅನೇಕ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ಪ್ರಜೆಸತ್ತಾತ್ಮಕ ಸರ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿಕೊಂಡವು. ಅದೇ ರೀತಿ ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಭಾರತವು ವಿಶ್ವದಲ್ಲೇ ಅತಿದೊಡ್ಡ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ರಾಷ್ಟ್ರವೆನಿಸಿ ಇಂದಿಗೂ ಸಹ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಮಾನತೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ನ್ಯಾಯ, ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಸಮಗ್ರತೆಯ ಪುನರತೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ಕಾರಣವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಪ್ರಾಬಲ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದುದು ಆಧುನಿಕ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆಧುನಿಕ ಯುಗದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದ ಪುನರುಜ್ಜೀವನ ಧಾರ್ಮಿಕ ನವಸುಧಾರಣೆಗಳಿಂದಾಗಿ ನಡೆದ ಚಳುವಳಿ ತತ್ವಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಜನರಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಹೊಸ ಭಾವನೆಗಳು ಮೂಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದವು, ಜನರಿಗೆ ನಿರಂಕುಶ ಪ್ರಭುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಧೈರ್ಯಬಂತು ಪ್ರಜೆಗಳ ಮೇಲೆ ದಬ್ಬಾಳಿಕೆ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ನಿರಂಕುಶ ಪ್ರಭುಗಳ ವಿರುದ್ಧ ಎಲ್ಲಾಕಡೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ಮೂಡಿತು ಆಧುನಿಕ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಮೊದಲಬಾರಿಗೆ

ಸ್ವಾಪಿಸಿದ ಕೀರ್ತಿ ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಇಪ್ಪತ್ತನೆ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವು ಉಚ್ಛ್ರಾಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದು ಈ ಶತಮಾನವನ್ನು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಸುರ್ವಣ ಯುಗವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಭಾರತದ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವುದಾದರೆ ಇಲ್ಲಿ ನಾನು ಮೊದಲು ಸಾಧನೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ನಂತರ ವಿಮರ್ಶಿಸುವುದು ಉಪಯುಕ್ತವೆಂದು ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಸ್ವತಂತ್ರನಂತರದ ಭಾರತದ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವು ಹಲವಾರು, ಸಮಸ್ಯೆಗಳ ಆಗರವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅಲ್ಲಿಂದ ಇಲ್ಲವರೆಗೆ ನಾವು ವಿವಿಧತೆಯಲ್ಲಿ ಏಕತೆ ಮತ್ತು ಸಮಗ್ರತೆ ಸಾಧಿಸುವುದು ಜೊತೆಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ದೇಶವನ್ನು ಸಾಧನೆಯತ್ತ ಕೊಂಡೊಯ್ದು ಯಶಸ್ವಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವನ್ನಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಸಾಗಿರುವ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಸಾಧಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದು ಬಹಳ ಇದ್ದರೂ ಸಹ ಸಾಧಿಸಿದ್ದು ಉಂಟು ಎಂದು ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಜಗತ್ತಿನ ಅತಿದೊಡ್ಡ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ರಾಷ್ಟ್ರವಾದ ಭಾರತವು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ತಾತ್ವಿಕ ಚಿಂತನೆಯೊಂದಿಗೆ ಮುನ್ನಡೆಸಿಕೊಂಡು, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ದಾಪುಗಾಲುಗಳನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಾ, ವಿಶ್ವದ ಭೂಪಟದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮದೇ ಆದ ಧ್ವಜವನ್ನು ಹಾರಿಸುತ್ತಲಿದ್ದೇವೆಂದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಎಲ್ಲ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯವಿಧ್ಯತೆ, ಹಲವಾರು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಇಂತಹವುಗಳನ್ನು ನೀಗಿಸಿ ದೈತ್ಯಶಕ್ತಿಯಾಗಿ ಭಾರತವು ಕೃಷಿ, ನೀರಾವರಿ, ಆಹಾರ, ಮಾಹಿತಿ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನ, ಬಾಹ್ಯಕಾಶ, ಮಲಿಟರಿ, ರಾಜಕೀಯ, ಆರ್ಥಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಶೈಕ್ಷಣಿಕ, ನೈತಿಕವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ನಿಂತು ಬೃಹತ್ ಚುನಾವಣೆಗಳ ಹಬ್ಬಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಶಾಂತಿಯುತ ಸರ್ಕಾರಗಳ ಬದಲಾವಣೆಯೊಂದಿಗೆ ಭಾರತವು ಯಶಸ್ವಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ರಾಷ್ಟ್ರವೆನಿಸಿದೆ.

ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಯಾವ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಅಥವಾ ಯಾವ ಅಳತೆ

ಗೋನಿಲಿಂದ ಮೌಲ್ಯಮಾಪನ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿದೆ ಜಗತ್ತಿನ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಪ್ರದೇಶದ ಸೀಮಿತ ಅನುಭವ, ಜನ್ಯವಾದ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕಗಲ್ಲದೇ? ಎಂಬುದು ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ, ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವು ಜಗತ್ತಿನ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಹರಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಈ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ನೋಡುವ ದೃಷ್ಟಿಕೋನ ಸಂಕುಚಿತವಾಗಿರುವುದು ಆತಂಕದ ವಿಷಯ ಭಾರತದಂತಹ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವು ಹಾರ್ಡ್‌ವೇರ್ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಇದನ್ನು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಸಾಪ್ತವೇರ್‌ನ್ನಾಗಿ ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿ ಆಡಳಿತ ಮತ್ತು ಸರ್ಕಾರಗಳು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಖಾಸಗೀಕೃತ ಸಂಬಂಧದೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ನವರಚಿತ ನಾಗರಿಕ ಸಮಾಹದಲ್ಲಿ ನವ್ಯ ಸರ್ಕಾರಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ಮಾದರಿಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಸತ್ತಾತ್ಮಕ ರಾಜ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಜಾಸತ್ತಾತ್ಮಕ ಸರ್ಕಾರ ಹಾಗೂ ಸೃಜನಾತ್ಮಕ ಜೀವನ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನಾವು ಗುರುತಿಸುತ್ತೇವೆ ಅವುಗಳೆಂದರೆ ಶಿಕ್ಷಣ, ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಂಬಲ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಮಾನತೆ ಎಲ್ಲ ವಿವಿಧ ಹಕ್ಕುಗಳು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವ, ಬಹುಮತ ತತ್ವ, ಸಹನೆ ಸಂಯಮ, ಪಕ್ವಪದ್ಧತಿ ನೈತಿಕಮಟ್ಟ, ತೃಪ್ತಿಕರವಾದ ಜೀವನ ಮಟ್ಟ, ಯೋಗ್ಯ ನಾಯಕತ್ವ, ರಾಜಕೀಯ ಪಕ್ಷಗಳು, ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸಂವಿಧಾನ, ಸ್ವತಂತ್ರ ನ್ಯಾಯಾಂಗ, ರಾಜಕೀಯ ಸಮಗ್ರತೆ, ನಿಷ್ಪಕ್ಷ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು, ಎಲ್ಲಾ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯ, ಹಲವಾರು ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವು ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಿ ಪ್ರಚುರ ಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಕೋನಗಳಿಂದಾಗಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವು ಎಲ್ಲ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ.

ಜಾಗತೀಕರಣದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಇಂದು ರಾಜ್ಯದ ಮತ್ತು ಸಂವಿಧಾನದ ಹಾಗೂ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ ಹಾಗೂ ಆಶಯವನ್ನು

ವಿಶ್ವ ಬಂಡವಾಳಗಾರರ ಪಾದಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿ. ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಮಾನವೀಯ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಗಾಳಿಗೆ ತೂರಿ ಕೇವಲ ಹುಸಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಭರವಸೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಭಾರತದ ರಾಜಕೀಯ ಅಥವಾ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವು ಎಲ್ಲ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎಡವುತ್ತಾ, ಕುಂಟುತ್ತಾ ಸಾಗುತ್ತಲಿದೆ ಎಂದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಭಾರತದ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಬಡತನ, ಪಕ್ಷ ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿ ಕೇಂದ್ರಿತ ರಾಜಕೀಯ, ದುರ್ಬಲ ನಾಯಕತ್ವ, ಪ್ರಾಂತೀಯವಾದ, ಮುಕ್ತ & ಸ್ವತಂತ್ರ ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದ ಅನಕ್ಷರಸ್ವಮತದಾರರು, ಅನಕ್ಷರಸ್ವ ಜನ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದು ಜಾತಿವಾದ ಕೋಮುವಾದ ಚುನಾವಣೆಗಳ ಕೊರತೆ. ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಸದನ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳು ಹೀಗೆ ಹಲವಾರು ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಲೋಕ ಸೇವಾ ಆಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಪ್ರವೇಶ ಪಡೆದಿದ್ದು "ಬೇಲಿಯೇ ಎದ್ದು ಹೊಲ ಮೇಯ್ದಂತೆಯೇ ಸರಿ. ಭಾರತೀಯ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವು ಎದುರಿಸುತ್ತಿರುವ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಾಗಿವೆ. ಭ್ರಷ್ಟಾಚಾರ ನ್ಯಾಯಾಂಗ, ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಮಾಧ್ಯಮಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಲೋಕಸೇವಾ ಆಯೋಗದಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಪ್ರವೇಶ ಪಡೆದಿದ್ದು.

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು ರಾಜ್ಯದಿಂದ ದೂರವಾಗಿದ್ದು ಭಾರತದ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಗಟ್ಟಿಗೊಳಿಸಬೇಕೆಂದು ರಾಜಕಾರಣಿಗಳು ಕೇವಲ ಚುನಾವಣೆ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕವಾಗುವ ಸಾಂದರ್ಭಿಕ ಹಾಗೂ ಅವಕಾಶವಾದಿ ಅಂಶಗಳ ರಾಮ, ಹಿಂದುತ್ವ ಧರ್ಮ ನಿರಪೇಕ್ಷತೆ, ಮಣ್ಣಿನ ಮಗ, ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಾರಿ ಸಂಘಟನ ವಿರೋಧಿ ಕೂಗು, ಜಾಗತೀಕರಣದ ವಿರೋಧಿ ನೀತಿ, ಭಾರತದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರತಿಪಾದಕತನ ಮಂದಿರ ಮತ್ತು ಮಸೀದಿ, ಆಮ್ ಆದ್ಮಿ ಗರಿಬಿ ಹರಾವು ಎಂಬೆಲ್ಲ ಆದರ್ಶಗಳಿಗೆ ದುಂಬಾಲು ಬೀಳುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಅವರಿವರ ಸಹಾಯದೊಂದಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಜೀವಿ ನಡತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು, ಉದಾರವಾದಿ,

ಖಾಸಗೀಕರಣದ ವಿರೋಧಿ ಚಿಂತನೆ, ಆಸ್ತಿತೆಯ ರಾಜಕೀಯ ಅಹಿಂದ್ ರಾಜಕೀಯ, ಹಿಂದ್ ರಾಜಕೀಯ, ಬಿಜಲಿ ಸಡಕ್ ಪಾನೀ, ಮೇಲರ್ಗ ಮತ್ತು ದಲಿತ ವರ್ಗಗಳ ನಡುವೆ ಸೋಷಿಯಲ್ ಇಂಜಿನಿಯರಿಂಗ್ ಚರ್ಚೆಗಳು, ಬಿಗೇಡ್‌ಗಳು, ಮಿಲಿಟರಿ ಮೇಲಿನ ಚರ್ಚೆಗಳು ಅವತಾರ ತಾಳುತ್ತವೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಈ ರಾಜಕೀಯ ಪಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ಆಗಲಿ ಯಾವುದೇ ಆದರ್ಶಗಳಾಗಲಿ ಇಲ್ಲ ಎಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು ಹಾಗೂ ಸಮಾನತೆ ಸಾರುವ ಸಮತಾವಾದದ (ಕಮ್ಯುನಿಸ್ಟ್) ಪಕ್ಷಗಳೂ ಸಹ ಇಂದು ಬಂಡವಾಳ ಶಾಹಿಗಳ ಹತ್ತಿರ ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರ ಹಿಡಿದು ನಿಂತಿರುವುದೂ ಸಹ ಅವುಗಳ ಆದರ್ಶ ಮುಟ್ಟುಗೋಲು ಆಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ.

ಭಾರತದ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ನವ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಶಾಹಿತ್ಯವು ಅಂದರೆ ಬಹುರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಕಂಪನಿಗಳು ಅಥವಾ ಕಾರ್ಪೊರೇಟ್ ದಂದೆಕೋರರು ಸರ್ಕಾರಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಲಿದ್ದು ಚುನಾವಣೆಗಳು ಕೇವಲ ಆಷಾಢ ಭೂತಿತನವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಜಾತಿಬಲ, ಹಣಬಲ, ತೋಳ್ಳಲಗಳೇ ಪ್ರದರ್ಶನಗೊಳ್ಳುತ್ತಲಿದ್ದು ಚುನಾವಣೆಗಳು ಕೇವಲ ಹಬ್ಬಗಳಾಗಿವೆ. ಇಂದು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತ ನಾಗರಿಕರು, ರಾಜಕೀಯ ಪಕ್ಷಗಳು, ಒತ್ತಡ ಗುಂಪುಗಳು, ಸಾಮಾಜಿಕ ಮಾಧ್ಯಮಗಳ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಇಂದು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ವಿವರಣೆಯಾದ ಜನತೆ, ಜನತೆಯ ಅಧಿಕಾರ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ, ಸಮಾನತೆ, ಜನತಾ ಪರಮಾಧಿಕಾರ, ವ್ಯಕ್ತಿವಾದ, ಸ್ತ್ರೀಸಮಾನತೆ, ಇನ್ನು ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳ ಮೇಲೆ ನಡೆಯುವ ನಿರಂತರ ದಬ್ಬಾಳಿಕೆಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಇಂದಿನ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವು ಒಂದು ಗೊತ್ತು ಗುರಿ ಇಲ್ಲದ ಕಡೆಗೆ ಮುಖಮಾಡಿ ಸಾಗುವ ಪಯಣಿಗನಂತಾಗಿದೆ. ಆಧುನಿಕ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಆಧಾರ ಸ್ತಂಬಗಳಾಗಿರುವ ರಾಜಕೀಯ ಪಕ್ಷಗಳು ಮತ್ತು ಸಮೂಹ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು ನೌಕರಶಾಹಿ ವರ್ಗ ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು

ಯಶಸ್ವಿಗೊಳಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಸರಿದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಂಡೊಯ್ಯಲು, ಯಶಸ್ವಿಗೊಳಿಸಲು, ಜನತೆ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ನಿರಂತರ ವಿಶ್ವಾಸ ಹೊಂದಲು ರಾಜಕೀಯ ಪಕ್ಷಗಳು, ಸಮೂಹ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು ಮತ್ತು ನಾಗರಿಕ ಸೇವಾ ವರ್ಗದ ಪಾತ್ರ ಹಿರಿದಾದದ್ದು. ಇತ್ತೀಚಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು ಒಂದೊಂದು ಪಕ್ಷಗಳ ಪರವಾಗಿ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಕಂಡು ಬರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ರಾಜಕೀಯ ಪಕ್ಷಗಳು ಸಹ ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಮರೆತಂತಿರುವುದು ಮೇಲ್ನೋಟಕ್ಕೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪಸಂಹಾರ:

ಇನ್ನು ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕವಾಗಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವುದಾದರೆ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ "ಸರ್ವೇಜನ ಸುಖಿನೋಭವತುಃ" ಎಂಬ ಮಂತ್ರದ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಗುವ ನಾವು, ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವೆಂಬ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಬುಡಮೇಲು ಮಾಡಿ, ಕೇವಲ ಬಾಷಣಗಳಲ್ಲಿಗೆ ಸೀಮಿತವಾಗಿರಿ ಯಾವುದೇ ಬದ್ಧತೆಯನ್ನು (Commitment) ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದೆ, ಹಾಗೂ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಯುತಕೊಂಡೊಯ್ಯ ಬೇಕಾದಂತಹ ನಾಗರಿಕ ಸಮಾಜ, ರಾಜಕೀಯ ಪಕ್ಷಗಳು, ನ್ಯಾಯಾಂಗ, ಮಾಧ್ಯಮಗಳು ಸ್ವಾರ್ಥ, ಸ್ವಜನ ಪಕ್ಷಪಾತ. ಭ್ರಷ್ಟಚಾರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ

ಮುಳುಗಿದ್ದು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವು ಕೇವಲ ಡೋಂಬಿಯ, ಹುಚ್ಚರ, ವೈಭವದ ರಾಜಕಾರಣಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ನಾಗರಿಕ ಸಮಾಜದಿಂದ ಮತ್ತು ಬದ್ಧತೆಯ ರಾಜಕಾರಣಿಗಳ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಭಾರತೀಯ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವು ಎದುರಿಸುತ್ತಿರುವ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಪರಿಹಾರ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಈ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಲೇಖನವನ್ನು ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಆಧಾರ ಗ್ರಂಥಗಳು

1. ರಾಮಾಶ್ರಯ ಮತ್ತು ಪಾಲ್ ವ್ಯಾಲೇಸ್: ಇಂಡಿಯನ್ ಪಾಲಿಟಿಕ್ಸ್ ಆಂಡ್ ದಿ 1998 ಎಲೆಕ್ಷನ್: 1999: ಸೇಜ್ ಪಬ್ಲಿಕೇಶನ್ ನ್ಯೂಡೆಲ್ಲಿ.
2. ಎನ್. ಡಿ. ಪಾಮರ್: ಇಂಡಿಯನ್ ಪಾಲಿಟಿಕ್ಸ್ ಸಿಸ್ಟಂ,
3. ಜೆ.ಸಿ.ಜೋಹಾರಿ: ಇಂಡಿಯನ್ ಗೌರ್ನಮೆಂಟ್ ಆಂಡ್ ಪಾಲಿಟಿಕ್ಸ್.
4. ಕರ್ನಾಟಕ ಜನರಲ್ ಆಫ್ ಪಾಲಿಟಿಕ್ಸ್: ವ್ಯಾಲೂಮ್ ನಂ. 10-2009,
5. ರಾಜಕೀಯ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಹಾಗೂ ಚಿಂತಕರು, ಹೆಚ್.ಟಿ.ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಲಲಿತ ಪ್ರಕಾಶನ ಮೈಸೂರು 1994.
6. ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ: (ಸಂ) ಡಾ.ಹರೀಶ್ ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಹಂಪಿ 2005,

Artificial Intelligence and the Transformation of Creativity in English Language and Literature

Chidanand M. Aigali

Lecturer in English

*KLE's Shri Channagirishwar Prasadik Arts, Science and D.D. Shirol Commerce College,
Mahalingpur-587312, Karnataka, India*

Corresponding Author – Chidanand M. Aigali

DOI - 10.5281/zenodo.20449933

Abstract:

The rapid development of Artificial Intelligence has significantly transformed the field of English language and literature by redefining creativity, authorship, textual production and literary interpretation. This paper examines how AI-generated writing, machine learning and digital technologies influence literary studies and language practices in the contemporary era. Drawing upon theories of authorship proposed by Roland Barthes and Michel Foucault, alongside perspectives from Digital Humanities, the study argues that AI challenges traditional notions of originality, creativity and human agency. The paper further explores the role of AI in literary production, language learning, textual analysis and academic writing while also addressing ethical concerns related to authorship, plagiarism and algorithmic bias. The study concludes that artificial intelligence does not replace human creativity but reshapes and extends it through collaborative interaction between human and machine intelligence.

Keywords: *Artificial Intelligence, Creativity, Authorship, Digital Humanities, Literary Studies, English Language*

Introduction:

The emergence of Artificial Intelligence has created profound changes across multiple disciplines, including English language and literature. AI technologies such as machine learning, natural language processing and generative language models are increasingly used in writing, translation, literary analysis and educational practices. These developments challenge traditional assumptions regarding creativity, originality and the role of the author in literary production.

Traditionally, literature has been viewed as an expression of human imagination, emotion and individual experience. However, AI systems are now capable of generating poems, stories, essays and dramatic dialogues that resemble human writing. This raises significant questions

regarding the nature of literary creativity and authorship. Can machines be creative? Can AI-generated texts be considered literature? What happens to human authorship in algorithmic writing? This paper examines the transformation of creativity in English language and literature through the influence of artificial intelligence. It argues that AI redefines literary creativity not by replacing human authorship but by creating collaborative forms of textual production between humans and machines. The study also explores how AI affects literary interpretation, language learning and academic writing while critically engaging with ethical concerns such as plagiarism, algorithmic bias and digital inequality.

Literature Review:

The relationship between technology and literature has been widely discussed within Digital Humanities and literary theory. Roland Barthes, in *The Death of the Author*, challenged the traditional authority of the writer by arguing that meaning is produced through the interaction between text and reader rather than through authorial intention. Similarly, Michel Foucault, in *What Is an Author?*, described authorship as a cultural and institutional function rather than a fixed personal identity. Jacques Derrida's theory of deconstruction presented in *Of Grammatology* further destabilized the concept of fixed meaning and emphasized the fluidity and instability of textual interpretation. These poststructuralist perspectives become especially relevant in the context of AI-generated writing, where textual production is no longer solely dependent on human intentionality. Within Digital Humanities, N. Katherine Hayles explored the influence of digital technologies on reading and cognition in *How We Think*. Lev Manovich also examined how digital media reshape narrative structures and cultural production through database logic and interactive interfaces.

Scholars such as Nick Montfort have studied computational creativity and machine-generated literature, arguing that programming itself can become a literary practice. At the same time, Safiya Umoja Noble highlighted the ideological dimensions of algorithms and demonstrated how digital systems often reproduce social and cultural inequalities. Recent scholarship on AI writing tools and generative language models has shown that AI can assist in translation, editing, content creation and literary experimentation. However, debates continue regarding the aesthetic, ethical, and philosophical implications of machine-generated literature.

Research Gap:

Although significant scholarship exists on artificial intelligence and digital media, several important gaps remain in the study of creativity within English language and literature. First, much existing research focuses primarily on the technical capabilities of AI rather than its literary and theoretical implications. There is insufficient interdisciplinary analysis connecting AI technologies with literary theories of authorship, textuality, and interpretation. Second, while AI-generated content has become increasingly common, comparatively little research critically examines how AI reshapes traditional ideas of originality, imagination, and aesthetic value in literature. Third, most discussions on AI and creativity are centered on Western technological contexts, with limited attention to educational and literary practices in the Global South. Issues related to language diversity, digital inequality, and access to AI technologies remain underexplored. Finally, existing studies often present AI either as a threat to literature or as a replacement for human creativity. There remains a need for balanced approaches that examine collaborative relationships between human imagination and machine intelligence. This paper attempts to address these gaps by examining how artificial intelligence transforms creativity, authorship, and literary interpretation within English language and literature through a critical and interdisciplinary framework.

AI and Literary Creativity:

Creativity has traditionally been associated with human imagination, emotional experience, and originality. Literary works have often been understood as expressions of personal consciousness and cultural experience. However, AI technologies now generate poems, stories, scripts, essays, and dialogues through predictive algorithms trained on extensive textual datasets.

AI-generated writing challenges conventional literary assumptions because machines can imitate linguistic styles and narrative structures without possessing consciousness or emotional awareness. Natural language processing systems can produce coherent and stylistically sophisticated texts that resemble human literary expression. Despite these developments, AI creativity differs fundamentally from human creativity. Human literary production emerges from memory, social experience, historical consciousness, and emotional depth, whereas AI operates primarily through pattern recognition and statistical prediction. Therefore, AI should not be viewed as replacing literary creativity but rather as introducing a new form of computational creativity that expands possibilities for experimentation, collaboration and innovation in literary production.

Authorship and Algorithmic Writing:

The rise of AI-generated literature complicates traditional concepts of authorship. In conventional literary studies, the author is often seen as the central creator of meaning and artistic intention, but AI systems challenge this idea by producing texts collaboratively with human users. This shift reflects the theories of Roland Barthes and Michel Foucault, who questioned the authority and individuality of the author long before the emergence of AI technologies. Algorithmic writing introduces hybrid forms of authorship in which programmers, users, datasets, and machine-learning systems all play a role in textual production. As a result, literary creation becomes decentralized, collaborative, and networked rather than individual and fixed. This transformation raises important questions about who owns AI-generated texts, whether AI can be considered an author, how originality should be defined in machine-generated literature, and what happens to intellectual property in collaborative

human-machine writing. Altogether, these developments show that authorship in the digital age has become increasingly fluid and contested.

AI in English Language Learning and Literary Studies:

Artificial intelligence has also transformed the teaching and study of English language and literature. AI-powered tools are widely used for grammar correction, automated feedback, language translation, academic writing assistance and personalized learning systems. In language education, AI applications help learners improve vocabulary, pronunciation, grammar and writing skills through interactive and adaptive learning environments. Chat bots and virtual assistants create accessible educational experiences that support independent learning. In literary studies, AI contributes to computational criticism through data mining, sentiment analysis, stylistic comparison and large-scale textual analysis. These methods allow scholars to identify literary patterns across historical periods and genres that may not be visible through traditional close reading.

However, excessive dependence on AI tools may weaken critical thinking, interpretive depth and originality in academic writing. Therefore, AI should function as a supportive tool that enhances rather than replaces human intellectual engagement.

Ethical Concerns and Challenges:

The increasing use of artificial intelligence in literary and academic contexts raises significant ethical concerns. One of the primary issues is plagiarism and academic integrity, as AI-generated essays and assignments challenge traditional educational systems that rely on individual authorship and originality. Another major concern is algorithmic bias; as scholar Safiya Umoja Noble points out, algorithms often

reproduce social inequalities and cultural prejudices present in their training data, which can lead to the marginalization of certain languages, identities, and literary traditions. In addition, issues related to copyright and intellectual property, data privacy and surveillance, and the spread of misinformation or fabricated content further complicate the use of AI. There is also growing concern about overdependence on technology, which may reduce human creativity and critical thinking skills. These challenges highlight the urgent need to develop strong ethical frameworks to ensure the responsible and balanced use of AI in literary studies and education.

AI and the Future of Literary Studies:

Artificial intelligence is poised to significantly transform literary production, criticism and education in the coming years. Rather than replacing literature, AI enhances and expands the ways in which literary works are created, analyzed, interpreted and shared. Future literary studies are likely to adopt an interdisciplinary approach that combines human interpretation with computational analysis, allowing both emotional depth and data-driven insights. The use of digital archives will improve access to texts and help preserve literary heritage, while interactive storytelling will enable readers to engage more actively with narratives. Additionally, AI-assisted creativity will support writers in generating ideas and content, and multimodal textual practices will integrate text with images, audio and other digital media. Overall, AI broadens the scope of literature, making literary studies more dynamic, inclusive and innovative rather than diminishing its value. The challenge for scholars and educators lies in balancing technological innovation with ethical awareness, critical thinking and humanistic values. Literary studies must therefore remain

attentive to the cultural and political dimensions of AI technologies. AI should ultimately be understood not as a replacement for human creativity but as a tool that reshapes literary expression and interpretive practices within contemporary digital culture.

Conclusion:

Artificial Intelligence has fundamentally transformed creativity in English language and literature by redefining textual production, authorship and interpretation. AI-generated writing challenges traditional assumptions regarding originality and human agency while introducing new possibilities for literary experimentation and collaborative creativity. At the same time, the rise of algorithmic writing raises important ethical, educational and cultural concerns related to plagiarism, bias, intellectual property and technological dependence. Consequently, the future of literary studies depends on developing balanced approaches that integrate technological innovation with critical and humanistic perspectives. Rather than replacing human creativity, artificial intelligence extends and reconfigures it, creating new forms of interaction between human imagination and machine intelligence. The continuing dialogue between literature and technology will therefore remain central to the evolution of contemporary literary and cultural studies.

Works Cited:

1. Barthes, Roland. *Image–Music–Text*. Translated by Stephen Heath, Hill and Wang, 1977.
2. Derrida, Jacques. *Of Grammatology*. Translated by Gayatri Chakravorty Spivak, Johns Hopkins UP, 1976.
3. Foucault, Michel. “What Is an Author?” *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews*, edited by

- Donald F. Bouchard, translated by Donald F. Bouchard and Sherry Simon, Cornell UP, 1977, pp. 113–38.
4. Hayles, N. Katherine. *How We Think: Digital Media and Contemporary Technogenesis*. U of Chicago P, 2012.
 5. Kirschenbaum, Matthew G. “What Is Digital Humanities and What’s It Doing in English Departments?” *ADE Bulletin*, no. 150, 2010, pp. 1–7.
 6. Liu, Alan. “Where Is Cultural Criticism in the Digital Humanities?” *Debates in the Digital Humanities*, edited by Matthew K. Gold, U of Minnesota P, 2012, pp. 490–509.
 7. Manovich, Lev. *The Language of New Media*. MIT Press, 2001.
 8. Montfort, Nick. *Exploratory Programming for the Arts and Humanities*. MIT Press, 2016.
 9. Moretti, Franco. *Distant Reading*. Verso, 2013.
 10. Noble, Safiya Umoja. *Algorithms of Oppression: How Search Engines Reinforce Racism*. NYU Press, 2018.
 11. Piper, Andrew. *Enumerations: Data and Literary Study*. U of Chicago P, 2018.
 12. Risam, Roopika. *New Digital Worlds: Postcolonial Digital Humanities in Theory, Praxis, and Pedagogy*. Northwestern UP, 2018.
 13. Underwood, Ted. *Distant Horizons: Digital Evidence and Literary Change*. U of Chicago P, 2019.

Caste, Patriarchy, and Resistance: Dalit Women in Taming of the women by P. Sivakami

Krishnakant Patil

Lecturer, Department of English

KLE Society's SCP Arts Science and DDS Commerce College, Mahalingpur

Research Scholar, Department of English

Rani Channamma University, Belagavi

Corresponding Author – Krishnakant Patil

DOI - 10.5281/zenodo.20449957

Abstract:

*This research paper critically examines the representation of caste oppression, patriarchy, and resistance in the novels of P. Sivakami, particularly *The Taming of Women* and *Anandhayi*. Sivakami's fiction occupies an important position in Tamil Dalit literature because it foregrounds the lived experiences of Dalit women who suffer not only from caste discrimination imposed by dominant communities but also from patriarchal violence within their own households. The paper argues that Sivakami rejects simplistic portrayals of Dalit women as passive victims and instead presents them as complex individuals negotiating survival, agency, and dignity within oppressive structures. Drawing upon the theories of B. R. Ambedkar, Kimberlé Crenshaw, Sharmila Rege, and Anupama Rao, the paper explores how caste and gender intersect in shaping women's identities and social experiences. The discussion further analyses the role of language, symbolism, realism, and resistance in Sivakami's novels. Through detailed textual analysis, the paper demonstrates that Sivakami transforms literature into a form of testimony that exposes structural inequality and amplifies marginalized voices.*

Introduction:

P. Sivakami occupies a unique and influential place in Indian Dalit literature. As a novelist, social activist, and former Indian Administrative Service officer, she has consistently written about caste discrimination, gender inequality, and the social realities of marginalized communities. Her novels *The Taming of Women* and *Anandhayi* are among the most powerful literary representations of Dalit women's experiences in Tamil literature. Sivakami's fiction is important because it moves beyond conventional portrayals of caste oppression and focuses specifically on the intersection of caste and patriarchy. In her novels, women are oppressed not only by dominant caste structures but also by men within their own

communities. This double burden forms the central concern of her literary project.

B. R. Ambedkar argued that caste is not merely a division of labour but "a division of labourers." This insight becomes particularly relevant in understanding Sivakami's representation of Dalit women, whose labour, bodies, and identities are systematically controlled. Similarly, Kimberlé Crenshaw's concept of intersectionality helps explain how Dalit women face forms of discrimination that cannot be understood separately through caste or gender alone. Sharmila Rege extends this framework to Indian society and argues that Dalit women's narratives challenge both mainstream feminism and mainstream Dalit discourse.

Sivakami's fiction reflects these arguments with remarkable literary force.

This paper examines how Sivakami portrays caste oppression, women's labour, bodily suffering, and resistance. It argues that her novels function as literary testimonies that expose the realities of Dalit women's lives while also highlighting their resilience and agency. Through realism, symbolism, and psychologically rich characterization, Sivakami contributes significantly to Dalit feminist literature and contemporary Indian literary discourse.

Caste Oppression and Social Hierarchy:

One of the most striking aspects of Sivakami's novels is her representation of caste as an ordinary and normalized social reality. Rather than focusing only on spectacular violence, Sivakami demonstrates how caste operates through everyday practices such as food, labour, ritual, and language. In *The Taming of Women*, the Brahmin priest performs rituals in a Dalit household but refuses to eat cooked food prepared there. This incident may appear small, yet it reveals the deep social logic of caste hierarchy. The refusal to share food signifies ritual pollution and reinforces social exclusion. As Ambedkar explains in *Annihilation of Caste*, "Caste is not merely a social division; it is a system of graded inequality." Sivakami's fiction captures this inequality in its most ordinary forms.

Caste oppression is also represented through hereditary occupations and economic exploitation. Women in the novels engage in agricultural labour, domestic work, and physically demanding tasks that are tied to caste identity. Their labour is essential for survival, yet it remains invisible and undervalued. The body itself becomes marked by caste and poverty. Sivakami's realism reveals how caste survives not only through law or religion but through daily habits and social expectations. The humiliation

faced by Dalit characters is often subtle, routine, and deeply internalized.

At the same time, Sivakami refuses to romanticize the Dalit community as entirely unified. Her novels expose hierarchies within the community itself. Men such as Periyannan exercise authority through violence, control, and intimidation. Women suffer both from dominant caste oppression and from patriarchal structures within their own homes. This dual oppression reflects what Sharmila Rege describes as the "Dalit feminist standpoint," which insists that caste and patriarchy must be analysed together. Sivakami's political courage lies in her willingness to criticize patriarchy within marginalized communities without ignoring the structural violence of caste society.

Portrayal of Women and Dalit Feminism:

Women in Sivakami's novels are portrayed with emotional complexity and psychological depth. Anandhayi, one of the central characters, represents the endurance and resilience of Dalit women. She performs endless domestic and agricultural labour, manages the household, and sacrifices her personal desires for the survival of the family. Yet her contribution is rarely acknowledged. Her labour is treated as natural duty rather than productive work. Through Anandhayi's character, Sivakami exposes the invisibility of women's labour within patriarchal society.

Anandhayi's suffering, however, does not reduce her to passivity. She develops subtle forms of resistance and selfhood. She saves money secretly, questions male authority, and continues to protect other women despite her own pain. Her strength lies not in dramatic rebellion but in her persistence and survival. Sivakami thereby challenges the stereotype of Dalit women as helpless victims. Instead, she presents them as

individuals constantly negotiating oppressive social structures.

Lakshmi's character further complicates the representation of women in the novels. She is trapped within abusive relationships and denied freedom over her own body and choices. Yet Lakshmi also resists domination through acts of escape, defiance, and emotional assertion. At one point she declares, "I am Seenidevan's daughter. Stand up to me if you have the guts!" This moment of self-assertion reflects her refusal to surrender her identity completely. The statement becomes an act of reclaiming personhood in a world that treats women as objects.

The younger generation of women, especially Dhanam and Arul, represent emerging feminist consciousness. Education enables them to question patriarchal traditions and articulate their dissatisfaction with social norms. Dhanam openly criticizes the violence within her family, while Arul questions religion, marriage, and motherhood. Their voices suggest the possibility of transformation within Dalit society. Sivakami thus portrays women not only as sufferers but also as thinkers, critics, and agents of social change.

Intersection of Caste and Patriarchy:

A major contribution of Sivakami's fiction is its exploration of the intersection between caste and patriarchy. Dalit women experience oppression in ways that cannot be reduced to either caste discrimination or gender inequality alone. Their bodies become sites where social control, labour exploitation, and sexual violence intersect. Kimberlé Crenshaw argues that intersectionality reveals how marginalized women are excluded from dominant frameworks of understanding. Sivakami's novels vividly demonstrate this reality in the Indian context.

The female body in Sivakami's fiction functions as an archive of suffering.

Vellaiyamma's prolapsed body, caused by hard labour shortly after childbirth, symbolizes the lifelong burden carried by Dalit women. Her suffering is not merely personal but social and historical. The body records poverty, exploitation, and exhaustion. Anupama Rao observes that the Dalit body becomes "the surface upon which social violence is inscribed." Sivakami's representation of bodily pain reflects this insight with disturbing realism.

Patriarchal control over women's sexuality is another recurring theme. Women are constantly judged according to ideas of purity and honour. Men use accusations of sexual immorality to discipline women and maintain authority. Even moments of grief become opportunities for patriarchal domination. When Periyannan accuses Anandhayi of infidelity after the death of their child, the cruelty of patriarchy becomes painfully visible. The accusation reveals how women are denied dignity even in moments of personal tragedy.

At the same time, Sivakami also portrays the body as a site of resistance. Women fight back physically, refuse submission, and continue to survive despite violence. Their bodies carry both suffering and resilience. This duality reflects the complexity of Dalit women's existence under caste patriarchy.

Resistance and Voice:

Resistance in Sivakami's novels rarely appears in heroic or revolutionary forms. Instead, it emerges through ordinary acts of survival, speech, and solidarity. Women resist by naming oppression, questioning authority, saving money secretly, and supporting one another in times of crisis. These acts may appear small, yet they possess immense political significance.

Language itself becomes a form of resistance. Anandhayi openly questions Periyannan's authority and reminds him that her

labour contributed to building the household economy. Dhanam criticizes the violence and hypocrisy within the family structure. By speaking openly, these women challenge the silence imposed upon them. Paulo Freire writes that “to speak a true word is to transform the world.” Sivakami’s women transform their social reality by articulating experiences that patriarchal society attempts to suppress.

Economic resistance also plays an important role. Women maintain hidden savings, sell household items, and create alternative systems of support. Anandhayi’s secret savings symbolize a desire for independence and security. Such hidden economies reveal women’s awareness of their vulnerable position within patriarchal households. Similarly, education becomes a means of resistance because it enables critical thinking and self-awareness. Patriarchal authority fears educated women precisely because knowledge creates the possibility of questioning social norms.

Solidarity among women is another important aspect of resistance. Although women are often divided by social pressures and domestic conflicts, they continue to care for one another. Anandhayi’s compassion toward Lakshmi demonstrates the possibility of female solidarity even within painful circumstances. These relationships reveal what may be described as an ethics of shared suffering. Women recognize each other’s pain because they inhabit similar structures of oppression.

Narrative Techniques and Realism:

Sivakami’s narrative style contributes significantly to the political force of her novels. Her prose is direct, realistic, and emotionally restrained. She avoids romanticizing poverty or suffering and instead presents violence with disturbing simplicity. This realism forces readers to confront uncomfortable social truths. The plain

declarative style also reflects the oral and conversational rhythms of everyday Tamil life.

The use of colloquial expressions and untranslated Tamil words preserves cultural specificity and authenticity. Rather than adapting Dalit experience to elite literary expectations, Sivakami allows the language of marginalized communities to shape the narrative itself. This linguistic strategy becomes politically important because it resists cultural assimilation and preserves local identity.

Another important technique is free indirect discourse, which allows readers to enter the consciousness of characters while maintaining the broader social perspective of the narrative. Through this method, Sivakami reveals the psychological effects of caste and patriarchy. Readers gain insight into the fears, frustrations, and hopes of women who are otherwise silenced by society.

Symbolism also enriches the novels. Objects such as the bicycle, the drawstring bag, and raw rice carry deeper social meanings. The bicycle symbolizes female mobility and freedom, while the drawstring bag represents hidden economic independence. These symbols emerge naturally from the social world of the village and strengthen the thematic concerns of the narrative.

Conclusion:

P. Sivakami’s *The Taming of Women* and *Anandhayi* are among the most significant contributions to Dalit feminist literature in India. Through realistic representation and emotionally complex characterization, Sivakami exposes the interconnected structures of caste and patriarchy that shape Dalit women’s lives. Her novels reveal how oppression operates through everyday practices, domestic relationships, labour systems, and social expectations.

At the same time, Sivakami refuses to portray women as passive victims. Her female

characters resist domination through speech, labour, solidarity, memory, and survival. Their acts of resistance may appear ordinary, yet they carry profound political significance. By foregrounding Dalit women's voices, Sivakami challenges both mainstream feminism and mainstream Dalit discourse.

Her fiction ultimately demonstrates that caste and gender cannot be analysed separately. Dalit women experience a distinct form of oppression created by the interaction of social hierarchies. Through her literary vision, Sivakami transforms the novel into a form of testimony that records suffering while also affirming resilience and selfhood. Her work remains essential for understanding Dalit feminism, Tamil literature, and the broader politics of representation in contemporary India.

References:

1. Ambedkar, B. R. *Annihilation of Caste*. New Delhi: Navayana, 2014.
2. Crenshaw, Kimberlé. "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex." *University of Chicago Legal Forum*, 1989.
3. Freire, Paulo. *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Continuum, 1970.
4. Rao, Anupama. *The Caste Question: Dalits and the Politics of Modern India*. Berkeley: University of California Press, 2009.
5. Rege, Sharmila. *Writing Caste/Writing Gender: Narrating Dalit Women's Testimonios*. New Delhi: Zubaan, 2006.
6. Sivakami, P. *The Taming of Women*. Translated by Pritham K. Chakravarthy, Penguin, 2012.
7. Sivakami, P. *Anandhayi*. Translated by N. Ravi Shanker, Oxford University Press, 2023.

The Violence of Scientific Progress: Emotional Abandonment in Frankenstein and Never Let Me Go

Mr. Praveen T. Athani¹ & Shri Chidanand M. Aigali²

¹ Lecturer in English,

KLE's Shri Channagirishwar Prasadik Arts, Science and D. D. Shirol Commerce College,
Mahalingpur-587312

² Head Dept. of English,

KLE's Shri Channagirishwar Prasadik Arts, Science and D. D. Shirol Commerce College,
Mahalingpur-587312

Corresponding Author – Mr. Praveen T. Athani

DOI - 10.5281/zenodo.2044969

Abstract:

This article offers a comparative reading of Frankenstein and Never Let Me Go, examining how scientific progress produces violence through emotional abandonment, biopolitical governance and ontological exclusion. While Shelley critiques early modern scientific ambition and its ethical failures, Ishiguro reconfigures these concerns within a contemporary biotechnological system where life is regulated, commodified and ethically displaced. Drawing on post humanism, biopolitics and affect theory, the study argues that both texts construct artificially created beings whose suffering emerges from systemic denial of relational recognition. The Creature and the clones function as figures of “bare life,” revealing how modern science produces emotional and existential disposability rather than human progress.

Keywords: *Biopolitics, Emotional Abandonment, Frankenstein, Never Let Me Go, Post Humanism, Scientific Ethics*

Introduction:

Scientific progress is frequently framed as a marker of human advancement, rational mastery, and technological empowerment. However, literary narratives consistently expose the ethical contradictions embedded within this discourse. In Frankenstein by Mary Shelley and Never Let Me Go by Kazuo Ishiguro, science emerges not as liberation but as a mechanism of emotional and existential rupture. Despite their historical separation, both novels interrogate a shared question: what happens when scientific creation is detached from ethical and emotional

responsibility? This article argues that both texts represent scientific progress as a form of violence that operates primarily through emotional abandonment and systemic exclusion rather than physical destruction. The Creature and the clones are constructed as emotionally aware yet socially unrecognized beings, revealing the fragility of human identity within scientific modernity.

Literature Review:

Critical scholarship on Frankenstein has long focused on its engagement with Enlightenment rationality, Romantic anxiety and

scientific transgression. Scholars such as Anne K. Mellor highlight its critique of masculine scientific ambition and ethical irresponsibility. Posthumanist readings further interpret the Creature as a destabilizing figure who challenges fixed boundaries between human and non-human identity. In contrast, studies of *Never Let Me Go* primarily examine biopolitics, cloning ethics, and institutional control. Critics often situate the novel within frameworks of late-capitalist biotechnological governance, emphasizing the commodification of human bodies and the normalization of organ extraction.

However, comparative scholarship between these two texts remains limited. Existing studies tend to treat them as belonging to separate traditions: *Frankenstein* within Gothic science fiction and *Never Let Me Go* within dystopian biopolitics without addressing their shared structural logic of emotional abandonment. This study addresses this gap by arguing that emotional exclusion is the central mechanism linking both texts across historical and theoretical contexts.

Methodology:

This study uses a qualitative comparative literary approach through close reading of selected texts. It focuses on thematic and structural similarities, exploring how different literary contexts represent anxieties about science, identity, and social exclusion. The theoretical framework combines posthumanism, biopolitics, affect theory and Gothic dystopian studies. The posthumanist ideas of Donna Haraway and Rosi Braidotti help examine unstable and hybrid

identities shaped by science and technology. Michel Foucault and Giorgio Agamben provide a biopolitical framework for understanding regulation, exclusion, and “bare life.” The study also uses Sara Ahmed’s affect theory to analyze emotions such as fear, alienation, and abandonment. Together, these frameworks show how scientific modernity produces emotionally abandoned and socially excluded subjects.

Theoretical Framework:

Posthumanist theory challenges the Enlightenment idea of the human as stable and autonomous. Both novels destabilize this concept by portraying beings who are biologically human yet socially excluded. The posthumanist ideas of Donna Haraway and Rosi Braidotti emphasize that subjectivity is relational and shaped through social and technological systems, a concept reflected in both texts. The study also draws on Michel Foucault’s theory of biopolitics, which explains how modern power regulates life through classification and control. Giorgio Agamben’s concept of “bare life” further highlights the condition of individuals reduced to biological existence without ethical recognition. In addition, Sara Ahmed’s affect theory demonstrates how emotions such as fear and alienation circulate socially to produce exclusion. Together, these frameworks position both novels as critiques of scientific modernity, showing how systems of power create emotional abandonment, social exclusion, and unstable identities.

Discussion:**Scientific Creation and Ethical Failure:**

In *Frankenstein*, scientific creation represents an ontological rupture. Victor Frankenstein's success in animating life is immediately followed by rejection, revealing that scientific achievement without ethical responsibility produces moral collapse. The Creature's statement, "I was benevolent and good; misery made me a fiend" (Shelley, ch. 10), demonstrates that violence is socially produced through abandonment rather than inherent monstrosity. In contrast, *Never Let Me Go* presents ethical failure as systemic. Cloning is normalized through institutions such as Hailsham, which mask exploitation under the rhetoric of care and education. Unlike Frankenstein's rupture, Ishiguro constructs a slow system of deception where subjects are conditioned to accept disposability.

Emotional Abandonment and Construction of Otherness:

Emotional abandonment functions as the central mechanism of exclusion in both texts. In *Frankenstein*, the Creature experiences immediate rejection, expressed through isolation and linguistic exclusion. His lament, "I am alone and miserable; man will not associate with me" (Shelley, ch. 15), reveals that monstrosity is relationally produced. In Ishiguro's novel, abandonment is normalized. Kathy's reflection, "We had to think of ourselves as special" (Ishiguro, p. 115), shows ideological conditioning. Unlike Shelley's Creature, who reacts with rebellion, Ishiguro's clones internalize exclusion. Thus, *Frankenstein* represents rupture-

based abandonment, while Ishiguro represents normalized abandonment.

Biopolitical Control and Disposable Life:

Foucault's biopolitics explains how modern systems regulate life itself (Foucault 241). In *Frankenstein*, power is individualized and sovereign, concentrated in Victor's act of creation. In *Never Let Me Go*, power is institutionalized, where life is systematically managed for medical extraction. Agamben's concept of "bare life" clarifies the clones' condition as biologically alive but ethically excluded. Both texts therefore reveal different stages of biopolitical development from experimental sovereignty to institutional governance.

Posthuman Identity and Collapse of Human Exceptionalism:

Both novels destabilize anthropocentric definitions of humanity. The Creature exhibits emotional intelligence and moral reasoning but is excluded from society. Similarly, Ishiguro's clones demonstrate empathy and relational awareness but are denied recognition. Posthuman theory suggests that humanity is not biological but relationally constructed. Exclusion in both texts is therefore not due to lack of humanity but refusal of recognition.

Affective Horror and Transformation of Fear:

Frankenstein employs Gothic excess monstrosity, violence, and dramatic rejection to externalize scientific anxiety. In contrast, *Never Let Me Go* produces internalized horror characterized by emotional numbness, silence, and acceptance. This shift reflects a transformation from visible Gothic terror to

invisible biopolitical control. Horror becomes not what is shown, but what is normalized.

Findings:

This study identifies the following key findings:

1. Scientific progress operates as emotional and structural violence in both texts.
2. Emotional abandonment is a central mechanism for constructing non-human subjectivity.
3. Both novels destabilize fixed definitions of humanity through relational exclusion.
4. Horror shifts from Gothic externalization in Shelley to biopolitical normalization in Ishiguro.
5. Both texts reveal a continuous anxiety that science produces life faster than ethics can regulate it.

Conclusion:

A comparative reading of *Frankenstein* and *Never Let Me Go* demonstrates that scientific progress, when detached from ethical responsibility, produces systems of emotional

abandonment and ontological exclusion. Shelley critiques early scientific ambition and moral irresponsibility, while Ishiguro extends this critique into contemporary biotechnological governance. Together, both novels reveal a shared condition of modernity: science produces emotionally aware yet socially abandoned beings when ethical care is absent.

Works Cited:

1. Ahmed, Sara. *The Cultural Politics of Emotion*. Routledge, 2004.
2. Agamben, Giorgio. *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford UP, 1998.
3. Braidotti, Rosi. *The Posthuman*. Polity Press, 2013.
4. Foucault, Michel. *The History of Sexuality, Volume 1*. Vintage, 1990.
5. Haraway, Donna. *Simians, Cyborgs, and Women*. Routledge, 1991.
6. Ishiguro, Kazuo. *Never Let Me Go*. Faber and Faber, 2005.
7. Shelley, Mary. *Frankenstein*. Penguin Classics, 2003.

Human vs Nature: Environmental Ethics in The Man-Eater of Malgudi

Earappa¹ & Dr. Srinivas Vooradi²

¹Research Scholar, Institute of Humanities and Social Science, Srinivas University, Manglore

²Professor and Research Guide, Institute of Humanities and Social Science,
Srinivas University Manglore

Corresponding Author – Earappa

DOI - 10.5281/zenodo.20449988

Abstract:

Ecocriticism emerged as a response to environmental crises and ecological degradation, which became increasingly difficult to ignore during the late twentieth and early twenty-first centuries. In the present time, the Earth is facing several severe environmental challenges that threaten a disastrous future. This paper closely examines The Man-Eater of Malgudi by R. K. Narayan through an ecocritical perspective.

In the novel, environmental disturbance begins with the arrival of Vasu, a taxidermist, who is portrayed as the “man-eater” of Malgudi. His actions, particularly his cruel treatment and exploitation of animals, symbolize a deeper ecological imbalance. The disruption is further emphasized through symbolic acts, such as his invasion of Nataraj’s private space, which reflects a violation of both social and natural harmony.

This study focuses on how Vasu’s destructive behavior represents environmental disorder and crisis. It also explores various insightful interpretations of the novel from an ecocritical viewpoint, highlighting the conflict between human greed and the natural world.

This paper focuses on how an ecocritical perspective can be applied to The Man-Eater of Malgudi by R. K. Narayan in the context of environmental catastrophe. Malgudi is no longer merely a fictional setting; it has evolved into a symbolic space and a chronotope that reflects the growth of a progressive society and culture within a postcolonial world.

The global outbreak of the COVID-19 has once again brought attention to issues of environmental crisis and ecological imbalance, both in the present and for the future. Although environmental disasters may occur naturally, in the Anthropocene era they are largely anthropogenic—caused by human actions—and have become more frequent and intense. Whether natural or human-induced, such disruptions to nature disturb the socio-ecological balance, worsen social, economic, and political conditions, and raise critical concerns about justice, human rights, and equality.

Critic C. D. Narasimhaiah considers The Man-Eater of Malgudi somewhat of an anticlimax following The Guide, widely regarded as a masterpiece. However, the novel has received significant critical appreciation and is often considered one of Narayan’s finest works. It gained immediate and widespread popularity upon publication and was highly praised by contemporary critics and reviewers.

Critics have observed that the unequal exposure of people to climate variability, along with the resulting deprivation of basic human rights, is largely rooted in the historical practices of colonialism and continues within the

contemporary neo-colonial and neoliberal world order. The human rights implications of climate change have been powerfully represented in imaginative literature by writers such as Octavia Butler, Amitav Ghosh, Mohsin Hamid, John Lanchester, Margaret Drabble, and Paolo Bacigalupi. Their works vividly portray individual and collective experiences of climate change, transforming abstract scientific data into tangible human realities and making the consequences of ecological crises more perceptible.

Human beings often display an anthropocentric and possessive attitude toward nature, leading to apathy and exploitation. In many instances, this results in violent injustices against the natural world, without consideration of the long-term consequences. Nature, in turn, responds with equally severe disruptions, creating a cycle of ecological imbalance. In this context, R. K. Narayan presents a striking portrayal of environmental destruction through the character of Vasu, the taxidermist, in *The Man-Eater of Malgudi*. Vasu symbolizes the destructive tendencies of modern civilization, as his actions extend beyond cruelty to animals and reflect a broader violation of ecological harmony. Individuals like Vasu, who exploit both human and non-human life, are ultimately responsible for the environmental crises faced today and those that may arise in the future.

The editors of the *Times Literary Supplement* praised the novel, describing it as one of Narayan's most delightful portrayals of Malgudi. They highlight how the peaceful life of Nataraj, a printer, and his circle of friends is disrupted by the arrival of Vasu, a domineering taxidermist whose presence introduces chaos and tension into the community. Vasu's threat to a temple elephant, which Nataraj holds dear, leads to a sequence of events that are both comic and

tragic, combining suspense with moral complexity.

One of the most striking aspects of the novel is the large-scale killing of animals and the brutal process of taxidermy. These actions symbolize a broader ecological disorder and can be interpreted as a critique of environmental degradation. The theme of hunting, as depicted in the novel, invites further exploration through an ecocritical lens, emphasizing the relationship between human violence and environmental destruction.

Vasu is portrayed as a villain—one who disregards the well-being of others and seeks to dominate both people and nature. His character may be compared to Iago from *Othello*, though Vasu lacks the intellectual depth associated with Shakespeare's creation. In contrast, Nataraj appears as an unheroic figure whose simplicity is overshadowed by Vasu's aggressive personality. As a taxidermist, Vasu intrudes upon the peaceful life of Malgudi and disrupts its harmony. His intelligence and boldness, when misdirected, lead to destructive actions. He justifies his behavior by claiming human superiority over nature, presenting himself as a rootless intellectual who embodies a misguided scientific outlook and a competitive, exploitative attitude toward the natural world.

Matthew Cartmill (1993), in his book *A View to a Death in the Morning: Hunting and Nature throughout History*, introduces the concept of "romantic hunting." He defines it as the image of a white man living simply in the wilderness, maintaining close relations with native people, rejecting modern civilization, and hunting only to meet basic needs such as food and clothing. However, this notion of "romantic hunting" ultimately serves to justify and legitimize hunting practices and reflects a deeply anthropocentric worldview.

In *The Man-Eater of Malgudi* by R. K. Narayan, similar attitudes toward hunting are evident. The forest officer Ramaswami is reported to have killed at least eighteen elephants and sixty tigers, with the justification that these acts were necessary to protect human life. This reasoning highlights an anthropocentric perspective, where human interests are prioritized over ecological balance. The novel further emphasizes this mindset through statements such as the economic valuation of animals, suggesting that an elephant is more valuable dead than alive because of the profit that can be made from its body parts.

Such portrayals reveal how human intrusion into natural habitats disrupts ecological harmony, often provoking animals to retaliate against human settlements. The justification of killing animals in the name of safety thus reflects a deeper imbalance between humans and nature. Moreover, the novel's depiction of hunting culture aligns with the character of Vasu, whose cruel and exploitative attitude toward both human and non-human life exemplifies the destructive consequences of an anthropocentric worldview.

Md. A. R. Sarker (2019), in his study *Ecocritical Analysis of R. K. Narayan's The Man-Eater of Malgudi*, argues that from an ecocritical perspective, taxidermy represents an artificial reconstruction of nature. According to him, the so-called "art" of taxidermy is inherently artificial, as it fabricates and distorts the true essence of animal life.

In *The Man-Eater of Malgudi*, R. K. Narayan intensifies this idea through vivid and unsettling imagery. He describes skins hanging out to dry, heaps of dead squirrels and birds lying in corners, the stench of decaying flesh and raw hide, the removal of eyes from carcasses and their replacement with artificial lenses, and the preservation of skins in salt after flaying. Such graphic descriptions highlight the violence

inflicted on nature and emphasize the disturbing artificiality of taxidermy.

Sarker further observes a parallel with *The Lorax*, noting that before the arrival of Vasu, a sense of harmony and peace prevailed in Nataraj's house and in Malgudi. This balance is disrupted by Vasu's intrusion, which gradually alters both the physical environment and Nataraj's psychological state. Vasu's presence begins to influence Nataraj's thinking, as reflected in his reaction to the forest officer's moralizing manuscript, where he expresses discomfort with rigid moral expectations.

As the narrative progresses, Vasu's erratic behavior confuses and unsettles Nataraj. Despite recognizing Vasu's destructive tendencies, Nataraj paradoxically finds himself admiring him and even attempting to shield him from criticism. Gradually, Nataraj becomes increasingly watchful and psychologically affected, entering a state of heightened awareness. Ultimately, he begins to unconsciously identify with the aggressor, revealing the profound impact of Vasu's dominance and the subtle erosion of moral and ecological balance.

In the twentieth and twenty-first centuries, a period marked by increasing threats to both plant and animal life, there still exist certain regions where non-human species live relatively undisturbed. However, rapid human encroachment into these areas makes it increasingly difficult to ensure their safety in the future. This reality is reflected in *The Man-Eater of Malgudi*, where R. K. Narayan presents Nataraj's observation of birds freely searching for food in the early morning, accompanied by his reflection that they are fortunate to remain beyond the destructive reach of Vasu.

Vasu is thus portrayed as an embodiment of evil, whose presence disrupts the peaceful life of Malgudi and threatens Nataraj's stability. His unauthorized occupation of Nataraj's attic further

highlights his disregard for social and moral boundaries. Although active and assertive, Vasu carries within himself the seeds of his own destruction, which ultimately lead to his downfall.

From an ecocentric perspective, it is important to note that negative traits are often wrongly attributed to animals, whereas, in reality, such destructive characteristics belong to human beings. As pointed out by Md. A. R. Sarker (2019), human cruelty is frequently projected onto innocent animals, revealing an anthropocentric bias.

The novel concludes with a powerful symbolic message. Vasu's fate resembles that of Bhasmasura, who destroys himself through his own power. Nature, represented even through

small creatures like mosquitoes, contributes to his end. This scene also recalls the mythological episode of Kansa and the birth of Krishna, where divine intervention leads to the downfall of tyranny.

Malgudi, as envisioned by Narayan, functions as more than a mere setting; it becomes a living space, a chronotope that reflects emerging consciousness in postcolonial India. The novel ultimately demonstrates that human beings and nature are intrinsically interconnected. Through a postcolonial and ecocritical reading, Narayan's works reveal a rich plurality of perspectives, emphasizing the multiple roles that nature plays in a materialistic modern world.

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪರಂಪರೆ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ

“ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನ ಸ್ಮಾರಕಗಳ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ”

ನಾಗಪ್ಪಾ ಲ ಹಿಪ್ಪರಗಿ¹, ತಿಪ್ಪಣ್ಣ ಧ ಡಂಗಿ²

¹ಉಪನ್ಯಾಸಕರು, ಇತಿಹಾಸ ವಿಭಾಗ

ಕೆ.ಎಲ್.ಇ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಎಸ್.ಸಿ.ಪಿ. ಪದವಿ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ,
ಮಹಾಲಿಂಗಪುರ.

²ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು, ಇತಿಹಾಸ ವಿಭಾಗ,

ಕೆ.ಎಲ್.ಇ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಎಸ್.ಸಿ.ಪಿ. ಪದವಿ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ,
ಮಹಾಲಿಂಗಪುರ.

Corresponding Author - ನಾಗಪ್ಪಾ ಲ ಹಿಪ್ಪರಗಿ

DOI - 10.5281/zenodo.20450010

ಸಾರಾಂಶ:

ಸ್ಮಾರಕಗಳು, ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು, ಭಾಷೆಗಳು ಮತ್ತು ಕಲೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯು ಸಮಾಜಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಗುರುತನ್ನು ರೂಪಿಸುವಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಾಯಕ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತದೆ. ನಿರಂತರವಾಗಿ ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತಿರುವ ಜಾಗತಿಕ ಉದ್ಯಮವಾದ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮವು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಬೆಂಬಲಿಸಬಹುದು ಮತ್ತು ಅಪಾಯಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿಸಬಹುದು. ಈ ಪ್ರಬಂಧವು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮದ ನಡುವಿನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪರಿಶೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮವು ಪರಂಪರೆಯ ತಾಣಗಳನ್ನು ಧನಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಮತ್ತು ಋಣಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಹೇಗೆ ಪರಿಣಾಮ ಬೀರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕರಣ ಅಧ್ಯಯನಗಳ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯ ಮೂಲಕ, ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ಪರಂಪರೆಯ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯೊಂದಿಗೆ ಸಮತೋಲನಗೊಳಿಸುವ ತಂತ್ರಗಳನ್ನು ಈ ಪ್ರಬಂಧವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮದ ಮೂಲಕ ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಕೊಡುಗೆ ನೀಡುವುದನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುವಾಗ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ತಾಣಗಳು ಭವಿಷ್ಯದ ಪೀಳಿಗೆಗೆ ಸಂರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಎಂದು ಖಚಿತಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಸ್ಪಷ್ಟ ಮತ್ತು ಅಮೂರ್ತ ಎರಡೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಸಮುದಾಯಗಳಿಗೆ ಗುರುತು ಮತ್ತು ನಿರಂತರತೆಯ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಭೌತಿಕ ಸ್ಮಾರಕಗಳು, ಕಟ್ಟಡಗಳು ಮತ್ತು ಕಲಾಕೃತಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಅಭ್ಯಾಸಗಳು, ಭಾಷೆಗಳು ಮತ್ತು ತಲೆಮಾರುಗಳ ಮೂಲಕ ರವಾನಿಸಲಾದ ಕಲಾ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಸಹ ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ, ತ್ವರಿತ ಜಾಗತೀಕರಣ, ನಗರೀಕರಣ ಮತ್ತು ಸಾಮೂಹಿಕ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮದ ಏರಿಕೆಯು ಅನೇಕ ಪರಂಪರೆಯ ತಾಣಗಳನ್ನು ಅಪಾಯದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದೆ. ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ ಉದ್ಯಮವು ಬೆಳೆದಂತೆ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವ ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಪ್ರವಾಸಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯವಾಗಿ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡುವ ನಡುವಿನ ಒತ್ತಡವು ತೀವ್ರಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ನಡುವಿನ ಸಂಬಂಧದ ಧ್ವಂಸ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅನ್ವೇಷಿಸಲು ಈ ಪ್ರಬಂಧವು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಒಂದೆಡೆ, ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮವು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ತಾಣಗಳ ಪ್ರಚಾರ ಮತ್ತು ಸಂರಕ್ಷಣೆಗೆ ವೇದಿಕೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ, ಇದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಈ ತಾಣಗಳ ಅವನತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ನಡುವಿನ ಯಶಸ್ವಿ ಮತ್ತು ಹಾನಿಕಾರಕ ಸಂವಹನಗಳ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಈ ವೈತರಿಕ ಫಲಿತಾಂಶಗಳನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಯನವು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುತ್ತದೆ. ಸುಸ್ಥಿರ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ ಅಭ್ಯಾಸಗಳು ಈ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ತಗ್ಗಿಸುವ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಸಹ ಈ ಪ್ರಬಂಧವು ಪರಿಶೀಲಿಸುತ್ತದೆ.

ಹೊಸ ಶಬ್ದಗಳು : ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲು, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆ, ಸ್ಮಾರಕಗಳು, ಸಂರಕ್ಷಣೆ, ಯುನಿಸ್ಕೋ.

ಪರಿಚಯ:

ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಆರ್ಥಿಕ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಎರಡು ಮಹತ್ವದ ಅಂಶಗಳಾದ ಪರಂಪರೆ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮವು ಸ್ವತಂತ್ರ ಘಟಕಗಳಲ್ಲ. ಸಮತೋಲಿತ ವಿಧಾನದ ಅಗತ್ಯವಿರುವ ಸಂರಕ್ಷಣಾ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಅವು ಸಂಕೀರ್ಣವಾಗಿ ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿವೆ. ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮದ ಆರ್ಥಿಕ ಪ್ರಯೋಜನಗಳು ನಮ್ಮ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಸಮಗ್ರತೆಗೆ ಧಕ್ಕೆಯಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಈ ಸಮತೋಲನ ಅತ್ಯಗತ್ಯ. ಪರಂಪರೆ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಎಂದರೆ ಗಮನಾರ್ಹ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ತಾಣಗಳು ಮತ್ತು ಕಲಾಕೃತಿಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆ, ಸುರಕ್ಷತೆ ಮತ್ತು ನಿರ್ವಹಣೆ. ಇದರ ಅರ್ಥ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ತಾಣಗಳ ಸಮಗ್ರತೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಭವಿಷ್ಯದ ಪೀಳಿಗೆಯ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಅವುಗಳ ಸೂಕ್ತ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಖಚಿತಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಯುನಿಸ್ಕೋ ಇನ್ಸ್ಟಿಟ್ಯೂಟ್ ಫಾರ್ ಸ್ಟ್ಯಾಟಿಸ್ಟಿಕ್ಸ್ ಪ್ರಕಾರ, ಪರಂಪರೆ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಎಂದರೆ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಜೀವಿತಾವಧಿಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಮಹತ್ವದ ಪರಂಪರೆಯ ಸಂದೇಶಗಳು ಮತ್ತು ಮೌಲ್ಯಗಳ ಪ್ರಸರಣವನ್ನು ಬಲಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ವಸ್ತುವಿನ ಮೌಲ್ಯವು ಕಡಿಮೆಯಾಗದಂತೆ ಮತ್ತು ಅದು ನಮ್ಮ ಸೀಮಿತ

ಅವಧಿಯನ್ನು ಮೀರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಖಚಿತಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ವಸ್ತುವಿನ ಭೌತಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಗುಣಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ಇದು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯು ಹಿಂದಿನ ತಲೆಮಾರುಗಳಿಂದ ಅನುವಂಶಿಕವಾಗಿ ಪಡೆದ, ವರ್ತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಭವಿಷ್ಯದ ಪೀಳಿಗೆಯ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ನೀಡಲಾದ ಗುಂಪು ಅಥವಾ ಸಮಾಜದ ಭೌತಿಕ ಕಲಾಕೃತಿಗಳು ಮತ್ತು ಅಮುಕ್ತ ಗುಣಲಕ್ಷಣಗಳ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯು ಸ್ಥಳೀಯ ಸಮುದಾಯಗಳು, ಸರ್ಕಾರಿ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಮತ್ತು ಸರ್ಕಾರತ್ತರ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಸೇರಿದಂತೆ ವಿವಿಧ ಪಾಲುದಾರರನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಮತ್ತು ಭವಿಷ್ಯದ ಪೀಳಿಗೆಗೆ ತಾಣಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಸಂರಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ, ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಮತ್ತು ಸೌಂದರ್ಯದ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಖಚಿತಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅವರ ಗುರಿಯಾಗಿದೆ.

ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮವು ಒಂದು ಸಾಮಾಜಿಕ ಆರ್ಥಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಯಾಗಿದ್ದು, ಇದರಲ್ಲಿ ಜನರು ವೈಯಕ್ತಿಕ ಅಥವಾ ವ್ಯಾಪಾರ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಗಾಗಿ ತಮ್ಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪರಿಸರದ ಹೊರಗಿನ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಪರಂಪರೆಯ ತಾಣಗಳ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಅರಿವು ಮತ್ತು ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಉತ್ತೇಜಿಸುವಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮವು ನಿರ್ಣಾಯಕ ಪಾತ್ರ

ವಹಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರವಾಸಿಗರು ಈ ತಾಣಗಳಿಗೆ ಭೇಟಿ ನೀಡಿದಾಗ, ಅವರು ಸ್ಥಳೀಯ ಆರ್ಥಿಕತೆಗೆ ಕೊಡುಗೆ ನೀಡುವುದಲ್ಲದೆ, ಈ ಸ್ಥಳಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮಹತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ಕಲಿಯುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಿಶ್ವಸಂಸ್ಥೆಯ ವಿಶ್ವ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ ಸಂಸ್ಥೆ (ಗುಟಫಿಐ) ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮವನ್ನು ಸಾಮಾಜಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮತ್ತು ಆರ್ಥಿಕ ವಿದ್ಯಮಾನವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತದೆ, ಇದು ವೈಯಕ್ತಿಕ ಅಥವಾ ವ್ಯಾಪಾರ/ವೃತ್ತಿಪರ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಗಾಗಿ ಜನರು ತಮ್ಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪರಿಸರದ ಹೊರಗಿನ ದೇಶಗಳು ಅಥವಾ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಈ ಜನರನ್ನು ಸಂದರ್ಶಕರೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ (ಅವರು ಪ್ರವಾಸಿಗರು ಅಥವಾ ವಿಹಾರಿಗಳು ಆಗಿರಬಹುದು; ನಿವಾಸಿಗಳು ಅಥವಾ ಅನಿವಾಸಿಗಳು), ಮತ್ತು ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮವು ಅವರ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದೆ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ ವೆಚ್ಚವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತವೆ.

ಗುಟಫಿಐ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮವನ್ನು "ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ ತಾಣದಲ್ಲಿನ ಸ್ಮರನೀಯ ಮತ್ತು ಅವಿಸ್ಮರಣೀಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಆಚರಣೆಗಳು/ಉತ್ಪನ್ನಗಳನ್ನು ಕಲಿಯುವುದು, ಅನ್ವೇಷಿಸುವುದು, ಅನುಭವಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಸೇವಿಸುವುದು ಸಂದರ್ಶಕರ ಅಗತ್ಯ ಪ್ರೇರಣೆಯಾಗಿರುವ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ ಚಟುವಟಿಕೆಯ ಒಂದು ವಿಧ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಆಚರಣೆಗಳು/ಉತ್ಪನ್ನಗಳು ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ, ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆ, ಪಾಕಶಾಲೆಯ ಪರಂಪರೆ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ಸಂಗೀತ,

ಸೃಜನಶೀಲ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು ಮತ್ತು ಜೀವನಶೈಲಿ, ಮೌಲ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳು, ನಂಬಿಕೆಗಳು ಮತ್ತು ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಜೀವನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಸಮಾಜದ ವಿಶಿಷ್ಟ ವಸ್ತು, ಬೌದ್ಧಿಕ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಭಾವನಾತ್ಮಕ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿವೆ".

ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮವು ವಿಶ್ವ ಪರಂಪರೆಯ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗೆ ಬೆದರಿಕೆಗಳನ್ನು ಒಡ್ಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ, ಇದು ಸಾರ್ವಜನಿಕರಿಗೆ ಪರಂಪರೆಯ ಪ್ರಸ್ತುತಿ, ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಆರ್ಥಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಕಾರ್ಯಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ಖಾತರಿಪಡಿಸುವ ವೇದಿಕೆ ಮತ್ತು ವಾಹನವಾಗಿಯೂ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮವು ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ, ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮತ್ತು ರಕ್ಷಿಸುವ ಸಮತೋಲನ ಯಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರವಾಗಿದೆ. ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮದ ಅಗತ್ಯತೆಗಳು ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವ ಅಗತ್ಯವನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಮತೋಲನಗೊಳಿಸುವುದು ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಕಾಳಜಿಯಾಗಿದೆ. ಒಂದೆಡೆ, ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮವು ಆದಾಯ ಉತ್ಪಾದನೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ. ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಪ್ರಯಾಣಿಕರು ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳು ಮತ್ತು ಇತಿಹಾಸಗಳನ್ನು ಅನ್ವೇಷಿಸಲು ಆಸಕ್ತಿ ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಇದನ್ನು ಗಮ್ಯಸ್ಥಾನದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯುತ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ ಅಭ್ಯಾಸಗಳ ಮೂಲಕ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಅಧ್ಯಯನದ ಉದ್ದೇಶಗಳು:

೧. ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಪರಂಪರೆ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ದಾಖಲೆಗಳು.

೨. ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ತಾಣಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮದ ಸಕಾರಾತ್ಮಕ ಮತ್ತು ನಕಾರಾತ್ಮಕ ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ.

೩. ಪ್ರಪಂಚದಾದ್ಯಂತದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ತಾಣಗಳು, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ, ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮವು ಅವುಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಸುಸ್ಥಿರತೆಯ ಮೇಲೆ ಗಮನಾರ್ಹ ವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮ ಬೀರಿದೆ.

ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ:

ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆ:

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ವಿಶಾಲವಾಗಿ ಭೌತಿಕ ಕಲಾಕೃತಿಗಳು ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ತಲೆಮಾರುಗಳಿಂದ ಅನುವಂಶಿಕವಾಗಿ ಪಡೆದ, ವರ್ತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಭವಿಷ್ಯದ ಪೀಳಿಗೆಯ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ನೀಡಲಾದ ಅಮೂರ್ತ ಗುಣಲಕ್ಷಣಗಳ ಪರಂಪರೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲಾಗಿದೆ. ಯುನೆಸ್ಕೋ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಎರಡು ವರ್ಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸುತ್ತದೆ: ಸ್ಮರಣೀಯ (ಉದಾ. ಕಟ್ಟಡಗಳು, ಸ್ಮಾರಕಗಳು, ಭೂದೃಶ್ಯಗಳು) ಮತ್ತು ಅಮೂರ್ತ (ಉದಾ.

ಮೌಖಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು, ಪರಾಮರ್ಶನ ಕಲೆಗಳು, ಆಚರಣೆಗಳು).

ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆ ಅತ್ಯಗತ್ಯ:

ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಗುರುತನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸಮುದಾಯದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಬೆಳೆಸುವಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರ. ಜಾಗತೀಕರಣದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವೈವಿಧ್ಯತೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಪರಂಪರೆಯ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಅತ್ಯಗತ್ಯ. ಐತಿಹಾಸಿಕ ಹೆಗ್ಗುರುತುಗಳು, ಕಲಾತ್ಮಕ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಮತ್ತು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಮೂಲಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸುಸ್ಥಿರತೆಗೆ ಕೊಡುಗೆ ನೀಡುತ್ತದೆ.

ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮದ ಪಾತ್ರ:

ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮವು ಅನೇಕ ದೇಶಗಳಿಗೆ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶ್ರೀಮಂತ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ದೇಶಗಳಿಗೆ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಆರ್ಥಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಇದು ಆದಾಯವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತದೆ, ಉದ್ಯೋಗಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅಂತರ-ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವಿನಿಮಯವನ್ನು ಉತ್ತೇಜಿಸುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ, ಅನಿಯಂತ್ರಿತ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ ಬೆಳವಣಿಗೆಯು ಸ್ಥಳೀಯ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಜನದಟ್ಟಣೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗಬಹುದು ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ತಾಣಗಳಿಗೆ ಭೌತಿಕ ಹಾನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮವು ಪ್ರವೇಶ ಶುಲ್ಕಗಳು, ದೇಣಿಗೆಗಳು ಮತ್ತು ಸರ್ಕಾರಿ ಅಥವಾ ಅಂತರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಅನುದಾನಗಳ

ಮೂಲಕ ಪರಂಪರೆಯ ತಾಣಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಪುನಃಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಹಣಕಾಸು ಒದಗಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ, ಅನುಚಿತ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ ನಿರ್ವಹಣೆಯು ಸ್ಪಷ್ಟ ಮತ್ತು ಅಮೂರ್ತ ಪರಂಪರೆಯ ಅವನತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಬಹುದು.

ಅತಿಯಾದ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮವು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಕಟ್ಟಡಗಳಿಗೆ ಹಾನಿ, ಭೂದೃಶ್ಯಗಳ ಸವೆತ ಮತ್ತು ಪ್ರವಾಸಿಗರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಲು ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು ವಾಣಿಜ್ಯೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ದೃಢತೆಯ ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಬಹುದು.

ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮದ

ಪ್ರಭಾವ:

ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಸಕಾರಾತ್ಮಕ ಮತ್ತು ನಕಾರಾತ್ಮಕ ಎರಡೂ ದೃಷ್ಟಿಕೋನಗಳ ಮೂಲಕ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಸಕಾರಾತ್ಮಕ ಅಂಶವೆಂದರೆ, ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮವು ಪರಂಪರೆಯ ತಾಣಗಳ ಮೌಲ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಜಾಗೃತಿ ಮೂಡಿಸುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗೆ ಕೊಡುಗೆ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಇದು ಈ ತಾಣಗಳ ನಿರ್ವಹಣೆ ಮತ್ತು ಸಂರಕ್ಷಣೆಗೆ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ಸುತ್ತಲಿನ ಮೂಲಸೌಕರ್ಯಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಹಣವನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ನಕಾರಾತ್ಮಕ ಪರಿಣಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸರ ನಾಶ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಗುರುತಿನ ನಷ್ಟ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವಾಣಿಜ್ಯೀಕರಣ ಸೇರಿವೆ. ಸಾಮೂಹಿಕ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮವು ಪರಂಪರೆಯ ತಾಣಗಳ ಅತಿಯಾದ

ಬಳಕೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗಬಹುದು, ಇದು ಭೌತಿಕ ಹಾನಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಬಹುದು. ಕಸ ಹಾಕುವುದು ಅಥವಾ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕಲಾಕೃತಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಅನುಚಿತ ಸಂವಹನದಂತಹ ಪ್ರವಾಸಿಗರ ನಡವಳಿಕೆಯು ಈ ತಾಣಗಳ ಅವನತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಬಹುದು.

ವಿಧಾನ:

ನಾವು ಮೊದಲು ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಪರಂಪರೆ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಐತಿಹಾಸಿಕ ದಾಖಲೆಗಳ ಸಮಗ್ರ ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವ ಮೂಲಕ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದೆವು. ಏಪ್ರಿಲ್ 2025 ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳ ಮತ್ತು ಅದರ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ನಾವು ಕ್ಷೇತ್ರ ಭೇಟಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿದ್ದೇವೆ. ನಮ್ಮ ಭೇಟಿಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮದ ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಅವರ ಅನುಭವಗಳು ಮತ್ತು ಸಮಸ್ಯೆಗಳ ಕುರಿತು ಅವರ ದೃಷ್ಟಿಕೋನಗಳನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರವಾಸಿಗರು ಮತ್ತು ಸ್ಥಳೀಯ ನಿವಾಸಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಂಧರ್ಶನಗಳನ್ನು ನಡೆಸಲಾಯಿತು.

ಇದರ ನಂತರ, ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಲಾಯಿತು ಮತ್ತು ಸುಸ್ಥಿರ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ ಅಭ್ಯಾಸಗಳಿಗೆ ಭವಿಷ್ಯದ ನಿರ್ದೇಶನಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಲು ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಯಿತು. ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ ಮತ್ತು ಪರಂಪರೆ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಎರಡಕ್ಕೂ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ನೀಡುವ ಗುರಿಯನ್ನು ಇವು ಹೊಂದಿವೆ.

ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರ:

೦೫೫ ನಿಂದ ಸಂರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ೧೦ ಸ್ಮಾರಕಗಳಿಗೆ ನೆಲೆಯಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ನಾಗರ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಗಳು ಮಿಲನವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ.

ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿ - ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯ, ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯ, ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ಅಥವಾ ವಿಜಯೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಗಳಗನಾಥ ದೇವಾಲಯ, ಜೈನ ನಾರಾಯಣ ಗುಡಿ, ಷಣ್ಮತೇಶ್ವರ ಗುಡಿ. ನಾಗರ ಶೈಲಿ- ಪಾಪನಾಥ ದೇವಾಲಯ, ಕಾಶಿನಾಥ ದೇವಾಲಯ, ಜಂಬುಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಕರಿಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿವೆ.

ಫಲಿತಾಂಶಗಳು ಮತ್ತು ಚರ್ಚೆಗಳು:

ಪೌರಾಣಿಕ ಮಹತ್ವ:

ಬಾದಾಮಿಗೆ ೧೦ ಮೈಲು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲು ಮೋದಲ ಹೆಸರು "ಕಿಸು ವೊಳಲ್" ಮಲಪ್ರಭಾ ನದಿ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ತವರು ಮನೆಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪ ಪರಕಾಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಚಾಲುಕ್ಯ ರಾಜರಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ವಾಗುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲು ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಚಾಲುಕ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರೀಕೃತವಾಗಿವೆ. ವಿಶ್ವ ಸಂಸ್ಥೆ ೧೯೮೭ರಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲನ್ನು ವಿಶ್ವ ಪರಂಪರೆ ತಾನವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದೆ.

ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವ:

ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲು ಚಾಲುಕ್ಯರ ಉಪರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದು ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ೪೬೫ ಕಿ.ಮಿ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಬಾಗಲಕೋಟೆಯಿಂದ ೪೪ ಕಿಲೋಮೀಟರ್ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಕೆಂಪು ಮರಳಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಗಳು ಇದರಲ್ಲಿ ಏಕತೆ ಮತ್ತು ಸಮನ್ವಯ ವಿನ್ಯಾಸ ಪ್ರದರ್ಶಿತವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ ೫೦೦ರಲ್ಲಿ ಜಯಸಿಂಹನಿಂದ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾದ ಚಾಲುಕ್ಯ ಮನೆತನದ ಅರಸರು ಕಲಾರದಕರು, ಮಹಾನಿರ್ಮಾಪಕರಾಗಿದ್ದು, ಕಲಾ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಅವರ ಕೊಡುಗೆ ಅದ್ವಿತವಾದದ್ದು. ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ವೇಸರ ಶೈಲಿಯ ಪ್ರಾಯೋಗೀಕರಾಗಿ, "ಕರ್ನಾಟಕ ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಪ್ರವರ್ತಕರೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಕಾರಣ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ದೇವಾಲಯಗಳ ಹುಟ್ಟು ಮತ್ತು ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಆದದ್ದು ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. ಗುಪ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ದೇವಾಲಯಗಳ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಅಪಾರ ಪ್ರಗತಿ ಉಂಟಾಯಿತೋ ಹಾಗೆ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಅಪಾರ ಪ್ರಗತಿ ಉಂಟಾಯಿತು. ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗುಪ್ತರ ಕಾಲ ಹೇಗೆ ಸುವರ್ಣ ಯುಗವೋ ಹಾಗೆ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲ ಕಲಾ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ "ಸುವರ್ಣಯುಗವಾಗಿತ್ತು". ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಲೆ ಎಂದೇ ಹೆಸರಾದ ಅವರ ಕಲೆಗೆ ಭಾರತೀಯ ಕಲಾಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಜಗತ್ ವಿಖ್ಯಾತ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲನ್ನು ವಿಶ್ವ ಪರಂಪರೆ ತಾಣಗಳ ಪಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದಕಾರಣ "ಕರ್ನಾಟಕ ಕಲಾಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ

ಆಳ್ವಿಕೆಯು ಸುವರ್ಣ ಯುಗವಾಗಿತ್ತು" ಎಂಬ ಡಾ. ಶಿವರಾಮ ಕಾರಂತರ ಹೇಳಿಕೆ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಕಲಾ ವಿಮರ್ಶಕ ಪರ್ಶಿ ಬ್ರೌನರು ಪಟ್ಟದ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿನ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯವನ್ನು "ದ್ರಾವಿಡ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಕಲಾಕೃತಿ" ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಅರಸರಾದ ಎರಡನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಅವನ ರಾಣಿಯರು ಹಾಗೂ ವಿಜಯದಿತ್ಯನಿಂದ ಮಲಪ್ರಭಾ ನದಿ ದಂಡೆಯ ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಕಲಾವ್ಯಭವ ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆಗೆ ಹೆಸರಾಗಿದೆ.

ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ನಿರ್ವಹಣಾ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು:

1987 ರಲ್ಲಿ, ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನ ಸ್ಮಾರಕಗಳ ಗುಂಪನ್ನು ವಿಶ್ವ ಪರಂಪರೆಯ ತಾಣವೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಯಿತು. ಇದರ ನಂತರ, ಭಾರತ ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ ಇಲಾಖೆಯು ವಿಶ್ವ ಪರಂಪರೆಯ ತಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಮಾರ್ಗ ಸೂಚಿಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿತು. ಪರಂಪರೆ ಕೇಂದ್ರ, ನಂತರ, ಅಕ್ಟೋಬರ್ ೧೯, ೧೯೮೮ ರಂದು, ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರವು ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಮಾರಕಗಳು ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ತಾಣಗಳು ಮತ್ತು ಅವಶೇಷಗಳ ಕಾಯ್ದೆ 1987 ರ 11ರ ಅಧಿವೇಶನ ಉಲ್ಲೇಖ ಸಂಖ್ಯೆ 239 ರ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಸೂಚನೆಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿತು. ಈ ಅಧಿಸೂಚನೆಯು ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಘೋಷಿಸಿತು. ಬಾಗಲಕೋಟ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಾದಾಮಿ, ಹುನಗುಂದ ಮತ್ತು ಬಾಗಲಕೋಟ ತಾಲ್ಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲು, ಬಾದಾಮಿ, ಐಹೋಳೆ, ಮಹಾಕೂಟ ಮತ್ತು ಬನಶಂಕರಿ ಯಲ್ಲಿನ ಸ್ಮಾರಕಗಳು.

ಪ್ರವಾಸಿಗರ ವರದಿ:

2019 ರಿಂದ 2024 ರವರೆಗೆ ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿಗೆ ಬೇಟಿ ನೀಡಿದ ಪ್ರವಾಸಿಗರ ವರದಿ ಸರಿ ಸುಮಾರ ಅಂದಾಜುವಾಗಿ ಅಂಕಿ ಸಂಖ್ಯೆಗಳೂ ಈ ಕೆಳಗಿನಂತಿವೆ. 2019 ರಲ್ಲಿ 3.75 ಲಕ್ಷ, 2020 ರಲ್ಲಿ 1.25 ಲಕ್ಷ, 2021 ರಲ್ಲಿ 2.75 ಲಕ್ಷ, 2022 ರಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ, 2023 ರಲ್ಲಿ 3.40 ಲಕ್ಷ, ಮತ್ತು 2024 ರಲ್ಲಿ 4.00 ಲಕ್ಷ ಅದರಲ್ಲಿ ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಿನವರು ಬಾಗಲಕೋಟ ಜಿಲ್ಲೆಯವರೆ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಸಮೀಕ್ಷೆಗೆ ಒಳಗಾದ ಪ್ರವಾಸಿಗರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನವರು ಭಾರತೀಯರೆ, ಗಮನಾರ್ಹ ಸಂಖ್ಯೆಯ ವಿದೇಶೀಯರು ಮತ್ತು ಅನಿವಾಸಿ ಭಾರತೀಯರು ಬೇಟಿ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ವಿದೇಶಿ ಪ್ರವಾಸಿಗರು ವಿವಿಧ ದೇಶಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸಿದರೂ, ಫ್ರಾನ್ಸ್, ಇಟಲಿ, ಜರ್ಮನಿ, ಯುಕೆ, ಮತ್ತು ಯುಎಸ್ ದಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನವರು ಬೇಟಿ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರವಾಸಿಗರಲ್ಲಿ ಅತಿ ದೊಡ್ಡ ವಯಸ್ಸಿನ ಗುಂಪು 25 ರಿಂದ 35 ರ ವಯಸ್ಸಿನವರು, ನಂತರದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು 18 ರಿಂದ 25 ರ ವಯಸ್ಸಿನವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯರ ಕ್ಷಿಂತ್ರ ಪುರುಷರೆ ಹೆಚ್ಚಿನವರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಸ್ಥಳೀಯರು ಮತ್ತು ಸೇವಾ ಪೂರೈಕೆದಾರರು:

ಪ್ರತಿಸ್ಪಂದಕರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯ ಸೇವಾ ಪೂರೈಕೆದಾರರು ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿಸ್ಪಂದಕರು ವಿವಿಧ ಸ್ಥಳಗಳಿಂದ ಬಂದವರು: ಬಾಚನಗುಡ್ಡ, ಮಂಗಳ ಗುಡ್ಡ, ಗೋನಾಳ, ನಾಗರಾಳ, ಬಿ.ಎನ್. ಜಾಲಿಹಾಳ, ಶೀರಬಡಗಿ, ನಂದಿಕೇಶ್ವರ, ವಕ್ಕಂದೂರ್, ಸಿದ್ದನಕೋಳು, ಭೀಮನಗಡ, ಕಟಗಿನಹಳ್ಳಿ, ಸಿದ್ದನಕೋಳು ಮತ್ತು ಸಬಲ ಹುಣಸಿ. ವಯೋಮಾನದವರ ಗುಂಪು ವಿತರಣೆಯು ಮಧ್ಯವಯಸ್ಕರಿಗೆ ಒಲವು ತೋರಿತು, ಹೆಚ್ಚಿನವರು ೨೫-೪೪ ರ ವಯಸ್ಸಿನವರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಪುರುಷ ಮತ್ತು ಮಹಿಳೆಯರು ಇದ್ದಾರೆ.(೩೦ ಪ್ರತಿಸ್ಪಂದಕರು ೨೨ ಪುರುಷರು ಮತ್ತು ೧೦ ಮಹಿಳೆಯರು ಇದ್ದರು. ಅನೇಕ ಪ್ರತಿಸ್ಪಂದಕರು ಸ್ವಯಂ ಉದ್ಯೋಗಿಗಳಾಗಿದ್ದರು, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ ವಲಯದಲ್ಲಿ, ಅವರಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹ

ಸಂಖ್ಯೆಯವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ವಾರ್ಷಿಕ ಆದಾಯ ೩ ಲಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆ (೪೬ ಪ್ರತಿಶತದವರು).

ಉಪಸಂಹಾರ:

ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮದ ಉತ್ತೇಜನ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗುರಿಗಳಲ್ಲ. ಸರಿಯಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸಿದಾಗ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮವು ಪರಂಪರೆಯ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗೆ ಪ್ರಬಲ ಸಾಧನವಾಗಬಹುದು. ಸಂರಕ್ಷಣೆಗೆ ಅಗತ್ಯವಾದ ಆರ್ಥಿಕ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳು ಮತ್ತು ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಜಾಗೃತಿ ಎರಡನ್ನೂ ಒದಗಿಸುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ, ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ನೋಡಿಸುವುದು ಬಹಳ ಮುಖ್ಯ. ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ತಾಣಗಳು ಅತಿಯಾಗಿ ಶೋಷಣೆಗೆ ಒಳಗಾಗದಂತೆ ಅಥವಾ ಹಾನಿಗೊಳಗಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಸುಸ್ಥಿರ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ ಅಭ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಉತ್ತೇಜಿಸುವ ಮೂಲಕ ಮತ್ತು ಸ್ಥಳೀಯ ಸಮುದಾಯಗಳನ್ನು ತೊಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂಲಕ, ಹಂಪಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮದ ಆರ್ಥಿಕ ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವುದನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುವಾಗ

ಭವಿಷ್ಯದ ಪೀಳಿಗೆಗೆ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಉಳಿಸುವ ಸೇವೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯೊಂದಿಗೆ ಸ್ಮಾರಕಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯಾಗಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಲಾ ವೈಭವವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು:

- 1) ಪ್ರೊ. ಕೆ. ಎನ್. ಎ. : ಸಮಗ್ರ ಕರ್ನಾಟಕದ ಇತಿಹಾಸ - ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮುದ್ರಣಾಲಯ , ಬೆಂಗಳೂರು- 2020.
- 2) ಪಾಲಾಕ್ಷ - ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ ಇತಿಹಾಸ- ಶಶಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ತುಮಕೂರು- 2006.
- 3) ಪ್ರೊ. ಕೆ.ಎನ್.ಎ - ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪರಂಪರೆ ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ- ಸಪ್ನಾ ಬುಕ್ ಹೌಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು.
- 4) ಪ್ರೊ. ಬಿ.ಪಿ. ಹೂಗಾರ ಮತ್ತು ಡಾ. ಗುರುಪ್ರಸಾದ್ ಹೂಗಾರ- ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆ- ಶೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಪ್ರಕಾಶನ - ಕಲಬುರಗಿ- 2022.
- 5) ವಿ. ಕೆ. ದ್ಯಾಮನಗೌಡ - ಭಾರತದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆ -ಗಂಗೋತ್ರಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ಗದಗ-2023.
- 6) ಡಾ. ಕೆ. ಜಗದೀಶ- ಭಾರತದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆ - ಚಿರಾಗ ಪ್ರಕಾಶನ, ಧಾರವಾಡ- 2023.
- 7) ಅಂತರ್ಜಾಲದ ಮಾಹಿತಿ.
- 8) ಸ್ಥಳೀಯರಿಂದ ಪಡೆದುಕೊಂಡ ಮಾಹಿತಿ

ಪಟವರ್ಧನರ ಕಾಲದ ಸ್ಮಾರಕಗಳ ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತು

ಡಾ. ಲೋಕಣ್ಣ ಭಜಂತ್ರಿ

ಅತಿಥಿ ಉಪನ್ಯಾಸಕರು,

ಸರ್ಕಾರಿ ಪ್ರಥಮ ಧರ್ಜೆ ಕಾಲೇಜು, ಕಲಾದಗಿ.

Corresponding Author - ಡಾ. ಲೋಕಣ್ಣ ಭಜಂತ್ರಿ

DOI - 10.5281/zenodo.20450028

Abstract:

ಜಮಖಂಡಿಯು ಬಾಗಲಕೋಟೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪ್ರಮುಖ ತಾಲೂಕು ಹಾಗೂ ಉಪವಿಭಾಗ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಜಮಖಂಡಿ ಪ್ರದೇಶವು ಶಾತವಾಹನರಿಂದ ಹಿಡಿದು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ವಸಾಹತುಶಾಹಿ ಆಡಳಿತದವರೆಗೂ ಪ್ರಮುಖ ಆಡಳಿತದ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ವಸಾಹತುಶಾಹಿ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ನೂರಾರು ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಜಮಖಂಡಿಯ ಪಟವರ್ಧನ ಸಂಸ್ಥಾನ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆದುಕೊಂಡಿತ್ತು. ಭಾರತ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ನಂತರ ಅಖಿಲ ಭಾರತ ಒಕ್ಕೂಟದಲ್ಲಿ ವಿಲೀನವಾದ ದೇಶಿ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಜಮಖಂಡಿ ಪಟವರ್ಧನ ಸಂಸ್ಥಾನ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲನೆಯ ಸಂಸ್ಥಾನ ಎಂಬ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಇತಿಹಾಸ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ದಾಖಲಾಗಿ ಅಜರಾಮರವಾಗಿದೆ. ಜಮಖಂಡಿ ನಗರದ ಇತಿಹಾಸದ ಮೇಲೆ ಹೊಸ ಬೆಳಕನ್ನು ಬೀರುವ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಚೀನ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅರಮನೆ, ಕೋಟೆ- ಕೊತ್ತಲ, ದೇವಾಲಯ, ಜಲಾಶಯ, ಹುತಾತ್ಮರ ಸ್ಮಾರಕ, ಮಸೀದಿ, ದರ್ಗಾ, ಶಾಸನ, ಅರ್ವಾಚೀನ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸ್ಮಾರಕಗಳು, ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮಾರಕಗಳು ಸ್ಥಳೀಯ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಪುನರ್ ರಚಿಸಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ಪ್ರಮುಖ ಆಕರಗಳಾಗಿವೆ. ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮೂಲಾಧಾರಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಜಮಖಂಡಿ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮೌಖಿಕ ಆಕರಗಳು ಸಹ ಸ್ಥಳೀಯ ಚರಿತ್ರೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಡಲು ಪ್ರಮುಖ ಬೆನ್ನಲಭಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಜನರಿಂದ, ಜನರಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿಯಾದ ಮಾತು, ಭಾಷೆ, ಜಾನಪದ ಸಾಹಿತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇಂದಿಗೂ ಐತಿಹ್ಯ, ಮೌಖಿಕ ಸಂಕಥನ, ಲಾವಣಿ, ಪೌರಾಣಿಕ ನಾಟಕ, ನಂಬಿಕೆ, ಆಚರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜನಮಾನಸದಲ್ಲಿ, ಸ್ಥಳೀಯರಲ್ಲಿ, ಅಚ್ಚಳಿಯದೇ ಹಾಗೆ ಉಳಿದಿವೆ.

Keywords: ಜಮಖಂಡಿ, ಪಟವರ್ಧನ, ರಾಮತೀರ್ಥ, ಮರಾಠಿ, ಪೋಲೊ, ದರ್ಬಾರ ಹಾಲ್. ಗರಡಿ ಮನೆ.

ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಕಟ್ಟಡಗಳು:

ಪಿ.ಬಿ ಹೈಸ್ಕೂಲ್: ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರಾದ ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬರು ಶಿಕ್ಷಣ ಪ್ರೇಮಿಗಳಾಗಿದ್ದು, ತಮ್ಮ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೮೮೮ ರಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಮುತ್ತಜ್ಜರ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪರಶುರಾಮ ಭಾವು ಹೈಸ್ಕೂಲ್ ಅನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಇದಕ್ಕೆ ೧.೨೦,೦೦೦ ರೂಪಾಯಿ ವೆಚ್ಚ ಮಾಡಿ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರ ಹಾಗೂ ಭವ್ಯವಾದ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದರು. ಅಂದು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಈ ವಿದ್ಯಾಮಂದಿರವು ಕ್ರಿ.ಶ ೧೯೮೮ ರಲ್ಲಿ ಶತಸಂವತ್ಸರವನ್ನು ಆಚರಿಸಿತು. ಈ ಹೈಸ್ಕೂಲಿನ

ಕಟ್ಟಡವು ಪ್ರಾರಂಭವಾದದ್ದು ಕ್ರಿ.ಶ ೧೮೯೦ ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಡ ಪೂರ್ತಿಯಾದದ್ದು ೧೮೯೮ ರಲ್ಲಿ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀಮತಿ ರಮಾಬಾಯಿ ವಾಚನಾಲಯ: ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರಾದ ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಸರ್ ಪರಶುರಾಮ ಭಾವು ಸಾಹೇಬರು ಶಿಕ್ಷಣಪ್ರೇಮಿಗಳಾಗಿದ್ದು, ತಮ್ಮ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಸುಧಾರಣೆಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಓದಲು ಅನುಕೂಲ ಮಾಡಿಕೊಡಲು ತಮ್ಮ ಪ್ರಥಮ ಮಹಾರಾಣಿಯವರಾದ ಶ್ರೀಮತಿ ಸೌಭಾಗ್ಯವತಿ ರಮಾಬಾಯಿ ಸಾಹೇಬರ ಸ್ಮರನಾರ್ಥವಾಗಿ

ದಿನಾಂಕ:೨೫/೦೬/೧೯೦೫ ರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗ್ರಂಥಾಲಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ “ವಿದ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿ ವರ್ಧಕ ಮಂಡಳಿ”ಯ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥಾಲಯವಿತ್ತು. ಇದಲ್ಲದೇ “ವಾಚನ ಮಂದಿರ” ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಚಿಕ್ಕ ಗ್ರಂಥಾಲಯವು ಶಂಕರ ಬಾಲಚಂದ್ರ ಎಂಬ ಕಾರಬಾರಿಯ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಮುಂದೆ ಸರ್ ಪರಶುರಾಮ ಭಾವು ಸಾಹೇಬರು ಈ ಎರಡು ಗ್ರಂಥಾಲಯಗಳನ್ನು ಒಂದುಗೂಡಿಸಿ ದೊಡ್ಡ ವಾಚನಾಲಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸಿದರು. ಕ್ರಿ.ಶ ೧೯೨೩ ರಲ್ಲಿ ಇದೇ ವಾಚನಾಲಯವು ಪ್ರಥಮ ದರ್ಜೆಯ ಗ್ರಂಥಾಲಯವೆಂದು ಮಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಿತು. ಇದರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮುಂದೆ ಆಳಿದ ಪಟವರ್ಧನ ಅರಸರಲ್ಲರೂ ಉದಾರ ಧನ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದರು. ಈ ಗ್ರಂಥಾಲಯವು ಅನೇಕ ಮಹತ್ವದ ಇಂಗ್ಲೀಷ್, ಹಿಂದಿ, ಮರಾಠಿ, ಸಂಸ್ಕೃತ, ಕನ್ನಡ, ಉರ್ದು ಭಾಷೆಗಳ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಮುಂದೆ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೯೪೯ ರಲ್ಲಿ ಈ ವಾಚನಾಲಯವು ಧಾರವಾಡದ ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಗ್ರಂಥಾಲಯಕ್ಕೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಲಾಯಿತು. ಅಂದಿನಿಂದ ಇದು ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಗ್ರಂಥಾಲಯವಾಗಿ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿದೆ. ಈ ಗ್ರಂಥಾಲಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸುಂದರ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ ೧೯೦೮ ರಲ್ಲಿ ಪಿ.ಬಿ ಹೈಸ್ಕೂಲಿನ ಎದುರುಗಡೆ ಕಟ್ಟಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಇಂದಿನ ರಮಾಬಾಯಿ ವಾಚನಾಲಯವಾಗಿದೆ.

ಗವರ್ನರ್ಸ್ ಬಂಗ್ಲೋ (ಪೋಲೋ ಪ್ಯಾಲೇಸ್): ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರಾದ ಸರ್ ಪರಶುರಾಮ ಭಾವು ಸಾಹೇಬರು ತಮ್ಮ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಸುಧಾರಣೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಇವರು ಯುರೋಪಿಯನ್ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಾದ ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್, ಫ್ರಾನ್ಸ್, ಇಟಲಿ ಮೊದಲಾದ ದೇಶಗಳಿಗೆ ಸಂದರ್ಶನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಗತಿಪರವಾದ

ಸುಧಾರಣೆಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಪ್ರಬಾವಿತರಾಗಿ ಅದೇ ಮಾದರಿಯ ಸುಧಾರಣೆಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೈಗೊಂಡರು. ಇವರು ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಯುರೋಪಿಯನ್ ಮಾದರಿಯ ಅನೇಕ ಸುಂದರವಾದ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ನಗರದ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದರು. ಅಂದು ಇವರು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಅನೇಕ ಕಟ್ಟಡಗಳು ಇಂದಿಗೂ ಸಹ ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಿದ್ದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಅಂತಹ ಸುಂದರ ಮತ್ತು ಸುಭದ್ರವಾದ ಕಟ್ಟಡಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದಿನ ಬಿ.ಎಲ್.ಡಿ.ಇ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯದ ಕಟ್ಟಡವು ಒಂದಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ ೧೯೦೬ ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಗವರ್ನರ್ಸ್ ಬಂಗ್ಲೋ ಅಥವಾ ಪೋಲೋ ಪ್ಯಾಲೇಸ್ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಂಬೈ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಗವರ್ನರ್ ಅವರ ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗ ಅಲ್ಲದೇ ವಿವಿಧ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿಗಳು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ಶನ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ವಾಸ್ತವಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಭವ್ಯ ಹಾಗೂ ಸುಂದರವಾದ ಕಟ್ಟಡ ಇದು. ಪರಶುರಾಮ ಭಾವು ಸಾಹೇಬರ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೯೧೭ ರಲ್ಲಿ ಮುಂಬೈ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಗವರ್ನರ್ ಆದ ಲಾರ್ಡ್ ವಿಲ್ಲಿಂಗ್ಟನ್ ಮತ್ತು ಕ್ರಿ.ಶ ೧೯೨೨ ರಲ್ಲಿ ಲಾರ್ಡ್ ಲಾಯಿಡ್ ರವರು ಜಮಖಂಡಿ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬೇಟಿ ನೀಡಿದರು ಅವರು ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಿವಸಗಳವರೆಗೆ ವಾಸ್ತವ್ಯ ಮಾಡಿ ಇಲ್ಲಿಯ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಪ್ರಗತಿಪರವಾದ ಸುಧಾರಣೆಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸಾಂಪತ್ಯಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಕಂಡು ತಮ್ಮ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು.

ಕ್ರಿ.ಶ ೧೯೪೮ ರಲ್ಲಿ ಜಮಖಂಡಿ ಸಂಸ್ಥಾನವು ಅಖಿಲ ಭಾರತದ ಒಕ್ಕೂಟದಲ್ಲಿ ವಿಲೀನವಾಯಿತು. ಮುಂದೆ ಜೂನ್ ತಿಂಗಳ ೧೯೪೯ ರಲ್ಲಿ ಇದೇ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಸರ್ಕಾರಿ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಕರ ತರಬೇತಿ ಕಾಲೇಜನ್ನು

ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲಾಯಿತು. ಆಗ ಈ ಕಟ್ಟಡದ ಕೋಣೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ವಿವಿಧ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದ್ದರು. ಮುಂದೆ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೯೬೨ ರಲ್ಲಿ ಈ ಟ್ರೇನಿಂಗ್ ಕಾಲೇಜನ್ನು ಹುನುಗುಂದಕ್ಕೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಲಾಯಿತು. ನಂತರ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೯೬೩ ರ ಜೂನ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ವಿಜಯಪುರದ ಬಿ.ಎಲ್.ಡಿ.ಇ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಯವರು ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯವನ್ನು ಇದೇ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಯುರೋಪಿಯನ್ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಈ ಕಟ್ಟಡವು ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವು ಸುಭದ್ರವು ಆಗಿದ್ದು, ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ವಾತಾವರಣವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವಂತಿದೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಈ ಮೂಲ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬದಲಾವಣೆಗಳಾಗಿ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಕಳೆ ಬಂದಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ ೧೯೦೬ ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಭವ್ಯ ಹಾಗೂ ಸುಂದರವಾದ ಕಟ್ಟಡವು ಕ್ರಿ.ಶ ೨೦೦೬ ರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಶತಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಪಾದಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದೆ. ಕೊಲ್ಲಾಪುರದಲ್ಲಿಯೇ ಗೋಖಲೆ ಕಾಲೇಜಿನ ಕಟ್ಟಡ, ಆರ್.ಪಿ.ಡಿ (ರಾಣಿ ಪಾರ್ವತಿದೇವಿ) ಕಾಲೇಜಿನ ಕಟ್ಟಡ ಮತ್ತು ಜಮಖಂಡಿಯ ಇಂದಿನ ಬಿ.ಎಲ್.ಡಿ.ಇ ಕಟ್ಟಡ ಇವು ಮೂರೂ ಒಂದೇ ಮಾದರಿಯ ಕಟ್ಟಡಗಳಾಗಿದ್ದು, ಯುರೋಪಿಯನ್ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಇಂದಿನವರೆಗೆ ಮಹದುಪಕಾರ ಮಾಡಿದ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಶಂಸನೀಯರು ಮತ್ತು ಇಂದಿಗೂ ಜನರಿಗೆ ಸದಾಕಾಲ ಸೇವೆಗೆ ಮುಕ್ತವಾಗಿವೆ.

೨ನೇ ನಂಬರ್ ಮರಾಠಿ ಶಾಲೆ: ಪಟವರ್ಧನ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತದ ಭಾಷೆಯು ಮರಾಠಿಯಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಜನರಿಗೆ ಮರಾಠಿ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೮೭೦ ರಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರಾದ ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬರು ನಗರದ ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿಗಿದ್ದ

ಪಶುಚಿಕಿತ್ತಾಲಯದ ಬದಿಗೆ ಸುಂದರವಾದ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಎರಡನೇ ನಂಬರ್ ಮರಾಠಿ ಶಾಲೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಈ ಶಾಲೆಗೆ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಜನರು “ದೋನಂಬರ್ ಮರಾಠಿ ಶಾಲೆ”ಯೆಂದೇ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಮುಂದೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೪೮ ರಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಥಾನವು ವಿಲೀನವಾದ ನಂತರ ಕರ್ನಾಟಕವು ಏಕೀಕರಣ ಹೊಂದಿ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಗೆ ಆದ್ಯತೆ ದೊರೆತು ಇಂದು ಅದು ಕನ್ನಡ ಹಿರಿಯ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಾಲೆಯಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆ ಹೊಂದಿದೆ. ಈಗ ಈ ಶಾಲೆಗೆ ಎರಡನೇ ನಂಬರ್ ಕನ್ನಡ ಹಿರಿಯ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಾಲೆ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಒಂದನೇ ಈಯತ್ತೆಯಿಂದ ಏಳನೇ ಈಯತ್ತೆಯವರೆಗೆ ವರ್ಗಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಮುಧೋಳದಲ್ಲಿಯೂ ಮರಾಠಿ ಶಾಲೆಗಳು ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿದ್ದವು.

ಪಾಗಾ ಶಾಲೆ: ಪಟವರ್ಧನ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರ ಮೊದಲಿನ ಅರಮನೆಯ ಇಂದಿನ ಉಪ ವಿಭಾಗಾಧಿಕಾರಿಗಳ ಕಚೇರಿಯ ಆವರಣದಲ್ಲಿತ್ತು. ಆವಾಗ್ಗೆ ಈಗಿದ್ದ ಪಾಗಾಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು. ಮುಂದೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೮೫೯ ರಲ್ಲಿ ಇವರು ತಮ್ಮ ಮೊದಲಿದ್ದ ಅರಮನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ರಾಮತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಅರಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಅಶ್ವ ಶಾಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಮುಂದೆ ಈಗಿದ್ದ(ಪಾಗಾಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ) ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಮರಾಠಿ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಾಲೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಹೀಗಾಗಿ ಮೊದಲು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು ಮುಂದೆ ಶಾಲೆಯಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆಯಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ “ಪಾಗಾಶಾಲೆ” ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಮರಾಠಿಯಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗೆ ಪಾಗಾ ಎಂದು ಹೆಸರು(ಹೀಗಾಗಿ ಈ ಶಾಲೆಗೆ ಅಂದಿನಿಂದ ಪಾಗಾಶಾಲೆ ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ). ಈ ಶಾಲೆಯನ್ನು ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರಾದ ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್

ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೦೧-೦೪-೧೮೭೪ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಅಂದಿನಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಈ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮರಾಠಿ ೧ನೇ ಈಯತ್ತೆಯಿಂದ ಏಳನೇ ಈಯತ್ತೆಯವರೆಗೆ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂದು ಈ ಶಾಲೆಗೆ ಮರಾಠಿ ಹಿರಿಯ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಾಲೆಯೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕುದುರೆಗಳ ಹಿಂಡು ಜಮಖಂಡಿ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದ್ದದ್ದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು.

ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕಟ್ಟಡಗಳು:

ದರ್ಬಾರ ಹಾಲ್: ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪೋಲೊ ಮೈದಾನದ ದಕ್ಷಿಣದ ಬದಿಗೆ ರಾಜ ರೀವಿಯಿಂದ ತಲೆ ಎತ್ತಿ ನಿಂತಿರುವ ಭವ್ಯವಾದ ಕಟ್ಟಡವೇ ಈ ದರ್ಬಾರ ಹಾಲ್. ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರು ಈ ಸುಂದರವಾದ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ದರ್ಬಾರವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸರ್ ಪರಶುರಾಮ ಭಾವು ಪಟವರ್ಧನರು ತಮ್ಮ (ಸಿಂಹಾಸನಾರೋಹಣ) ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಸಮಾರಂಭವನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯ ಸಡಗರದಿಂದ ಆಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೦೩ ರಲ್ಲಿ ಈ ಸುಂದರವಾದ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲದೇ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ರಾಜ್ಯಾರೋಹಣದ ವಾರ್ಷಿಕೋತ್ಸವವನ್ನು ಈ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿಯೇ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಸಮಾರಂಭಕ್ಕೆ ಮುಂಬೈ ಪ್ರಾಂತದ ಗವರ್ನರನ್ನು ಉನ್ನತ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ನೆರೆಯ ಸಂಸ್ಥಾನದ ದೊರೆಗಳನ್ನು ಆಡಳಿತದ ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗದವರನ್ನು ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಆಮಂತ್ರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂದಿಗೂ ವಿದೇಶದವರನ್ನು ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಿಗೆ ಆಮಂತ್ರಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ ಭಾರತದಲ್ಲಿದೆ.

ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರು ಪ್ರತಿ ವರುಷ ವಿಜಯದಶಮಿ ಹಬ್ಬವನ್ನು(ದಸರಾ ಹಬ್ಬವನ್ನು) ಅತ್ಯಂತ ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಂದೂ

ಉಮಾರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದಿಂದ ಅರಸರು (ರಾಜಾಸಾಹೇಬರು) ಆನೆಯ ಮೇಲಿನ ಅಂಬಾರಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ತಮ್ಮ ಅಶ್ವದಳ, ಕಾಲ್ಡಳ, ಪೋಲಿಸ್ ಬ್ಯಾಂಡ್ ಮತ್ತಿತರ ವಾದ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಸಡಗರದಿಂದ ಮೆರವಣಿಗೆಯು ಹೊರಟು ಊರ ಹೊರಗಿದ್ದ ಸಜ್ಜಿಯ ಹನುಮಂತ ದೇವರ ಗುಡಿಯ ಮುಂದಿದ್ದ ಶಮಿವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪೂಜೆ ಸಲ್ಲಿಸಿ ಬನ್ನಿಯನ್ನು ಮುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ನಂತರ ಈ ಮೆರವಣಿಗೆಯು ದರ್ಬಾರ ಹಾಲಿನವರೆಗೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ಸಭೆ ಸೇರಿ ರಾಜರು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಶುಭವನ್ನು ಕೋರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲದೇ ಕೆಲವು ಕೈದಿಗಳನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ, ಸಭ್ಯತೆಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಕೈದಿಗಳನ್ನು ಹಬ್ಬದ ದಿನದಂದು ಬಿಡುಗಡೆಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಮಾನವೀಯ ಮೌಲ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದಾಗಿದೆ.

ಜಮಖಂಡಿ ಸಂಸ್ಥಾನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೪೮ರಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಒಕ್ಕೂಟದಲ್ಲಿ ವಿಲೀನವಾದ ನಂತರ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೪೪ ಜೂನ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಪೋಲೊ ಪ್ಯಾಲೇಸ್ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ (ಗವರ್ನರ ಬಂಗ್ಲೋ) ಅಂದರೆ ಇಂದಿನ ಬಿ.ಎಲ್.ಡಿ.ಇ. ಕಾಲೇಜು ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಸರಕಾರಿ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಕರ ತರಬೇತಿ ಕಾಲೇಜು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಆಗ ದರ್ಬಾರ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಪಾಠಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅಲ್ಲದೆ ಅಲ್ಲಿ ನೂಲುವ, ನೇಯುವ, ಕೃಷಿ ಮೊದಲಾದ ಮೂಲ ಉದ್ಯೋಗಗಳ ಬಗೆಗೆ ತರಬೇತಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ತರಬೇತಿ(ಟ್ರೇನಿಂಗ್) ಕಾಲೇಜಿನ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಯುತ ರಾಯಣ್ಣನವರೆಂಬುದಿದ್ದರು. ನಂತರ ಶ್ರೀ ಜಾಲಿಯವರಾದರು. ಈ ದರ್ಬಾರ ಹಾಲ್ ಕಟ್ಟಡದ ನೀಲನಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಇಂಜಿನಿಯರರಾದ ಶ್ರೀಯುತ ಮಣ್ಣೂರ ಎಂಬುವರು ತಯಾರಿಸಿದ್ದರೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀಯುತ ಶಂಕರ ರಾವ್ ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬರ

ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಿವರಾತ್ರಿ ಯ ಉತ್ಸವವು ಐದು ದಿವಸಗಳವರೆಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ(ಈ ದರ್ಬಾರ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ) ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಭೆ-ಸಮಾರಂಭಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಸಂಸ್ಥಾನಿಕ ಸಿಂಹಾಸನಾರೋಹಣದ ವಾರ್ಷಿಕ ಸಮಾರಂಭವು ದರ್ಬಾರ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿಯೇ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕೈದಿಗಳನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಸರಕಾರಿ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಾಲಾ ಶಿಕ್ಷಕರ ಟ್ರೈನಿಂಗ್ ಕಾಲೇಜು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೬೨ ರಲ್ಲಿ ಜಮಖಂಡಿ ಯಿಂದ ಹುನಗುಂದಕ್ಕೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಿದ ನಂತರ ಪೋಲೊ ಪ್ರಾಂಟೇಸ್ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಬಿಜಾಪುರ ಬಿ.ಎಲ್.ಡಿ. ಸಂಸ್ಥೆಯವರು ಜೂನ್ ತಿಂಗಳ ೧೯೬೩ ರಲ್ಲಿ ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಆವಾಗ್ಗೆ ಈ ದರ್ಬಾರ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಗಗಳನ್ನು ನಡೆಸಲಾಯಿತು. ಅಲ್ಲದೆ ಕಾಲೇಜಿನ ಎಲ್ಲ ಸಭೆ-ಸಮಾರಂಭಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ವಾರ್ಷಿಕ ಸ್ನೇಹ ಸಮ್ಮೇಳನವನ್ನು ಇದೇ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಈ ಭವ್ಯ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಬಿ.ಎಲ್.ಡಿ.ಇ. ಕಾಲೇಜಿನ ಗ್ರಂಥಾಲಯಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮೆರಗನ್ನು ತಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಏಕಕಾಲಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ೨೦೦-೩೦೦ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಸುಮಾರು ೪೨,೫೦೦ದಷ್ಟು ಪುಸ್ತಕಗಳಿದ್ದು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಬಹಳೇ ಉಪಯೋಗ ಕಾರಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಂದು ಸಂಸ್ಥಾನಿಕ ರಿಂದ(ಪರಶುರಾಮ ಭಾವು) ಕಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಭವ್ಯ ಮತ್ತು ಸುಂದರವಾದ ಕಟ್ಟಡವು ಇಂದು ಜಮಖಂಡಿ ನಗರದ ಒಂದು ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಆಸ್ತಿಯೇ ಸರಿ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ರಾಜರ ಉದಾರತೆಯ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿ ಈ ಸ್ಮಾರಕವಿದೆ.

ಸರಕಾರಿ ಆಸ್ಪತ್ರೆ: ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರಾದ ರಾಮಚಂದ್ರ ರಾವ್ ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬರು ಜಮಖಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕರಿಗಾಗಿ ಅಲೋಪಥಿಕ್ ಹಾಗೂ ಮೈಲಿ ಬೇನೆಯ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೮೬೧ರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಆಸ್ಪತ್ರೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯ ಔಷಧೋಪಚಾರದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ವಿವಿಧ ಬಗೆಯ ರೋಗ-ರುಜಿನಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಉಪಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ವೈದ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ನೇಮಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಸುಸಜ್ಜಿತವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆಸ್ಪತ್ರೆಗೆ “ಪ್ರಿನ್ಸ್ ಆಫ್ ವೆಲ್ಸ್ ಆಸ್ಪತ್ರೆ” ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಿದರು. ಇಂದು ಜಮಖಂಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸರಕಾರಿ ಆಸ್ಪತ್ರೆಗೆ ಅದೇಷ್ಟೋ ವರುಷಗಳವರೆಗೆ ‘ಪಿ.ಡಬ್ಲ್ಯೂ ಆಸ್ಪತ್ರೆ ಅಂದರೆ Prince of wals ಆಸ್ಪತ್ರೆ ಎಂದೇ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಜನಿಕ (ಸರಕಾರಿ ಆಸ್ಪತ್ರೆ) ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಅತಿಥಿ ಗೃಹ (ರಮಾ ನಿವಾಸ): ಪಟವರ್ಧನ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಂಬೈ ಪ್ರಾಂತದ ಗವರ್ನರರು, ಗೌರವಾನ್ವಿತ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಹಾಗೂ ಅವರ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸಲು ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಜಮಖಂಡಿಗೆ ಆಗಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಅಧಿಕಾರಿ ವರ್ಗದವರ ವಾಸ್ತವ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬರು ರಾಜವೈಭವ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಸುಂದರವಾದ ಅತಿಥಿ ಗೃಹವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದರು. ಇವರ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂಬೈ ಪ್ರಾಂತದ ಗವರ್ನರರಾದ “ರಿಚರ್ಡ್ ಟೆಂಪಲ್” ಮತ್ತು “ಸರ್ ಜೇಮ್ಸ್ ಫರ್ಗುಸನ್” ಎಂಬವರು ಜಮಖಂಡಿ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಭೇಟಿ ನೀಡಿ ಇಲ್ಲಿಯ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಕಂಡು ತುಂಬ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಿಟಿಷರೊಂದಿಗೆ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರು ಸ್ನೇಹಪೂರ್ವಕವಾಗಿದ್ದರು.

ಎಸ್.ಆರ್.ಎ.ಕ್ಲಬ್: ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರಾದ ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಸರ್ ಪರಶುರಾಮ ಬಾವು ಸಾಹೇಬರು ತಮ್ಮ ತಂದೆಯವರಾದ

ಶ್ರೀಮಂತ ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬ್ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥ ಪೋಲೊ ಮೈದಾನಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಸುಂದರವಾದ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಕ್ಲಬ್‌ನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಇದೇ ಇಂದಿನ ಎಸ್.ಆರ್.ಎ.ಕ್ಲಬ್ ಇವರು ದೇಶಿ ಹಾಗೂ ವಿದೇಶಿ ಆಟಗಳನ್ನಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಭಿರುಚಿವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಟೆನಿಸ್ ಮತ್ತು ಬ್ಯಾಟಮಿಟ್‌ನ್ ಕೋರ್ಟುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲದೇ ಬಿಲಿಯರ್ಡ್ಸ್ ಮತ್ತು ಟೆಬಲ್ ಟೆನಿಸ್ ಕೋರ್ಟುಗಳನ್ನು(ಅಂಕಣ) ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲದೆ ಬಿಲಿಯರ್ಡ್ಸ್ ಮತ್ತು ಟೆಬಲ್ ಟೆನಿಸ್ ಆಟಗಳನ್ನಾಡುವ ಸೌಲಭ್ಯವನ್ನು ಈ ಕ್ಲಬ್‌ನಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ಕ್ಲಬ್‌ನ ವತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿ ವರುಷ ವಿವಿಧ ಆಟಗಳ ಸ್ಪರ್ಧೆಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಸ್ಪರ್ಧೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ಮಹಾರಾಜರೇ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿಜಯಶಾಲಿಗಳಾದ ಕ್ರೀಡಾಪಟುಗಳಿಗೆ ರಾಜರು ಅತ್ಯಂತ ಆಕರ್ಷನೀಯ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಶುದ್ಧ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಟ್ರೋಫಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಗೌರವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸುಮಾರು ೪೦೦ ತೊಲೆ ಶುದ್ಧ ಬೆಳ್ಳಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾದ ಟ್ರೋಫಿಗಳು ಇಂದಿಗೂ ಎಸ್.ಆರ್.ಎ. ಕ್ಲಬ್‌ನಲ್ಲಿವೆ. ಬಹುತರವಾಗಿ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಯಾವ ಕ್ರೀಡಾ ಸ್ಪರ್ಧೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂತಹ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಟ್ರೋಫಿಗಳಿದ್ದದ್ದು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಬಿಲಿಯರ್ಡ್ಸ್ ಆಟವಾಡುವ ಸೌಲಭ್ಯವು(ಇಂದು ರಾಜ್ಯದ ಕೆಲವೇ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿದೆ) ಇಂದಿಗೂ ಸಹ ಈ ಕ್ಲಬ್‌ನಲ್ಲಿದೆ. ಸುಮಾರು ೪.೫ ಲಕ್ಷ ರೂ. ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಬಿಲಿಯರ್ಡ್ಸ್ ಆಟದ ಟೇಬಲ್ ಇದ್ದು, ಅನೇಕರು ದಿನ ನಿತ್ಯ ಈ ಆಟವಾಡುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಅಂದು ವಿವಿಧ ಕ್ರೀಡಾಪಟುಗಳಿಗೆ ರಾಜರು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಪರಂಪರೆಯು ಇಂದಿಗೂ ಜಮಖಂಡಿಯ ನಾಗರಿಕರಲ್ಲಿ

ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ಕ್ರೀಡೆಗಳಾದ ಕುಸ್ತಿ, ಕಬಡ್ಡಿ, ಆಟಗಳ ಜೊತೆಗೆ ವಿದೇಶಿ ಕ್ರೀಡೆಗಳನ್ನು ಸಹ ರಾಜರು ಪರಿಚಯಿಸಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದರು.

ಪೋಲೊ ಮೈದಾನ: ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರಾದ ಪರಶುರಾಮ ಭಾವು ಸಾಹೇಬರು ಕ್ರೀಡಾಪಟುಗಳಾಗಿದ್ದು, ವಿವಿಧ ದೇಶಿ ಹಾಗೂ ವಿದೇಶಿ ಆಟಗಳನ್ನಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪೋಲೊ ಆಟವನ್ನಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಭಿರುಚಿಯಿತ್ತು. ಪೋಲೊ ಆಟವನ್ನು ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಆಡುತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಸ್ಥಳಾವಕಾಶ ಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹಾಗಾಗಿ ಈಗಿದ್ದ ಸ್ಥಳವೇ ಅದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಈಗಿದ್ದ ಮೈದಾನವು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕೃಷಿ ಕ್ಷೇತ್ರ ವಾಗಿದ್ದು, ಅದರ ಒಡತನವು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಖಾಸಗಿ ಕಾರಭಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀಯುತ ಮಂಗಳವೇಡ ತಾತ್ಯಾಪಂತ ಎಂಬವರದಾಗಿತ್ತಂತೆ. ಆಗ ಪರಶುರಾಮ ಭಾವು ಅವರು ಈ ವಿಶಾಲವಾದ ಭೂಪ್ರದೇಶವು ಪೋಲೊ ಆಟವಾಡಲು ಹೆಚ್ಚು ಅನುಕೂಲವಾದ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಮಂಗಳವೇಡೆಯವರಿಂದ ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಕಡಕೋಳ ಗ್ರಾಮದ ಹದ್ದಿನಲ್ಲಿ ಇದರಷ್ಟೇ ಕ್ಷೇತ್ರವಿದ್ದ ಫಲವತ್ತಾದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮಂಗಳವೇಡರವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮುಂದೆ ಮಂಗಳವೇಡೆಯವರಿಂದ ಪಡೆದುಕೊಂಡ ಈ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಮತಟ್ಟಾಗಿ ಮಾಡಿ ಪೋಲೊ ಆಟವಾಡಲು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಮೈದಾನವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಅಂದು ಪರಶುರಾಮ ಭಾವು ಸಾಹೇಬರು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮೈದಾನವೇ ಇಂದು ನಗರದಲ್ಲಿದ್ದ ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪೋಲೊ ಮೈದಾನವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಕ್ಷೇತ್ರ ವು ಸುಮಾರು ೨೦ ಎಕರೆಯಷ್ಟಿದೆ. ಈ ಪೋಲೊ ಮೈದಾನದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ಸಲ ರಾಜ್ಯ ಹಾಗೂ ರಾಷ್ಟ್ರಮಟ್ಟದ ಕ್ರೀಡೆಗಳು ಹಾಗೂ ಇತರೆ ಬೃಹತ್ ಸಭೆ-

ಸಮಾಂಭಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಅದ್ಭುತಿಯಿಂದ ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಇದರ ಮಹತ್ವವು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಕ್ರೀಡೆಯನ್ನಾಗಲೀ, ಸಭೆ-ಸಮಾರಂಭಗಳನ್ನಾಗಲೀ ವೀಕ್ಷಿಸಲು ಸುಂದರವಾದ ನೈಸರ್ಗಿಕ ವಿಚಕ್ಷಣಾಲಯ (ಪೆವೇಲಿಯನ್)ವಿದ್ದು ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮೆರಗನ್ನು ತಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಾಂತರಜನರು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರಾಂತಕವಾಗಿ ನೆಲೆಸಲು ಸ್ಥಳಾವಕಾಶವಿದ್ದು ಇದರ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಶೇಷವೆನ್ನಬಹುದು. ಇಂತಹ ಸುಂದರ ಹಾಗೂ ವಿಶಾಲವಾದ ಮೈದಾನವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರು ಸದಾ ಸ್ಮರಣೀಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ರಾಮಚಂದ್ರ ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ(ಕ್ರಿ.ಶ.೧೮೫೩-೧೮೯೭) ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಅಮರಾಯಿ ದನಗಳ ಜಾತ್ರೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಲಿಷ್ಠ ಎತ್ತುಗಳಿಂದ ಉಸುಕು ತುಂಬಿದ ಚೀಲಗಳನ್ನು ಜಗ್ಗಿಸುವ ಸ್ಪರ್ಧೆಗಳು ಇದೇ ಮೈದಾನದಲ್ಲಿ ಜರುಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಅಲ್ಲದೆ ವಿವಿಧ ಜಾತಿಯ ದನಗಳು ಪ್ರದರ್ಶನವೂ ಇಲ್ಲಿಯೇ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಆಗ ಸಾವಿರಾರು ಜನರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಈ ಭಾಗದ ಕೃಷಿಕರು ಉಸುಕು ಜಗ್ಗಿಸುವ ಸ್ಪರ್ಧೆಯನ್ನು ನೋಡಲು ಇಲ್ಲಿ ಕಿಕ್ಕಿರಿದು ಕೂಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಗೆಲುವು ಸಾಧಿಸಿದ ಎತ್ತುಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಬಹುಮಾನಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ಗೌರವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಪರಶುರಾಮ ತಾಲೀಮು ಖಾನೆ (ಗರಡಿ ಮನೆ): ಶ್ರೀ ಮಂತ ರಾಮಚಂದ್ರ ರಾವ್ ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬರು ಈಗಿದ್ದ ಪಿ.ಬಿ.ಹೈಸ್ಕೂಲನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಅದರ ಎಡ ಬದಿಗೆ ಒಂದು ಗರಡಿ ಮನೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಇದರಿಂದ ಹೈಸ್ಕೂಲಿನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಮತ್ತು ಕುಸ್ತಿ ಆಡಲು ಬಹಳೇ ಅನುಕೂಲವಾಗಿತ್ತು. ಆ ಗರಡಿ ಮನೆಯು ಇಂದಿಗೂ ಸಹ ಪಿ.ಬಿ.ಹೈಸ್ಕೂಲಿನಲ್ಲಿದೆ. ಸರ್ ಪರಶುರಾಮ ಭಾವು ಸಾಹೇಬರು ಕೊಲ್ಲಾಪುರದ ಶಾಹು

ಮಹಾರಾಜರಂತೆ ಸ್ವತಃ ಕುಸ್ತಿಪಟುಗಳಾಗಿದ್ದರು. ದಿನನಿತ್ಯ ತಪ್ಪದೇ ಅಂಗ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಕುಸ್ತಿ ಆಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಇವರು ರಾಮತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ರಾಜವಾಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗರಡಿಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಇಂದು ಗರಡಿ ಮನೆಯ ಅವಶೇಷಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿವೆ. ಯುವ ಪ್ರ ಜೆಗಳು ಬೈರಕಿ, ಸಾಮು, ಮಲ್ಲಕಂಬ ಹತ್ತುವುದು ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅಂಗಸಾಧನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ದೈಹಿಕ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮತ್ತು ಕುಸ್ತಿ ಆಡುವ ಕಲೆಯನ್ನು ಕಲಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಲೆಂದು ನಗರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗರಡಿ ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದರು. ಈ

ಗರಡಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅಂಗ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಎಲ್ಲಾ ಸಲಕರಣೆಗಳು ಇಂದಿಗೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಿದೆ. ದಿನನಿತ್ಯ ಈಗಲೂ ಅನೇಕ ತರುಣ ಕುಸ್ತಿಪಟುಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಕುಸ್ತಿ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಗರಡಿ ಮನೆಗೆ “ಪರಶುರಾಮ ತಾಲೀಮು ಖಾನೆ” ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ತಾಲೀಮು ಖಾನೆಯಲ್ಲಿ ಆಡಿ ತರಬೇತಿ ಪಡೆದ ಅನೇಕ ಕುಸ್ತಿ ಪಟುಗಳು ರಾಜ್ಯ ಹಾಗೂ ರಾಷ್ಟ್ರಮಟ್ಟದ ಕುಸ್ತಿ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಪಡೆದ ಅನೇಕ ಪ್ರತಿಭೆಗಳು ಇಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ.

ಸುವರ್ಣ ಚಿತ್ರ ಮಂದಿರ: ಜಮಖಂಡಿ ನಗರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಚಿತ್ರಮಂದಿರವನ್ನು ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರಾದ ಶ್ರೀಮಂತ ಶಂಕರರಾವ್ ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬ್ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೩೬ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದರು. ಈ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಇದರಲ್ಲಿ ಸ್ಪೂರ್ತಿ ಬರಲು ಕಾರಣವೆನೆಂದರೆ, ಶಂಕರರಾವ್ ಅವರು ಒಮ್ಮೆ ಕೊಲ್ಲಾಪುರಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಶಾಹು ಮಹಾರಾಜರು ಕಟ್ಟಿಸಿದ “ಕೇಶವರಾವ್ ಬೋಸಲೆ ನಾಟ್ಯ ಮಂದಿರ”ವನ್ನು ನೋಡಿದರಂತೆ. ಕೇಶವ ಬೋಸಲೆ ಅವರು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಂಗೀತಗಾರರೂ ಹಾಗೂ ನಾಟ್ಯ

ಕಲಾವಿದರೂ ಆಗಿದ್ದರು. ಅವರ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಮಾನಕೋಸ್ಕರ ಶಾಹು ಮಹಾರಾಜರು ಕಲಾ ನಗರಿಯಾದ ಕರವೀರ ನಗರದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯ ಮಂದಿರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಅವರ ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅದು ಇಂದಿಗೂ ಸಹ ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಶಾಹು ಮಹಾರಾಜರು ಖಾಸಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶಾಹುಕುಸ್ತಿ ಮೈದಾನದ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಅಷ್ಟೇ ಸುಂದರವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಯೋಜನಾ ಬದ್ಧವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಎರಡೂ ಸುಂದರ ಹಾಗೂ ಭವ್ಯವಾದ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಪ್ರಭಾವಿತರಾಗಿ ಶಂಕರರಾವ್ ಅವರು ಜಮಖಂಡಿಯಲ್ಲಿ ನಾಟಕ ಮತ್ತು ಕುಸ್ತಿ ಪ್ರದರ್ಶನಗಳನ್ನು ನೋಡಲು ಜನರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಲೆಂದು ಅತ್ಯಂತ ಭವ್ಯ ಹಾಗೂ ಸುಂದರವಾದ “ಸುವರ್ಣ

ಚಿತ್ರಮಂದಿರ”ವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದರು. ಈ ಚಿತ್ರ ಮಂದಿರದ ಕಟ್ಟಡ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿದವರು ರಾವಸಾಹೇಬ ಸತಪ್ಪ ಆರಭಾವಿಯವರು. ಈ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು (ಸಿನೇಮಾಗಳನ್ನು) ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಕಾರ್ಯವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೪೩ ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲಾಯಿತು.

ಜಮಖಂಡಿ ಅರ್ಬನ್ ಬ್ಯಾಂಕ್: ಜಮಖಂಡಿ ನಗರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಭವ್ಯವಾದ ಗಡಿಯಾರ ಗೋಪುರ ಕಟ್ಟಡದಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವ ಜಮಖಂಡಿಯ ಅರ್ಬನ್ ಬ್ಯಾಂಕ್ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೪೦ ರಲ್ಲಿ ಅಂದಿನ ಪಟವರ್ಧನ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರಾದ ಶ್ರೀಶಂಕರರಾವ್ ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬರ ಉದಾರ ಆಶ್ರಯದಿಂದಲೂ ಸಾಂಗಲಿಯ ಶ್ರೀ ವೇಳನಕರ ಮತ್ತು ಮುಂಬೈಯ ಶ್ರೀ ಲಾಹೋಟಿ ಇವರ ಧನಸಹಾಯದಿಂದಲೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರಾದ ಶ್ರೀ ಶಂಕರರಾವ್ ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬರು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೪೦ ಅಕ್ಟೋಬರ್ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಈ ಬ್ಯಾಂಕನ್ನು ಉದ್ಘಾಟಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಇದು ಮರು ವರುಷ ಮಾರ್ಚ್ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ

ಕಾರ್ಯಾರಂಭ ಮಾಡಿತು. ಸಂಸ್ಥಾನದ ದಿವಾಣರಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಭಾವುರಾವ್ ಅಪ್ಪೆ, ಶ್ರೀ ಭಾಗವತ ಮಾಮಲೇದಾರ ಹಾಗೂ ಸರಕಾರಿ ಸಂಘಗಳ ನಿಬಂಧಕರಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಜಿ.ವಿ.ಕೇಳಕರ, ಶ್ರೀ ಎಸ್.ಡಿ.ಆನಿಖಂಡಿ, ಶ್ರೀ ಎ.ಎಮ್.ಘೋರ್ಪಡೆ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀ ಅಪ್ಪಾರಾವ್ ಸಿಂಧೆ, ಶ್ರೀ ಜಿ.ಕೆ.ರಾನಡೆ ಮುಂತಾದ ಮಹನೀಯರು ಈ ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಸ್ಥಾಪನೆಗಾಗಿ ಹಗಲಿರುಳು ಶ್ರಮಿಸಿದರು. ಈ ಹಣಕಾಸು ಸಂಸ್ಥೆಯು ಬೆಳೆದು ಹೆಮ್ಮರವಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೯೦ ರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸುವರ್ಣಮಹೋತ್ಸವ ಆಚರಿಸಿದ್ದು ಸ್ಮರಣೀಯ ಹಾಗೂ ೨೦೧೭ಕ್ಕೆ ಎಪ್ಪತ್ತೇಳು ವರ್ಷ ಸಂಭ್ರಮ. ಅಂದು ಬ್ಯಾಂಕ್ ಕೇವಲ ೧೨೮ ಜನ ಸದಸ್ಯರು, ರೂ.೨೨೦೨೫ ಏರು ಬಂಡವಾಳದೊಂದಿಗೆ ಆರಂಭವಾಗಿ, ಇಂದು ೨೨೧೫೦ ಸದಸ್ಯರನ್ನು ಒಳಗೊಂಡು ರೂಪಾಯಿ ೧,೮೩,೫೨,೫೪೦ ಶೇರು ಬಂಡವಾಳ ಹೊಂದಿ, ಜಮಖಂಡಿ ಭಾಗದ ಜನರಿಗೆ ಆರ್ಥಿಕ ನೆರವನ್ನು ನೀಡುವ ಬೃಹತ್ ಹಣಕಾಸಿನ ಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿದೆ.

ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರು ಜಮಖಂಡಿ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ವೈಭವಪೂರಿತ ಬಂಗಲೆ, ಆಟದ ಮೈದಾನ, ಗರಡಿಮನೆ, ವಾಚನಾಲಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ, ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪ್ರಮುಖ ಅಂಶವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಜನಪಯೋಗಿ ಕಾರ್ಯಗಳಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಯ ಕೆರೆ, ಲಕ್ಕಣ ಕೆರೆ, ಮಾದಪ್ಪ ಕೆರೆ, ರಾಮತೀರ್ಥ ಕೆರೆ, ಆನೆಯ(ಅಗಸರ)ಕೆರೆ, ಅಕ್ಕತಂಗಿಯರ ಬಾವಿ, ತಿಮ್ಮಪ್ಪನ ಬಾವಿ, ಹಾಳು ಬಾವಿ, ಜಂಬುಕೇಶ್ವರ ಬಾವಿ, ಸಿಹಿ ನೀರಿನ ಬಾವಿ, ಹೊಕ್ಕಳ ಬಾವಿ, ಸಕ್ಕರೆಯ ಬಾವಿ, ಉಮಾರಾಮೇಶ್ವರ ಬಾವಿ, ಸದಾನಂದರ ಬಾವಿ, ನಂದಿಗೆಪ್ಪನ ಬಾವಿ, ಹರಿಜನ ಕೇರಿಯ ಬಾವಿ ಇನ್ನೂ ಹಲವಾರು ಬಾವಿಗಳನ್ನು ತೋಡಿಸುವ ಮೂಲಕ ಜನಮನ್ನಣೆಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಾದರು. ಬ್ರಿಟಿಷರೊಂದಿಗೆ

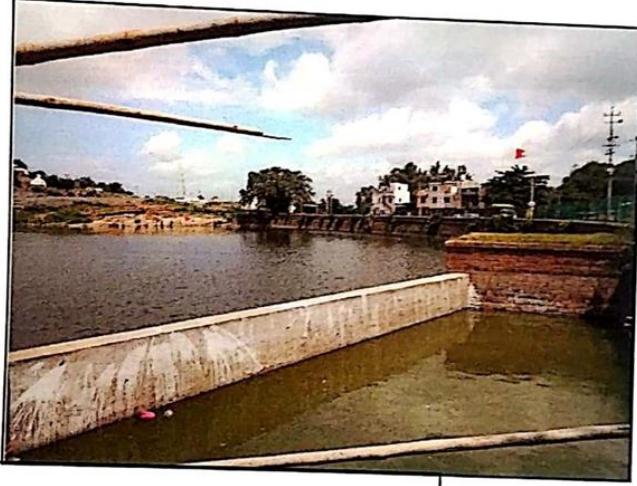
ಅವಿನಾಭಾವ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಕಟ್ಟಡಗಳ ನೀಲನಕ್ಷೆ ಯುರೋಪಿನ ಇಂಜಿನಿಯರದ್ದಾಗಿದ್ದು, ಹಣಕಾಸು ರಾಜರದಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಹಾಗೆಯೇ ಸ್ಥಳೀಯ ಶ್ರಮಿಕವರ್ಗದವರ ಸೇವೆ, ವಿದೇಶಿ ಮತ್ತು ಸ್ಥಳೀಯ

ಪರಿಕರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರ ಕಟ್ಟಡಗಳು ಸಕಲರ ಸೇವೆಗೆ ನಿರಂತರ ಕಾರ್ಯಾಚರಿಸುತ್ತಿವೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಬಹುದು.

ರಾಜ್ಯ ಲಾಂಛನ,
ಜಮಖಂಡಿ

ಕೆರೆ-ಕಟ್ಟೆ,
ಜಮಖಂಡಿ

ಗವರ್ನರ್ ಬಂಗಲೆ,
ಜಮಖಂಡಿ

ಅರಮನೆ, ಜಮಖಂಡಿ
(ರಾಮತೀರ್ಥ)

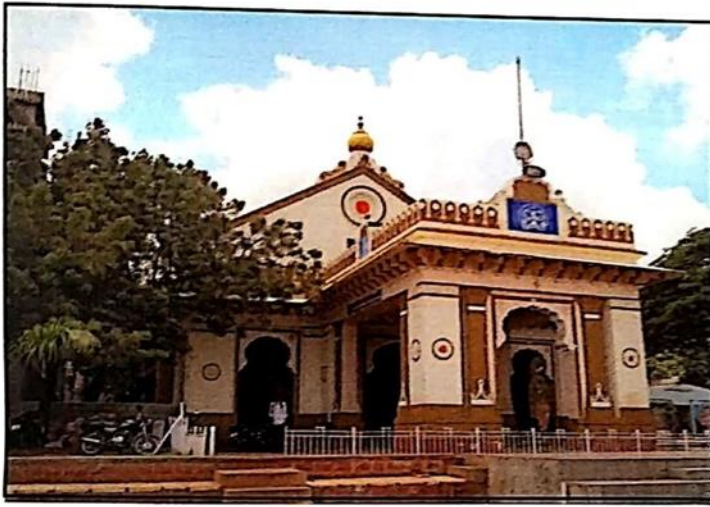
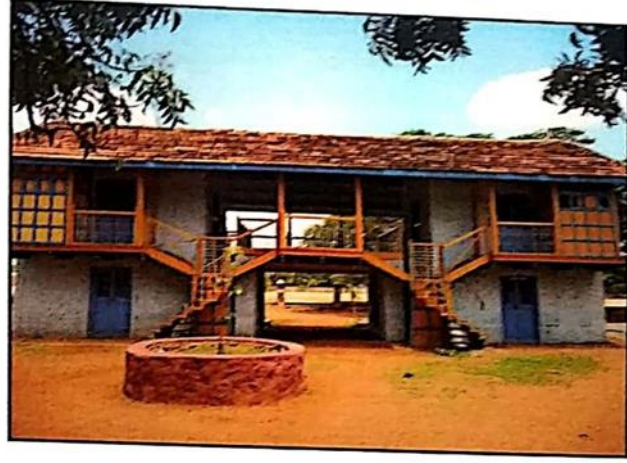

ಕಾರಂಜಿ, ಜಮಖಂಡಿ
(ರಾಮತೀರ್ಥ)

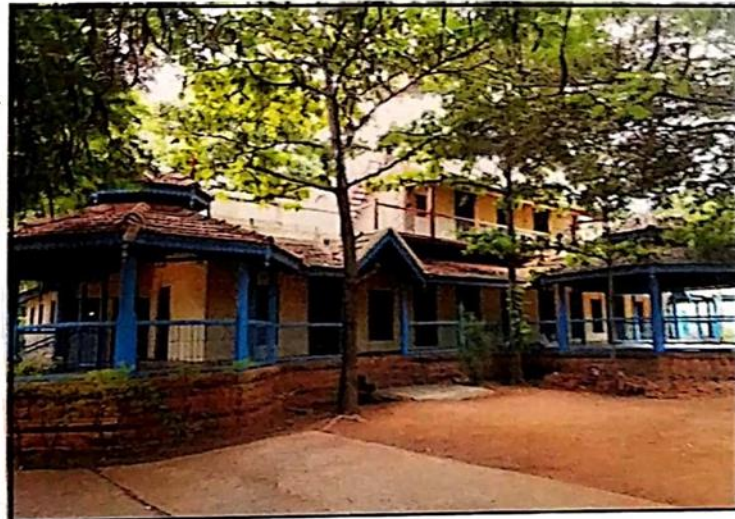
ಅರಮನೆ, ಜಮಖಂಡಿ
(ರಾಮತೀರ್ಥ)

ಕ್ರೀಡಾ ವೀಕ್ಷಣೆ ಗ್ಯಾಲರಿ,
ಜಮಖಂಡಿ

ದರ್ಬಾರ ಹಾಲ್
ಜಮಖಂಡಿ

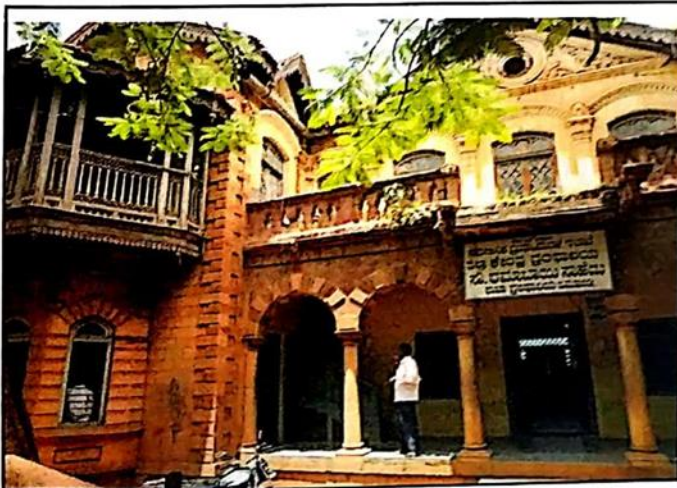
ಎಸ್.ಆರ್.ವಿ. ಕ್ಲಬ್
ಜಮಖಂಡಿ

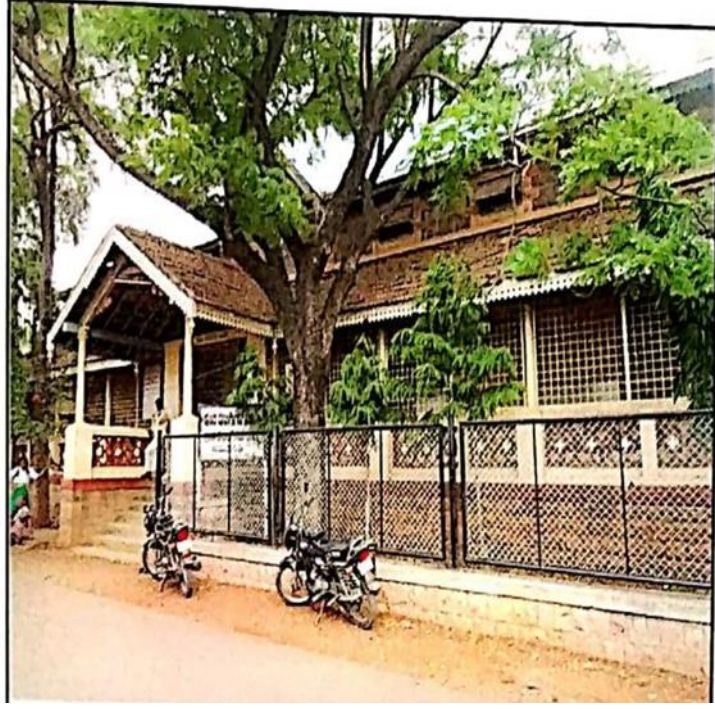
ವಿರೋಚಿ ಪರಿಕರ, ರಮಾ ನಿವಾಸ, ಜಮಖಂಡಿ

ರಮಾ ನಿವಾಸ,
ಜಮಖಂಡಿ

ರಮಾಚಾಯಿ
ವಾಚನಾಲಯ,
ಜಮಖಂಡಿ

ಸರ್ಕಾರಿ(ಪ್ರಿನ್ಸ್ ಆಫ್
ವೇಲ್ಸ್) ಆಸ್ಪತ್ರೆ
ಜಮಖಂಡಿ

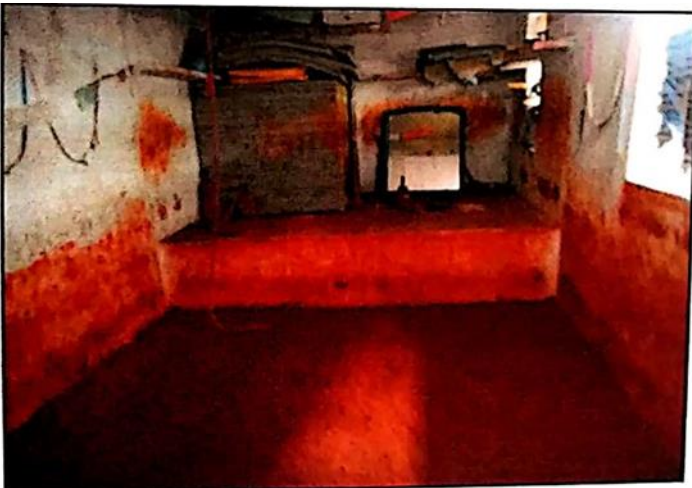
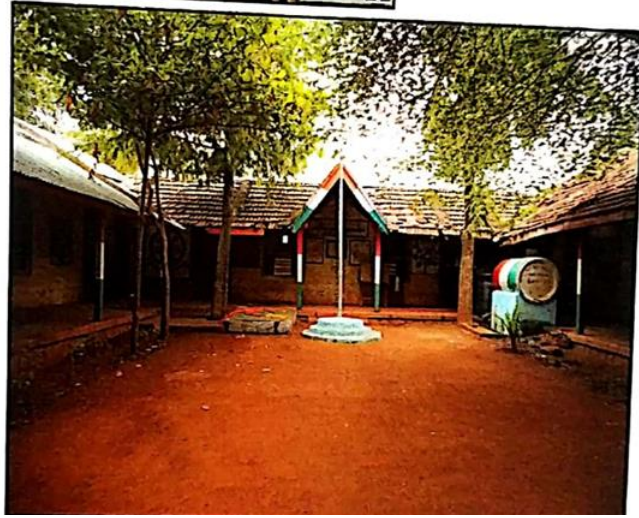

ಶ್ರೀ ನಂಬರ್ ಮಠಾಡಿ
ಶಾಲೆ, ಜಮಖಂಡಿ

ಸುರ್ವಣಚಿತ್ರಮಂದಿರ,
ಜಮಖಂಡಿ

ಪಾಗಾ ಶಾಲೆ,
ಜಮಖಂಡಿ

ಗರಡಿಮನೆ,
ಜಮಖಂಡಿ

ಗ್ರಂಥಮಣ:

೧. ಮುನಿಸ್ವಾಮಿ ಆರ್.(ಸಂ)., ಬಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆ(ಬಾಗಲಕೋಟೆ ಜಿಲ್ಲೆಯೂ ಸೇರಿದಂತೆ), ಕರ್ನಾಟಕ ಗ್ಯಾಸೆಟಿಯರ್ ಇಲಾಖೆ, ಬೆಂಗಳೂರು.
೨. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ (ಸಂ)., ೨೦೦೯, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ-೯, ಬಾಗಲಕೋಟೆ ಜಿಲ್ಲೆ, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಹಂಪಿ.
೩. ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್.(ಸಂ)., ೨೦೧೧, ಬಾಗಲಕೋಟೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ, ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತು ಮತ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯಗಳ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.
೪. ವಿಜಯಕುಮಾರ ಕಟಗಿಹಳ್ಳಿಮಠ (ಸಂ)., ೨೦೧೪, ಬಾಗಲಕೋಟೆ ಜಿಲ್ಲಾ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಬಾಗಲಕೋಟೆ ಜಿಲ್ಲಾ ಛನೇ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮ್ಮೇಳನ, ಸ್ವಾಗತ ಸಮಿತಿ, ಮುಧೋಳ.
೫. ಮಟೋಳಿ ಎಸ್.ಬಿ., ೨೦೦೮, ಜಮಖಂಡಿಯ ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಪಣ(ಆರಂಭದಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೪೮ ರವರೆಗೆ), ಗೆಳೆಯರ ಬಳಗ ತುಂಗಳ, ಜಮಖಂಡಿ.
೬. ಅಂಬಳಿಕೆ ಹಿರಿಯಣ್ಣ (ಪ್ರ.ಸಂ)., ೨೦೧೫, ಕರ್ನಾಟಕ ಗ್ರಾಮ ಚರಿತ್ರೆ ಕೋಶ ಬಾಗಲಕೋಟೆ (ಜಿಲ್ಲಾ ಸಂಪುಟ ಭಾಗ-೨), ವಿಸ್ತರಣೆ ಹಾಗೂ ಸಲಹಾ ಕೇಂದ್ರ, ಕರ್ನಾಟಕ ಜಾನಪದ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಗೋಟಗೋಡಿ.

ಅಥಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಸ್ವತಂತ್ರ ಹೋರಾಟಗಾರರು

ಶ್ರೀಮತಿ ಮಂಜುಷಾ ನಾಯಕ

ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು, ಇತಿಹಾಸ ವಿಭಾಗ,

ಜೆ.ಇ. ಸಂಸ್ಥೆಯ ಶ್ರೀ ಕೆ.ಎ. ಲೋಕಾಪೂರ ಪದವಿ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ, ಅಥಣಿ.

Corresponding Author - ಶ್ರೀಮತಿ ಮಂಜುಷಾ ನಾಯಕ

DOI - 10.5281/zenodo.20450040

Abstract:

ಭಾರತ ತನ್ನ ಸಂಪತ್ತು, ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಪರಕೀರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿ, ಸದಾಕಾಲ ವಿದೇಶೀ ದಾಳಿಗಳಿಗೆ ತುತ್ತಾಗಿದೆ. ಇಂಥ ವಿದೇಶೀ ದಾಳಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಿನ್ನವಾದ ದಾಳಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದು ಬ್ರಿಟಿಷರು. ಯುರೋಪಿನ ವಾಣಿಜ್ಯ ನೀತಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮತ್ತು ಸುಲಿಗೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಅತೀ ಪಾರದರ್ಶಕ ಗೆರೆಯನ್ನೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಡಚ್ ಈಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಜಾನ್ ಕೊಯಿನ್‌ನ "ನಾವು ಯುದ್ಧವಿಲ್ಲದೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡದೆ ಯುದ್ಧ ಗೆಲ್ಲಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಹೇಳಿಕೆ ಈ ಮಾತನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂಕಾ ಮತ್ತು ಅಜೆಟಿಕ್ ನಾಗರಿಕತೆಗಳನ್ನು ದೋಚಿ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಸಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ಪೇನಿನ ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಫೆಸಿಪಿಕ್ ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ದೋಚಿದ ಬ್ರಿಟನಿನ ಕ್ರಮವು ಇದನ್ನು ಬೇಂಬಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ವಿಭಿನ್ನವಾದ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ದಾಳಿಯನ್ನು ವಿಭಿನ್ನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಎದುರಿಸಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿತ್ತು ಭಾರತ.

Keywords: ಈಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿಯ, ಅಥಣಿ, ಬಾಲ ಗಂಗಾದರ ತಿಲಕ, ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧಿಜಿ, ಚಲೆಜಾವ್ ಚಳುವಳಿ.

ಅಥಣಿ ತಾಲೂಕಿನ ಸ್ವತಂತ್ರ ಹೋರಾಟದ ಸ್ವರೂಪ:

ತಿಲಕರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಥಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೋರಾಟದ ಕಹಳೆ ಮೋಳಿಗಿತ್ತು. ತಿಲಕರು ಅಥಣಿಗೆ ಭೇಟಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರ ಕುರುಹಾಗಿ ಇಂದಿಗೂ ತಿಲಕ ಸ್ಮಾರಕ ಭವನ ಹಾಗೂ ಅವರ ಚಿತಾ ಭಸ್ಮವನ್ನು ನಾವು ಅಥಣಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಆಗ ಬಹುತೇಕ ಸ್ವತಂತ್ರ ಹೋರಾಟಗಾರರು ತಿಲಕರ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರಾರಂಭಿಕ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಕ ಹೋರಾಟಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಮುಂದೆ ಗಾಂಧಿಜಿಯವರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಎಷ್ಟೋ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರರು ಗಾಂಧಿವಾದಿಗಳಾಗಿ ಬದಲಾಗಿದ್ದು ಇತಿಹಾಸ.

ತಾಲೂಕಿನ ಸ್ವತಂತ್ರ ಹೋರಾಟಗಾರರು ಮತ್ತು ಅವರ ಹೋರಾಟಗಳು

ತಾಲೂಕಿನ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ವತಂತ್ರ ಹೋರಾಟಗಾರರಲ್ಲಿ ಎ. ಎಸ್. ಕುಲಕರ್ಣಿ, ಶ್ರೀ ಗೋವಿಂದರಾಜೇರಾವ್ ಕುಲಕರ್ಣಿ, ಡಾ. ಬಾಳಬಾ ಕುಲಹಳ್ಳಿ, ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಕುಲಕರ್ಣಿ, ಶ್ರೀ ಅನಂತರಾವ್ ಕುಲಕರ್ಣಿ, ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟರಾವ್ ಜೋಶಿ, ಬಿಂದುರಾವ್ ಕುಲಕರ್ಣಿ, ಗೋಪಾಲ ನಾರಾಯಣ ಕುಲಕರ್ಣಿ(ತಾಲೂಕಾ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದರು, ಅನಂತ ಟೊನಪಿ, ಮದ್ದುರಾವ್ ಕುಲಕರ್ಣಿ, ತಾತ್ಯಾಸಾಬ ಪಾತೀಲ,

ಪ್ರಲ್ಹಾದ ಕುಲಕರ್ಣಿ, ಭಿಮಾಜಿ ಕುಲಕರ್ಣಿ, ಚನಮಲ್ಲ ತೇಲಿ, ಕೃಷ್ಣ ಪತ್ತಾರ, ನಾರಾಯಣ ಜೋಶಿ, ಯಶವಂತ ಹುದ್ದೂರ, ಶಿವರಾಮ ಕೋಷ್ಟಿ, ನಾರಾಯಣರಾವ್ ದೇಶಪಾಂಡೆ, ಶ್ರೀ ದತ್ತೋಪಂತ ಮಜಲಿ ಮುಂತಾದವರು ಪ್ರಮುಖರು.

ಸತ್ತಿ ಮತ್ತು ಮಂಗಸೂಳಿ ತಾಲೂಕಿನ ಪ್ರಮುಖ ಹೋರಾಟದ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಸತ್ತಿ ಮೊದಲು ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಿ ಹೋರಾಟದ ಮಾರ್ಗ ಹಿಡಿದು ನಂತರ ರಂಗರಾವ್ ದಿವಾಕರರ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿ ಗಾಂಧಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು. ಸ್ವತಂತ್ರ ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ ಅನನ್ಯವಾಗಿ ಬೇಂಬಲಿಸಿದ ಗ್ರಾಮ ಕೋಟ್ಟಲಗಿ. ಈ ಗ್ರಾಮವುಕರ ನಿರಾಕರಣೆಯ ಚಳುವಳಿಯ ಆದರ್ಶ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಗ್ರಾಮ ಪಂಚಾಯತಿ ಕಾಯ್ದೆ ಜಾರಿಗೆ ಬರುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಪಂಚಾಯತಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ನ್ಯಾಯ ತೀರ್ಮಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಪಂಚಾಯತಿ ನಿರ್ಣಯದಂತೆ ಸರಕಾರಿ ತೆರಿಗೆ ಕೊಡಲು ಇಲ್ಲಿನ ರೈತರು ನಿರಾಕರಿಸಿದರು. ಆಗ ಜಪ್ತಿ ಕ್ರಮದ ಮೂಲಕ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಅಥಣಿವರೆಗೆ ಒಯ್ಯಲೂ ಸಹ ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ಯಾರು ಸಿಗಲಿಲ್ಲ. ಗಾಂಧಿಜಿಯವರ ಅಸಹಕಾರ ತತ್ವ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿತ್ತು. ಮಜಲಿಯವರ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಈ ಚಳುವಳಿಯ

ಬಗ್ಗೆ ಕೇಳಿ ಮುಂದೆ ಇಲ್ಲಿ ಭೆಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟ ವಲ್ಲಭಾಯಿ ಪಟೇಲರು ಅಭಿನಂದಿಸಿದರು.

ಅಥಣಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಚಲೆಜಾವ್ ಚಳುವಳಿಯ ಪ್ರಭಾವ

1942 ರಲ್ಲಿ ಗಾಂಧಿಜಿ ಚಲೆಜಾವ್ ಚಳುವಳಿಗೆ ಕರೆ ಕೊಟ್ಟರು. ದಿನಾಂಕ 16-02-1942 ರ ದಿನ ಭೂಗತ ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಾಂತಿಕ ಕಛೇರಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮೂಹಿಕ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ದಿನಾಚರಣೆ ನಿಮಿತ್ತ ರೈಲವೆ ತಂತಿ ಕತ್ತರಿಸುವ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಹಮ್ಮಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ನೀರ್ದೇಶನ ಬಂದಿತು. ಅದು ಮಧ್ಯಾಹ್ನವೇ ನಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಭೂಗತ ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಾಂತಿಕ ಕಛೇರಿಯು ಕರಾರು ವಿಧಿಸಿತ್ತು. ಆದರೆ ಸರ್ಕಾರ ರೈಲ್ವೆ ತಂತಿ, ರೈಲ್ವೆ ಹಳಿ, ರೈಲ್ವೆ ಆಸ್ತಿಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವರಿಗೆ ಗಲ್ಲು ಶಿಕ್ಷೆ ಅಥವಾ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಗುಂಡಿಕ್ಕಿ ಕೊಲ್ಲುವ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಿತ್ತು. ಸತ್ತಿ ಗ್ರಾಮದ ಯುವ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸೇನಾನಿಗಳು ಚಿಂಚಲಿ ರೈಲ್ವೆ ಸ್ಟೇಷನಿಗೆ ತಲುಪಿದರು. ಕಾವಲುಗಾರ ಒಂದು ಗಂಟೆಯ ನಂತರ ತಂತಿ ಕಡಿಯಬೇಕೆಂದು ಫೈಲೆಟ್ ಇಂಜೀನ್‌ನಲ್ಲಿ ಸಶಸ್ತ್ರ ಪೊಲೀಸ್ ಪಡೆ ಬರುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಬೇಡಿಕೊಂಡನು. ಆದರೆ ಯುವಕರು ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪದೆ ಗೋವಿಂದ ಗುಂಡೂ ಕುಲಕರ್ಣಿ ಕಂಬದ ಮೇಲೆ ಎರಿ ತಂತಿ ಕಡಿಯಲು ಮುಂದಾದಾಗ ಪೊಲೀಸ್ ಪಡೆ ಬಂದಿತು. ಗೋವಿಂದರು ಇತರರೊಂದಿಗೆ ಓಡಿ ಹೋಗಲು ಮುಂದಾದಾಗ ಪೊಲೀಸರು ಗುಂಡು ಹಾರಿಸುತ್ತ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿದರು ಕೋನೆಗೂ ಯುವಕರು ಓಡಿಹೋಗಲು ಯಶಸ್ವಿಯಾದರು. ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಅನಂತ ಟೋಣಪಿ, ದಾಮೋದರ ಜೋಶಿ, ಭೀಮಾಜಿ ಕುಲಕರ್ಣಿಯವರನ್ನು ಬಂಧಿಸಿದರು. ಉಳಿದವರನ್ನು ಬಂಧಿಸಲು ದಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಇಬ್ಬರು ರೈತರನ್ನು ಹೋರಾಟಗಾರರ ಸುಳಿವು ನೀಡಲು ರಕ್ತ ಬರುವಂತೆ ಥಳಿಸಿದರೂ ಏನೂ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ ಕೋನೆಗೆ ಈ ಕ್ರೌರ್ಯ ನೋಡಲಾಗದೆ ಒಬ್ಬ ಬಾಲಕ ಕಬ್ಬಿನತ್ತ ಕೈ ಮಾಡಿದ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಪಂಡಿತ ಕುಲಕರ್ಣಿ ಭೀಮಾಜಿ ವಿಜಾಪೂರ ಇವರನ್ನು ಬಂಧಿಸಿದರು ಹಲವರು ಭೂಗತರಾರು.

ಗಾಂಧಿಜಿಯ ಬಂಧನದ ನಂತರ ರಾಷ್ಟ್ರಾದ್ಯಂತ ಹೋರಾಟಗಾರರು ತಮಗೆ ತೋಚಿದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿ ಹೋರಾಟದ ಕಾವು ಕಡಿಮೆಯಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಂಡರು. ಈ ರೀತಿ ಸ್ವತಂತ್ರದ ಹಣತೆ ಹೋತ್ತಿಸಲು ಹಲವರು ತಮ್ಮ ಬೇವರು, ರಕ್ತಗಳನ್ನು ತೈಲವಾಗಿ ಸುರಿಸಿದರು. ಇಂಥ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಂದಲೇ 1947 ರ ಅಗಸ್ಟ 15 ರಂದು ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಿಕ್ಕಿತು.

ಉಪಸಂಹಾರ:

ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ಭಾರತದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಚಳುವಳಿ ಮೇಲ್ನೋಟಕ್ಕೆ ಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದ ಸಡಿಲು ಜೋಡನೆಯಂತೆ ಕಂಡರು ಆಂತರಿಕವಾಗಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸರಪಳಿಯಂತೆ ಬಿಗಿಯಾಗಿತ್ತು. ಇಡೀ ದೇಶವನ್ನು ಈ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಬಂಧಿಸಿದ ಎಕಮಾತ್ರ ಕೊಂಡಿಯೆಂದರೆ ದೇಶ ಭಕ್ತಿ. ಇಂತಹ ದೇಶ ಭಕ್ತಿಯ ಅಲೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ತಾಲೂಕು ಸಹ ತೊರೆಯಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಗಂಗೆಗೆ ರಭಸ ಕೊಡುವಲ್ಲಿ ಅಳಿಲು ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿತು.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು:

1. ಪ್ರೊ. ಕೆ. ಎನ್. ಅಶ್ವತಥ್ಪು - ಸಮಗ್ರ ಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸ ಸಂಪುಟ-2, -ಸುಭಾಸ ಸ್ಪೋರ್ಟ್ ಪಬ್ಲಿಷ್-2007
2. ಚವಲರ್. ಸರೋಜಿನಿ- ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟಗಾರರು-ಪ್ರಕಾಶಕರು, ಮೂರುಸಾವಿರ ಮಠ, ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ-1988
3. ವಿ.ಎಸ್.ಮಾಳಿ- ಅಥಣಿ ತಾಲೂಕು ಸಮಗ್ರ ದರ್ಶನ. ವಿಮೋಚನಪ್ರಕಾಶನ, ಅಥಣಿ-2007,
4. ಸೂರ್ಯನಾಥ ಕಾಮತ್- ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ಸ್ಮೃತಿಗಳು (ಸಂಪುಟ -2) 1977.
5. ಜಿ. ಎ. ಬಿರಾದಾರ್- ಮುಂಬೈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸವಿನಯ ಕಾನುನುಭಂಗ ಚಳುವಳಿ, ಅಭಿರುಚಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ಸರಸ್ವತಿಪುರ, ಮೈಸೂರು-2010,

The Role of the Khadi Movement of Karnataka in the Freedom Struggle

Dr. Girish Hanamareddy

Assistant Professor,

Department of History,

BLDEA's, S.B Arts And K.C.P Science College, Vijayapur.

Corresponding Author – Dr. Girish Hanamareddy

DOI - 10.5281/zenodo.20450062

Abstract:

The Khadi movement in the history of the Indian freedom struggle was not merely an economic activity; rather, it served as a powerful political weapon, a symbol of self-reliance, and a silent revolutionary wave against British imperialism. This movement, which breathed life into Mahatma Gandhi's core concepts of Swadeshi and Swaraj, took deep root across Karnataka. Under the stellar leadership of stalwarts like the 'Lion of Karnataka' Gangadharrao Deshpande and the 'Gandhi of Karnataka' Hardekar Manjappa, the boycott of foreign textiles and the adoption of the spinning wheel (Charkha) transformed into a popular mass movement. Providing an alternative economic refuge to the rural masses distressed by the exploitative commercial policies of the Raj, the movement permeated every corner of the region following the historic 1924 Belagavi Congress Session. This article analyzes the unique role played by the Khadi movement in fostering unprecedented patriotism, breaking socio-economic barriers, and awakening national consciousness among the common people.

Keywords: *Khadi Movement, Belagavi Session, Swadeshi Economy, Gangadharrao Deshpande, Hardekar Manjappa, Badanaval, Gram Swaraj.*

Introduction:

The Khadi movement stands as one of the most distinctive and effective chapters in the annals of the Indian national movement. Launched under the guidance of Mahatma Gandhi in the early 1920s, this crusade was never confined to the mere production of hand-spun cotton cloth. Instead, it emerged as an ideological framework for Swadeshi awareness, rural self-sufficiency, and non-violent resistance against British institutional rule.

Gandhiji formulated the Khadi doctrine as a direct counter-strategy to the mercantilist colonial policies that systematically drained India's wealth. By boycotting Manchester textiles

and adopting indigenous Khadi, the Indian populace struck at the very economic foundation of British imperialism. Through this massive socio-political mobilization, the humble spinning wheel was elevated into a silent yet revolutionary weapon of resistance.

Economic Background:

Prior to the consolidation of British rule, the weaving industry in northern Karnataka most notably across the districts of Vijayapura, Bagalkote, Gadag, and Belagavi as well as within the princely state of Mysore, enjoyed global renown. However, colonial trade policies disrupted this ecosystem by purchasing India's

raw cotton at artificially depressed rates and exporting it directly to the mechanized mills of Manchester and Lancashire. The mass-produced factory textiles were subsequently re-imported into Indian markets and sold at cheap, predatory prices. Consequently, traditional artisan and weaving communities of Karnataka, including the Devanga, Padmashali, and Shettigar societies, lost their livelihoods and were plunged into generational poverty.

Furthermore, these colonial interventions destroyed the crucial agrarian fallback options that provided rural households with supplementary income during the agricultural off-season. This loss was felt acutely in North Karnataka, a region frequently ravaged by severe droughts, where agrarian laborers were left entirely without an economic safety net.

The primary economic objective of the Khadi movement was to stem this massive drain of national capital. The movement operated on the profound economic truth that if a village's cotton is carded, spun, and woven within the community by local hands, the wealth generated remains native, revitalizing the foundational grass-roots economy.

The Philosophy of Khadi:

Believing that economic emancipation was inherently tied to political sovereignty, Gandhiji positioned Khadi upon several core philosophical pillars.

The essence of Swadeshi thought lay in dismantling the dependence on foreign manufactures by aggressively promoting and

consuming goods produced within local rural ecosystems.

The movement explicitly challenged the deep-seated social hierarchies of India. By insisting that every individual, irrespective of caste, creed, or economic status, spin the Charkha daily, the movement sought to dignify manual labor and erode rigid societal divisions.

While Western industrialization concentrated capital in the hands of a few urban conglomerates, the Khadi industry championed economic decentralization, aiming to transform every village into a self-reliant, autonomous production center.

National Level Centres of Inspiration:

Sabarmati Ashram: The Birthplace of the Movement:

The spiritual and organizational heart of the nationwide Khadi movement was the Sabarmati Ashram in Gujarat. Upon his return to India, Mahatma Gandhi established this ashram as the primary laboratory for his satyagraha experiments. It was here that the systematic production of hand-spun yarn and Khadi cloth was first institutionalized. By making the donning of Khadi mandatory for ashram residents and training visiting regional leaders in spinning techniques, Sabarmati provided the freedom struggle with its iconic national uniform.

Sevagram Ashram and Wardha: The Organizational Hub:

By the 1930s, Wardha and the Sevagram Ashram in Maharashtra succeeded Sabarmati as the principal headquarters for Gandhiji's nationwide constructive programs.

To systematically scale the movement, Gandhiji established the All India Spinners' Association, managing its expansive regulatory and policy decisions directly from Wardha.

Beyond textile production, Wardha served as the ideological nursery where comprehensive blueprints to revive allied village cottage industries were drafted, effectively laying a resilient foundation for an alternative Indian rural economy.

The Rise and Evolution of the Khadi Movement in Karnataka:

As the Non-Cooperation Movement gathered momentum in the early 1920s, the mass boycott of foreign goods rendered the local production of alternative textiles an immediate necessity. Responding to this call, frontline regional leaders of Karnataka traveled extensively through rural areas to distribute spinning wheels and establish handlooms. Through their persistent grassroots mobilization, systematic Khadi production centers and regional cooperative networks rapidly manifested across the landscape.

The 1924 Belagavi Congress Session and the Khadi Movement:

The 1924 Belagavi National Congress Session stands out not merely as a major political conference, but as a watershed moment for the cultural self-respect and economic assertion of Karnataka. Notably, this was the solitary historic Congress session presided over by Mahatma Gandhi in his entire political career, etching Belagavi permanently into national history.

The soil of Belagavi provided the ideal venue to give a highly structured, institutional

form to Gandhiji's dual strategy of the Charkha and Khadi, effectively weaponizing these tools to counter the economic dominance of the colonial administration.

It was during this historic session that Gandhiji introduced the revolutionary 'yarn franchise' into the Congress constitution. Under this mandate, any individual seeking primary membership in the party was required to personally spin and contribute a minimum of 2,000 yards of yarn monthly and exclusively wear white Khadi. This brilliant organizational move successfully fused political activism with the dignity of physical labor.

An extensive exhibition organized alongside the session allowed weavers from North Karnataka and the Old Mysore region to display premium, hand-loomed Khadi garments. Witnessing this display firsthand, Gandhiji highly commended the exquisite skill, artistic precision, and dedication of the Kannada artisans.

Under the capable organizational stewardship of Gangadharrao Deshpande and the tireless hospitality of the reception committee, the Belagavi session galvanized the leadership of Karnataka. Returning to their respective home districts, these inspired leaders pledged to establish an expansive network of Khadi production units in their hometowns.

Major Khadi Centers of Karnataka and Regional Influence:

Gadag and Rona: The Power Centers of Weavers:

The agrarian tracts of Gadag and Rona had long been celebrated for their superior cotton

yields and indigenous weaving traditions. When the nationalist call resonated, the local weaving communities of Gadag, Rona, and nearby Ilkal systematically halted the processing of imported mill yarn. Households transformed into mini-production units centered around the Charkha. The Khadi fabric and distinctive Gandhi caps produced in this belt were regularly smuggled to active satyagrahis across the wider Bombay Presidency.

Vijayapura and Bagalkote: Centers of Rural Awareness:

In the arid districts of Vijayapura and Bagalkote, the Khadi movement seamlessly merged with broader socio-economic reform. Hardekar Manjappa championed this cause by journeying through remote villages to popularize the Charkha. By setting up Swadeshi centers in rural pockets around Mudhol, he cultivated a profound sense of self-reliance among agricultural communities. His advocacy led local farmers to embrace spinning as a daily spiritual and national vow during the lean agrarian months.

Dakshina Kannada and Udupi Districts: Economic Boycott:

In the coastal commercial centers of Mangaluru and Udupi, dedicated Khadi Bhandars were established. Rather than acting as mere retail outlets, these spaces functioned as community hubs offering free spinning lessons to the public. Nationalist volunteers in Udupi and Karkala organized picketing campaigns outside foreign cloth emporiums, demonstrating their resistance by publicly burning heaps of foreign textiles.

Uttara Kannada District: Ankola, Sirsi, and Siddapura:

Uttara Kannada was a primary crucible for radical coastal satyagrahas. Following the historic Salt Satyagraha at Ankola, the district embraced the Khadi movement with equal fervor. Rural women across Sirsi and Siddapura integrated the Charkha into their daily household routines. Undeterred by colonial police brutality, local youths marched through public squares wearing Khadi caps and raising nationalist slogans.

The Kingdom of Mysore and the Badanaval Center:

In sharp contrast to the British-administered provinces, the progressive administration of the princely state of Mysore—under the enlightened patronage of Maharaja Nalvadi Krishnaraja Wadiyar and Dewan Sir Mirza Ismail—actively promoted indigenous enterprises. The state government extended vital financial grants and infrastructural support to local weavers.

The village of Badanaval in the old Mysore province emerged as a premier model for rural industrialization. Established in 1927 through the dedicated efforts of freedom fighters Tagaduru Ramachandra Rao and G. Ramachari, the center received a major boost when Mahatma Gandhi visited it personally that same year. Deeply impressed by its streamlined, efficient spinning and weaving operations, Gandhiji's endorsement catalyzed the expansion of Khadi enterprises across Southern Karnataka.

Contributions of Prominent Leaders and the Revolutionary Role of Women:

The Labours of Stalwart Leaders:

Gangadharrao Deshpande pioneered the systematic expansion of the Khadi movement in northern Karnataka. Utilizing his close proximity to Gandhiji, he translated the abstract ideals of Swadeshi into an organized public crusade after the 1924 Belagavi session, setting up distribution channels that supplied free Charkhas to thousands of impoverished rural households.

Hardekar Manjappa single-handedly institutionalized the message of the Charkha across the rural landscapes of Vijayapura and Bagalkote. Leading by personal example through his austere lifestyle and exclusive use of Khadi, Manjappa utilized his journalism, public discourses, and nationalist pamphlets to embed Swadeshi values deep within the rural consciousness.

Karnad Sadashiva Rao sacrificed his personal fortune to sustain the Khadi infrastructure in coastal Karnataka. He established essential Swadeshi Bhandars across Mangaluru and Udupi, ensuring that independent weavers received fair compensation and consistent market access for their products.

Tagaduru Ramachandra Rao earned distinction as the architect of Khadi in the Old Mysore region. The Badanaval center, which flourished under his supervision, served as an enduring model of rural economic empowerment.

The Role of Women:

The Khadi movement served as a powerful catalyst for social emancipation in Karnataka, enabling women to transcend

traditional domestic confinement and assume frontline roles in the freedom struggle.

Under the leadership of Umabai Kundapur, the mobilization of women in the Hubballi region achieved remarkable success. Through the Bhagini Mandala institution, she provided structured spinning training to urban and rural women alike. This organized network skillfully managed the high-risk logistics of covertly transporting Khadi uniforms and classified correspondence to underground freedom fighters.

Kamaladevi Chattopadhyay spearheaded the preservation of native handicrafts and Khadi both regionally and on the national stage. Her powerful rhetoric mobilized large assemblies of women along the coastal belt, leading massive picketing demonstrations against colonial trade hubs.

Socio-Economic Impacts:

By restoring agency to traditional weaving communities displaced by foreign factory competition, the Khadi movement functioned as a successful practical blueprint for rural economic rehabilitation.

Furthermore, the movement actively advanced the cause of social justice and anti-untouchability across Karnataka. By bringing individuals from dominant and marginalized castes together in communal spinning circles, the movement helped erode rigid social hierarchies and promote democratic solidarity.

Prominent Khadi and Village Industries Associations:

To provide structured national direction, the All India Spinners' Association was formed in

1925 under Gandhiji's guidance, followed in 1934 by the All India Village Industries Association, organized in tandem with the pioneering institutional economist J.C. Kumarappa. These bodies looked beyond textile production to rejuvenate the entire ecosystem of rural cottage crafts.

In North Karnataka, the early efforts to organize weavers culminated post-independence in the formal registration of the **Karnataka Khadi Gramodyoga Samyukta Sangha (KKGSS)** in 1957 at Bengeri, Hubballi. It remains a matter of immense historical pride for the people of Karnataka that this federated institution stands today as the *sole authorized center* certified to manufacture the official national tricolor flag of India in strict compliance with the Bureau of Indian Standards.

Conclusion:

The Khadi movement in Karnataka evolved far beyond a mere adjunct to political nationalism; it transformed into a profound assertion of regional identity, economic self-reliance, and social egalitarianism. The economic challenge posed by Kannada weavers using the Charkha directly undermined the commercial foundations of colonial rule. The Swadeshi ideals sown at the Belagavi Session and nurtured at centers like Badanaval live on dynamically today. Reborn as the nation's official tricolor flag crafted carefully at Bengeri in Hubballi, Khadi continues to fly proudly across the globe—a timeless, living monument to the historic triumph of Karnataka's Khadi movement.

References Books:

1. **Hardekar Manjappa**, *Khadi Shastra*, 1924 (Udyoga Karyalaya, Vijayapura).
2. **Hardekar Manjappa**, *Nanna Gurtugalu* (Autobiography), 1936 (Hardekar Manjappa Smaraka Granthamale).
3. **Deshpande, Gangadharrao**, *Mee Jhalelo Ganjendra* (Autobiographical Reminiscences), Compiled Posthumously (Regional Historical Research Series, Belagavi).
4. **Chattopadhyay, Kamaladevi**, *Inner Recesses, Outer Spaces: An Autobiography*, 1986 (Navrang Publishers, New Delhi).
5. **Rao, Tagaduru Ramachandra**, *Swatantrya Sangramada Nenapugalu*, 1972 (Grantha Ganga Prakashana, Mysore).
6. **Halappa, G. S.**, *History of Freedom Movement in Karnataka* (Volume II), 1964 (Government of Mysore Publication, Bangalore).
7. **Diwakar, R. R.**, *Karnatakaada Swatantrya Sangrama* (The Freedom Struggle in Karnataka), 1957 (Samyukta Karnataka Press, Hubli).
8. **Kamath, Suryanath U.**, *A Concise History of Karnataka: From Pre-historic Times to the Present*, 2001 (Jupiter Books, Bangalore).
9. **Murthy, H. V. Sreenivasa and Ramakrishnan, R.**, *A History of Karnataka (From the Earliest Times to the Present Day)*, 1978 (S. Chand & Co., New Delhi).

10. **Gandhi, Mahatma M. K.**, *The Economics of Khadi*, 1955 (Navajivan Publishing House, Ahmedabad).
11. **Gandhi, Mahatma M. K.**, *Hind Swaraj or Indian Home Rule*, 1909 (Navajivan Publishing House, Ahmedabad).
12. **Kumarappa, J. C.**, *Economy of Permanence*, 1945 (All India Village Industries Association, Wardha).
13. **Rice, B. Lewis**, *Mysore Gazetteer: Compiled for Government* (Revised Edition), 1897 (Archibald Constable & Co., London).
14. **Campbell, James M.**, *Gazetteer of the Bombay Presidency: Belgaum / Bijapur / Dharwar Districts*, 1884 (Government Central Press, Bombay).
15. **Kamath, Suryanath U. (Chief Editor)**, *Karnataka State Gazetteer (Vols. I & II)*, 1982–1983 (Government of Karnataka, Bangalore).
16. **Karnataka Khadi Gramodyoga Samyukta Sangha (KKGSS)**, *The Saga of the Tricolor at Bengeri*, 2005 (KKGSS Institutional Publications, Hubli).

ಡಾ. ಸಿದ್ದಲಿಂಗಯ್ಯನವರ ಏಕಲವ್ಯ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಅನಾವರಣ

ಡಾ. ಶಂಕರ ಎಸ್ ಕೋಳಿ

ಸಹಾಯಕ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು,

ಕೆ.ಎಲ್.ಇ ಪದವಿ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ ಮಹಾಲಿಂಗಪುರ.

Corresponding Author - ಡಾ. ಶಂಕರ ಎಸ್ ಕೋಳಿ

DOI - 10.5281/zenodo.20450074

ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ:

ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಏಕಲವ್ಯನ ಪಾತ್ರ ಅತ್ಯಂತ ಮೌಲ್ಯಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹಾಗೂ ರಾಜಕೀಯ-ಸಾಮಾಜಿಕ-ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮಹತ್ವದ ಪಾತ್ರವಾಗಿ ಅನಾವರಣಗೊಂಡಿದೆ. ಈ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ದಲಿಂಗಯ್ಯ ಅವರ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರತಿಭೆ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಹಾಗೂ ಕೈಚಳಕಗಳು ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿವೆ. ಏಕಲವ್ಯನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದೊಳಗೆ ಅಡಗಿರುವ ದಿಟ್ಟ ನಿಲುವು ಮತ್ತು ಸ್ಪಷ್ಟ ನಿರ್ಧಾರಗಳು ಈ ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅರ್ಥವಂತಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡಿವೆ. ಶತಶತಮಾನಗಳಿಂದ ಸಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಪುರೋಹಿತಶಾಹಿ ನಿಲುವು ಏಕಲವ್ಯನ ಮೂಲಕ ಕಡು ವಿಮರ್ಶೆಗೆ ಒಳಗಾಗುತ್ತವೆ. "ಕೌರವ-ಪಾಂಡವರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಕ್ಷ ಯಾರೊಬ್ಬರ ದಾಳ ನಾನಾಗಲಾರೆ. ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಎರುವ ಅನ್ಯಾಯದ ವಿರುದ್ಧ, ಜ್ಞಾನದ ಗುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ವಿರುದ್ಧ ನನ್ನ ಸಮರ, ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ ಕೇವಲ ಉಳ್ಳವರ ನಡುವಿನ ಕಚ್ಚಾಟ, ನನ್ನದು ಇಲ್ಲದವರ ಪರವಾದ ಹೋರಾಟ. ಈ ಹೋರಾಟ ಕೌರವರು ಹಾಗೂ ಪಾಂಡವರು ಇಬ್ಬರ ವಿರುದ್ಧವೂ ಸಾಗಬೇಕು. ಆಗ ಮಾತ್ರ ತುಳಿತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕವರ ಬಾಳಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳಕು ಮೂಡುತ್ತದೆ. ಕಡೆಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬದುಕಿನ ತೋಟದಲ್ಲಿ ಸಮಾನತೆಯ ಹೂ ಅರಳುತ್ತದೆ". ಎಂಬ ಏಕಲವ್ಯನ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಾಟಕಕಾರರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಕಳಕಳಿ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳವರು ಮತ್ತು ಇಲ್ಲದವರ ನಡುವಿನ ಭೇದಗಳನ್ನು ಅಳಿಸಿಹಾಕುವ ಏಕಲವ್ಯನ ಸಂಕಲ್ಪ ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ್ದು. ಇದು ಅಧಿಕಾರಶಾಹಿ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಧಿಕ್ಕರಿಸುವ ಸಂಕಲ್ಪವೂ ಹೌದು.

ಅಲ್ಲದೆ ಏಕಲವ್ಯನ ಚುರುಕಾದ ಮಾತಿನ ವೈಖರಿ ಈ ನಾಟಕವನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಅರ್ಥಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿದೆ.

ಮಹಾಭಾರತದ ಅನೇಕ ಪ್ರಸಂಗಗಳ ಹಿಂದೆ ವ್ಯಾಸರು ಮೌನವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಇಂತಹ ಮಹಾಮೌನಗಳಲ್ಲಿ ಏಕಲವ್ಯನ ಪ್ರಸಂಗ ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಇಲ್ಲಿ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರಿಗಿದ್ದ ಅನ್ನದ ಹಗ್ಗು, ರಾಜಕಾರಣ ಮತ್ತು ವರ್ಣಭೇದಗಳಿಗೆ ಏಕಲವ್ಯ ಬಲಿಪಶುವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಏಕಲವ್ಯನ ಪ್ರಸಂಗ ಪ್ರಚಲಿತ ಸಮಾಜ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಪ್ರತಿಭೆಗಳಿಗೆ ಇದಗುವ ಹೀನ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಕನ್ನಡಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ. ಏಕಲವ್ಯನು ಬೇಡರ ಜಾತಿಯವನಾಗಿದ್ದು ಪುರೋಹಿತ ಶಾಹಿಯ ವಿರುದ್ಧ ಸಿಡಿದೆಳೆಳುತ್ತಾನೆ. ಕಾಡು-ನಾಡುಗಳ ಮುಖಾಮುಖಿ ಶಿಷ್ಟ-ಪರಿಶಿಷ್ಟರ ಮುಖಾಮುಖಿಯೂ ಹೌದು ಈ ನಾಟಕ ಯಾವುದೇ ವಿದ್ಯೆ ಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗದೆ ಹೋದರೆ ಸೃಷ್ಟಿನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುತ್ತಲೇ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಇದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿ ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತದೆ. ಏಕಲವ್ಯನಂತಹ ಚೇತನವನ್ನು ಮುರುಟಿಸುವುದು ಅಸಾಧ್ಯ. ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಬಾಣ ಬಿಡುವ ಮೂಲಕ ತನ್ನ ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಕಾಡಿದ ಬೇಡರಿಗೆ ಮತ್ತು ನಾಗರಿಕ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ವರ್ಗಾಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕಾಡನ್ನೇ ನಡುಗಿಸುವ ಏಕಲವ್ಯನ ಈಚೈನ್ಯ ಲೇಖಕರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ನಾಡನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಅರ್ಜುನ, ದುರ್ಯೋಧನರ ಚೈತನ್ಯಗಳಿಗೂ ಮೀರಿದ್ದು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಏಕಲವ್ಯನ ಮಹಾಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಅರಿತ ಪಾಂಡವ ಕೌರವರು ತಮ್ಮ ಅಹಂ ಅನ್ನು ಬದಿಗಿಟ್ಟು ಅವನ ಸಹಾಯಹಸ್ತ ಯಾಚಿಸಿದ್ದು. ನಾಟಕದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಏಕಲವ್ಯನ ಮಾತುಗಳು

ಅನುಭವ ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಕೌರವ ಪಾಂಡವರ ಸ್ವಾರ್ಥದ ಮುಂದೆ ಅವನಾಡುವ ಮಾತುಗಳು ಅವನ ಇಡೀ ಜನಾಂಗದ ಪರವಾಗಿದ್ದು. ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಮಾನತೆ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಾತ್ಮಕ ಕಳಕಳಿಯನ್ನು ಏಕಲವ್ಯ ತನ್ನ ಕಡೆ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಸಮಷ್ಟಿ ಹಿತವನ್ನು ಹಾರೈಸುವ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಈ ನಾಟಕ ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಏಕಲವ್ಯನ ಪಾತ್ರ ಹೆಚ್ಚು ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವೂ, ಸಮಕಾಲೀನವೂ ಅನ್ನಿಸಿದೆ.

ಡಾ. ಸಿದ್ದಲಿಂಗಯ್ಯನವರು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಏಕಲವ್ಯನ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಆಧುನಿಕ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವಾಗುವಂತೆ ಏಕಲವ್ಯ ನಾಟಕವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸದೆ ತಮ್ಮ ಆಶಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಲು ಕೆಲವು ಮಾರ್ಪಾಡುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ೧೧ ದೃಶ್ಯಗಳಿದ್ದು ಮೂದಲನೆಯ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೇಳದವರು ಏಕಲವ್ಯನ ಶೌರ್ಯ, ಸಾಹಸ, ಘನತೆ-ಗೌರವ, ವೀರತ್ವಗಳನ್ನು ಹಾಡಿನ ಮೂಲಕ ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನಂತರ ಸೈನಿಕ ಶ್ರೀಗಂಧದ ಮರವನ್ನು ಕಡಿಯುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗಾಳಣ್ಣ ಮತ್ತು ಬೋರಣ್ಣ ತಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಶೆಟ್ಟಿಯು ರಾಜರಿಗೂ ನಾವು ಪಾಲುವೆಂತೆ. ಅವರ ಅನುಮತಿಯಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದೇವೆಂದು ಪೌರುಷದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಗಾಳಣ್ಣ ಮತ್ತು ಬೋರಣ್ಣ ಮರ ಕಡೆಯಲು ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ. ಕೊನೆಗೆ ವಿಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಶೆಟ್ಟಿ ಒಂದು ಕೈ ನೋಡುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. ನಿಮ್ಮನ್ನು ಮಟ್ಟಹಾಕಲು ನಮ್ಮ ಸೈನಿಕರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತೇವೆಂದು ಹೆದರಿಕೊಂಡು ಓಡುತ್ತಾರೆ.

ಎರಡನೆಯ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಏಕಲವ್ಯನಿಗೆ ಕಾಡಿನ ಮರಗಳನ್ನು ಕಡಿಯುವುದನ್ನು ಮತ್ತು ರಾಜನು ಕಾಡಿನ ಜನರನ್ನು ಬಗ್ಗುಬಡಿಯುವ ಸಂಚನ್ನು ಹೂಡಿರುವ ಸುದ್ದಿಯು ಬೋರಣ್ಣ ಮತ್ತು ಗಾಳಣ್ಣರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಏಕಲವ್ಯ ಕಾಡಿನ ಜನರನ್ನು ನಾಡಿನ ಜನರಿಂದ ಅಥವಾ ರಾಜನಿಂದ ಹೇಗೆ ಬಿಡಿಸುವುದೆಂದು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ತಾಯಿ ಮತ್ತು ಮಾವನ ಪ್ರವೇಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೊನೆಗೆ ತಾಯಿ ಹಸ್ತಿನಾವತಿಗೆ ಹೋಗಿ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಕಾಲಿಡಿದು ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಸಿಕೊಡುವಂತೆ ಬೇಡಿಕೊಂಡಾಗ, ತಾಯಿ-ಮಾವರ ಆಶೀರ್ವಾದ ಪಡೆದು ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಬಳಿ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಮೂರನೆಯ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಏಕಲವ್ಯನು

ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಭೇಟಿಮಾಡಿ ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಸಿಕೊಡುವಂತೆ ಬೇಡಿಕೊಂಡಾಗ, ದ್ರೋಣರಿಗೆ ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಸುವ ಮನಸ್ಸಿದ್ದರೂ ಭೀಮ-ಅರ್ಜುನರಿಂದ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ದ್ರೋಣರ ಮಗ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ಸಹಾಯದಿಂದ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಪಾಂಡವ-ಕೌರವರಿಗೆ ವಿದ್ಯೆ ಹೇಳಿಕೊಡುವ ಪ್ರತಿದಿನ ಮುನ್ನ ತನಗೆ ಅಂದರೆ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನಿಗೆ ವಿದ್ಯೆ ಹೇಳಿಕೊಡುವಾಗ ನೀನು ಮರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಕಲಿತುಕೊಂಡು ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದರಂತೆ ಏಕಲವ್ಯ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಐದನೆಯ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ದ್ರೋಣ - ಭೀಷ್ಮರ ಸಂಭಾಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಅನಾಹುತದ ಬಗ್ಗೆ ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಆರನೆಯ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಏಕಲವ್ಯ ದ್ರೋಣರ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬಿಲ್ಲಿದ್ಯೆಯ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಏಳನೇ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತನಾದ ಏಕಲವ್ಯನು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವೇದಿ ವಿದ್ಯೆಯ ಮೂಲಕ ಬೊಗಳುತ್ತಿರುವ ಬೇಟೆನಾಯಿಯನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಲ್ಲಿದ್ಯೆ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿ ಬೇಟೆ ನಾಯಿಯ ಮುಚ್ಚಿಸಿದವರು ಯಾರಿರಬಹುದು? ಅವನು ದೊಡ್ಡ ವೀರನೇ ಇರಬಹುದು ಎಂದು ಊಹಿಸಿ, ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ದ್ರೋಣ-ಅರ್ಜುನ-ಏಕಲವ್ಯರ ಭೇಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದ್ರೋಣರು ಏಕಲವ್ಯನ ವಿದ್ಯೆಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಗುರುವನ್ನು ಮೀರಿಸಿದ ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿತಿರುವೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಏಕಲವ್ಯನಿಗೆ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರರು ಪರೋಕ್ಷ ಗುರುಗಳಾದ ವಿಷಯ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ತಿಳಿದಾಗ ಅರ್ಜುನನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರರು ಏಕಲವ್ಯನಿಂದ ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯಾಗಿ ಹೆಬ್ಬೆರಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅದೇ ತಕ್ಷಣ ಬೇಡನು 'ಹುಲಿಯೊಂದು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದೆ ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡು ಏಕಲವ್ಯ' ಎಂದಾಗ ತಕ್ಷಣ ಬಾಣ ಹೂಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ತನ್ನ ಹೆಬ್ಬೆರಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಏಕಲವ್ಯನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಅರ್ಜುನ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರರು ನಿರ್ಗಮಿಸಿದಾಗ ತಾಯಿ ಬಂದು ರಕ್ತವನ್ನು ಕಂಡು ತನ್ನ ಮಗನು ಬೆರಳನ್ನು ದ್ರೋಣರಿಗೆ ಗುರುಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿದೆ ಎಂದಾಗ,

ತಾಯಿ ದ್ರೋಣರನ್ನು ಶಪಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಎಂಟನೆಯ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಜನ ಸೈನಿಕರು ತಾವು ಎಷ್ಟು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕರು ಅಧೈರ್ಯವಂತರು ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಒಂಬತ್ತನೆಯ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಣ ದುರ್ಯೋಧನರು ಏಕಲವ್ಯನನ್ನು ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹತ್ತನೆಯ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರೂ ಸಹ ಏಕಲವ್ಯನನ್ನು ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೆಳೆಯುವ ಹುನ್ನಾರು ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ. ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೌರವರು-ಪಾಂಡವರು ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷ ಸೇರುವಂತೆ ಏಕಲವ್ಯನನ್ನು ಪ್ರೇರೇಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಏಕಲವ್ಯ ಯಾರ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಸೇರದೇ ಅನ್ಯಾಯದ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಡುವ ನಿಲುವುವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ನಾಟಕ ಮುಗಿತದೆ.

ನಾಟಕವನ್ನು ಮೊದಲು ಓದುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಕಾಡಿನ ಮತ್ತು ನಾಡಿನ ಜನರ ಎರಡು ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಮುಖಾಮುಖಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಕಾಡಿನ ಜನರಿಗೆ ಪರಿಸರದ ಬಗೆಗಿರುವ ಅರಿವು ಹಾಗೂ ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬೋರಣ್ಣ ಹೇಳುವಂತೆ "ನಂ ಕಾಡಿಗೆ ನಮ್ಮೇ ಎದುರ್ ಬೀಳ್ತಾರಲ್ಲೋ" ಎಂಬ ವಸಾಹತುಶಾಹಿ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಅಂದರೆ ಕಾಡು ಜನರಾದ ಭಾರತೀಯರನ್ನ ನಾಡಿನ ಜನರಾದ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಆಕ್ರಮಣಮಾಡಿ, ಭಾರತೀಯರ ಮೂಲನೆಲೆಯಾಗಿ ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ಓದುತ್ತಾ ಹೋದಂತೆ ನಮ್ಮ ಇಂದಿನ ದುರ್ಬಲ ರಾಜಕೀಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ರೂಪಕವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ, ಈ ದುರ್ಬಲ ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಬೇಸತ್ತು ಜನರ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಏಕಲವ್ಯ ನಿಂತಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ರಾಜ ಎಷ್ಟು ಅಸಮರ್ಥ! ದುರ್ಬಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಗಾಳಣ್ಣ ಮತ್ತು ಸೈನಿಕರೇ ಮೊದಲ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಮರಕಡಿಯುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಒಂದು ಸಾರಿ ರಾಜನು ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯರೊಂದಿಗೆ ವನವಿಹಾರಕ್ಕೆಂದು ಕಾಡಿಗೆ ಬಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ತಕ್ಷಣ ಹುಲಿಯೊಂದು ಬಂದಾಗ ರಾಜ ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯರ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಪ್ರಾಣ ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ ಕಿರಿಟ ತೆಗೆದು ಹಳ್ಳದೊಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ಬೇಡರು ರಾಜರ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಹಗ್ಗ ಇಳಿಸಿ ರಾಜನನ್ನು ಹಳ್ಳದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತುತ್ತಾರೆ. ಗಾಳಣ್ಣನ ಈ ಮಾತಿಗೆ ರಾಜನ ಅಂಗರಕ್ಷಕನಾದ ಸೈನಿಕನು "ರಾಜರು ಪ್ರಾಣ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಓಡಿ ಹಳ್ಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದದ್ದು ನಿಜ. ಯಾವನೂ ಒಂದು ಹಗ್ಗ

ಕೊಡಲಿಲ್ಲ, ರಾಜರೇ ಸ್ವತಃ ತಮ್ಮ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಬಂದರು" ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲೇ ಗಮನಿಸಬಹುದು, ರಾಜ ಎಷ್ಟು ಅಸಮರ್ಥ ಎಂದು. ಹಳ್ಳದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಬಂದಿದ್ದೇ ರಾಜನ ದೊಡ್ಡ ಸಾಹಸ! ಎನ್ನುವುದರ ಮೂಲಕ ಸೈನಿಕನು ರಾಜನ ಅದಕ್ಷತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಹಾಗೂ ಸೈನಿಕರೂ ಎಷ್ಟು ಅಂಜುಬುರುಕರು ಅಸಮರ್ಥರು ಎಂಬುದು ನಾಟಕದ ಎಂಟನೆಯ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಜನ ಸೈನಿಕರ ಸಂಭಾಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬಹುದು. ತನ್ನನ್ನು ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಲಾಗದ ಅಸಮರ್ಥ ರಾಜನು, ಇನ್ನು ದೇಶದ ಜನರನ್ನು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಕಾಪಾಡುತ್ತಾನೆ? ಆ ರಾಜನಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದುದ್ದು ಶೆಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ಸೈನಿಕನೇ ಹೇಳುವಂತೆ " ಹಣ್ಣು, ಚೇನು, ಕಾಡಿನ ಜಿಂಕೆ, ಮೊಲಗಳ ಮಾಂಸ ಅಂದ್ರಂತೂ ಅವರಿಗೆ ಪಂಚ ಪ್ರಾಣ" ಮುಂದೆ ಬೋರಣ್ಣ ಹೇಳುವಂತೆ "ರಾಜರು ಹಣ್ಣು, ಚೇನುಗಳಿಗೆ ಮನಸೋತರೆ, ಸೈನಿಕರು ಕಾಡಿನ ಹಣ್ಣು, ಹೆಂಡಕ್ಕೆ ಮನಸೋತರು." ಈ ಮಾತುಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಆ ರಾಜ ಎಷ್ಟು ನೀಚ ಅಧಮ ಎಂದು, ಇಲ್ಲಿ ಕಾಡು ಜಿಂಕೆ ಎಂದರೆ ಸುಂದರವಾದ ಹಣ್ಣು ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಂದರವಾದ ಹಣ್ಣುಗಳು ರಾಜನಿಗಾದರೆ, ಇತರೇ ಸಾಮಾನ್ಯ ಹಣ್ಣುಗಳು ಸೈನಿಕರು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಡಾ. ಸಿದ್ದಲಿಂಗಯ್ಯನವರ "ಸಾವಿರಾರು ನದಿಗಳ" ಕವನ ಸಂಕಲನದ ಲೆಲ್ಲಿಯ ಹಾಡನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತರುತ್ತದೆ. ಈ ಕವನದಲ್ಲಿ ಬಡ ಹಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಶ್ರೀಮಂತರು ಲೈಂಗಿಕವಾಗಿ ಕಿರುಕುಳ ಕೊಡುವುದನ್ನು, ಇಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀಮಂತರಾದ ರಾಜನು ಸೈನಿಕರು ಕಾಡಿನ ಹಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಲೈಂಗಿಕ ಕಿರುಕುಳ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹಣ್ಣು, ಹೆಂಡಕ್ಕೆ ಮರುಳಾದ ರಾಜನೂ ದಕ್ಷ ರಾಜನಾಗಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ನಾವು ಇತಿಹಾಸದ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ೧೬ನೆಯ ಲೂಯಿಯಂತಹ ರಾಜರುಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಗಂಧದ ಮರ ಕಡಿಯುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗಾಳಣ್ಣ ಮತ್ತು ಬೋರಣ್ಣ ತಡೆದಾಗ ಶೆಟ್ಟಿ "(ನಕ್ಕು) ಎಂತ ಮೂರ್ಖರಯ್ಯಾ ನೀವು, ನಾವು ಮಹಾರಾಜರ ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆದುಕೊಂಡೆ ನಾವಿಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದದ್ದು. ನಮಗೆ ಬರೋ ಲಾಭದಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಸೂಕ್ತವಾದ ಪಾಲು ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅವರ ಅನುಮತಿ ಇದ್ದೆಯಿದೆ" ಎಂಬ ಮಾತಿನಲ್ಲಿಯೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಶೆಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ಮಹಾರಾಜನಿಗೂ ಎಂತಹ

ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಇದೆಯೆಂದು. ಈ ಮಹಾರಾಜನು ನಮ್ಮ ಆಧುನಿಕ ಕೆಲವು ರಾಜಕಾರಣಿಗಳಿಗೆ ಸಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿ ನಿತ್ಯ ಇವತ್ತು ಮಾಧ್ಯಮಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಆವತ್ತಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ದುರ್ಬಲ ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಬೇಸತ್ತು ಏಕಲವ್ಯನು "ಮುಳ್ಳನ್ನು ಮುಳ್ಳಿನಿಂದಲೇ ತೆಗೆಯಬೇಕು" ಎಂಬ ಗಾದೆಯಂತೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯಲು ಮುಂದಾಗುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಏಕಲವ್ಯ ಮೂಲತಃ ಬೇಡರ ಕುಲದವನು ಅವನಿಗೆ ಕಾಡಿನ ವಿದ್ಯೆಯು ಮಾತ್ರ ಗೊತ್ತಿರುತ್ತದೆಯೇ ಹೊರತು ನಾಡಿನ ಜನರನ್ನು ಭೇದಿಸುವ ವಿದ್ಯೆಯು ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಿಟಿಷರನ್ನು ಭಾರತದಿಂದ ಓಡಿಸಲು ನಮಗೆ ಆಧುನಿಕ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಅವರಂತೆ ಆಧುನಿಕ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಬಳಸಬೇಕಾಯಿತು. ಅದರಂತೆ ಏಕಲವ್ಯನು ತನ್ನ ತಾಯಿ, ಮಾವನವರ ಆಶೀರ್ವಾದ ಪಡೆದು ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿಗೆ ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಯಲೆಂದು ಬರುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಅವನು ಬೆಳೆಯಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವನು ಬೆಳೆದು ಎಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನೂ ಮೀರಿಸುತ್ತಾನೋ ಎಂಬ ಭಯದಿಂದ ಆತನನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬಹುಶಃ ಭೀಮ ಮತ್ತು ಅರ್ಜುನರಿಗೂ ಇದೇ ರೀತಿಯ ಆತಂಕ ಕಾಡಿರಬಹುದು.

ಕೊನೆಗೆ ಏಕಲವ್ಯ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಮಗ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಂತೆ, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನಿಗೆ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ ಹೇಳಿ ಕೊಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನೋಡಿಕೊಂಡು, ಅನಂತರ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಮಣ್ಣಿನ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಿಲ್ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಕೊನೆಗೆ ಏಕಲವ್ಯ ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿತನೆಂದರೆ "ಶೂದ್ರ ಮುಂಡೇವೈ ನಾಲಿಗೆ ಹೊರಳೊದಿಲ್ಲ" ಎಂದು ನಿಂದನೆಗೆ ಒಳಗಾಗಿದ್ದ ಕುವೆಂಪು ಯಾರ ಸಹಾಯವು ಇಲ್ಲದೆ ಸ್ವತಃ ತಾವೇ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಲಿತು, ಸಂಸ್ಕೃತ ಭೂಯಿಷ್ಯವಾದ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಾವ್ಯ ರಚನೆ ಮಾಡಿದಂತೆ, ಏಕಲವ್ಯನು ಮುಂದೆ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಮೀರಿಸಿದ ಬಿಲ್ಲುಗಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಯೇ! ಎಂಬಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆ. ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು "ಏಕಲವ್ಯನು ಯಾವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ (ಕೌರವ-ಪಾಂಡವ)

ಸೇರದೆ ತಟಸ್ಥನಾದರೆ ಸಾಕು" ಎನ್ನುವಂತೆ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿ ಆರ್ಥಿಕವಾಗಲಿ, ಬೌದ್ಧಿಕವಾಗಲಿ, ದೈಹಿಕವಾಗಿ ಬಲಿಷ್ಠನಾದರೆ ಅಥವಾ ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾಗಿ ಬೆಳೆದರೆ ನಮ್ಮ ಆಧುನಿಕ ರಾಜಕಾರಣಿಗಳು ತಮ್ಮತ್ತ ಸೆಳೆಯಲು ಏನೆಲ್ಲ ಉಪಾಯ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಕೌರವ ಮತ್ತು ಪಾಂಡವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಏಕಲವ್ಯನನ್ನು ಒತ್ತಾಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣ, ಅರ್ಜುನ, ಭೀಮ, ದುರ್ಯೋಧನ, ಕರ್ಣ ಇವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ನಮ್ಮ ಆಧುನಿಕ ಇವತ್ತಿನ ರಾಜಕಾರಣಿಗಳಂತೆ ಡಾ. ಸಿದ್ದಲಿಂಗಯ್ಯನವರು ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ಮರವನ್ನು ಬೆಳೆಸಲು ಯಾರು ಕಷ್ಟಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅದು ಬೆಳೆದು ಮರವಾದ ಮೇಲೆ ಅದರ ಫಲವನ್ನು ತಿನ್ನಲು ತಾ ಮುಂದು, ನಾ ಮುಂದು ಎಂದು ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಹಿಂದೆ ಅರ್ಜುನ, ಭೀಮ ಏಕಲವ್ಯನಿಗೆ ಬಿಲ್ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಯಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆ ಏಕಲವ್ಯ ಬಿಲ್ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿತು ಪಾರಂಗತನಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಲು ದುಂಬಾಲು ಬೀಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂಲ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಏಕಲವ್ಯನಿಗೆ ಪಾಂಡವರ ಮೇಲೆ ದ್ವೇಷವಿದ್ದುದರಿಂದ ಕೌರವ ಪಕ್ಷ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಡಾ. ಸಿದ್ದಲಿಂಗಯ್ಯನವರ ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಏಕಲವ್ಯ ಯಾರ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಸೇರದೆ ಅನ್ಯಾಯವನ್ನು ಚಂಡಾಡಲು ಮುಂದಾಗುತ್ತಾನೆ. ಏಕಲವ್ಯನೇ ಹೇಳುವಂತೆ "ಕುರುಪಾಂಡವರ ಒಂದು ಪಕ್ಷವಹಿಸಿ, ಯಾರೊಬ್ಬರ ದಾಳ ನಾನಾಗಲಾರೆ. ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಇರುವ ಅನ್ಯಾಯದ ವಿರುದ್ಧ ಜ್ಞಾನದ ಗುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ವಿರುದ್ಧ ನನ್ನ ಯುದ್ಧ. ಮೇಲು-ಕೀಳು ವಂಚನೆಯನ್ನು ಅಳಿಸಲು ನನ್ನ ಸಮರ. ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ ಕೇವಲ ಉಳ್ಳವರ ನಡುವಿನ ಕಚ್ಚಾಟ, ನನ್ನದು ಇಲ್ಲದವರ ಪರವಾದ ಹೋರಾಟ. ಈ ಸಂಘರ್ಷ ಕೌರವ-ಪಾಂಡವರಿಬ್ಬರ ವಿರುದ್ಧವೂ ಸಾಗಬೇಕು. ಆಗ ಮಾತ್ರ ತುಳಿತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದವರ ಬಾಳಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳಕು ಮೂಡುತ್ತದೆ."

ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ನಾಗರಿಕತೆ ಮತ್ತು ಅನಾಗರಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಮರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ನಾಡು ನಾಗರಿಕತೆ ಮತ್ತು ಕಾಡು ಅನಾಗರಿಕತೆಯನ್ನು ಸಂಕೇತಿಸುತ್ತದೆ. ಏಕಲವ್ಯ ಮತ್ತು ಆತನ

ಬೇಡರ ಗುಂಪನ್ನು ವಿವರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂಲಕ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿಯೂ ನಾಗರಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಈ ನಾಟಕದ ಮೂಲಕ ನಡೆದಿದೆ. ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಏಕಲವ್ಯ ಕೌರವರ ಪರ ಹೋರಾಡಿದ್ದ ಎಂಬ ಕಥನವೊಂದರ ಮಾದರಿಯನ್ನು ನಾಟಕಕಾರರು ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಏಕಲವ್ಯ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತಟಸ್ಥನಾಗಿರಲು ಅವನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಆಯ್ಕೆ ಪ್ರಭುತ್ವ ವಿರೋಧಿ ಧೋರಣೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಿದೆ.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು:

೧. ಏಕಲವ್ಯ: ತೌಲನಿಕ ಅಧ್ಯಯನ - ಡಾ. ಅಶೋಕ ನರೋಡೆ, ನಿವೇದಿತ ಪ್ರಕಾಶನ ಬೆಂಗಳೂರು
೨. ಪರ್ವ - ಎಸ್. ಎಲ್. ಭೈರಪ್ಪ
೩. ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ್ - ಬಿ. ಎಂ. ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯ
೪. ಏಕಲವ್ಯ ನಾಟಕಗಳ ಅಧ್ಯಯನ - ಟಿ.ಕೆ. ಶರತ್‌ಕುಮಾರ, ಮಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ
೫. ಏಕಲವ್ಯ ನಾಟಕ - ಡಾ. ಸಿದ್ದಲಿಂಗಯ್ಯ
೬. ಏಕಲವ್ಯ ನಾಟಕ ವಿಮರ್ಶೆ- ಸಂಪಾದಕರು: ಶ್ರೀ ಎಮ್ ಬಿ ಕೊಪ್ಪದ, ಶ್ರೀ ಎಸ್ ಎಸ್ ಗಾಳಿ - ಪ್ರಸಾರಾಂಗ ರಾಜವಿವಿ ಬೆಳಗಾವಿ
೭. ಡಾ. ಸಿದ್ದಲಿಂಗಯ್ಯನವರ ಏಕಲವ್ಯ ನಾಟಕದ ಪ್ರಸ್ತುತತೆ - ಡಾ. ಜಯರಾಮಯ್ಯ ವಿ

ವಚನಕಾರರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮಾನವೀಯ ಚಿಂತನೆ

ಕು. ಜಯಶ್ರೀ. ಹೊರಟ್ಟಿ

¹ ಕನ್ನಡ ಉಪನ್ಯಾಸಕಿ,

ಕೆ ಎಲ್ ಇ ಎನ್ ಸಿ ವಿ ಕಲಾ, ವಿಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ

ಡಿ ಡಿಎಸ್ ವಾಣಿಜ್ಯ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ ಮಹಾಲಿಂಗಪುರ

Corresponding Author - ಕು. ಜಯಶ್ರೀ. ಹೊರಟ್ಟಿ

DOI - 10.5281/zenodo.20450093

ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ:

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನವೆಂದು ಪ್ರಮುಖವೆನಿಸಿ, ಈ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ವಚನವೆಂಬ ಸರಳ ಹಾಗೂ ವೈಚಾರಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರವೊಂದು ಉದಯವಾಗಿ ಕನ್ನಡದ ಕೀರ್ತಿ ಕಳೆ ಹೆಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡಿತು. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿ ಆತ್ಮವಿಮರ್ಶೆಯ ಮಾನವೀಯ ಮೌಲ್ಯ ಮಾಧ್ಯಮವಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ವಿಜೃಂಭಿಸಿ ಮುಂದಿನ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಂಪರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುವ ಮೂಲಕ ವಿಶ್ವಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಕೊಡುಗೆ ಎನಿಸಿತು. ಹಾಡಿದರೆ ಹಾಡಾಗುವ ಓದಿದರೆ ಗದ್ಯವಾಗುವ ಈ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ದೇವರ ದಾಸಿಮಯ್ಯ, ಬಸವಣ್ಣ, ಸಿದ್ಧರಾಮ, ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭು, ಅಕ್ಕಮಹಾದೇವಿ ಮುಂತಾದವರು ಪೋಷಿಸಿ ಬೆಳೆಸಿದರು. ತಮ್ಮ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿ ಸಮಾಜದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ತದ್ದಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಸಾಮಾಜಿಕ ಚಳುವಳಿಯಾಗಿ ರೂಪಗೊಳಿಸಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನವನ್ನು ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತಗೊಳಿಸಿದರು.

ಪ್ರಮುಖ ವಚನಕಾರರು:

- ಬಸವಣ್ಣ
- ಅಕ್ಕಮಹಾದೇವಿ
- ದೇವರ ದಾಸಿಮಯ್ಯ
- ಸಿದ್ಧರಾಮ
- ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭು
- ಆಯ್ದಕ್ಕಿ ಲಕ್ಕಮ

- ಮುಂತಾದವರು

ಬಸವಣ್ಣನವರ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವೀಯ ಚಿಂತನೆ:

ನುಡಿದರೆ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರದಂತಿರಬೇಕು.

ನುಡಿದರೆ ಮಾಣಿಕ್ಕದ ದೀಪ್ತಿಯಂತಿರಬೇಕು.

ನುಡಿದರೆ ಸ್ಫಟಿಕದ ಸಲಾಕೆಯಂತಿರಬೇಕು.

ನುಡಿದರೆ ಲಿಂಗ ಮೆಚ್ಚಿ ಅಹುದೆನ್ನಬೇಕು.

ನುಡಿಯೊಳಗಾಗಿ ನಡೆಯದಿದ್ದರೆ,

ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವನೆಂತೊಲಿವನಯ್ಯ?

ಮುತ್ತಿನ ಹಾರದಲ್ಲಿ ಮುತ್ತುಗಳ ಕ್ರಮಬದ್ಧ ಜೋಡಣೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ನಾವಾಡುವ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳ ಕ್ರಮಬದ್ಧ ಜೋಡಣೆ ಇರಬೇಕು. ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿ ಶಬ್ದಗಳು ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಶಬ್ದ ಬಂಧಾರದ ಅಗತ್ಯವಿದೆ. ಮಾಣಿಕ್ಕದ ದೀಪ್ತಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದು. ಹಾಗೆಯೇ ನಾವಾಡುವ ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳಕಿರಬೇಕು. ಜನರಲ್ಲಿರುವ ಸಂದೇಹ, ಸಮಸ್ಯೆಗೆ, ಪರಿಹಾರ ದೊರೆತಿರಬೇಕು. ಅವರಲ್ಲಿರುವ ಅಜ್ಞಾನ ದೂರವಾಗುವಂತಿರಬೇಕು.

ಸ್ಫಟಿಕದ ಸಲಾಕೆ ಪಾರದರ್ಶಕತೆಯ ಸಂಕೇತ ನಾವು ಆಡುವ ಮಾತು ಪಾರದರ್ಶಕವಾಗಿರಬೇಕು. ಒಳಗೂ ಹೊರಗೂ ಒಂದಾಗಿರಬೇಕು. ಜನಮೆಚ್ಚುಗೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡದೇ ಮನಮೆಚ್ಚುಗೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಬೇಕು. ನುಡಿದಂತೆ ನಡೆಯಬೇಕು. ಅಂದಾಗ ಮಾತ್ರ ನುಡಿಗಿ ಬೆಲೆ ಇರುತ್ತದೆ. ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚು ನಡೆಯಲ್ಲಿ ತಪ್ಪದ ಹಿಡಿದಿದ್ದ ಲಿಂಗಘಟ ಸರ್ಪವಯ್ಯವೆಂದು ಬಸವಣ್ಣನವರು ಹೇಳಿದರೆ ನುಡಿಲೇಸು ನಡೆ ಅಧರ್ಮವಾದಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದ ಸೂತಕ ಎಂದು ಮಾದಾರ

ಚೆನ್ನಯ್ಯನವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ನಡೆ - ನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯತೆ ಇರಬೇಕು.

ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳು:

೧. ಜ್ಞಾನ:

ಜ್ಞಾನವೆಂದರೆ ತಿಳುವಳಿಕೆ. “ಜ್ಞಾನದ ಬಲದಿಂದ ಅಜ್ಞಾನದ ಕೇಡು ನೋಡಯ್ಯ” ಎಂದು ಬಸವಣ್ಣನವರು ಹೇಳುವಂತೆ ಜ್ಞಾನ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ಅಜ್ಞಾನ, ಅಂಥ ಶ್ರದ್ಧೆಗಳನ್ನು ತೊಡೆದು ಹಾಕುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನ ಬೆಳೆಯಲರಂಭಿಸಿದರೆ ನಾವು ಹಂಸಗಖಾಗುತ್ತೇವೆ. ಹಾಲನ್ನು, ನೀರನ್ನು ಬೇರೆ ಮಾಡುವುದು ಹಂಸಕ್ಕೆ ಗೊತ್ತು (ಹಂಸಕ್ಷೀರನ್ಯಾಯ). ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನು; ಸರಿ ,ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಮಾಡುವುದು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಗೊತ್ತು.....

ವಿದ್ಯೆಯನರಿಯದವ ಗುದ್ದಾಟಕ್ಕೊಳಗಾದ

ಅವಿದ್ಯೆಯನರಿಯದವ ಪ್ರಪಂಚವುಬದ್ಧಬಿಟ್ಟ ನೋಡಾ ಕಪಿಲಸದ್ಧ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಾಯೆಂದು ಸಿದ್ಧರಾಮೇಶ್ವರರು ಹೇಳುವಂತೆ.

ಅಜ್ಞಾನಿ ಬದುಕನ್ನೆಲ್ಲ ಬರಿ ಗುದ್ದಾಟದಲ್ಲಿಯೇ ಕಳೆಯುತ್ತಾನೆ. ಯಾವುದು ಮಾಡಬೇಕು, ಯಾವುದು ಮಾಡಬಾರದು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಬೇರೆಯವರು ಮಾಡುವುದನ್ನು ಅನುಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಗೋಳಾಡುತ್ತಾನೆ. ಜ್ಞಾನಿ ಗುದ್ದಾಟದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಸದಾ ಆನಂದದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ. ನಿಜವನ್ನರಿತು ನಿಜದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಾಗುತ್ತಾನೆ. ಜ್ಞಾನ ನಮ್ಮ ಸರಳ , ಸುಂದರ ಬದುಕಿಗೆ ದಾರಿದೀಪವಾಗುತ್ತದೆ.

“ಅರಿವಿಗೆ ಹಿರಿದುಕಿರಿದುಉಂಟೆ”? ಎಂದು ಚೆನ್ನಬಸವಣ್ಣನವರು ಹೇಳುವಂತೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಯಾವ ಭೇದ-ಭಾವಗಳಿಲ್ಲ, ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷ, ಶ್ರೀಮಂತ- ಬಡವ, ಚಿಕ್ಕವ- ದೊಡ್ಡವ ಎಂಬ ಭೇದಗಳಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಇತಿಮಿತಿಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಮೆದುಳಿಗೆ ಅದ್ಭುತ ಶಕ್ತಿಯಿದೆ. ಯಾರು ಬೇಕಾದವರೂ ಎಷ್ಟು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡಬಹುದು. ಭೌತಿಕ ಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಕರ ಇರುವಂತೆ ಜ್ಞಾನದ ಯಾರೂ ಪಾಲು ಬೇಡುವುದಿಲ್ಲ. ಬೇಡಿದರೂಕೊಡಲಿಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ.ವಸ್ತುಗಳು ಬಳಸಿದಷ್ಟು ಕ್ಷೀಣಿಸುತ್ತವೆ. ಜ್ಞಾನ ಬಳಸಿದಷ್ಟು ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನವು ಅತ್ಯಮೂಲ್ಯವಾದ ರತ್ನ. ಅಂಥ ರತ್ನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರೇ ಶ್ರೀಮಂತರು ಎಂದು ಅಲ್ಲಮರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಹೇಮ ನಿನ್ನದಲ್ಲ, ಭೂಮಿ ನಿನ್ನದಲ್ಲ

ಕಾಮಿನಿ ನಿನ್ನವಳಲ್ಲ, ಅದುಜಗಕ್ಕಿದ ವಿಧಿ!

ನಿನ್ನೊಡವೆಯೆಂಬುದು ಜ್ಞಾನರತ್ನ ನೋಡಾ

ಇಂತಪ್ಪ ಜ್ಞಾನರತ್ನವಕೆಡೆಗಡೆಹದ ನೀನಲಂಕರಿಸಿದೆಯಾದಡೆ

ನಿನ್ನಿಂದ ಬಿಟ್ಟು ಸಿರಿವಂತರಿಲ್ಲ ಕಾಣಾಗುಹೇಶ್ವರಾ.

೨. ಕೌಶಲ್ಯ:

ಕೌಶಲ್ಯವಿಲ್ಲದ ಜ್ಞಾನ ಅಪೂರ್ಣ. ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಕೌಶಲ್ಯಗಳೆರಡೂ ಮನುಷ್ಯನ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತದೆ. ಯೋಗ್ಯತೆ ಹೆಚ್ಚಾದಂತೆ ಬೆಲೆ ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ. ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನ ಇದ್ದರೆ ಸಾಲದು, ಅದನ್ನು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಕಲೆಯನ್ನು ರೂಢಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕೇವಲ ವ್ಯಾಕರಣ ತಿಳಿದರೆ ಸಾಲದು, ಅದನ್ನು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಕಲೆಯನ್ನು ಕರಗತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆಧುನಿಕ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಲೆಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯಿದೆ. ನಮ್ಮ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ವಿಕಸನಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗುವ ಕಲೆಗಳು ಹೀಗಿವೆ: ಅ) ಸಂವಹನ ಕಲೆ ಆ) ವ್ಯವಹರಿಸುವ ಕಲೆ ಇ) ಕಾರ್ಯಕ್ಷಮತೆ ಕಲೆ ಈ) ಸೃಜನಶೀಲತೆ ಕಲೆ

೩. ಸದ್ಗುಣ:

ಓದುವುದು ಸದ್ಗುಣಕ್ಕಲ್ಲದೆ ಕಿವಿಯ ಊದಲುಂಟೆ ಅಯ್ಯ? ಎಂದು ಸದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸದ ಓದು ವ್ಯರ್ಥ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಚಾಡಿ ಹೇಳಲಿ ಅಥವಾ ವ್ಯರ್ಥ ವಾದ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧರಾಮೇಶ್ವರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಚಾರಗಳು ವರ್ತನೆಗಳಾಗಿ

ವರ್ತನೆಗಳು ಅಭ್ಯಾಸಗಳಾಗಿ

ಅಭ್ಯಾಸಗಳು ಗುಣಗಳಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಗುಣಗಳು ನಮ್ಮ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತವೆ.

ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಎಲ್ಲದಕ್ಕೂ ಮೂಲ ನಮ್ಮ ವಿಚಾರಗಳು ಸದಾಚಾರಕ್ಕೆ ಸುವಿಚಾರ ಎಂಬಂತೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸುವಿಚಾರಗಳಿಗಿರಬೇಕು. ಬೇವಿನ ಬೀಜವ ಬಿತ್ತಿ ಮಾವಿನ ಫಲವನ್ನು ಬಯಸುವುದುತಪ್ಪು. ಹಾಗೆಯೇ ಸಂಕುಚಿತತೆಯನ್ನು ಬಿತ್ತಿ ಉದಾತ್ತತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಅಸಾಧ್ಯ. ದುರ್ವಿಚಾರ ಬಿತ್ತಿ ಸುಂದರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಬಯಸಿದರೆ ಆಗದು ಎಂದು ಬಸವಣ್ಣನವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಬೇವಿನ ಬೀಜವ ಬಿತ್ತಿ ಬೆಲ್ಲದ ಕಟ್ಟಿಯ ಕಟ್ಟಿ,

ಆಕಳ ಹಾಲನೆರೆದು, ಜೇನುತುಪ್ಪವ ಹೊಯ್ಯಡೆ,

ಸಿಹಿಯಾಗಬಲ್ಲದೆ, ಕಹಿಯುಹುದಲ್ಲದೆ?

೪. ದೈಹಿಕ ಬೆಳವಣಿಗೆ:

ದೈಹಿಕ ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕಾಯಕ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಜಾರಿಗೊಳಿಸಿದರು. ದೇಹವೇ ದೇವಾಲಯ, ಕಾಯವೇ ಕೈಲಾಸ, ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವನೊಲಿಸಲು ಬಂದ ಪ್ರಸಾದ ಕಾಯವ ಕೆಡಿಸಲಾಗದು ಎಂದು ಹೇಳಿ ದೇಹದ ಮಹತ್ವ ತಿಳಿಸಿದರು.

ಆಹಾರವಕ್ಕಿರಿದು ಮಾಡಿರಣ್ಣಾ, ಆಹಾರವಕ್ಕಿರಿದು ಮಾಡಿರು ಎಂದು ಹಿತಮಿತವಾದ ಆಹಾರದ ಬಗ್ಗೆ ಅಕ್ಕಮಹಾದೇವಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮನೆಯೊಳಗಣ ಕಿಚ್ಚು ಮನೆಯ ಸುಡುವುದಲ್ಲದೆ ನೆರೆಮನೆಯ ಸುಡದು ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ

ಎಂದು ಕೋಪದ ದುಷ್ಟರಿಣಾಮವನ್ನು ಬಸವಣ್ಣನವರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

೫. ಮಾನಸಿಕ ಬೆಳವಣಿಗೆ:

ಸಾಧನೆಗೆ ಆಂತರಿಕ ಪ್ರೇರಣೆ ಮುಖ್ಯವಾದುದು.

ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸ ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಬಸವಣ್ಣನವರ ವಚನ.

ನೀನೊಲಿದಡೆ ಕೊರಡುಕೊನರುವುದಯ್ಯ,

ನೀನೊಲಿದಡೆ ಬರಡು ಹಯನಹುದಯ್ಯ,

ನೀನೊಲಿದಡೆ ವಿಷವೆಲ್ಲಅಮೃತವಹುದಯ್ಯ,

ನೀನೊಲಿದಡೆ ಸಕಲ ಪಡಿಪದಾರ್ಥ

ಇದಿರಲಿರ್ಮವು ಕೂಡಲಸಂಮದೇವಾ.

ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸವು ಅಂತರಂಗದ ಅದ್ಭುತ ಶಕ್ತಿ. ನಾನು ಸಾಧಿಸ ಬಲ್ಲೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಸಾಧಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ತಂದು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿದರೆ ಎಂಥ ಸಾಧನೆಯೂ ಸಾಧ್ಯ ಎಂದು ಬಸವಣ್ಣನವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕೊರಡು ಎಂದರೆ ಒಣಗಿದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ತುಂಡು. ಕೊನರುವುದು ಎಂದರೆ ಜಿಗಿಯುವುದು. ಕೊರಡು ಜಿಗಿಯಲಾರದು. ಆದರೆ ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿದರೆ ನಮ್ಮೊಳಗಿನ ಜಡತ್ವ ಹೋಗಿ ಚೈತನ್ಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಚೈತನ್ಯ ನಮ್ಮನ್ನು ಕಾರ್ಯಪ್ರವರ್ತನನ್ನಾಗಿಸುತ್ತದೆ.

ಬರಡು ಎಂದರೆ ಬಂಜೆ ಹಸು. ಬಂಜೆ ಹಸು ಹಾಲು ನೀಡುವುದು ಅಸಾಧ್ಯ. ಆದರೆ ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿದರೆ ಅಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನಾಗಿಸಬಹುದು. ಮೊದ ಮೊದಲು ಅಸಾಧ್ಯವೆನಿಸಿದರೂ ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿ ಆ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದು ಸಾಧ್ಯ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಾವು ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿದರೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ದ್ವೇಷ, ಅಸೂಯೆ, ಮದ, ಮತ್ಸರ ಮುಂತಾದ ವಿಷದ ಗುಣಗಳು ಹೋಗಿ ಪ್ರೀತಿ, ಸಹಕಾರ, ಸಹನೆ, ವಿನಯ ಮುಂತಾದ ಅಮೃತದ ಗುಣಗಳು ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ. ನಾವು ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿದರೆ ಸಕಲ ಸಾಧನೆಗಳು, ಯಶಸ್ಸು ನಮ್ಮನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತವೆ.

ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ನೈತಿಕತೆ:

ಯಾವಾಗ ೧೯೪೫ರಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಜಾಗತಿಕ ಯುದ್ಧವಾಯಿತೋ ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾನವೀಯ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕುಸಿದು ಹೋಗಿ ಪರಿಪ್ಲವ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕಾನೂನುಗಳಾಗಿ, ಹಕ್ಕುಗಳಾಗಿ ರೂಪ ತಾಳಿದವು. ವಿಶ್ವಸಂಸ್ಥೆ ವಿಧಿಸಿದ ಮೊದಲ ೩೦ ಹಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ೧೮ನೇ ಪರಿಚ್ಛೇದದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಜೀವಿಗಳನ್ನು ಸಮಾನವಾಗಿ ಕಾಣಬೇಕು ಎಂಬ ಹಕ್ಕು.

ದಯವಿಲ್ಲದಧರ್ಮಅದಾವುದಯ್ಯ

ದಯಬೇಕು ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳರಲ್ಲಿ

ದಯವೇಧರ್ಮದ ಮೂಲವಯ್ಯ.

—ಎಂಬ ಬಸವಣ್ಣನವರ ವಚನವನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಶಾಂತಿಯ ಸಂದೇಶವಿದೆ ಜೀವಕ್ಕೆ ಬೆಲೆ ಮಾನವೀಯತೆಗೆ ನೆಲೆ ಇದೆ. ದಯೆ ಮತ್ತು ಧರ್ಮ ತಮ್ಮ ಹಕ್ಕನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತವೆ.

ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಾನವೀಯ ಮೌಲ್ಯಗಳ ರಸಗಟ್ಟಿ. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ವಸವಾದಿ ಶರಣರು, ಜಾತಿ ಭೇದವೆನ್ನದೇ ಒಂದಾಗಿ ಆದರ್ಶ ಸಮಾಜದ ಬೆಳೆಗೆಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಮನು ಅನಿಷ್ಟ ಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಸಮಾಜೋದಾರ್ಮಿಕ ಚಳುವಳಿ ಮಾಡಿದರು. ತಮ್ಮ ಅನುಭಾವದ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ವಚನಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶ್ರದ್ಧೆ, ನಿಷ್ಠೆ, ನಿಷ್ಕರತೆ ಸುಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವರು.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು:

೧. ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಪಾದನೆ, ಸಂಶೋಧನೆ - ಎಸ್. ಎಂ. ಹುಣಶಾಳ
೨. ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯ - ಪ.ಗು.ಹಳಕಟ್ಟಿ
೩. ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯ - ಡಾ. ಎಂ. ಎಂ. ಕಲಬುರ್ಗಿ
೪. ಆಧುನಿಕ ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯ - ಡಾ. ಅಶೋಕ ನರೋಡೆ

ಕನ್ನಡ ಕಾದಂಬರಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದಲಿತ ಸಂವೇದನೆಗಳು

ಡಾ. ನಾಗರೇಡ್ಡಪ್ಪ ಹೆಚ್

ಸಹಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು ಕನ್ನಡ ವಿಭಾಗ

ಕ.ರಾ.ಅ.ಮ.ವಿ.ವಿ.ಸ್ಯಾ.ಅ.ಕೆಂದ್ರ .ಸಿಂಧನೂರು

Corresponding Author - ಡಾ. ನಾಗರೇಡ್ಡಪ್ಪ ಹೆಚ್

DOI - 10.5281/zenodo.20450107

ಸಾರಂಶ: (Abstract):

ಹೊಸಗನ್ನಡದ ಇಂದಿನ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಆಗಿರುವ ಕಾದಂಬರಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿ ಜನರ ಗಮನವನ್ನು ಸೆಳೆದು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಇದು 19 ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಪ್ರಭಾವ ಪ್ರೇರಣೆಗಳಿಂದ ಹೊಸ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಕಥೆ, ಪ್ರಬಂಧ, ಭಾವಗೀತೆ, ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆ, ಮೊದಲಾದ ಹೊಸ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಹುಟ್ಟಿದಂತೆ ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ನಲ್ಲಿ ನಾವೆಲ್ ಎಂಬ ಪ್ರಕಾರ ಕಾದಂಬರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದಿತು ಕಾದಂಬರಿ ಸಾಹಿತ್ಯ ಬಲು ಸುದೀರ್ಘವಾಗಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡು ಬರುವ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ.

ಕಾದಂಬರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕಾದಂಬರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಹೇಗೆ ಬಂದಿತೆಂದು ವಿಷಯ ಕುತೂಹಲ ಹುಟ್ಟಿಸುವಂಥದ್ದು. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಬಾಣಭಟ್ಟ ರಚಿಸಿದ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ ಹಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದೆ ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಚುರುಮುರಿಯವರಿಂದ ಕಾದಂಬರಿ ಕಾವ್ಯದ ಹೊಸಗನ್ನಡ ಗದ್ಯರೂಪವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾಗಿ 1875 ರಲ್ಲಿ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೂರೆಗೊಂಡಿತು. ಜಿ.ವೈ.ಕೃಷ್ಣಚಾರ್ಯರ ಕಾದಂಬರಿ ಕನ್ನಡ ಗದ್ಯಕತೆಯ ಸವಿ ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕದ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಜನರಿಗೆ ಉಂಟಾಗಿತ್ತು. ಕಾದಂಬರಿ ಕಾವ್ಯದ ಸೊಬಗು ನಾಗವರ್ಮನ ಕೃತಿಯ ಮೂಲಕ ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆ ಇಂದಿನಿಂದಲೂ ಪರಿಚಯವಾಗಿತ್ತು. ಕಥೆ, ಶೈಲಿ, ನಿರೂಪಣೆ, ವರ್ಣನೆಯ ಚಮತ್ಕೃತಿ ರಸ ಮೊದಲಾದ ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ಕಾದಂಬರಿ ಕಾವ್ಯ ಜನಮನವನ್ನು ಸೂರೆಗೊಂಡಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಕಾದಂಬರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಕರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆ ಏರ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹೀಗಾಗಿ ನಾವೆಲ್ ಜಾತಿಗೆ ಕಾದಂಬರಿ ಎಂಬ ಕನ್ನಡಿಗರು ಕೊಟ್ಟ ಹೆಸರು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿ ಸಾಹಿತ್ಯ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಉಳಿಯಲು ಕಾರಣವಾಯಿತು.

ಖೀರಿಕೆ:

ಕಾದಂಬರಿಯ ಇತಿಹಾಸ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಗವರ್ಮನ ಕಾದಂಬರಿ ದುರ್ಗಸಿಂಹನ ಪಂಚತಂತ್ರ, ನೇಮಿಚಂದ್ರನ ಲೀಲಾವತಿ ಪ್ರಬಂಧ, ಚೌಡರಸನ ಅಭಿನವ ದಶಕುಮಾರ ಚರಿತೆ, ದೇವಕವಿಯ ಕುಸುಮಾವಳಿ ಮೊದಲಾದವು ಕುತೂಹಲಕರವಾದ ಕಥೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಪದ್ಯ ಕಾವ್ಯಗಳು ಗದ್ಯ ಕಥೆಗಳು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಚೀನ ಗದ್ಯ ಗ್ರಂಥವಾದ ವಡ್ಡಾರಾಧನೆ ಹಲವು ಉತ್ತಮ ಕಥೆಗಳ ಸಂಗ್ರಹ ಮುದ್ದಣ್ಣನ ರಾಮಾಶ್ವಮೇಧ ಈಚಿನ ಗದ್ಯಕಥೆ. ಆದರೆ ಯಾವ್ಯಾವು ಕಾದಂಬರಿ ಎಂಬ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ಕೇವಲ ಕಥೆಗಳ ಗುಂಪು. ಎರಡನೆಯದು ಕಾವ್ಯ.

ಕನ್ನಡ ದಲಿತ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಶೋಷಣೆ ಅಸಮಾನತೆ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಭಟನೆಯ ಧ್ವನಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದೆ. ದಲಿತ

ಚಳುವಳಿಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಕಾದಂಬರಿಗಳು ಸಮಾಜದ ಕೆಳಸ್ಥರದ ಜೀವನವನ್ನು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿವೆ. ಪ್ರಮುಖ ದಲಿತ ಕಾದಂಬರಿಗಳಲ್ಲಿ ಜನರು ನೋವು ಅವರಿಗೆ ಆದ ಅನ್ಯಾಯ ದೌರ್ಜನ್ಯ ದಬ್ಬಾಳಿಕೆ ವಿಷಯಗಳು ಕಾದಂಬರಿಗಳ ಮೂಲಕ ತುಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವವರನ್ನು ಮುಖ್ಯ ವಾಹಿನಿಗೆ ತರುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ, ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೋ ಇರುವ ಅನ್ಯಾಯದ ವಿರುದ್ಧ ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ವಿರುದ್ಧ ಸಮರ ಸಾರಿದ್ದಾರೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ನೋಡುವುದಾದರೆ ತಲೆತಲೆ ಮಾರುಗಳಿಂದ ಶೋಷಣೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಅಂಧಕಾರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದ ಜನಾಂಗದವರ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿ ನಾಡಿನ ಜನತೆಗೆ ದಲಿತ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದ ಕೀರ್ತಿ ಕಾದಂಬರಿ ಕಾರರಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ದೇವನೂರು ಮಹದೇವ ಕುಸುಮಬಾಲೆ ಕನ್ನಡದ ಪ್ರಮುಖ ದಲಿತ ಕಾದಂಬರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಒಡಲಾಳ ದಲಿತರ

ಬದುಕಿನ ಒಳ ನೋಟಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಪ್ರಮುಖ ಕಾದಂಬರಿ ಕೃತಿ.ಬೇಸಗರಹಳ್ಳಿ ರಾಮಣ್ಣ ಇವರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಶೋಷಣೆ ಜನಪದ ಭಾಷೆಯ ಬಳಕೆ ಮತ್ತು ಬಂಡಾಯದ ಧೋರಣೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.ಕಾಳೇಗೌಡ ನಾಗವಾರ ಇವರ ಬೆಟ್ಟಸಾಲು ಮಳೆ

ಮತ್ತು ಕರಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಗಂಗಾಲಗ್ನ ಕೃತಿಗಳು ಶೋಷಣೆಯ ವಿರುದ್ಧ ದ್ವನಿ ಎತ್ತಿದ ಪ್ರಮುಖ ಕಾದಂಬರಿಗಳಾಗಿವೆ.ನಾಗವಾರ(ಸಂಪಾದಿತ) ದಲಿತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಚಳುವಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಅನೇಕ ಕೃತಿಗಳು ಹೊರಬಂದಿವೆ.ಈ ಕಾದಂಬರಿಗಳು ಸಾಮಾಜಿಕ ಜಾಗೃತಿ ಮತ್ತು ದಲಿತರ ಹಕ್ಕುಗಳಿಗಾಗಿ ಹೋರಾಡುವ ಆಶಯವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ.ಅರವಿಂದ್ ಮಾಲಗತ್ತಿ-ಗೌರ್ಮೆಂಟ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಇಲ್ಲಿ ಶೋಷಿತ ವರ್ಗದವರನ್ನು ಹೇಗೆ ನಡೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಮಾಲೆಗಿತ್ತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಬಳಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಅಸಹ್ಯವಾಗಿ ಕರೆದು ಅವರನ್ನು ಶೋಷಿಸುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ದಲಿತ ಸಂವೇದನೆ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ.ವಿ.ಮುನಿ ವೆಂಕಟಪ್ಪ ದಲಿತ ಸಂವೇದನೆಯ ಕಾದಂಬರಿಗಳು.

ಬಾಬು ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ.ಅ ಜಾಗೃತ:

ಈ ಕಾದಂಬರಿಗಳು ದಲಿತರ ಜೀವನ ಶೈಲಿ ಅವರು ಎದುರಿಸುತ್ತಿರುವ ಸಾಮಾಜಿಕ ದೌರ್ಜನ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಅವರ ಆತ್ಮ ಗೌರವದ ಹೋರಾಟವನ್ನು ನೈಜವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತವೆ.ಈ ಸಾಹಿತ್ಯವು ದಲಿತ ಅಸ್ಥಿತೆ ಮತ್ತು ಜಾಗೃತಿಯನ್ನು ಮಂಡಿಸುವಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿದೆ.

ಉಚಲ:

ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಗಾಯಕ್ವಾಡ್ ದಲಿತ ಬಂಡಾಯ ಸಂವೇದನೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ ಕಾದಂಬರಿ ದಲಿತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಭಾರತೀಯ ಬರವಣಿಗೆಯ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿದ್ದು ಶತಮಾನಗಳಿಂದ ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ಜಾತಿ ಆಧಾರಿತ ತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ದಲಿತ ಸಮುದಾಯದ ಜೀವನ ಅನುಭವಗಳು ಮತ್ತು ಹೋರಾಟಗಳ ಮೇಲೆ ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸುತ್ತದೆ.ಈ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರವು ಭೋಜಪುರಿ ಮರಾಠಿ,ಬಾಂಗ್ಲಾ,ಹಿಂದಿ,ಪಂಜಾಬಿ,ಕನ್ನಡ,ಸಿಂದಿ,ಒಡಿಯ,ಮತ್ತು ತಮಿಳು ಮುಂತಾದ ವಿವಿಧ ಭಾರತೀಯ ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿವೆ. ಮತ್ತು ಕವಿತೆಗಳು ಸಣ್ಣ ಕಥೆಗಳು ಮತ್ತು ಚರಿತ್ರೆಗಳಂತಹ ನಿರೂಪಣಾ ಶೈಲಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ.ಈ

ಚಳುವಳಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ 20ನೇ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿತು ಮತ್ತು ಅಂದಿನಿಂದ ವಿವಿಧ ಭಾರತೀಯ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಹರಡಿದೆ.ವಸಾಹತುಶಾಹಿ ಮತ್ತು ವಸಾಹತುಶಾಹಿ ನಂತರದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ 1873 ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ ಜ್ಯೋತಿರಾವ್ ಬಾಪುಲೆಯವರ ಗುಲಾಮಗಿರಿ.ಭಾರತದಲ್ಲಿನ ಅಸ್ಪೃಶ್ಯರ ದುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಕೃತಿಯಾಯಿತು.ಶರಣ ಕುಮಾರ ಲಿಂಬಾಲೆ ,ನಾಮದೇವದ ಸಲ್ ಮತ್ತು ಭಾಮ ಅವರಂತಹ ಲೇಖಕರು ಮತ್ತು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ದಲಿತ ಪ್ಯಾಂಥರ್ ಚಳುವಳಿಯಂತಹ ಚಳುವಳಿಗಳು ಹಾಗೂ ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸುಧಾರಕ ಡಾ.ಬಿ.ಆರ್ ಅಂಬೇಡ್ಕರ್ ಅವರು ಭಾರತದ ಅತ್ಯಂತ ದಲಿತ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ರೂಪಿಸುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಾಮಾಜಿಕ ಬಹಿಷ್ಕಾರದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜಾತಿ,ವರ್ಗ,ಮತ್ತು ಲಿಂಗ ಭೇದವನ್ನು ಒತ್ತಿ ಹೇಳುವ ದಲಿತ ಮಹಿಳಾ ಲೇಖಕಿಯರ ಆತ್ಮಚರಿತ್ರೆಗಳು ಮತ್ತು ಸಾಕ್ಷಿಗಳಂತಹ ದಲಿತ ಸ್ತ್ರೀವಾದಿ ಬರವಣಿಗೆಗಳು ಈ ಚಳುವಳಿಯ ಮೂಲಕ ಬಂದವು ಊರ್ಮಿಳಾ ಪವರ್ ಮತ್ತು ಬೇಬಿ ಕಾಬೈ ಅವರಂತಹ ದಲಿತ ಮಹಿಳಾಲೇಖಕಿಯರು ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿನ ಜಾತಿ ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಲಿಂಗ ಸಂಕೀರ್ಣತೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವ್ಯಾಪಾಕವಾಗಿ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ದಲಿತ ಕಾದಂಬರಿಗಳು ದಲಿತ ಜೀವನ ಶೋಷಣೆ ಮತ್ತು ಬಂಡಾಯ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ ಪ್ರಮುಖ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿದೆ .ಈ ಕಾದಂಬರಿಗಳು ಸಮಾಜದ ಕೆಳ ವರ್ಗದ ಜನರ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ವಿರುದ್ಧದ ಹೋರಾಟವನ್ನು ಮತ್ತು ಅಶೋತ್ತರಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತವೆ.ಮರಳಿ ಮನೆಗೆ ಬಿ.ಎನ್.ಸಣ್ಣಯ್ಯ ದಲಿತರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಬದುಕಿನ ತೊಳಲಾಟಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವ ಕೃತಿ ಕೊಟ್ಟೆ ಕೊಂಬು ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಹನೂರು ಈ ಕಾದಂಬರಿಯ ದಲಿತ ಬದುಕಿನ ಅನನ್ಯತೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ.ಕರಿಯ ಎ.ಎನ್. ಮೂರ್ತಿರಾವ್ ದಲಿತ ಜೀವನದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಸಂವೇದನೆಗಳನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತದೆ. ಅವಸ್ಥೆ ಯು. ಆರ್.ಅನಂತಮೂರ್ತಿ ನೇರವಾಗಿ ದಲಿತ ಲೇಖರಿಂದ ಬಂದಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ದಲಿತ ಚಳುವಳಿ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯದ ಸಂಘರ್ಷವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ.ಸಂಸ್ಕಾರ

ಯು.ಆರ್.ಅನಂತಮೂರ್ತಿ ನೇರವಾಗಿ ದಲಿತ ಲೇಖಕರಿಂದ ಶವಸಂಸ್ಕಾರ

ಮಾಡುವಾಗ ದಲಿತ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಪದ್ಧತಿಗಳಿಂದ ನಡೆಯುವ ವಿಧಿ ವಿಧಾನಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ.ಮೂಗನ ಮಾತು ಬರಗೂರು ರಾಮಚಂದ್ರಪ್ಪ ದಲಿತ ಸಂವೇದನೆಯನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುವ ಕೃತಿ.ಕೌರವ ಬಂಜಿಗರೆ ಜಯಪ್ರಕಾಶ್ ಜಾತಿ ಶೋಷಣೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲಾದ ಕಾದಂಬರಿ

ಚೋಮನದುಡಿ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಚೋಮ ತನ್ನ ಐದು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ತನಗಷ್ಟೆ ತುತ್ತು ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿ ದುಡಿಯುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ದಣಿಗಳ ಕಡೆಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಹಣದ ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ದುಡಿಯುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ದಲಿತರನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿ ಶೋಷಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಶಿವರಾಮ ಕಾರಂತ ರವರು ಚೋಮನ ದುಡಿಯ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಎಂತಹ ಕಟುಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಮನ ಕರಗುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಉಪಸಂಹಾರ:

ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ದಲಿತ ಕಾದಂಬರಿಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯದ ಪರ ಅನ್ಯಾಯದ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಟದ ಮನೋಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತಾ ಶೋಷಿತ ವರ್ಗದ ನೋವುಗಳನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲಕ ಹೊರ ತರುವ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ದಲಿತ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ದಲಿತ ಕಾದಂಬರಿ ಕಾರರು ಕಾದಂಬರಿಗಳಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮುಂದಿನ ಯುವ ಬರಹಗಾರರಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾಗಿ ಕಾದಂಬರಿಗಳ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಚಾಪನ್ನು ಮೂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆಧಾರ ಗ್ರಂಥಗಳು:

1. ದೇವನೂರು ಮಹದೇವನೂರು -ಕುಸುಮಬಾಲೆ ಒಡಲಾಳ
2. ಕಾಳೇಗೌಡ ನಾಗವಾರ -ಬೆಟ್ಟಸಾಲು ಮಳೆ ಕರಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಗಂಗಾ ಲಗ್ನ
3. ಅರವಿಂದ ಮಾಲಗತ್ತಿ -ಗೌರ್ಮೆಂಟ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
4. ಚೋಮನ ದುಡಿ- ಶಿವರಾಮ ಕಾರಂತ

ಗಂಗೆಯ ಶಿಖರಗಳಲ್ಲಿ : ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ನೋಟದ ಪ್ರವಾಸ ಕಥನ

ಓದುಗರಿಗೆ ಅನುಭೂತಿ ;ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಪ್ರಿಯರಿಗೆ ದರ್ಶನಾನುಭವ

ಡಾ. ನಂದಿನಿ ಎನ್

ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು, ಭಾಷಾ ವಿಭಾಗ

ಬಿ.ಇ.ಎಸ್.ಕಾಲೇಜು, ಜಯನಗರ,ಬೆಂಗಳೂರು-11

Corresponding Author - ಡಾ. ನಂದಿನಿ ಎನ್

DOI - 10.5281/zenodo.20450127

ಸಾರಾಂಶ (Abstract):

ಈ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಪ್ರವಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದ ವಿಶಿಷ್ಟತೆಯನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುತ್ತಾ, ಜಿ ಎಸ್. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ ಅವರ 'ಗಂಗೆಯ ಶಿಖರಗಳಲ್ಲಿ' ಕೃತಿ ಒಂದು ಮಹತ್ವದ ಪ್ರವಾಸ ಕಥನವಾಗಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರವಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಕೇವಲ ಸ್ಥಳಗಳ ವಿವರಣೆಗೆ ಸೀಮಿತವಾಗದೇ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಜೀವನಶೈಲಿ, ಆಚರಣೆಗಳು ಮತ್ತು ಮಾನವ ಅನುಭವಗಳ ಪ್ರತಿಫಲನವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಲೇಖನವು ಒತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸ ಕಥನಗಳ ಪರಂಪರೆ ಶ್ರೀಮಂತವಾಗಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ಕೃತಿ ವಿಶೇಷ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆದಿದೆ. 'ಗಂಗೆಯ ಶಿಖರಗಳಲ್ಲಿ' ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಮಾಲಯ ಪ್ರದೇಶದ ಪವಿತ್ರ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಾದ ಗಂಗೋತ್ರಿ, ಯಮುನೋತ್ರಿ, ಬದರಿ ಮತ್ತು ಕೆದಾರನಾಥ ಪ್ರವಾಸದ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಲೇಖಕರು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತಿ ಸೌಂದರ್ಯ, ಪುರಾಣ ಪರಂಪರೆ, ಭಕ್ತಿಯ ಭಾವನೆ ಮತ್ತು ಮಾನವ ಜೀವನದ ಸರಳತೆ ಈ ಕೃತಿಯ ಮುಖ್ಯ ಅಂಶಗಳಾಗಿವೆ. ಪ್ರವಾಸದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಂಡ ದೃಶ್ಯಗಳು, ಜನ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಆಚರಣೆಗಳ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯ ಮೂಲಕ ಲೇಖಕರು ಓದುಗರಿಗೆ ಜೀವಂತ ಅನುಭವವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕೃತಿ ಓದುಗರಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸಾಸಕ್ತಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ಪರಂಪರೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅರಿವು ಮೂಡಿಸುತ್ತದೆ. ಧಾರ್ಮಿಕ ಯಾತ್ರೆಗಳ ಆಂತರಿಕ ಅರ್ಥವನ್ನು ತತ್ವಚಿಂತನೆಯೊಂದಿಗೆ ನಿರೂಪಿಸಿ ಪ್ರಕೃತಿಯೊಂದಿಗೆ ಮಾನವನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪುನರುಜ್ಜೀವನಗೊಳಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಈ ಲೇಖನ ಗುರುತಿಸುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ, 'ಗಂಗೆಯ ಶಿಖರಗಳಲ್ಲಿ' ಕೃತಿ ಕನ್ನಡ ಪ್ರವಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕೃತಿಯಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದೆ.

ಮುಖ್ಯಪದಗಳು (Keywords): ಪ್ರವಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಗಂಗೆಯ ಶಿಖರಗಳಲ್ಲಿ, ಜಿ ಎಸ್. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ, ಹಿಮಾಲಯ ಸಂಸಕ್ತೆ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು, ಪ್ರಕೃತಿ, ಅನುಭವ, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ.

ಖೀರಿಕೆ :

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಹಲವು ಪ್ರಕಾರಗಳ ಮಹಾಸಂಗಮ, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪ್ರಕಾರಗಳು ಓದುಗನಿಗೆ ಜೀವನ ದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ದರ್ಶನವನ್ನು ಮೂಡಿಸುತ್ತದೆ, ಇದು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆ. ಪ್ರತಿ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲೂ ಕಾಣಬರುವ ಬರಹಗಳು, ಅವುಗಳ ಒಳನೋಟಗಳು, ಓದುಗನಿಗೆ ನೀಡುವ ಅನುಭವಗಳು, ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಭಿನ್ನಪ್ರವಾಸ ಕಥನಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಪ್ರಕಾರ. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸ ಕಥನಗಳಿಗೆ ಬಹುದೊಡ್ಡ ಪರಂಪರೆಯಿದೆ ಇದೆ.

ಈ ಪರಂಪರೆಯ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಬಂದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೇವಲ ಪ್ರವಾಸ ಕಥನವಾಗದೆ, ಪ್ರವಾಸ

ಸಾಹಿತ್ಯಮಾತ್ರವಾಗದೆ, ಅದು ಆ ಭಾಗದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಚಿತ್ರಣವೂ ಆಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿನ ಜನರ ಜೀವನ, ಆಚಾರ-ವಿಚಾರ, ಜೀವನ ಶೈಲಿಯ ನಿಜ ದರ್ಶನವೂ ಆಗಿದೆ. ವೈಯಕ್ತಿಕ ಆಸೆಗಳಿಗೆ, ಮನೋರಂಜನೆಯ ಕನಸಿಗೆ, ಪ್ರವಾಸದ ಅಭಿಲಾಷೆಗಾಗಿ ಕೈಗೊಂಡ ಈ ಪ್ರವಾಸಗಳು ಸಹಜ ಪ್ರವಾಸಗಳಾಗದೆ, ಆ ಸ್ಥಳಗಳ ವಿವರಣೆ ಮತ್ತು ಸ್ಥಳಗಳ ವಿಶೇಷತೆಗಳ ಸಾಹಿತ್ಯವಾಗದೆ, ಅಲ್ಲಿನ ಜನರ ಬದುಕಿನ ನಿಜ ದರ್ಶನವೂ ಆಗಿದೆ. ಈ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅನೇಕ ಲೇಖಕರ ಪ್ರವಾಸ ಕಥನಗಳಿಂದ ಸಂವೃದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಕನ್ನಡದ ಮೊದಲ ಪ್ರವಾಸ ಕಥನವಾದ ವೀ. ಸಿ. ಅವರ ಪಂಪಯಾತ್ರೆಯಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿ, ಗೊರೂರು ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್ ಅವರ - ಅಮೇರಿಕಾದಲ್ಲಿ

ಗೋರೂರು, ದಿನಕರ ದೇಸಾಯಿ ಅವರ - ನಾ ಕಂಡ ಪಡುವಣ, ಎಚ್. ಎಲ್ ನಾಗೇಗೌಡರ- ಪ್ರವಾಸಿ ಕಂಡ ಇಂಡಿಯಾ, ವಿ.ಕೃ ಗೋಕಾಕರ- ಸಮುದ್ರದಾಚೆಗೆ, ಶ್ರೀರಂಗರ- ಶ್ರೀರಂಗಯಾತ್ರಿಹೀಗೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕಹಿರಿಯ ಲೇಖಕರ ಪ್ರವಾಸ ಕೃತಿಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿವೆ.

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕವಿಯಾಗಿ, ಅಧ್ಯಾಪಕರಾಗಿ, ಹೆಸರುಮಾಡಿದ ಜಿ.ಎಸ್. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪನವರು ಕೈಗೊಂಡ ಪ್ರವಾಸಗಳು ಅನೇಕಾನೇಕ ಮಾಸ್ಕೋದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ದಿನ, ಅಮೆರಿಕಾದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಿಗ, ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮಾಸ, ಅವರು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕೈಗೊಂಡ 'ಗಂಗೆಯ ಶಿಖರಗಳಲ್ಲಿ' ಎಂಬ ಪ್ರವಾಸ ಕಥನವು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖವಾದುದಾಗಿದೆ. ತಾವು ಕೈಗೊಂಡ ಪ್ರವಾಸದ ಸ್ಥಳಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಜಿ.ಎಸ್. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪನವರು ವಿಶೇಷ ಒಳನೋಟ ನೀಡುವ ಮೂಲಕ ಕನ್ನಡ ಪ್ರವಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ವಿಶೇಷವಾದ ಆಯಾಮ ನೀಡಿರುವುದು ಅವರ ಗಂಗೆಯ ಶಿಖರಗಳಲ್ಲಿ ಕೃತಿಯನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದಾಗ ಕಂಡು ಬರುವ ಪ್ರಮುಖ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಅಮೋಘ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಸಹೃದಯರಿಗೆ ಉಣಬಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗಂಗೆಯ ಶಿಖರಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಗಂಗೆಯ ಶಿಖರಗಳ ಸ್ಥಳಗಳ ಚಿತ್ರಣ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಅಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿಹೋಗಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಆಚಾರ-ವಿಚಾರ ಬದುಕು ಮತ್ತು ಬವಣೆಗಳ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಚಿತ್ರಣ ಕೂಡ ಇದೆ. "ಗಂಗೆಯ ಶಿಖರಗಳಲ್ಲಿ" ಹರಿದ್ವಾರದಿಂದಮೇ ತಿಂಗಳ 1984ರ 13ನೇ ದಿನಾಂಕ ದಿಂದ 24.5.1984 ರ ವರಗಿನ 10 ದಿನಗಳ ಪ್ರವಾಸಕಥನದ ಚಿತ್ರಣವು ಇಡೀ ಭಾರತದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸ್ಥಳಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರವಾಸಿ ಸ್ಥಳಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಅಕ್ಷರರೂಪಕ್ಕೆ ತಂದು ಓದುಗನಿಗೆ ಪ್ರವಾಸದ ದಿವ್ಯ ಅನುಭವವನ್ನು ಮತ್ತು ಅನುಭೂತಿಯನ್ನು ನೀಡಿರುವುದು ಜಿ.ಎಸ್.ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ ಅವರ ವಿಶೇಷ.

ಪ್ರವಾಸ ಕಥನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಅಂಕಿ ಅಂಶಗಳು ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯಕ ಅಂಶಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ರಾಷ್ಟ್ರಕವಿ ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪನವರ "ಗಂಗೆಯ ಶಿಖರಗಳಲ್ಲಿ" ಎಂಬ ಪ್ರವಾಸ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ, ಕಾವ್ಯದ ಸೊಬಗು, ಭಾಷೆಯ ಲಾಲಿತ್ಯ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸೊಗಡು ಮತ್ತು ಜಾನಪದದ ವಿಶೇಷತೆಯನ್ನು ಕಾಣುವುದು ನಿಜಕ್ಕೂ ಹೊಸ ಅನುಭವ ನೀಡುವುದು ಓದುಗನಿಗೆ. ನಾಲ್ಕು ಧಾಮಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಗಂಗೋತ್ರಿ, ಯಮುನೋತ್ರಿ, ಬದರೀ, ಕೇದಾರಗಳಲ್ಲಿನ ಅನುಭವ ಕಥನ ಇದಾಗಿದ್ದು, ಈ ಪ್ರವಾಸದಲ್ಲಿ ತಾವು ಕಂಡ ದೃಶ್ಯ ಮತ್ತು ಅನುಭವಗಳನ್ನು

ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಏಳು ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಕೊಡುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ತಮ್ಮ ಸೃಜನಶೀಲ ಬರವಣಿಗೆ ಮೂಲಕ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ

1. ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ದೀಪಮಾಲೆ
2. ಯಮುನೋತ್ರಿಯ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ
3. ಕಣಿವೆಯಲ್ಲಿ ಖಾಂಡವದಹನ
4. ಗಂಗಾಲಹರಿ
5. ಕೇದಾರನಾಥಕ್ಕೆ
6. ವಿಶಾಲ ಬದರಿಗೆ
7. ಬೆಟ್ಟಗಳಿಂದ ಬಯಲಿಗೆ

ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ 10 ದಿನಗಳು ಅವರು ಕಂಡ ನೋಟಗಳಿಗೆ, ಅವರು ತೋರಿದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಈ ನೆಲದ ಭವ್ಯ ಪರಂಪರೆಯ ಪರಿಚಯ ಲೇಖಕರಿಗೆ ಇರುವುದರಿಂದ, ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿನ ಪ್ರವಾಸವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಪುಣ್ಯಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಪ್ರವಾಸವಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಚೆಲುವನ್ನು ಮುಕ್ತ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಆಸ್ವಾದಿಸಿರುವುದನ್ನು ಮತ್ತು ಪುರಾಣ, ಐತಿಹ್ಯ, ಆಹಾರ ಪದ್ಧತಿ, ಜನರ ಜೀವನಶೈಲಿ, ಮುಂತಾದ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ರವಿ ಕಾಣದನ್ನು ಕವಿ ಕಂಡ ಎಂಬಂತೆ ಈ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರವಾಸ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ತಾವು ಪ್ರವಾಸದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಂಡದ್ದನ್ನು ಸಹೃದಯರಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಹರಿದ್ವಾರದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಪ್ರವಾಸಕಥನದಲ್ಲಿನ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಲೇಖನದ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಈ ಕೆಳಗಿನಂತೆ ಅನುಲಕ್ಷಿಸಿ ವಿಭಾಗಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

1. ಬ್ರಹ್ಮಕುಂಡದಲ್ಲಿನ ಆರತಿ
2. ನಿಸರ್ಗ ವೈಭವ
3. ಪುರಾಣಗಳ ಐತಿಹ್ಯಗಳು
4. ಕಂಡಿಯಲ್ಲಿನ ಪ್ರಯಾಣದ ಅನುಭವ
5. ಗುಡ್ಡಗಾಡಿನ ಸಾಮಾನ್ಯಜನರ ಚೆಲುವು
6. ಕೇದಾರನಾಥನ ಧನ್ಯತೆಯ ಭಾವ
7. ಗಂಗೋತ್ರಿಯಲ್ಲಿನ ಗಂಗೆಯ ಹರಿವಿನ ಅನುಭವ
8. ಪ್ರವಾಸದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿನ ಆಹಾರ

➤ ಬ್ರಹ್ಮಕುಂಡದಲ್ಲಿನ ಆರತಿ : ಗಂಗೆಯ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಎದುರಿನ ದಡದ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಹೇಗೋದಾರಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ಲೇಖಕರು ಮತ್ತು ಅವರ

ಕುಟುಂಬ (ರುದ್ರಾಣಿ, ಪದ್ಮ) ಅವರು ಮೂವರು ಕುಳಿತರು. ಎಲ್ಲರ ಕೈಯಲ್ಲೂ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಹೆಂಗಸರ ಹೂವಿನ ದೀಪದ ದೊನ್ನೆಗಳು, ಎಲೆಯ ದೊನ್ನೆ, ಅದರ ತುಂಬ ಹೂವು, ಅದರ ನಡುವೆ ಎಣ್ಣೆಯ ಬತ್ತಿ. ಬತ್ತಿಗೆ ಕಡ್ಡಿಗೀರಿ ಕಿಡಿ ಹೊತ್ತಿಸಿ ಉರಿಯುವ ದೀಪದ ದೊನ್ನೆಗಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೇಲಿಬಿಡಲು ಶುರುಮಾಡಿದರು ಸಂಜೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ನೂರಲ್ಲ ಸಾವಿರ, ಸಾವಿರ ಅಲ್ಲ, ಲಕ್ಷ ಅನ್ನುವ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಜನ ನದಿಯ ಎರಡೂ ಬದಿಗೆ ಪೂಜೆಯನ್ನು ವಿಕಿಸಲು ಕಿಕ್ಕಿರಿದಿದ್ದರು.¹ ತೇಲಿ ಬಿಟ್ಟ ದೀಪಗಳು ನದಿಯ ಹರಹನ್ನೆಲ್ಲಾ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಅದ್ಭುತವಾದ ದೃಶ್ಯಮಾಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದವು. ನದಿಯ ಬಟ್ಟಿಗೆ ಬೆಳಕಿನ ಕಸೂತಿ ಹಾಕಿದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದವು. ಗಂಗಾ ನದಿಯ ಆರತಿಯ ಸಮಯವುಸೂರ್ಯನ ಅನುಪಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅರುಣೋದಯದ ಸಂಭ್ರಮವನ್ನು ಗಂಗೆಯ ತಡಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಏಕೆಂದರೆ ಒಂದಲ್ಲ ಎರಡಲ್ಲನಾಲ್ಕಾರುವತ್ತರದ ದೀಪಾರತಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದ, ಇಡೀ ನದಿಯನ್ನೇ ಅರ್ಚಿಸುವ ಈ ಅಪೂರ್ವದೃಶ್ಯ ಅವರ್ಣನೀಯವಾದದ್ದಾಗಿದೆ.

➤ **ನಿಸರ್ಗ ವೈಭವ** : ದೇವಸ್ಥಾನದ ಆವರಣದೊಳಗೆ ನಡೆಯುವ ಪೂಜೆಯ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಕಟ್ಟನ್ನು ಕಳಚಿಕೊಂಡು ಮನುಷ್ಯನ ಆರಾಧನೆ ಈ ಮುಕ್ತವಾದ ನೆಲೆಗೆ ಬಂದು ಹರಿಯುವ ನದಿಯನ್ನೇ ದೇವರೆಂದು ಪೂಜೆಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಮತ್ತೆ ಮನುಷ್ಯತ್ವ ತನ್ನ ಪ್ರಾಚೀನತೆಯನ್ನು ಒಂದೇ ನೆಗೆತಕ್ಕೆ ತಲುಪಿದ ಭಾವನೆ ಲೇಖಕರಿಗೆ ಮೂಡುವುದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಮನುಷ್ಯ ಮರೆತು ಹೋದ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ತನ್ನ ಹಾಗೂ ನಿಸರ್ಗ ನಡುವಣ ಸಹಜ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಹೀಗೆ ನೆನಪು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರ ಮೂಲಕ, ಆ ದಿವ್ಯಾನುಭವವನ್ನು ಪುನರಾಭಿನಯಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಅನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ನದಿ, ಬೆಟ್ಟ, ಈ ಬಯಲು, ಈ ಆಕಾಶ ಇವು ನಿಜವಾದ ದೇವರಲ್ಲದೆ, ಗುಡಿಯೊಳಗಿನ ನಾಲ್ಕು ಗೋಡೆಗಳ ನಡುವೆ, ಉಸಿರು ಕಟ್ಟಿಸುವ ಧೂಪ, -ದೀಪ,ನೈವೇದ್ಯ-ಮಂತ್ರಾದಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ, ಮಂದವಾದ ಮಂಕು ಬೆಳಕಿನ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ದೇವರೆಂದು ಭಾವಿಸುವ ಪೂಜಿಸುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಎಷ್ಟೊಂದು ಸಂಕುಚಿತವಾದದ್ದು. ಈ ಮುಕ್ತ

ನಿಸರ್ಗಾರಾಧನೆಯ ಮುಂದೆ² ಉಳಿದವು ಕೇವಲ ನೆಪಮಾತ್ರದ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಆಚರಣೆ, ಏಕೆಂದರೆ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ನಿಸರ್ಗ ಅವಿವಾಚ್ಯವಾದದ್ದು ಎಂಬುದು ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ ಸತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಲೇಖಕರು ಪಂಚ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ದೇವರನ್ನು ಕಾಣುವಿಕೆಯ ವೈಶಾಲ್ಯತೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷಗಳು : ಕೆಲವೆಡೆ ದಟ್ಟವಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವೆಡೆ ವಿರಳವಾಗಿ ಬೆಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದವು. ಇವುಗಳನ್ನು ಲೇಖಕರು ಮೈಕೊಡವಿ ಕೋಣಮೂಡಿರುವ ವೃಕ್ಷಗಳು ಎಂದು ಕೂಡ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವರು.

➤ **ಪುರಾಣ ಐತಿಹ್ಯಗಳು**: ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹರಿದ್ವಾರವನ್ನು 'ಗಂಗಾದ್ವಾರ'ವೆಂದು ಹಲವು ಸಲ ಕರೆದಿರುವುದು, ದ್ರೋಣಚಾರ್ಯರ ಹುಟ್ಟಿನ ಪ್ರಸಂಗ, ಅರ್ಜುನ ಉಲೂಚಿಯರ ಪ್ರೇಮ ಪ್ರಸಂಗ, ಮತ್ತು ಆಕೆಯನ್ನು ಮತ್ತೆ ಗಂಗಾದ್ವಾರದಲ್ಲೇ ಬಿಟ್ಟು ತನ್ನ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆ ಮುಂದುವರಿಸಿದ್ದನು. ಹರಿದ್ವಾರದ ಬೇಸಿಗೆ ತಾಪದ ನಡುವೆಯೂ ಲೇಖಕರು ನೆನಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

'ಹರಿದ್ವಾರ' - ಭಾರತದ ಏಳು ಪ್ರಾಚೀನ ಪವಿತ್ರ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು, ಅಯೋಧ್ಯೆ, ಮಥುರಾ,

ಕಾಶಿ, ಮಾಯಾ, ಕಾಂಚೀ, ಅವಂತೀ, ದ್ವಾರಾವತೀ - ಇವೇ ಪುರಾಣೋಕ್ತವಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ನಗರಗಳು.

ದಕ್ಷ ಮಹದೇವ ಮಂದಿರದ ಹತ್ತಿರ ಸತೀ ಕುಂಡವಿದೆ. ದಾಕ್ಷಾಯಿಣಿ ತನ್ನ ತಂದೆ ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬಂದುಅಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪತಿಯಾದ ಶಿವನ ನಿಂದನೆಯನ್ನು ಕೇಳಲಾರದೆ ಅಗ್ನಿಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಧುಮುಕಿ ದಗ್ಧಳಾದ ಸ್ಥಳ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಹಿಮಾಲಯದ ಯಾತ್ರಿಗೆ ಹೊರಡುವವರ ಪಾಲಿಗೆ. ಹರಿದ್ವಾರದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ತೆರೆಯುವ ಪುರಾಣದ ಪುಟಗಳಿಗೆ ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲ³.

ಉತ್ತರಖಂಡ - ಹಿಮಾಲಯದ 1853 ಚದರ ಮೈಲಿಗಳ ವಿಸ್ತೀರ್ಣದಲ್ಲಿದೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕೇದಾರಖಂಡ, ಕಿನ್ನರದೇಶ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನೇ ಪಾಂಚಾಲ ದೇಶವೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪಂಚಪಾಂಡವರು ಈ ಮಾರ್ಗವಾಗಿಯೇ ಸ್ವರ್ಗಾರೋಹಣಕ್ಕೆ ಹೋದದ್ದು ಎಂಬ ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ.

ಹನುಮಾನ್‌ಚಟ್ಟಿ : ಸೌಗಂಧಿಕ ಪುಷ್ಪವನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಹೊರಟ ಭೀಮಸೇನನ

ದಾರಿಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ತನ್ನ ಬಾಲವನ್ನು ಹಾಸಿ ಕೂತ ಆಂಜನೇಯನು, ಭೀಮನ ಗರ್ವವನ್ನು ಭಂಗಿಸಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿಯೇ.⁴

ಶ್ರೀನಗರ : 'ಅಲಕನಂದಾ' ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಊರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಹಿಂದೆ ತಾವು **ಬದರಿಗೆ** ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ತಾಂತ್ರಿಕ ಪಂಥದೊಂದಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶ್ರೀಯಂತ್ರವನ್ನು ಇಲ್ಲಿನ ನದಿಯಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಜಿಸಿದರಂತೆ.

ಜೋಷೀಮಠ⁵ - ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದ ಸ್ಥಳ. ಪುರಾಣಗಳ ಐತಿಹ್ಯದಂತೆ ಪಾರ್ವತಿಯು ಶಿವನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿಯೇ, ಚೀನಾ ದೇಶದ ಬೌದ್ಧ ಯಾತ್ರಿಕನಾದ ಹ್ಯೂಯೆನ್‌ತ್ಸಾಂಗನ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.643ರಲ್ಲಿ ಹ್ಯೂಯೆನ್‌ತ್ಸಾಂಗನು ಈ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದನು. ರಾಜಶೇಖರನೆಂಬ ಅಲಂಕಾರಿಕನ 'ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸಾ' ಎಂಬ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ 9ನೇ ಶತಮಾನ) ಕಾರ್ತಿಕೇಯಪುರದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. 'ಆದರೆ ಈ ಊರಿಗೆ ಜೋಷೀಮಠ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬರಲು ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

➤ **ಕಂಡಿಯಲ್ಲಿನ ಪ್ರಯಾಣದ ಅನುಭವ** : ಪ್ರವಾಸದ ಮೂರನೆಯ ದಿನ ದಿನಾಂಕ 15.5.1984 ರ ಬೆಳಿಗ್ಗಾವೆ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಆಯಾಸ ನಿವಾರಣೆಯಾಗಿತ್ತು. ಟ್ಯಾಕ್ಸಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಐದು ಕಿಲೋಮೀಟರ್ ಪ್ರಯಾಣದ ನಂತರ ಏಳುಸಾವಿರದ ಆರುನೂರು ಅಡಿ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಹನುಮಾನ್ ಚಟ್ಟಿಯನ್ನು ತಲುಪಿದೆವು. ಇಲ್ಲಿಂದ ಯಮುನೋತ್ರಿಗೆ ಹದಿನೂರು ಕಿಲೋಮೀಟರ್ ಕಡಿದಾದ ಪರ್ವತಗಳ ಏರುವೆಯ ದಾರಿ ಇಲ್ಲಿ ವಾಹನಗಳು ಹೋಗುವಂತಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆ ಏರಬೇಕಾದ ಎತ್ತರ ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ಅಡಿಗಳು ಈ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಲುನಡಿಗೆಯಿಂದ ಹತ್ತಬೇಕು. ಇಲ್ಲವೆ ಕಂಡಿ, ದಂಡಿ, ಪೋನಿ⁷(ಕುದುರೆ)ಗಳ ಮೇಲೆ ಹೋಗಬೇಕು.

ದಂಡಿ: ಎನ್ನುವುದು ನಾಲ್ಕು ಜನರು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಡೋಲಿಯಂಥ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತವರು ಮೊಗಲ್ ಬಾದಷಹನಂತೆ, ದಿಂಬಿಗೆ ಒರಗಿಕೊಂಡು ಮುಂದೆ ಕಾಲು ಚಾಚಿ ಕೂರಬೇಕು.

ಕಂಡಿ : ಎನ್ನುವುದು ಒಂದು ರೀತಿಯ ಬುಟ್ಟಿ, ಇದರಲ್ಲಿ ಬೆನ್ನೂರಿ ಕುಳಿತು. ಅದರಿಂದ ಇಳಿಯಬಿಟ್ಟು ಅಡ್ಡ ಕೋಲಿನ ಮೇಲೆ ನಮ್ಮ ಪಾದಗಳನ್ನು ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದರಲ್ಲಿ ಕೂತನಂತರ ಸದ್ಯಠರಾದ ನೇಪಾಳಿ ಕೂಲಿಯವರು ಅನಾಮತ್ತಾಗಿ ಎತ್ತಿ ತಮ್ಮ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಏರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಇಲ್ಲಿ ಲೇಖಕರು, ಅವರ ಮಡದಿಯರು ಮತ್ತು ಅವರ ಇಬ್ಬರು ಸಹ ಪ್ರಯಾಣಿಕರು ಒಟ್ಟು ಐವರು ಸಹಃ ಈ ಕಂಡಿ ಪ್ರಯಾಣವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಮುಜುಗರವಾಗುತ್ತಿದ್ದರು ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಅವರು ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಲೇಖಕರು ತಾವು ಮಾತನಾಡಿರುವ ಕಂಡಿ ಪ್ರಯಾಣದ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಸೇರಿಸಿಯೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು ಅಲ್ಲದೆ ತುಂಬಾ ಕಡಿದಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚಹಾ ಅಂಗಡಿಗಳ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಇಳಿದು ಸುಧಾರಿಸಿಕೊಂಡು ಮತ್ತು ಊಟದ ನಂತರ ಲೇಖಕರು ನಡೆದು ಸ್ವಲ್ಪದೂರ ಸಾಗುವ ಮೂಲಕಮನುಷ್ಯತ್ವದ ಅಗಾಧತೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

➤ **ಪ್ರವಾಸದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿನ ಆಹಾರ**: ಆಲೂಗಡ್ಡೆ ಹಿಮಾಲಯದ ಪ್ರವಾಸದ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಎಲ್ಲೆಂದರಲ್ಲಿ ಲೇಖಕರ ಊಟದ ತಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಅನಿವಾರ್ಯ ಆಹಾರ ಪದಾರ್ಥ. ಇದು ಕೇವಲ ಯಾತ್ರಿಕರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸೀಮಿತವಾಗದೆ, ಹಿಮಾಲಯದ ಶೀತಲ ಶಿಖರಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪಾಡಿಗೆ ತಾವು ನಿರ್ಜನ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವ ಯೋಗಿಗಳಿಗೂ ಈ ಆಲೂಗಡ್ಡೆಯು ಮುಖ್ಯ ಆಹಾರವಿದ್ದಂತೆ ಎನ್ನುವರು ಬಹುಷ್ಟಃ ಹೆಚ್ಚು ಶೀತದಿಂದಲೇ ಬೆಳೆ ಮೊಳಕೆಯೊಡೆಯುವ ಈ ಪದಾರ್ಥ ಇಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಹಿಮಾಲಯದ ಎತ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳೂ ವಾಸಮಾಡುವ ಸಾಧುಗಳಿಗೆ (ಬಾರಾಮಾಸಿಗಳು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ) ಇವರಿಗೆ ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಯಾರಾದರೂ ಒಂದು ಜೋಪಡಿ ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಒಂದು ಮೂಟೆ ಆಲೂಗಡ್ಡೆಯನ್ನು ಕಾಣಿಕೆ ಎಂದು ಇರಿಸುತ್ತಾರಂತೆ. ಚಳಿಗಾಲದ ದಟ್ಟ ಹಿಮಾಚ್ಛಾದಿತವಾದ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸಾಧುಗಳು ಅಗ್ನಿಪ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ದಿನಕ್ಕೊಂದು ಆಲೂಗಡ್ಡೆಯನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ತಿಂದು ತಮ್ಮ ತಪಸ್ಸನ್ನು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ಸಾಗಿಸುತ್ತಾರಂತೆ.

ಈ ಮೇಲಿನ ಅಂಶದಿಂದ ಇಡೀ ಪ್ರವಾಸದಲ್ಲಿ ಬಹುತೇಕ ಆಲೂಗಡ್ಡೆಯ ಬಾಜಿ ಮತ್ತು ಒಂದಷ್ಟು ಚಪಾತಿ ಅಥವಾ ಪೂರಿಯನ್ನು ಬಹಳಷ್ಟು ಸಾರಿ ತಿಂದಿರುತ್ತಾರೆ.

➤ **ವಿಶಾಲ ಬದರಿಗೆ :** ಮಂಜು ಹಿಂಜರಿದ ಕಣಿವೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಕಿಲಕಿಲ ನಗುವ ಬಾಳಸೂರ್ಯನ ಚಿನ್ನದ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಅಲಕನಂದಾ ನದಿ. ದಿನಾಂಕ 21.5.1984ರಂದು ಅಲಕನಂದಾ ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿ ಬದರಿಯ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟ್ಟಿದ್ದರು. ಏಪ್ರಿಲ್ ಕೊನೆ ಅಥವಾ ಮೇ ತಿಂಗಳ ಮೊದಲ ವಾರದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಮಂಜಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದ ಬದರಿ ಮೈ ಕೊಡವಿಕೊಂಡು ಏಳುತ್ತದೆ. ಬದರಿಯ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಬಾಗಿಲನ್ನು ಹತ್ತು ಜನರ ಸಮಕ್ಷಮದಲ್ಲಿ ತೆರೆಯುತ್ತಾರೆ.

➤ **ಕೇದಾರನಾಥನ ಧನ್ಯತೆಯ ಭಾವ :** ಪ್ರವಾಸಕ್ಕೆ ಹೊರಟ ಐದನೇಯ ಅಂದರೆ 18.5.1984 ಸಂಜೆಯೊಳಗೆ ಗಂಗೋತ್ರಿಯಿಂದ ಕೇದಾರನಾಥಗೆ ಒಂದುನೂರಾ ಎಂಭತ್ತು ಕಿಲೋಮೀಟರ್ ದೂರದ ಕೇದಾರವನ್ನು ತಲುಪುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಸಂಗತಿಯಾದುದರಿಂದ, ಅಂದು ಸಂಜೆಯೊಳಗಾಗಿ ರುದ್ರ ಪ್ರಯಾಗವನ್ನು ತಲುಪಿ ಅಲ್ಲಿ ತಂಗುವುದೆಂದುಕೊಂಡಿರುವರು. ಈಗಾಗಲೇ 9300 ಅಡಿಗಳ ಎತ್ತರದಿಂದ, ಬೆಟ್ಟಗಳಿಂದ ಬೆಟ್ಟಗಳಿಗೆ ಹಾಯುತ್ತಾ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಉತ್ತರ ಕಾಶಿಯನ್ನು ತಲುಪಿದರು. ಕೇದಾರನಾಥನ ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿ ಐದೂವರೆಗೆ ಕುಳಿತ ಇವರಿಗೆ ಸುಮಾರು ಏಳು ಗಂಟೆಯ ವೇಳೆಗೆ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಹೊರಗಿನ ಚಳಿ ಮಾಯವಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಬೆಚ್ಚನೆಯ ಗುಡಿನೊಳಗೆ ಹೊಕ್ಕಂತಾಯಿತು. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಒಳಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚ ಪಾಂಡವರ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಹೊಸ್ತಿಲನ್ನು ದಾಟಿ ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಒಳಗೆ ಹೋದರೆ ಅಲ್ಲಿದೆ ಕೇದಾರೇಶ್ವರಲಿಂಗ.

ಅದರ ಸುತ್ತ ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ತಾವೇ ತಂದ ಅರಿಶಿನ, ಗಂಧ, ಹೂವುಗಳಿಂದ ಕೈ ಮುಟ್ಟಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ತಾವು ತಂದ ಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಕೇದಾರೇಶ್ವರನೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಶಿಲಾಖಂಡಕ್ಕೆ ತಿಕ್ಕಿ ಕರ್ಪೂರಗಳಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ದುರ್ಗಮವಾದ ಪರ್ವತದ ದಾರಿಗಳನ್ನು ಏರಿ, ಕಡೆಗೂ ಕೇದಾರನಾಥನನ್ನು ಕೈ ಮುಟ್ಟಿ ಪೂಜಿಸುವ ಸುಯೋಗ ಲಭಿಸಿತಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಧನ್ಯತೆಯ ಭಾವವು

ಅನೇಕ ಭಕ್ತಾದಿಗಳ ಮುಖದಲ್ಲಿ ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಭಕ್ತರ ಈ ಭಾವನೆಗೆ ಲೇಖಕರು ನಿಶ್ಯಬ್ಧವಾಗಿ ಸ್ಪಂದಿಸಿ ಕ್ಷಣಕಾಲ ರೋಮಾಂಚನಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

➤ **ಗುಡ್ಡಗಾಡಿನ ಸಾಮಾನ್ಯಜನರ ಚೆಲುವು :** ಕೇದಾರನಾಥಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣದ ಸಂಧರ್ಭದಲ್ಲಿ ಲೇಖಕರನ್ನು ಮೂಕವಿಸ್ಮಿತರನ್ನಾಗಿಸಿದ ಕಂದರಗಳ ದಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೆನ್ನಿಗೆ ಬುಟ್ಟಿಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೊರಟ ಗ್ರಾಮೀಣ ಚೆಲುವೆಯರು ಈ ಹೆಂಗಸರ ಎದುರಿಗೆ, ಅತ್ಯಂತ ಚೆಲುವೆಯರೆಂದು ನಾವು ಮೆಚ್ಚುವ ನಮ್ಮ ಸಿನಿಮಾ ತಾರೆಯರನ್ನು ನಿವಾಳಿಸಿ ಒಗೆಯಬೇಕು. ಜಲಪಾತದ ಬದಿಗೆ ನೀರಿನ ಬಿಂದಿಗೆ ಹಿಡಿದು ಸದೃಢ ಶರೀರದ, ದುಂಡು ಮುಖದ ಹೊನ್ನಿನ ಬಣ್ಣದ ಚೆಲುವೆಯೊಬ್ಬಳು ನಿಂತಿದ್ದಳು. ಆಕೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಲೇಖಕರಿಗೆ ಶಿವನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ ಪಾರ್ವತಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಇದ್ದಿರಬೇಕು ಎಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಲೋಹಿಯಾರವರು ತಮ್ಮ ಸೌಂದರ್ಯ ಮತ್ತು ಮೈ ಬಣ್ಣ ಎಂಬ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಸೌಂದರ್ಯವೆಂಬುದು ಮೈಬಣ್ಣದಲ್ಲಿಲ್ಲ ಅದು ನೋಡುವ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿದೆ ಎನ್ನುವಂತೆ ನಮ್ಮ ಸಮನ್ವಯ ಕವಿಗಳಾದ ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪನವರು ಈ ಸಣ್ಣ-ಪುಟ್ಟ ಊರಿನ ಕಣಿವೆ, ಇಳಿಜಾರಿನಲ್ಲಿ ಅಮೋಘ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ.

➤ ಯಾಕೆ ಹೀಗೆ ನಮ್ಮ ಜನ ಯಾತ್ರೆ ಬರುತ್ತಾರೆ? ಕೇವಲ ದೇವರ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ? ಹಾಗೆಂದುಕೊಂಡರೆ ಅದು ನಿಜವಲ್ಲ, ಪುಣ್ಯ ಸಂಪಾದನೆಗೆ? ಬಹುಶಃ ಅದೂ ಪೂರ್ಣಸತ್ಯವಲ್ಲ. ಲೇಖಕರಪ್ರಕಾರ ಮೂಲತಃ ಮನುಷ್ಯ ಈ ನಿಸರ್ಗದ ಶಿಶು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಪರ್ವತಾರಣ್ಯಗಳ ಸಂದರ್ಶನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಹೊಸ ಜೀವಂತಿಕೆಗೆ ಮರುಳುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ನಿಲುವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

➤ **ಗಂಗೋತ್ರಿಯಲ್ಲಿನ ಗಂಗೆಯ ಹರಿವಿನ ಅನುಭವ :** ಲೇಖಕರು ಇಲ್ಲಿ ಗಂಗೋತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಂತೆ ತಮ್ಮ ಪಾದಕ್ಕೆ ನೀರಿನ ಸ್ಪರ್ಶವಾಗುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಉತ್ತರ ಕುಮಾರ ಕೌರವ ಸೇನೆಯನ್ನು ಕಂಡ ತಕ್ಷಣ ಯುದ್ಧ ಭೂಮಿಯಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗಿದಂತೆ ಲೇಖಕರು ಹಿಮ ಕರಗಿ ನೀರಾದ ಆ ತಣ್ಣನೆಯ ನೀರಿನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡರು. ಈ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದ ಪ್ರವಾಸವನ್ನು ವೈಚಾರಿಕತೆಯ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಲೇಖಕರು ಪುಣ್ಯ

ಕ್ಷೇತ್ರದ ಅನುಭವವನ್ನು ಕೂಡ ತಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವಿಕೆಯ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸ ಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಉಪಸಂಹಾರ :

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪ್ರವಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳು ಬಂದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ, ಪ್ರವಾಸ ಕಥನಗಳ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಜಿ ಎಸ್ ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪನವರ 'ಗಂಗೆಯ ಶಿಖರಗಳಲ್ಲಿ' ಪ್ರವಾಸ ಕಥನವು ಭಿನ್ನವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಇದು ಓದುಗನಿಗೆ ಹೊಸ ರೀತಿಯ ಅನುಭವ ನೀಡುವುದರ ಜೊತೆಗೆ, ಅವರಲ್ಲಿ ಆ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಭೇಟಿ ನೀಡುವ ಒಂದುತುಡಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ.

ನಮ್ಮ ನಡುವಿನ ಬದುಕು ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಆಚೆಗೆ ನಾವು ಕಣ್ಣತ್ತೆಯ ಬೇಕನ್ನುವ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟುಹಾಕುತ್ತದೆ. ಧಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿರುವ ನಮ್ಮ ಪರಂಪರೆಯ ಬೇರುಗಳನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ಬಯಕೆಯ ಬೇರು ಚಿಗುರೊಡೆಯುತ್ತದೆ. ಆ ಚಿಗುರೊಡೆಯುವಿಕೆಯ ಕನಸನ್ನು ಓದುಗರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಹಾಕುವ ಮೂಲಕ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಇನ್ನಷ್ಟು ಓದುಗರ ಮನೆ-ಮನಗಳ ಹೃನ್ಮನಗಳಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಈ ಗಂಗೆಯ ಶಿಖರಗಳಲ್ಲಿನ ಮೂಲಕ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕಥನಗಳಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ಶಿಖರ ಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ ಅಂದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು.

ಪರಮಾರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು:

1. ಜಿ.ಎಸ್ ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ, ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಾಲೆ-5, ಸಮಗ್ರ ಗದ್ಯ-4, ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆ, ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ -2009, ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ -412, 415, 410, 494, 488, 489, 425, 476
2. ಪ್ರವಾಸೋದ್ಯಮ ಹಾಗೂ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಡಾ. ಎಸ್ ವಿದ್ಯಾಶಂಕರ. ಕನ್ನಡ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರ,
3. ಹೊಸಗನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ, ಎಲ್.ಎಸ್.ಶೇಷಗಿರಿ ರಾವ್
4. ಆಧುನಿಕ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ನಡೆದು ಬಂದ ದಾರಿ, ಎಲ್.ಎಸ್.ಶೇಷಗಿರಿ ರಾವ್

ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೌಟುಂಬಿಕ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ

ಕುಮಾರಿ. ಎಸ್. ಎಸ್. ತೇಲಿ

ಉಪನ್ಯಾಸಕರು, ಕನ್ನಡ ವಿಭಾಗ

ತಾ.ಜಮಖಂಡಿ. ಜಿ. ಬಾಗಲಕೋಟೆ

Corresponding Author - ಕುಮಾರಿ. ಎಸ್. ಎಸ್. ತೇಲಿ

DOI - 10.5281/zenodo.20450142

ಸಾರಾಂಶ:

ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಟುಂಬ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವಹಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಮಹಾಮನೆಯ ಕುಟುಂಬ, ಇಲ್ಲಿ ಲಿಂಗ ಪತಿ ಶರಣ ಸತಿ. ಇದೇ ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಕುಟುಂಬತತ್ವ ಇದನ್ನು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸುವುದೇ ವಚನಕಾರರ ಮೂಲ ಉದ್ದೇಶ ಶರಣ ಸತಿ, ಲಿಂಗ ಪತಿ ಇಬ್ಬರ ಸಮ್ಮಿಲನದಿಂದ ಒಂದು ಕುಟುಂಬವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದ ವಚನಕಾರರು, ಲಿಂಗಭೇದ, ಜಾತಿಭೇದ, ವರ್ಣಭೇದ ಮತ್ತು ವರ್ಗಭೇದಗಳನ್ನು ನಿರ್ನಾಮಮಾಡುವ ಸಲುವಾಗಿಯೇ ಕ್ರಾಂತಿಯನ್ನೇ ಮಾಡಿದರು. ಶರಣರ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸತಿ ಪತಿಯರ ಮಧ್ಯೆ ಪುರುಷ, ಸ್ತ್ರೀ ಎಂಬ ಯಾವುದೇ ಭೇದವಿಲ್ಲದೇ ಸಹಚರ ಭಾವವನ್ನು ರೂಢಿಸಿಕೊಂಡರು.

ಅಪ್ಪನು ನಮ್ಮ ಮಾದಾರ ಚೆನ್ನಯ್ಯಾ

ಬೊಪ್ಪನು ನಮ್ಮ ಡೋಹಾರ ಕಕ್ಕಯ್ಯಾ

ಚಿಕ್ಕಯ್ಯನಮ್ಮಯ್ಯಾ ಕಾಣಯ್ಯಾ

ಅಣ್ಣನು ನಮ್ಮ ಕಿನ್ನರ ಬೊಮ್ಮಯ್ಯಾ

ಎನ್ನನೇತಕ್ಕರಿಯಿರಿ, ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯಾ? ಇಂತಹ ಶರಣರ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವ ನನ್ನ ಪರಿಚಯ ನಿಮಗೇಕೆ ಇನ್ನೂ ಆಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಿವನಿಗೆ ಪರಿಚಯಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಇದಾಗಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯ ಅಂದರೆ ಭಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದ ಭವಿ ಹಾಗೂ ಶಿವಭಕ್ತರ ನಡುವಣ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೆಂದರೆ, ಒಂದೇ ಭೂಮಿ, ಒಂದೇ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಇತರರಂತೆ ಸಂಸಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಬೇರೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದರಲ್ಲಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಂಸಾರ ಸಂಬಂಧದ ಸೂಕ್ಷ್ಮವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ಭಕ್ತಿ ಭಕ್ತಿಸಾಧಕನಾಗಬೇಕು ಎಂಬ ನಿಲುವು ವಚನಕಾರರದು.

ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಮಹಿಳೆ ತನ್ನ ಗಂಡನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಹಕ್ಕನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದ್ದು ವಚನಕಾರರ ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ "ಆಸೆಯೆಂಬುದು ಅರಸಿಂಗಲ್ಲದೆ ಶಿವಭಕ್ತರಿಗುಂಟೆ ಅಯ್ಯಾ" ಎಂದು ಆಯ್ದಕ್ಕಿ ಲಕ್ಕಮ್ಮ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ತಂದ ತನ್ನ ಗಂಡ ಆಯ್ದಕ್ಕಿ ಮಾರಯ್ಯನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾಳೆ, ಹಾಗೆ ಮೋಳಿಗೆ ಮಹಾದೇವಿ ಗಂಡ ಮೋಳಿಗೆ ಮಾರಯ್ಯನನ್ನು ಕೇಳುವ ಪ್ರತ್ಯಾರ್ಥಕ ವಚನ "ಸಕಲ ದೇಶ, ಕೋಶ, ವಾಸ, ಭಂಡಾರ, ಸವಾಲಾಕ್ಷ ಮುಂತಾದ ಸಂಬಂಧ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಬಿಟ್ಟು ಬಂದೆನೆಂಬ ಕೈಕೂಲಿಯೇ ನಿಮ್ಮ ಭಕ್ತಿ" ಎಂದು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿ ಕೇಳುವ ಪ್ರಶ್ನೆ ಇದಾಗಿದೆ. ವೈರಾಗ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ಎಲ್ಲವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಭಕ್ತನೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸುವುದು ನ್ಯಾಯವೇ? ಬಾಹ್ಯ ತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಭಕ್ತಿಯ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಬಹುದು ಎಂಬ ನಿಮ್ಮ ಕಲ್ಪನೆಯೇ ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ? ನಿಜವಾದ ಭಕ್ತಿ ಹೊರಗಿನ ತ್ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ ಅದು ಅಂತರಂಗ ಶುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಮೂಲಕ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ವಚನಕಾರರು ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸ್ಥಾನ ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ. "ಹೆಣ್ಣು ಬಿಟ್ಟು ಲಿಂಗವನೊಲಿಸಬೇಕೆಂಬರು, ಹೆಣ್ಣಿಗೆಯೂ ಲಿಂಗಕ್ಕೆಯೂ ವಿರುದ್ಧವೇ" ಎಂದು ಗಣೇಶ ಮಸಣಯ್ಯನ ಮಣ್ಯ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷ ಪ್ರಧಾನ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಸವಾಲು ಹಾಕುತ್ತಾಳೆ. ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರ ನಡುವೆ ಸಮಾನತೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಲಿಂಗಾರಾಧನೆ ಅರ್ಥಹೀನ, ಕುಟುಂಬ ಮತ್ತು ಲಿಂಗತತ್ವ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧಿತವಾದವು. ಹೀಗೆ ವಚನಗಾರ್ತಿಯರು ದೈನಂದಿನ ಬದುಕಿನ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನ ಯಾವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಚನಕಾರರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕುಟುಂಬ:

ವಚನಕಾರರು ಬದುಕನ್ನು ಮಾಯೆ ಎಂದು ಕರೆದರೂ ಸಹ ಇಹದ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವ ಸನ್ಯಾಸವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಬದುಕಿನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರೀತಿ, ಭಕ್ತಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪರದ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ವಚನಗಳ ಮೂಲಕ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಅರಿವು ಮೂಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಂಸಾರಿಯಾದ ಭಕ್ತನ ಬವಣೆಯನ್ನು ಕೂಡ ಈ ವಚನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಕಾಲಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಗುಂಡು, ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಬೆಂಡು
ತೇಲಲೀಯದು ಗುಂಡು, ಮುಳುಗಲೀಯದು
ಬೆಂಡು

ಇಂತಪ್ಪ ಸಂಸಾರದ ಶರಧಿಯ ದಾಂಟಿಸಿ

ಕಾಲಾಂತಕನೇ ಕಾಯೋ ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯಾ

ಇದು ಸಂಸಾರದ ಸಂಕೀರ್ಣತೆಯ ಭಾವನಾತ್ಮಕ ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಒಂದು ಕಡೆ ಭೌತಿಕ ಆಸೆಗಳು, ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಮುಕ್ತಿಯ ಸಾಧನವಾದ ಭಕ್ತಿಯ ಮಾರ್ಗ, ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಸಾಗರವನ್ನು ದಾಟಲು ಶಿವನ ಕೃಪೆಗಾಗಿ ಬೇಡುವ ಸಂದರ್ಭ, ಇಲ್ಲಿ ಬಸವಣ್ಣನವರು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಬಂಧನದ ಮತ್ತು ಸಂಸಾರದ ಗಂಭೀರತೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ನೀಡಿರುವ ದ್ವಂದ್ವಪೂರ್ಣ ವಚನವಾಗಿದೆ. ಸಂಸಾರವೆಂದರೆ ಕೇವಲ ಹೆಂಡತಿ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲ; ಎಲ್ಲ ಲೌಕಿಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಸಹ, ಭೋಗಾಸಕ್ತಿಯ ಕಡೆ ಮನಸ್ಸುಪಾಲದಂತೆ, ಭಕ್ತಿಯ ಏಕಾಗ್ರತೆ ಸಾಧಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದು ಕೂಡಲಸಂಗಮನಲ್ಲಿ ಬೇಡುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಮೇಲು ನೋಟಕ್ಕೆ ಸಂಸಾರ ಸಾಗರ ಎಂದರೆ ಸಂಸಾರದ ನಿರಾಕರಣೆಯಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಆಳವಾಗಿ ಶೋಧಿಸಿದಾಗ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ದೈವ ಮತ್ತು ಭಕ್ತನ ಸಂಬಂಧ, ದೃಷ್ಟಿ, ನಿಲುವು ಮನೋಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು, ಬಸವಣ್ಣನವರೇ ಒಂದು ವಚನದಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಇದನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಬಸವಣ್ಣನವರ ಕುಟುಂಬ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ:

ಬಸವಣ್ಣನವರ ಬಹುಪಾಲು ವಚನಗಳು ಶಿವನನ್ನು ಒಡೆಯ, ತಂದೆ ಎಂದೇ ಭಾವಿಸಿ ವಿನೀತ ಭಾವ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಅಕ್ಕ ಮಹಾದೇವಿ, ಗಜೇಶ ಮಸಣಯ್ಯ, ಉರಿಯ ಲಿಂಗದೇವರು ಇವರ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಶರಣ ಸತಿ ಲಿಂಗ ಪತಿ ಭಾವವಿದೆ. ಪತಿ-ಪತ್ನಿಯರ ಸಂಬಂಧದಂತೆ ಶಿವ- ಶಿವಭಕ್ತರ ಸಂಬಂಧ, ಆದ್ದರಿಂದ ಭಕ್ತ ಗಂಡೇ ಆದರೂ

ತಾನು ಸತಿಯಂತೆ ಭಾವಿಸಿ ಮನ ತೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸುಂದರ ಭಾವಗಳು ಕಾಣಬರುತ್ತವೆ. ಹೆಣ್ಣಿನ ವಿರಹ, ಆತಂಕ, ಸಂಭ್ರಮ, ಉಲ್ಲಾಸ, ತಳಮಳಗಳೆಲ್ಲ ಶಿವನೇ ಪತಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಬಸವಣ್ಣ ನವರ ಕೆಲವು ವಚನಗಳು ಆ ಬಗೆಯ ಆತ್ಮೀಯ ಸಂಬಂಧದ ಏನೆಲ್ಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಭಾವಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತವೆ.

ಗಿಳಿಯ ಹಂಜರವಿಕ್ಕಿ ಸೊಡರಿಂಗಣ್ಣೆಯನೆರೆದು
ಬತ್ತಿಯನಿಕ್ಕಿ,

ಬರವ ಹಾರುತ್ತಿದ್ದೆನೆಲೆಗವ್ವಾ

ತರಗೆಲೆ ನಿರಿಕೆಂದಡೆ ಹೊರನಾಲಿಸುವ,

ಆಗಲಿದೆನೆಂದೆನ್ನ ಮನ ಧಿಗಿಲೆಂದಿತ್ತಲೆಗವ್ವಾ,

ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವನ ಶರಣರು ಬಂದು,

ಬಾಗಿಲ ಮುಂದೆ ನಿಂದು ಶಿವಾ' ಎಂದರೆ

ಸಂತೋಷಪಟ್ಟಿನೆಲಗವ್ವಾ!

ಬಸವಣ್ಣನವರ ಕೆಲವು ವಚನಗಳು ಮೇಲು ನೋಟಕ್ಕೆ ಸಂಸಾರದ ಕಷ್ಟ ನೋವುಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದರೂ ಅದು ಸಂಸಾರದ ನಿರಾಕರಣೆಯಲ್ಲ. ಭಕ್ತನ ಪರೀಕ್ಷೆ ಶಿವನಿಂದ, ಭಕ್ತನ ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರದ ಅಡಚಣೆಯೂ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ಭಕ್ತ ಗೆಲ್ಲಬೇಕು. ಹೇಗೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ ನೀಡುತ್ತಾರೆ ಬಸವಣ್ಣ. ಬಸವಣ್ಣನವರ ಪ್ರಕಾರ ಅಪವಿತ್ರತೆ ಎಂಬುದು ಕೇವಲ ಹೆಣ್ಣಿನ ಭೋಗದಿಂದಲ್ಲ, ಪರಸ್ತ್ರೀ ವ್ಯಾಮೋಹ ತಪ್ಪು ಎಂದು ಶರಣರಿಗೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ವಚನಕಾರರು ಅನ್ಯ ಸ್ತ್ರೀ ಮೇಲಿನ ವ್ಯಾಮೋಹ ವಿರೋಧಿಸಿದ್ದು ಅವರು ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ ಗೌರವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ, ನಿಷಿದ್ಧ ಭೋಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲ; ಅದೆಂದರೆ ಪರಸತಿ ಪರಧನ ವ್ಯಾಮೋಹ, ಆದ್ದರಿಂದ ಭಕ್ತ ಸಂಸಾರದ ಸಂಬಂಧದ ಸೂಕ್ಷ್ಮವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ಭಕ್ತಸಾಧಕನಾಗಬೇಕೆಂಬುದು ಶರಣರ ನಿಲುವು,

ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು:

ಶರಣರ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಸತಿ ಪತಿ ಭಾವ ಎನ್ನುವುದು ಲೋಕ ವಿವರಣೆಗೂ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಕೌಟುಂಬಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೂ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಕ್ಕ ಮಹಾದೇವಿ ವಚನಗಳು ಶರಣ ಸತಿ ಲಿಂಗ ಪತಿ ಭಾವದ ಅಂದರೆ ಮಧುರ ಭಕ್ತಿಯ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಆಕೆಯ ವಚನಗಳ ಕೇಂದ್ರ ಬಿಂದು ಚಿನ್ನ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, "ಸಾವಿಲ್ಲದ ಕೇಡಿಲ್ಲದ ರೂಹಿಲ್ಲದ ಚೆಲುವಂಗಾನೊಲಿದೆನವ್ವ" ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇಹದ ಗುರುತು ಇಲ್ಲದ ಚೆಲುವ ಮುಪ್ಪು,

ಭಯವಿಲ್ಲದವನು, ಕುಲ ಸೀಮೆಯಿಲ್ಲದ ನಿಸ್ಸಿಮ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪ್ರೇಮದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ ಆಕ್ಕನಿಗೆ ಲೌಕಿಕ ಗಂಡಿನ ಬಯಕೆ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸಾವ ಕಿಡುವ ಗಂಡರನೊಯ್ದು ಒಲೆಯೊಳಗಿದ್ದು ಎನ್ನುತ್ತಾಳೆ,

ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಸಾಧನೆಗೆ ಹೆಣ್ಣು ತೊಡಕು ಎಂದು ಭಾವಿಸಿದವರೇ ಹೆಚ್ಚು, ಸಂಸಾರಿಯಾದರೆ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗ ಅಸಾಧ್ಯ ಎಂದು ತಿಳಿದವರಿಗೆ ವಚನಕಾರ ಸಿದ್ಧರಾಮಯ್ಯ ಇಲ್ಲಿ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳ ಪೌರಾಣಿಕ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ಹೆಣ್ಣಿನ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಸಾರಿದ್ದಾರೆ.

ತಾ ಮಾಡಿದ ಹೆಣ್ಣು ತನ್ನ ತಲೆಯನೇರಿತ್ತು

ತಾ ಮಾಡಿದ ಹೆಣ್ಣು ತನ್ನ ತೊಡೆಯನೇರಿತ್ತು

ತಾ ಮಾಡಿದ ಹೆಣ್ಣು ಬ್ರಹ್ಮನ ನಾಲಗೆಯನೇರಿತ್ತು

ತಾ ಮಾಡಿದ ಹೆಣ್ಣು ನಾರಾಯಣನ

ಎದೆಯನೇರಿತ್ತು

ಅದು ಕಾರಣ ಹೆಣ್ಣು ಹೆಣ್ಣಲ್ಲ ಹೆಣ್ಣು ರಾಕ್ಷಸಿಯಲ್ಲ

ಹೆಣ್ಣು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಕಪಿಲ ಸಿದ್ಧಮಲ್ಲಿನಾಥ ನೋಡ

ಗಂಗೆ, ಗೌರಿ, ಸರಸ್ವತಿ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಎಂಬ ಪುರಾಣದ ಪಾತ್ರಗಳ ಕಲ್ಪನೆ ಈ ವಚನಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿ ತುಂಬುತ್ತದೆ. ಹೆಣ್ಣು ಹೆಣ್ಣಲ್ಲ ಹೆಣ್ಣು ರಾಕ್ಷಸಿಯಲ್ಲ, ಹೆಣ್ಣು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಕಪಿಲ ಸಿದ್ಧಮಲ್ಲಿನಾಥ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅರಿವಿನ ಸಂಕೇತ ಮೂಡಿದೆ. ಹೆಣ್ಣು ಭಕ್ತಿಗೆ ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಂಶ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸ್ತ್ರೀ ಎಂದರೆ ಮೂಗು ಮುರಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲ ಬದಲಾಗಿ, ಹೊಸ ಆತ್ಮ ಶ್ರದ್ಧೆಯ ಬೆಳಕನ್ನು ಕಾಣಿಸಿದ ಯುಗ ೧೨ ನೇ ಶತಮಾನ, ಲಿಂಗವನ್ನು ಪತಿ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ತಾವು ಸತಿ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಶರಣರು ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದರು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯ ವೈಚಾರಿಕತೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಶರಣ ಸತಿ ಲಿಂಗ ಪತಿ ಭಾವದ ವಚನಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಬರೆದ ಸಿದ್ಧರಾಮ ಕಪಿಲ ಸಿದ್ಧ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ಸತಿಯಾಗಿ ನಿವೇದನೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಾನೆ,

ಪುರುಷನ ಮುಂದೆ ಮಾಯೆ ಸ್ತ್ರೀಯೆಂಬ ಅಭಿಮಾನವಾಗಿ ಕಾಡುವುದು.

ಸ್ತ್ರೀಯ ಮುಂದೆ ಮಾಯೆ ಪುರುಷನೆಂಬ ಅಭಿಮಾನವಾಗಿ ಕಾಡುವುದು.

ಲೋಕವೆಂಬ ಮಾಯೆಗೆ ಶರಣಚಾರಿತ್ರ್ಯ ಮರುಳಾಗಿ ತೋರುವುದು.

ಚನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನೊಲಿದ ಶರಣಂಗೆ ಮಾಯೆಯಿಲ್ಲ ಮರಹಿಲ್ಲ ಅಭಿಮಾನವೂ ಇಲ್ಲ.

ಮರ್ತ್ಯದ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಕಳೆದು ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸುಜ್ಞಾನದಡೆಗೆ, ಅಸತ್ಯದಿಂದ ಸತ್ಯದಡೆಗೆ, ಮೃತದಿಂದ ಅಮೃತದಡೆಗೆ ನಡೆಸಿದ ನಾಡು ಕಂಡ ಚೇತನ ಶಕ್ತಿಗಳು ಬಸವಾದಿ ಶಿವಶರಣರು. ಮನುಷ್ಯತ್ವದ ನಿಜ ನೆಲೆಯನ್ನು ಅರುಹಿ, ಮಾನವತ್ವದ ಮಹಾಬೆಳಗಿನೊಳಗೆ ಸಕಲ ಚೇತನರನ್ನೂ ದೇವನನ್ನಾಗಿ ಕಂಡ ದಿವ್ಯಾತ್ಮರು, ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲೇ ಪ್ರಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಭಕ್ತಿ ಚಳುವಳಿಯ ಮೂಲಕ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸಮ ಸಮಾಜ ಕಟ್ಟಲು ಮುಂದಾದ ಹರಿಕಾರರು ಬಸವಾದಿ ಶಿವಶರಣರು ಇವರು ಕಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟ ಪರ್ಯಾಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಪುರೋಹಿತಶಾಹಿಯ ಕಟ್ಟುಪಾಡುಗಳ ಹಗ್ಗ ಚಟಪಟನೆ ಹರಿದು ಹೋಯಿತು. ವರ್ಗ, ವರ್ಣ, ಲಿಂಗ ತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ತೆರೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಬದುಕಿದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ಸಮಾನವಾಗಿಯೇ ಬದುಕೋಣ ಉಂಡರೆ ಎಲ್ಲರೂ ಕೂಡಿಯೇ ಉಳ್ಳೋಣ. ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯಕ್ತಿ ಗೌರವ, ಆತ್ಮಾಭಿಮಾನಗಳಿಂದ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳೋಣ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳೋಣ. ಮನುಷ್ಯ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಮನುಷ್ಯರಂತೆ ಕಾಣೋಣ. ಈ ದಸ್ಯು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಂದ ದೂರಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸ್ವಾಗತಿಸೋಣ ಎಂಬ ಮಹಾ ಮಣಿಹದಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಬೆಳಕನ್ನು ತಂದು ಕೊಟ್ಟವರು ಬಸವಾದಿ ಶಿವಶರಣರು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಅವರು ನಿತ್ಯ ಸ್ಮರಣೀಯರು.

ಅಕ್ಕಮಹಾದೇವಿಯವರ ಕೌಟುಂಬಿಕ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ:

ಮೊಲೆ ಮುಡಿ ಬಂದಡೆ ಹೆಣ್ಣೆಂಬರು.

ಗಡ್ಡ ಮೀಸೆ ಬಂದಡೆ ಗಂಡೆಂಬರು.

ನಡುವೆ ಸುಳಿವ ಆತ್ಮನು

ಹೆಣ್ಣು ಅಲ್ಲ ಗಂಡು ಅಲ್ಲ ಕಾಣಾ! ರಾಮನಾಥ.

ಮೊಲೆ ಮುಡಿ ಬಂದಡೆ ಹೆಣ್ಣೆಂಬರು.

ಮೀಸೆಕಾಸೆ ಬಂದಡೆ ಗಂಡೆಂಬರು

ಈ ಉಭಯದ ಜ್ಞಾನ,

ಹೆಣ್ಣು ಗಂಡೊ ನಾಸ್ತಿನಾಥಾ?

ಎಂಬ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ, ವೈಚಾರಿಕ ನೆಲೆಗಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಚಿಂತನೆಗೈದ ಶರಣರು ತಮ್ಮ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ಉನ್ನತವಾದ ಗೌರವ ಸ್ಥಾನ ನೀಡಿದರು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೇ ಮಹಿಳಾ ಅಸ್ತಿತ್ವ, ಮಹಿಳಾ ಅಸ್ತಿತ್ವ, ಲಿಂಗ ಸಮಾನತೆ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥ ಬಂದದ್ದು. ಆಗಲೇ ಮಹಿಳೆ ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ, ಕೌಟುಂಬಿಕವಾಗಿ ಗೌರವ ಪಡೆದುಕೊಂಡದ್ದು

ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಮುಖ್ಯ ನೆಲೆಯಾದ ಸಾಹಿತ್ಯ ರಂಗಕ್ಕೆ ತನ್ನನ್ನು ತೆರೆದುಕೊಂಡಿದ್ದು ಆಧ್ಯಾತ್ಮದ ನೆಲೆಯ ತುತ್ತ ತುದಿಗೇರಿದ್ದು. ಮಹಿಳೆಯು ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳಲು ಅವಕಾಶ ನೀಡಿದವರು ಬಸವಾದಿ ಶಿವಶರಣರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರೆಂದೂ ಸಂಸಾರವನ್ನು ತುಚ್ಛಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಸಂಸಾರ ಹೇಯ ಎಂದು ಸಂಸಾರದಿಂದ ದೂರ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ. ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುಕೊಂಡೆ ಸದ್ಗತಿ ಹೊಂದಬಹುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಸಾಬಿತು ಮಾಡಿದವರು. ಪ್ರತಿ ಕುಟುಂಬವೂ ದೇವಾಲಯವಾಗುವ ಮಾರ್ಗ ತೋರಿದರು. ಸತಿ- ಪತಿ ಒಂದಾದ ಕುಟುಂಬ ಶಿವನ ಅಸ್ಥಾನವೇ ಆಗುವುದು ಎಂದು ನಡೆದು ತೋರಿದರು. ಸಂಸಾರದಿಂದಲೇ ಪದ್ಧತಿ, ಅದರಲ್ಲೂ ಸತಿಯಿಂದಲೇ ಸದ್ಗತಿ ಎಂದರು. ಸತಿ ಮತ್ತು ಪತಿ ಇಬ್ಬರ ಸಹಭಾಗಿತ್ವವೂ ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ದಾಂಪತ್ಯವನ್ನು ದಾಂಪತ್ಯಧರ್ಮ ಎನ್ನುತ್ತಲೇ ದಾಂಪತ್ಯ ಧರ್ಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು, ಪುರಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಶಿವಶರಣರು ಸಮಾಜವು ಆರೋಗ್ಯಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಇರಬೇಕೆಂದರೆ ದಾಂಪತ್ಯ ಕುಟುಂಬಗಳು ಎಷ್ಟು ಮುಖ್ಯ ಎಂಬುದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರು.

ಶಿವ ಶರಣರು ಪಾಲಿಸಿದ ದಾಂಪತ್ಯ ಧರ್ಮ:

ಎಲ್ಲೋ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೆಣ್ಣು, ಎಲ್ಲೋ ಹುಟ್ಟಿದ ಗಂಡು ವಿವಾಹ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಮೂಲಕ ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಜೀವನ ನಡೆಸುವ ಕ್ರಮವೇ ದಾಂಪತ್ಯ ಧರ್ಮವಾಗಿದೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಮದುವೆ ಅಥವಾ ವಿವಾಹ ಎಂಬ ಸಂಸ್ಥೆ ಅತ್ಯಂತ ಪವಿತ್ರವಾದುದು. ಹೆಣ್ಣು-ಗಂಡು ಒಂದಾಗಿ ಬದುಕಲು ವಿವಾಹದ ಮುದ್ರೆ ಬೇಕು ಎಂಬುದು ಸಂಪ್ರದಾಯವಾಗಿದೆ. ದಾಂಪತ್ಯವು ಮುಂದೆ ಮಕ್ಕಳು-ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು ಎಂದು ವಿಸ್ತರಿಸಿಕೊಂಡು ಕುಟುಂಬವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಕುಟುಂಬ ಸಮಾಜದ ಬಹುದೊಡ್ಡ ಘಟಕವಾಗಿ ಮಾನ್ಯತೆ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯದು ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ ಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಆದ್ಯ ವಚನಕಾರರಾದ ಶಿವಶರಣ ಜೇಡರದಾಸಿಮಯ್ಯನವರು

ಬಂದುದನರಿದು ಬಳಸುವಳು

ಬಂದುದ ಪರಿಣಾಮಿಸುವಳು

ಬಂಧು ಬಳಗವ ಮರಸುವಳು

ದುಗ್ಗಲೆಯ ತಂದು ಬದುಕಿದನು ಕಾಣಾ!

ರಾಮನಾಥ.

"ದುಗ್ಗಲೆಯನ್ನು ತಂದು ನಾನು ಬದುಕಿದನಯ್ಯಾ" ಎಂದು ಆತ್ಮ ತೃಪ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಒಂದು ಕುಟುಂಬವನ್ನು ಕಟ್ಟುವಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಿಕ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಹೊಂದಿದ ಮಹಿಳೆ ಎಷ್ಟು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿರುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬುದನ್ನು ದುಗ್ಗಲೆಯು ಸಾಬೀತು ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಜೇಡರ ದಾಸಿಮಯ್ಯನವರು ಒಡ್ಡಿದ ಪರೀಕ್ಷೆ 'ಮಳಲಕ್ಕಿ ಪಾಯಸ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. ಕಟ್ಟಿಗೆ, ನೀರು ಬಳಸದೆ ಮಳಲು ಮಿಶ್ರಿತ ಅಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಯಸ ಮಾಡುವ ಪರೀಕ್ಷೆ ಅದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ದುಗ್ಗಲೆಯು ಕಬ್ಬನ್ನು ತಂದು ರಸ ತೆಗೆದು ಅದನ್ನು ಮಳಲು ಮಿಶ್ರಿತ ಅಕ್ಕಿಗೆ ಸುರಿದು ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆಯನ್ನು ಉರುಹಿ 'ಮಳಲಕ್ಕಿ ಪಾಯಸ' ಮಾಡಿ ಆ ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಗೆಲ್ಲುತ್ತಾಳೆ. ಇಂತಹ ಬುದ್ಧಿವಂತ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜೇಡರ ದಾಸಿಮಯ್ಯನವರು ಶ್ರೇಷ್ಠ ದಾಂಪತ್ಯ ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ. ಶರಣ ದಂಪತಿಗಳಾದ ಇವರೂ ಲಿಂಗಪೂಜಾ ನಿಷ್ಠರಾಗಿ, ಕಾಯಕ ಪ್ರೇಮಿಗಳಾಗಿ ಸುಂದರ ಕುಟುಂಬ ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ.

ಆಯ್ದಕ್ಕಿ ಲಕ್ಕಮ್ಮ ಮತ್ತು ಆಯ್ದಕ್ಕಿ ಮಾರಯ್ಯ:

ಆಯ್ದಕ್ಕಿ ಲಕ್ಕಮ್ಮ ಮತ್ತು ಆಯ್ದಕ್ಕಿ ಮಾರಯ್ಯನವರು ಶರಣ ದಾಂಪತ್ಯ. ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಕಟ್ಟುವಲ್ಲಿ ಶರಣ ಲಕ್ಕಮ್ಮನವರ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ಗೊತ್ತಿರುವ ಸಂಗತಿಯನ್ನೇ ಪುನರಾವರ್ತನೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಮಾರಯ್ಯನವರು ದಿನಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಆಯ್ದ ತಂದದ್ದನ್ನು ಲಕ್ಕಮ್ಮನವರು:

ಆಸೆಯೆಂಬುದು, ಅರಸಿಂಗಲ್ಲದೆ,

ಶಿವಭಕ್ತರಿಗುಂಟೆ ಅಯ್ಯಾ?

ರೋಷವೆಂಬುದು ಯಮದೂತರಿಗಲ್ಲದೆ,

ಅಜಾತರಿಗುಂಟೆ ಅಯ್ಯಾ?

ಈಸಕ್ಕಿಯಾಸೆ ನಿಮಗೇಕೆ? ಈಶ್ವರನೊಪ್ಪ.

ಮಾರಯ್ಯಪ್ರಿಯ ಅಮಲೇಶ್ವರಲಿಂಗಕ್ಕೆ

ದೂರ ಮಾರಯ್ಯ.

"ಈಸಕ್ಕಿಯಾಸೆ ನಿಮಗೇಕೆ ಮಾರಯ್ಯ?" ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದು ಸಂಗ್ರಹದಿಂದ ಕಾಯಕದ ಕ್ರಮ ತಪ್ಪಬಾರದು, ಅಸಂಗ್ರಹ ನೀತಿ ತಪ್ಪು, ಸಂಗ್ರಹಣೆಯಿಂದ ಕಾಯಕ ಪ್ರೀತಿ ತಪ್ಪಿ ಸೋಮಾರಿತನ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟು ಸೂಕ್ಷ್ಮತೆಗಳು ಇರುವುದನ್ನು ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿ ಗಂಡನನ್ನೇ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ ತನ್ನ ಕುಟುಂಬದಿಂದಲೇ ಆದರ್ಶದ ಪಾಠಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟ

ಆಯ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನವರಂತಹ ಶರಣಸತಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ಭ್ರಷ್ಟಾಚಾರವೇ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೇನೋ? ಲೋಕಾಯುಕ್ತರ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೇ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೇನೋ? ಹೀಗೆ ಒಂದು ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ಘಂಟೆಯಾಗಿ ಕುಟುಂಬ ಸದಸ್ಯರನ್ನು ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ಶಕ್ತಿ ಮಹಿಳೆಗೆ ಇದೆ. ಹೀಗೆ ಶರಣರು ಒಂದು ನಿಷ್ಠೆಯ ಕುಟುಂಬವನ್ನು, ಒಂದು ಬದ್ಧತೆಯ ಕುಟುಂಬವನ್ನು ಒಂದು ಜೀವ ಪ್ರೀತಿ, ಜೀವ ಕಾರುಣ್ಯದ ಕುಟುಂಬವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯರೇ ಕಾರಣ ಎಂದು ಪ್ರಾಂಜಲ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಶರಣರು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಇದಕ್ಕೆ ಶರಣ ದಂಪತಿಗಳಾದ ಮೋಳಿಗಯೆ ಮಹಾದೇವಿ ಮತ್ತು ಮೋಳಿಗೇ ಮಾರಯ್ಯ, ಹಡಪದ ಅಪ್ಪಣ್ಣ-ಲಿಂಗಮ್ಮ, ಉರಿಲಿಂಗಪೆದ್ದಿ-ಕಾಳವ್ವ ಮುಂತಾದವರೆಲ್ಲಾ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ವಚನಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾಗಿ ಕೌಟುಂಬಿಕ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ:

ಮನುಸ್ಮಿತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಕೆಳಜಾತಿಯ ವರ ಮದುವೆಯಾಗುವುದು ವಿಲೋಮ ವಿವಾಹ. ಇಂತಹ ವಿವಾಹಗಳು ಮನುಧರ್ಮ ಬಾಹಿರ. ಆದರೆ ಇಂತಹ ಮನುಧರ್ಮ ಬಾಹಿರ ಕುಟುಂಬಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಬೇಕೆಂಬುದೇ ಬಸವಣ್ಣನವರ ಧರ್ಮದ ಗುರಿ. ಆ ಮೂಲಕ ಮಾನವ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಸಮಾನತೆ ಸಾಧಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ಆಶಯ.

ಬಸವಣ್ಣನವರ ಕುಟುಂಬ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ ಮನೆಯಿಂದ ಮಹಾಮನೆಯವರೆಗೆ, ಅಂದರೆ ವ್ಯಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಮಷ್ಟಿಯವರೆಗೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದೆ. ಬಸವ ಧರ್ಮ ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕುಟುಂಬ ಧರ್ಮವೇ ಆಗಿದೆ.

ಈ ಜೀವನ್ಮುಖಿ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಮಹಾಮನೆಯ ಸಂಸಾರ. ಈ ವಿಶ್ವವೆಂಬ ಮಹಾಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಜೀವಾತ್ಮರಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮ ಪತಿ, ಜೀವಾತ್ಮ ಸತಿ. ಪರಮಾತ್ಮಲಿಂಗ, ಜೀವಾತ್ಮರಾದ ನಾವು ಅಂಗ. ಜೀವಾತ್ಮನೊಳಗೆ ಪರಮಾತ್ಮ ಜೀವಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮರ ಸಾಮರಸ್ಯವೇ ಲಿಂಗಾಂಗ ಸಾಮರಸ್ಯ.

ಈ ತತ್ವವೇ ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಕುಟುಂಬತತ್ವ. ಇದುವೇ ಬಸವತತ್ವ. ಈ ಲಿಂಗತತ್ವವನ್ನು ಮಾನವ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸುವುದೇ ಬಸವಣ್ಣನವರ ಮಹೋದ್ದೇಶವಾಗಿತ್ತು.

ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮರ ಸಮ್ಮಿಲನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇಡೀ ಮಾನವಕುಲವೇ ಒಂದು ಕುಟುಂಬವೆಂದು

ಪರಿಗಣಿಸಿದಾಗ, ಲಿಂಗಭೇದ, ಅಸ್ವಶ್ಯತೆ, ಜಾತಿಭೇದ, ವರ್ಣಭೇದ ಮತ್ತು ವರ್ಗಭೇದಗಳು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ನಿರ್ನಾಮವಾಗುವವು. ಇಂತಹ ವಿಶ್ವಮಾನವ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ 'ಶರಣಸಂಕುಲ' ಎಂದು ಕರೆಯುವರು.

ಶರಣ ಸಂಕುಲದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಬಡವರಿಲ್ಲ ಯಾರೂ ಶ್ರೀಮಂತರಿಲ್ಲ, ಎಲ್ಲರೂ ಹೆಚ್ಚಿನದನ್ನು ಶಿವನಿಧಿ ಎಂಬ ಸಾಮಾಜಿಕ ನಿಧಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಉಳಿದದ್ದನ್ನು ದೇವರ ಪ್ರಸಾದವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಇಂದಿಗೆ ನಾಳಿಗೆ ಎನ್ನದೆ ಅಂದಂದಿಗೆ ಬದುಕುತ್ತ ಕಾಯಕ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವವರಾಗಿದ್ದರು. ದಾಸೋಹ ಭಾವದಿಂದ ಒಬ್ಬರು ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಬಗ್ಗೆ ಕಾಳಜಿ ಮಾಡುವವರಾಗಿದ್ದರು.

ಭಕ್ತಿ ಸಂಬಂಧ:

ಮಾನವರೆಲ್ಲ ಒಂದೇ ಎನ್ನುವ ಶರಣ ಸಂಕುಲದ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ರಕ್ತ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿರಲಿಲ್ಲ, ಅದು ಭಕ್ತಿಸಂಬಂಧ ದಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಭಕ್ತಿ ಸಂಬಂಧದ ಅಣ್ಣ ಅಕ್ಕ ಅಪ್ಪ ಬೊಪ್ಪ ಅಬ್ಬೆ ಮುತ್ತಬ್ಬೆ ಮುಂತಾದವರು ಆಗಿದ್ದಾರೆ.

ಮನುಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಗಂಡ ಹೆಂಡಿರ ಮಧ್ಯೆ ಅನುಚರ ಭಾವವಿದೆ. ಸತಿಗೆ ಪತಿಯೇ ಪರದೈವ ಎಂಬ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಮೂಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗಂಡನ ಯಾವ ತಪ್ಪನ್ನೂ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ. ಆತ ನೀಚ ಮತ್ತು ವಿಷಯಲಂಪಟ ಆಗಿದ್ದರೂ ಪತಿಸೇವೆಯೇ ಆಕೆಯ ಧರ್ಮ. ಅನುಚರ ಭಾವದಿಂದ ಗುಲಾಮಳಂತೆ ಬದುಕುತ್ತ 'ತಾನು ಎಡ, ಗಂಡ ಬಲ' ಎಂಬ ಭ್ರಮೆಗೆ ಒಳಗಾಗಿದ್ದಳು. ಗಂಡ ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ತಾನು ಹಿಂದೆ ಹಿಂದೆ ಎಂಬ ಸೇವಾಭಾವದಿಂದ ಬದುಕುವುದೇ ಆಕೆಯ ಜೀವನಕ್ರಮವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಶರಣ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಬಸವಣ್ಣನವರು ಸತಿಪತಿಯರ ಮಧ್ಯೆ ಸಹಚರ ಭಾವವನ್ನು ರೂಢಿಗತ ಮಾಡಿದರು.

ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಹಕ್ಕು:

ಶರಣಸಂಕುಲದಲ್ಲಿ ಸತಿಪತಿ ಸಂಬಂಧ ನಿಜದ ನಿಲುವಿನ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿತ್ತು. ಸತಿಯು ತನಗೆ ಸರಿ ಅನಿಸಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಪತಿಯನ್ನು ತಿದ್ದುವ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಭಾರತೀಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಮಹಿಳೆ ತನ್ನ ಪುರುಷನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಹಕ್ಕನ್ನು ಪಡೆದಳು. ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇಂಥ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಕಾಣ ಸಿಗುತ್ತವೆ.

“ಆಸೆಯೆಂಬುದು ಅರಸಿಂಗಲ್ಲದೆ ಶಿವಭಕ್ತರಿಗುಂಟೆ ಅಯ್ಯಾ” ಎಂದು ಆಯ್ದಕ್ಕಿ ಲಕ್ಕಮ್ಮ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಆಯ್ದು ತಂದ ಗಂಡ ಆಯ್ದಕ್ಕಿ ಮಾರಯ್ಯನವರನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾಳೆ.

“ಸಕಲ ದೇಶ ಕೋಶ ವಾಸ ಭಂಡಾರ ಸವಾಲಾಕ್ಷ ಮುಂತಾದ ಸಂಬಂಧ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಬಿಟ್ಟು ಬಂದೆನೆಂಬ ಕೈಕೂಲಿಯೆ ನಿಮ್ಮಭಕ್ತಿ” ಎಂದು ಮೋಳಿಗೆ ಮಹಾದೇವಿ ಗಂಡ ಮೋಳಿಗೆ ಮಾರಯ್ಯನಿಗೆ ಕೇಳುತ್ತಾಳೆ.

“ಹೆಣ್ಣು ಬಿಟ್ಟು ಲಿಂಗವನೊಲಿಸಬೇಕೆಂಬರು, ಹೆಣ್ಣಿಂಗೆಯೂ ಲಿಂಗಕ್ಕೆಯೂ ವಿರುದ್ಧವೆ” ಎಂದು ಗಜೇಶ ಮಸಣಯ್ಯಗಳ ಪುಣ್ಯ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷ ಪ್ರಧಾನ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಸವಾಲು ಹಾಕುತ್ತಾಳೆ.

ವಿಶ್ವಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಕುಟುಂಬ:

ಬಸವಣ್ಣನವರ ವಿಶ್ವಕುಟುಂಬ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ ಸಾಕಾರಗೊಳ್ಳ ಬೇಕಾದರೆ ಸಮಾಜದೊಳಗಣ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಆ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯ ಅಂಶಗಳು ಸಾಕಾರಗೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪುರುಷ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಜೊತೆ ಜಾತಿ ಮತ್ತು ಕುಲಗೋತ್ರಗಳ ಹಾಗೂ ಆರ್ಥಿಕ ಅಂತಸ್ತಿನ ಭೇದಗಳೂ ನಾಶವಾಗಬೇಕು. ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ‘ವಸುದೈವ ಕುಟುಂಬಕಂ’ ಎಂಬ ವಿಶ್ವಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕಾಗದು.

ಇಂತಹ ಎಲ್ಲ ಅಡೆತಡೆಗಳ ನಿರ್ನಾಮ ಮಾಡಿ ವಿಶ್ವಮಾನ್ಯ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ ಶರಣ ಸಂಕುಲದಲ್ಲಿ ಸಮಗಾರ ಹರಳಯ್ಯನವರ ಮಗ ಶೀಲವಂತ ಮತ್ತು ಮಧುವರಸರ ಮಗಳು ಲಾವಣ್ಯಳ ವಿವಾಹ ಏರ್ಪಡಿಸಲಾಯಿತು.

“ದಾಸೀಪುತ್ರನಾಗಲಿ, ವೇಶ್ಯಾಪುತ್ರನಾಗಲಿ ಶಿವದೀಕ್ಷೆಯಾದ ಬಳಿಕ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶಿವನೆಂದು ವಂದಿಸಿ ಪೂಜಿಸಿ ಪಾದೋದಕ ಪ್ರಸಾದವ ಕೊಂಬುದೇ ಯೋಗ್ಯ” ಎಂದು ಬಸವಣ್ಣನವರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಲಿಂಗಪ್ರಜ್ಞೆ.

ಅನೈತಿಕ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ದಾಸೀಪುತ್ರರು ಮತ್ತು ವೇಶ್ಯಾಪುತ್ರರು, ಅಸ್ವಶ್ಯರ ಪುತ್ರರು, ವಿವಿಧ ಜಾತಿ-ವರ್ಣಗಳ ಪುತ್ರರು, ಬಡವ-ಶ್ರೀಮಂತರ ಪುತ್ರರು ಇಷ್ಟಲಿಂಗ ಧಾರಣೆಯಾದ ಬಳಿಕ ಒಂದೇ ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಹರಳಯ್ಯ ಮತ್ತು ಮಧುವರಸರ ಮಕ್ಕಳ ಮದುವೆಯ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನೇ ಸಾಧಿಸುವ ಉದ್ದೇಶವಿತ್ತು.

ಮದುವೆ, ಕುಟುಂಬ ಸಂಘಟನೆ:

ಮೋಕ್ಷ/ಮುಕ್ತಿ ಸನ್ಯಾಸಿ ಅಥವಾ ಸಾಧು (ಋಷಿ) ಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಿಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಶರಣರು ಅಲ್ಲಗಳೆದು ದಂಪತಿಗಳು ಏಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪೂಜಿಸಿ/ಸಾಧಿಸಿದರೆ ದೇವನನ್ನು ಒಲಿಸಬಹುದು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿ ಆಚರಿಸಿ ತೋರಿದರು.

ಸತಿಪುರುಷರಿಬ್ಬರೂ ಪ್ರತಿದೃಷ್ಟಿಯಾಗಿ ಮಾಡಬಲ್ಲಡೆ ಅದೆ ಮಾಟ,

ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವರ ಕೂಡುವ ಕೂಟ

ಉಭಯದೃಷ್ಟಿ ಏಕದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಬಂತೆ ದಂಪತಿ ಏಕಭಾವವಾಗಿ ನಿಂದಲ್ಲಿ,

ಗುಹೇಶ್ವರಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಿತವಾಯಿತ್ತು, ಸಂಗನಬಸವಣ್ಣ.

ಸತಿಪತಿಗಳೊಂದಾದ ಭಕ್ತಿ ಹಿತವಾಗಿತ್ತು ಶಿವಂಗಿ.

ಸತಿಪತಿಗಳೊಂದಾಗದವರ ಭಕ್ತಿ

ಅಮೃತದೊಳು ವಿಷ ಬೆರೆದಂತೆ ಕಾಣಾ! ರಾಮನಾಥ.

ಕಾಮವು ಜೀವಿಯ ಅತ್ಯುಕ್ಕಟ ಮೂಲ ಪ್ರವೃತ್ತಿ (ಉಚ್ಚಣುಟಿಭಿಣ)ಗಳಲೊಂದು. ಅದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ ಆದರೂ ಅದನ್ನು ನೈತಿಕವಾಗೇ (ದಾಂಪತ್ಯದ ಮೂಲಕ ಮಾತ್ರ) ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಷ್ಟೇ ಹೊರತು ಪರಸ್ತ್ರೀ ವ್ಯಾಮೋಹ ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ

(ಅ) ಗಂಡನು ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಗೆ ದ್ರೋಹ ಬಗೆದಂತಾಗುತ್ತದೆ;

(ಆ) ಪರಶಿವ ಅದನ್ನು ಮೆಚ್ಚುವುದಿಲ್ಲ

(ಇ) ಕೌಟುಂಬಿಕ ನೆಮ್ಮದಿ ಹಾಳಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಮಾರೋಪ:

ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ವಚನ ಚಳವಳಿಯು ಕೇವಲ ಒಂದು ಧಾರ್ಮಿಕ ಸುಧಾರಣೆಯಲ್ಲ, ಅದು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಿದೆ ಬಂದ ಒಂದು ಬೃಹತ್ ವೈಚಾರಿಕ ಪಲ್ಲಟ. ಈ ಚಳವಳಿಯು ವ್ಯಕ್ತಿಗತ ಆರಾಧನೆಯನ್ನು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಮಾನತೆಯೊಂದಿಗೆ ಸಮೀಕರಿಸಿದ ರೀತಿ ಅನನ್ಯವಾದುದು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ‘ಪ್ರೇಮ’ ಎನ್ನುವ ಹೇಳುವು ಲೌಕಿಕದ ಸೀಮಿತ ಚೌಕಟ್ಟನ್ನು ಮೀರಿ, ಒಂದು ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಿ ಮತ್ತು ಪರಮಾರ್ಥಿಕ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿ ರೂಪಾಂತರಗೊಂಡಿತು. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಚನಕಾರ್ತಿಯರ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮವು ಕೇವಲ ಭಾವನಾತ್ಮಕ ಸೆಳೆತವಾಗಿ

ಉಳಿಯುತ್ತದೆ, ಸ್ತ್ರೀ ಅಸ್ಥಿತೆಯ ಹುಡುಕಾಟವಾಗಿ ಮತ್ತು ದೈವದೊಂದಿಗಿನ ಸಮನ್ವಯದ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ.

ಪಂಪಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಪಂಪಯುಗದ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ರಾಜಾಶ್ರಯದ, ಶೃಂಗಾರ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಮತ್ತು ಪುರುಷಕೇಂದ್ರಿತ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದಿಂದ ಚಿತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಆದರೆ ಶರಣೆಯರ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮವು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬದಲಿಸಿಕೊಂಡು 'ಅನುಭಾವ'ದ (ಒಥಿಣುಣುಟ) ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕ (ಲೌಕಿಕ) ಪ್ರಪಂಚದ ಕಟ್ಟುಪಾಡುಗಳಿಂದ ವಿಮೋಚನೆ ಪಡೆಯಲು ಪ್ರೇಮವು ಪ್ರಬಲ ಆಯುಧವಾಗಿದೆ. ಶರಣೆಯರ ಪಾಲಿಗೆ ಪ್ರೇಮವೆಂದರೆ ಅದು ಆತ್ಮ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನ ನಡುವಿನ ನಿರಂತರ ಸಂವಾದ. ಇದು ಲೌಕಿಕ ವಿವಾಹದ ಸಂಕೋಲೆಗಳನ್ನು ಸಡಿಲಗೊಳಿಸಿ, ಅಲೌಕಿಕದ ಅನಂತತೆಗೆ ತೆರೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿದೆ.

ಈ ಪ್ರಬಂಧವು ವಚನಕಾರ್ತಿಯರ ಪ್ರೇಮವನ್ನು ಹೇಗೆ ಗ್ರಹಿಸಿದರು, ಅದು ಅವರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಮರುನಿರೂಪಿಸಿತು ಮತ್ತು ಅವರು

ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಉನ್ನತಿಗೆ ಹೇಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಪ್ರಮುಖ ವಚನಕಾರ್ತಿಯರ ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸಿದೆ: ಅಕ್ಕಮಹಾದೇವಿ, ಮೋಳಿಗೆ ಮಹಾದೇವಿ, ಮುಕ್ತಾಯಕ್ಕ, ಆಯ್ದಕ್ಕಿ ಲಕ್ಕಮ್ಮ, ಸತ್ಯಕ್ಕ, ಗಜೇಶ ಮಸಣಯ್ಯಗಳ ಪುಣ್ಯಸ್ತೀ ಪ್ರಿಯದೇವಮ್ಮ.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಕೃತಿಗಳು:

೧. ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ (ಸಂ), (೧೯೯೪) ಸಮಗ್ರ ವಚನ ಸಂಪುಟ- ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸಕ್ತಿ ಇಲಾಖೆ, ಬೆಂಗಳೂರು.
೨. ವಚನ ಕಮ್ಮಟ : ಕೆ ಮರುಳುಸಿದ್ದಪ್ಪ (ಸಂ)ಸಪ್ನ ಬುಕ್ ಹೌಸ್:೨೦೧೨
೩. ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಾಮಾನ್ಯನಿಗೆ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ: ಸಂ - ೧೫ ಎಂ.ಚಿದಾನಂದ ಮೂರ್ತಿ ೧೯೭೫
೪. ರಂ.ಶ್ರೀ. ಮುಗಳಿ : ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ.
೫. ಡಾ.ಆರ್.ಸಿ.ಹಿರೇಮಠ, ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಶಿವಶರಣೆಯರ ವಚನಗಳು, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿ.ವಿ.ಧಾರವಾಡ

Digital Media Habits Among Women Self-Help Group (SHG) Members

Jayashree Talavar¹ & Prof. Onkaragouda Kakade²

¹Research Scholar

Dept. of Journalism and Mass Communication,
Karnataka State Akkamahadevi Women's University, Vijayapura

²Dept. of Journalism and Mass Communication,
Karnataka State Akkamahadevi Women's University, Vijayapura

Corresponding Author – Jayashree Talavar

DOI - 10.5281/zenodo.20450158

Abstract:

Digital media now plays a crucial role in daily life, impacting economic activity, education, and communication. Members of women's self-help groups (SHGs), particularly in rural and semi-urban regions, are progressively embracing digital platforms for a variety of uses, including social contact, financial transactions, and information access. The usage patterns, goals, difficulties, and effects on women SHG members' empowerment are the main topics of this study's investigation of their digital media habits. The study uses survey techniques and a descriptive research design to get information from specific SHG members. The results show that although the use of digital media is growing, obstacles such low digital literacy, restricted device access, and sociocultural limitations still exist. The study comes to the conclusion that improving digital infrastructure and literacy can greatly increase SHG women's ability to use digital media effectively.

Keywords: Self-Help Groups (SHGs), Digital Literacy, Rural Women, Digital Media, Women's Empowerment, Social Media Use, And Financial Inclusion

Introduction:

Digital media has fundamentally transformed the ways in which individuals communicate, interact, and access information in contemporary society. The rapid expansion of mobile technologies and affordable internet connectivity has enabled even marginalized and underprivileged communities to participate in the digital ecosystem (International Telecommunication Union, 2023; World Bank, 2022). In countries like India, national initiatives such as Digital India have accelerated digital inclusion by promoting connectivity, digital literacy, and access to online services (Ministry of Electronics and Information Technology, 2023).

Within this context, **Self-Help Group (SHG) women** play a vital role in advancing community welfare, financial inclusion, and grassroots development. SHGs, supported by institutions such as National Bank for Agriculture and Rural Development, have empowered women through savings, credit access, and collective entrepreneurship (National Bank for Agriculture and Rural Development, 2021). The integration of digital media into their daily lives has created new opportunities for communication, education, financial transactions, and income generation. Digital platforms, including mobile applications and social networks, enable SHG women to access information, market products, and build

wider social and economic networks (UN Women, 2022).

Understanding these usage patterns is essential for designing inclusive policies and interventions that promote women's empowerment and socio-economic development. A comprehensive analysis of how SHG women engage with digital media can help stakeholders address existing barriers and effectively leverage digital tools for sustainable and inclusive growth (International Telecommunication Union, 2023; UN Women, 2022).

Review of Literature:

Yashwantsa Zesaja and Ashwathwaganga (2025), in their research paper titled “**Digital Empowerment and Self-Reliance: A Techno-Social Perspective**”, have explored how digital literacy and access to digital tools can promote self-reliance and empowerment among marginalized communities. The study emphasizes the need for inclusive participation of women and rural populations in the digital revolution. Focusing on women's empowerment, the paper highlights the role of financial independence and digital literacy in transforming their lives.

Seema Ghosh and Others (2024) have published a research paper titled “**Achieving the Sustainable Development Goal of Women Empowerment: A Study Among Self-Help Groups in India.**” The study was conducted in Mysuru district and analyzes the level of empowerment among women who are members of Self-Help Groups (SHGs). The study attempts to understand the impact of SHGs on women's empowerment across economic, social, and political dimensions. It outlines how participation in these groups has brought about significant changes in the lives of women.

Srishti Aryan (2024), in her study, **Digital transformation and women empowerment: A study of microfinance through self-help groups**

in Bhagalpur, Bihar, analyzes how digital technologies contribute to strengthening women's empowerment within SHGs. Aryan highlights that SHGs, which have historically played a vital role in financial inclusion and socio-economic advancement, have further expanded their impact with the adoption of digital tools. Using a mixed-methods framework that integrates surveys and interviews, the research reveals that digitalization enhances access to financial services, promotes financial literacy, and fosters greater transparency in transactions.

Statement of the Problem:

“Digital Media Habits Among Women Self-Help Group (SHG) Members”

Objectives of the Study:

1. To examine how SHG women use digital media in their daily lives.
2. To identify the purposes and motivations behind digital media usage.
3. To analyze the challenges faced by SHG women in using digital media.
4. To assess the role of digital media in promoting women's empowerment.
5. To suggest measures for improving digital literacy and the effective use of digital technologies.

Research Methodology:

The study uses a descriptive research approach to examine SHG women's use of digital media. The study makes use of both primary and secondary data sources. Structured surveys and interviews with SHG members are used to gather primary data. Books, journals, and pertinent reports are the sources of secondary data. Respondents are chosen using a purposive sampling technique. Simple statistical tools like tabulation and percentages are used to assess the gathered data.

Data Analysis:**Table 1: Age**

Age	Respondents	Percentage
Below 20	34	28.3%
21-30	72	60%
31-40	8	6.7%
41-50	2	1.7%
50 and above	4	3.3%
Total	120	100%

The table 1 presents the age distribution of respondents. The data shows that the majority of respondents belong to the **21–30 age group**, accounting for **60%** (N = 72), indicating that young adults form the largest segment of the study. This is followed by respondents **below 20 years**, who constitute **28.3%** (N = 34), reflecting a significant presence of younger participants. In contrast, the representation of older age groups is comparatively low. Respondents aged **31–40 years** account for **6.7%** (N = 8), while those in the **41–50 age group** make up only **1.7%** (N = 2). Similarly, respondents aged **50 and above** constitute **3.3%** (N = 4). The data indicates that the sample is predominantly composed of younger individuals, with minimal participation from older age groups.

Table 2: Education Qualification of the Respondents

Education Qualification	Respondents	Percentage
Illiterate	10	8.3%
Primary	6	5%
High School	6	5%
PUC	6	5%
Degree	48	40%
Higher Education	44	36.7%
Total	120	100%

Table 2: shows the educational qualifications of the respondents. Higher degrees of education have been acquired by most of the respondents, it is noted. It is the most prevalent category, with 48 responders (40%) having earned

a degree. There is a significant representation of highly educated people, as evidenced by the 44 respondents (36.7%) who have pursued higher education. On the other hand, 10 respondents, or 8.3% of the sample, lack formal schooling. Furthermore, six respondents (5%) each fall into the PUC, high school, and primary education levels, indicating relatively low representation in these categories.

Table 3: Occupation of the Respondents

Occupation	Respondents	Percentage
Homemaker	20	16.7%
Agriculture	20	16.7%
Small Business	16	13.3%
Daily Wage Labour	6	10%
Other (Specify)	55	48.3%
Total	120	100%

Table 3: presents the occupational distribution of the respondents. With 55 respondents (48.3%), the highest percentage falls under the "Other" category, suggesting that many respondents work in a variety of or unidentified occupations. Twenty respondents (16.7%) are homemakers, and another twenty respondents (16.7%) work in agriculture, indicating that these are the most prevalent traditional employment among the designated categories. Furthermore, 16 respondents (13.3%) have small firms, indicating a moderate level of entrepreneurship. Six respondents (10%), a smaller percentage, work for a daily wage, suggesting that this group is underrepresented.

Table 4: Monthly Family Income of the Respondents

income	Respondents	Percentage
Below ₹10,000	52	43.3%
B) ₹10,000–20,000	30	25%
C) ₹20,000–30,000	24	20%
D) Above ₹30,000	14	11.7%
Total	120	100%

Table 4 displays the monthly household income of the respondents. It is discovered that the majority of responders fall into the lower income range. A significant percentage of the population comes from economically disadvantaged families, as evidenced by the fact that 52 respondents (43.3%) had a monthly family income of less than ₹10,000. Additionally, 30 respondents (25%) represent lower-middle-class households with incomes between ₹10,000 and ₹20,000. Furthermore, 24 respondents (20%) make between ₹20,000 and ₹30,000, indicating a moderate level of middle-class representation. The smallest group of respondents—14 (11.7%)—belong to the income bracket above ₹30,000.

Table 5: Place of Residence of the Respondents

Place	Respondents	Percentage
Rural	76	63.3%
Urban	44	36.7%
Total	120	100%

Table 5 displays the respondents' distribution by place of residence. The fact that 76 respondents (63.3%) reside in rural areas indicates that the survey is predominantly rural in nature.

However, a much smaller fraction of 44 respondents (36.7%) reside in cities. Overall, the data shows that while there are fewer

responders from urban regions, the majority are from rural areas. This distribution suggests that the study's findings mostly reflect rural perspectives, situations, and experiences, particularly in relation to digital opportunities and resource accessibility.

Table 6: Do you own a mobile phone?

Mobile phone?	Respondents	Percentage
Yes	112	93.3%
No	8	6.7%
Total	120	100%

Table 6: presents the distribution of respondents based on mobile phone ownership. It is evident that the great majority of respondents have a cell phone. There is a high degree of access to mobile technology among the respondents, as seen by the noteworthy 112 respondents (93.3%) who said they own a cell phone. On the other hand, a relatively small percentage of respondents—just 8, or 6.7%—said they did not own a cell phone.

Table 7: Type of mobile phone used of the Respondents

Type of Mobile	Respondents	Percentage
Basic Phone	38	31.7%
Smart phone	82	68.3%
Total	120	100%

The distribution of respondents according to the kind of mobile phone used is shown in Table 7. The majority of respondents are found to be smartphone users. There is a high degree of access to cutting-edge mobile technology, as seen by the noteworthy 82 respondents (68.3%) who said they use smartphone. However, 38 respondents (31.7%) use basic phones, indicating that a sizable portion still uses basic mobile

devices. Overall, the research shows that although most respondents use smartphones, a sizable portion still use conventional phones. This implies that while there is a lot of potential for digital engagement through smartphones, certain respondents may not have complete access to digital services and applications due to the existence of basic phone users.

Table 8: Do you have access to the internet?

Internet?	Respondents	Percentage
Yes	118	98.3%
No	2	1.7%
Total	120	100%

The distribution of respondents according to internet access is shown in Table 8. It is evident that nearly every respondent has internet connection. There is a high degree of digital connectivity among the respondents, as seen by the 118 respondents (98.3%) who reported. Having internet access. On the other hand, only 2 respondents (1.7%) stated that they lack internet connection which is a very small percentage.

Overall, the data shows that almost all of the respondents have access to the internet. Strong potential for digital communication, information access, and online involvement is suggested by this pervasive connectedness. Additionally, it suggests that internet accessibility might not be a significant obstacle, even though other elements like abilities and usage habits might still have an impact on effective digital literacy.

Table 9: Who assists you in using digital devices?

Using Digital Devices	Respondents	Percentage
Self	84	70%
Family Members	20	16.7%
Friends	14	11.7%
SHG Members	2	1.7%
Total	120	100%

The distribution of respondents according to who helps them use digital devices is shown in Table 9. The majority of respondents are found to be capable of using digital gadgets on their own. A noteworthy 84 respondents (70%) said they use digital devices independently, demonstrating a high degree of independence and digital proficiency. Nonetheless, 20 respondents (16.7%) rely on family members for help, indicating that family support is crucial for internet usage. Furthermore, 14 respondents (11.7%) depend on friends for assistance, demonstrating the impact of peer support. There is little dependence on group-based support systems for digital usage, as only 2 respondent (1.7%) said they received help from SHG members.

Table 10: How frequently do you use digital media?

Opinion	Respondents	Percentage
Daily	102	85%
Weekly	14	11.7%
Occasionally	2	1.7%
Never	2	1.7%
Total	120	100%

The Respondents of respondents' use of digital media is seen in Table 10. It is clear that most of the respondents regularly utilize digital media. Significantly, 102 respondents (85%) said they used digital platforms every day,

demonstrating a very high degree of consistent use. Additionally, 14 respondents (11.7%) consume digital media once a week, indicating moderate consumption among a smaller population. On the other hand, only two respondents (1.7%) said they use digital media occasionally, while another two respondents (1.7%) said they never use it. Overall, the data makes it abundantly evident that the majority of respondents use digital media on a daily basis. This regular use indicates a high level of familiarity and engagement with digital platforms, which can have a good impact on communication, digital awareness, and information access.

Table 11: On average, how much time do you spend on digital media per day?

Time	Respondents	Percentage
Less than 1 hour	32	26.7%
1–2 hours	40	33.3%
2–4 hours	28	23.3%
More than 4 hours	20	16.7%
Total	120	100%

The average amount of time respondents spend on digital media each day is seen in Table 11. A significant percentage of respondents are found to spend a modest amount of time on digital platforms. The largest percentage of respondents—40, or 33.3%—spend one to two hours a day on digital media, suggesting that this is the most typical usage pattern. Additionally, 32 respondents (26.7%) reported spending less than an hour a day, indicating that a sizable portion of consumers interact with digital media for shorter periods of time. Furthermore, 28 respondents (23.3%) reported spending two to four hours per day, indicating a reasonably high degree of engagement within this group. Notably, 20 respondents (16.7%) reported using digital media

for more than four hours a day, Suggesting a tiny but noteworthy subset of heavy users.

Table 12: Primary purposes for using digital media of the Respondents

Opinion	Respondents	Percentage
Communication	70	58.3%
Entertainment	72	60%
Education	86	71.7%
Business/Income-generating Activities	44	36.7%
News and Information	74	61.7%
Others:	34	28.3%

Table 12: presents the primary purposes for which respondents use digital media. Digital media is seen to be used for a variety of reasons, the most common of which being education. The majority of 86 respondents (71.7%) stated that they used digital media for educational purposes, demonstrating a strong desire to study and expand their knowledge. This is followed by 72 respondents (60%) who use digital media for amusement and 74 respondents (61.7%) who use digital media for news and information, demonstrating that respondents actively use digital platforms for both leisure and information. Furthermore, digital media is used for communication by 70 respondents (58.3%), underscoring its significance in preserving social ties.

Additionally, 44 respondents (36.7%) said they used digital media for commercial or revenue-generating purposes, suggesting a moderate degree of economic use of digital platforms.

Table 13: Which digital platforms do you use most frequently?

Opinion	Respondents	Percentage
WhatsApp	78	65%
YouTube	76	63.3%
Facebook	34	28.3%
Instagram	78	65%
Others:	22	18.3%

Table 13 highlights the digital platforms most frequently used by respondents. The findings show that messaging and social media platforms dominate usage patterns. **WhatsApp** and **Instagram** are the most widely used, each with **65%** (N = 78) of respondents, indicating their strong role in communication and social interaction. **YouTube** is also highly popular, with **63.3%** (N = 76) of respondents using it, reflecting a high preference for video-based content. In contrast, **Facebook** is used by **28.3%** (N = 34) of respondents, showing comparatively lower engagement. Additionally, **18.3%** (N = 22) of respondents use other platforms, indicating some diversity in platform choice.

Table 14: able to use digital payment systems of the Respondents (UPI/Online Banking/Mobile Wallets)?

Independent	Respondents	Percentage
Yes	112	93.3%
No	8	6.7%
Opinion	Respondents	Percentage
Yes	102	86.7%
No	16	13.3%
Total	120	100%

Table 14: presents the respondents' ability to use digital payment methods such as UPI, internet banking, and mobile wallets. The findings reveal a high level of financial digital literacy among respondents. A large majority, **86.7%** (N = 102), reported that they are able to

use digital payment systems, indicating widespread adoption of cashless transactions. In contrast, **13.3%** (N = 16) of respondents stated that they are unable to use these services, suggesting the presence of a smaller group lacking sufficient knowledge, skills, or confidence.

Table 15: Digital media has improved knowledge and awareness of the Respondents

Opinion.	Respondents	Percentage
Strongly Agree	42	35%
Agree	54	45%
Neutral	20	16.7%
Disagree	4	3.3%
Strongly Disagree	0	0
Total	120	100%

Table 15: presents the respondents' opinions on whether digital media has improved their knowledge and awareness. The findings indicate a strong positive perception among respondents. A majority, **45%** (N = 54), **agree**, while **35%** (N = 42) **strongly agree**, showing that most respondents believe digital media enhances their knowledge and awareness. Meanwhile, **16.7%** (N = 20) of respondents remain **neutral**, indicating some uncertainty or mixed views. Only a small proportion, **3.3%** (N = 4), **disagree**, and none of the respondents **strongly disagree**.

Conclusion:

The study clearly establishes that digital media has emerged as a vital and transformative force in the lives of women Self-Help Group (SHG) members. The widespread availability of smartphones and near-universal internet access among respondents reflects strong digital penetration and growing inclusion, even among grassroots communities. Younger women, particularly those in the 21–30 age group, demonstrate higher engagement with digital

platforms, indicating that age plays a significant role in digital adoption and usage patterns. Digital media is predominantly used for communication, education, and accessing news and information, making it an integral part of respondents' daily lives. The frequent and regular use of platforms such as messaging apps, social media, and video-sharing services highlights a shift toward more interactive and accessible forms of information consumption. Importantly, the study reveals that digital media has contributed positively to enhancing knowledge, awareness, communication skills, and confidence among respondents. It has enabled women to stay informed, connect with wider networks, and participate more actively in social, educational, and even economic activities.

Reference:

1. Aryan, S. (2024). Digital transformation and women empowerment: A study of microfinance through self-help groups in Bhagalpur, Bihar. *Journal of Rural and Community Development*, 9(1), 88–102.
2. Dutta, B., et al. (2015). Rural development through self-help groups: An overview. *International Journal of Rural Studies*, 22(2), 101–115.
3. UN Women (2022). *Gender Equality and Digital Inclusion Report*.
4. World Bank (2022). *Digital Development Overview*.
5. Zesaja, Y., & Ashwathwaganga. (2025). Digital empowerment and self-reliance: A techno-social perspective. *Journal of Digital Society and Inclusion*, 7(1), 1–15.

ಸಾಮಾಜಿಕ ಜಾಲ ತಾಣಗಳು ವರ ಇಲ್ಲವೇ ಶಾಪ

ಡಾ.ಬಿ.ಟಿ.ಮುದ್ದೇಶ್

ನಿರ್ದೇಶಕರು/ಸಹ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು

ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಮಾಧ್ಯಮ ಅಧ್ಯಯನ ಕೇಂದ್ರ

ಎಸ್‌ಎಸ್‌ಬಿಟಿ ಕ್ಯಾಂಪಸ್, ಮರಳೂರು, ತುಮಕೂರು-572105.

Corresponding Author – ಡಾ.ಬಿ.ಟಿ.ಮುದ್ದೇಶ್

DOI - 10.5281/zenodo.20450165

ಪೀಠಿಕೆ:

“ಸ್ವತಂತ್ರ ಮಾಧ್ಯಮ ಶಕ್ತಿಶಾಲಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಅವಿಭಾಜ್ಯ ಅಂಗ. ಭ್ರಷ್ಟ ಮಾಧ್ಯಮ ಕುಲಗೆಟ್ಟ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಶಾಶ್ವತಗೊಳಿಸುವ ಸಾಧನವಾಗಿರುತ್ತದೆ” – ಪಾಲ್ ಬೆಕೆಟ್, ವಾಲ್ ಸ್ಟ್ರೀಟ್ ಜರ್ನಲ್ ವರದಿಗಾರ.

“ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮಾಧ್ಯಮಗಳ ವಿಶ್ವಾರ್ಹತೆ ಇಂದು ಅತ್ಯಂತ ಕನಿಷ್ಠ ಮಟ್ಟವನ್ನು ತಲುಪಿದೆ (Credibility of the Indian media is at the lowest level)” - ಔಟ್‌ಲುಕ್ ಸಂಪಾದಕ ಕೃಷ್ಣಪ್ರಸಾದ್

ಅನುಭವಿ ಪತ್ರಕರ್ತರು ಈ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತಾ ಸಮಾಜದ ಐದನೇ ಆಧಾರ ಸ್ಥಂಬ ಎನಿಸಿರುವ ಸಾಮಾಜಿಕ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು ಮುಂದೆ ತಂದೊಡ್ಡುವ ಅವಾಂತರಗಳು ಮತ್ತು ಸವಾಲುಗಳಿಗೆ ಪರಿಹಾರ ಸಿಗದೆ ಪರಿತಪಿಸಬೇಕಾದ ಕಾಲ ದೂರವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಆಶೋತ್ತರಗಳಿಗೆ ಭಂಗ ತರುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು ತಮ್ಮ ಕದಂಬ ಬಾಹುಗಳ ಮೂಲಕ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಅಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸಲಿವೆ. ಡಿಜಿಟಲ್ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನದ ಆವಿಷ್ಕಾರದಿಂದಾಗಿ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಮಾಧ್ಯಮಗಳನ್ನು ಬದಿಗಿತ್ತಿ ನವ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಯಾರು ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಮಾತು ನಿಜವಾಗುತ್ತಿದೆ! ಆದರೆ ಈ ಭರಾಟೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಪಂಚದ ವಿಶಾಲ ತಳಹದಿಯ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಆಶೋತ್ತರಗಳಿಗೆ ಕೊಡಲಿಪೆಟ್ಟು ನೀಡುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜಾಲ ತಾಣ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು ಶಾಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಲಿವೆ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ತಳ್ಳಿಹಾಕಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇತ್ತೀಚಿಗೆ ಪತ್ರಿಕೆಗಳು ಮುಖಪುಟದಲ್ಲಿ ಜಾಹೀರಾತು ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಕೆಟ್ಟ ಚಾಳಿ

ಆರಂಭಿಸಿದರೆ, ಎಫ್.ಎಂ.ರೇಡಿಯೋ ಭಾಷೆ ಅನುಕರಣೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನೇ ಕೊಂದುಹಾಕುತ್ತಿವೆ. ಟೆಲಿವಿಷನ್ ಮಾಧ್ಯಮ ಆಧುನಿಕತೆಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಮನರಂಜನಾ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು ಮನುಷ್ಯಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ವಿಕೃತಗೊಳಿಸುತ್ತಿವೆ. ಕ್ರೈಯಮ್, ಅಶ್ಲೀಲತೆಯನೇರದರ್ಶನ ಪ್ರೇಕ್ಷಕನನ್ನು ವಿಚಲಿತಗೊಳಿಸಿದೆ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಡಿಜಿಟಲ್ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನ ಕ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವ ನವಮಾಧ್ಯಮಗಳು (ಜನಮಾಧ್ಯಮಗಳು ಎನ್ನಬಹುದು) ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ವಿವಾದ ಬಿರುಗಾಳಿಯನ್ನೇ ಎಬ್ಬಿಸಿವೆ. ಪ್ರಪಂಚದ ಬಲಿಷ್ಠ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ನವಮಾಧ್ಯಮಗಳು ಇನ್ನಷ್ಟು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರಗೊಳ್ಳುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ, ಅದರ ಸಾಧಕ-ಭಾದಕಗಳ ಚರ್ಚೆ ಇನ್ನಷ್ಟು ವ್ಯಾಪಕಗೊಳ್ಳಲಿವೆ. ಮುಕ್ತ ಸಂವಹನದ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಸವಿಯುತ್ತಿದ್ದವೇ ಎಂದುಕೊಳ್ಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ “ಸಾಮಾಜಿಕ ಜಾಲ ತಾಣಗಳು: ವರ ಇಲ್ಲವೇ ಶಾಪ” ಕುರಿತ ಈ ವಿಚಾರ ಸಂಕೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ‘ಸಾಮಾಜಿಕ ತಾಣ ಮಾಧ್ಯಮದಲ್ಲಿ ನೀತಿ-ತತ್ವಗಳ’ ಕುರಿತು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವುದು ಸೂಕ್ತ ಹಾಗೂ ಇಂದಿನ ಅಗತ್ಯ ಕೂಡ. ಹೊಸತನದ ತಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳುವ ಭರಾಟೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ನಮ್ಮ ಸಾಮಾಜಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಹೇಗೆ ಸವಕಲಾಗುತ್ತಿವೆ. ತತ್ವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ನೀತಿ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಗಾಳಿಗೆ ತೂರುತ್ತಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಅರ್ಥವಿವರಣೆ:

ನವಮಾಧ್ಯಮಗಳು/ಜನಮಾಧ್ಯಮಗಳು(ಸಾಮಾಜಿಕಮಾಧ್ಯಮಗಳು): ಹೊಸ ಮಾಧ್ಯಮಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸಲಾಗುತ್ತಿರುವ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನದಿಂದ ಡಿಜಿಟಲ್ ಕ್ಯಾಮರಾ, ಮೊಬೈಲ್ ಮತ್ತು ಐ

ಪೋನ್, ಲ್ಯಾಪ್‌ಟಾಪ್, ಕಂಪ್ಯೂಟರ್ ಸಾಧನಗಳ ಮೂಲಕ ಮಾಹಿತಿ-ವಿಚಾರ ಪ್ರಸಾರ ಮತ್ತು ವಿನಿಮಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಸುಲಭವಾಗಿಸಿದೆ. ಇತ್ತೀಚಿನ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನ ಬೆಳವಣಿಗೆಯ ಫಲವಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿರುವ ಇಂಟರ್‌ನೆಟ್ ಮೂಲಕ ವಿತರಣೆಯಾಗುವ, ಡಿಜಿಟಲ್ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನ ಒಳಗೊಂಡ ಸೇವೆಗಳನ್ನು ಹೊಸ ಮಾಧ್ಯಮಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹೊಸ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು ಭೌಗೋಳಿಕ ಅಂತರವನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿವೆ. ಸಂವಹನವನ್ನು ತೀವ್ರ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿಸಿವೆ. ಸಂವಹನಕ್ಕೆ ಹೊಸ ವೇಗ ತಂದುಕೊಟ್ಟಿವೆ. ಪರಸ್ಪರ ಸಂವಹನಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಕಲ್ಪಿಸಿವೆ. ಪರಸ್ಪರಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿದ್ದ ಸಂವಹನ ಮಾಧ್ಯಮಗಳನ್ನು ಒಂದುಗೂಡಿಸಿವೆ. ವೆಬ್ ಸೈಟ್‌ಗಳು, ಯು ಟ್ಯೂಬ್, ಫೇಸ್ ಬುಕ್, ಟ್ವಿಟರ್, ಆರ್ಕೈವ್, ಬ್ಲಾಗ್, ಇ ಮೇಲ್, ಆನ್‌ಲೈನ್ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮ ಮತ್ತು ವರದಿಗಾರಿಕೆ, ಇಂಟರ್‌ನೆಟ್ ರೇಡಿಯೋ, ವೆಬ್ ಟಿವಿ, ಮುಂತಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ ತಾಣಗಳು ಕ್ಷಣ ಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಸಮೂಹ ಮುಕ್ತ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ.

ಸಾಮಾಜಿಕ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು ಮತ್ತು ನೀತಿ ತತ್ವಗಳು:

ಭೌಗೋಳಿಕ ಅಂತರ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿ, ಸಂವಹನ ಮಟ್ಟವನ್ನು ತೀವ್ರ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿಸಿ, ಸಂವಹನಕ್ಕೆ ಹೊಸ ವೇಗ ತಂದುಕೊಡ ಬೇಕಾದ ಈ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜಾಲ ತಾಣ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು ಇದೀಗ ಮುಕ್ತ ಸಂವಹನಕ್ಕೆ ದಾರಿಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ಸಾಮಾಜಿಕ ಪಿಡುಗಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿವೆ. ಸಮುದಾಯಗಳ ನಡುವೆ ದೊಡ್ಡಕಂದಕವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡತೊಡಗಿವೆ. ಸಾಮಾಜಿಕ ತಾಣಗಳ ಸಾರ್ವಜನಿಕವಾಗಿ ಬಳಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಿಂತ ಅನಾನುಕೂಲಗಳೇ ಹೆಚ್ಚು. ದೇಶದ್ರೋಹಿ, ಸಮಾಜಘಾತುಕ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ದುರ್ಬಳಕೆ ಆಗುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಅದನ್ನು ತಡೆಯಬಹುದಾದ ಯಾವುದೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಶಾಸನನಾತ್ಮಕ ಕಾನೂನುಗಳಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಸವಿಯನ್ನು ಸವಿಯಬೇಕಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜಾಲತಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಜನರ ಆಶೋತ್ತರಗಳಿಗೆ ಮನ್ನಣೆ ನೀಡುವ ಬದಲು ವಯಕ್ತಿಕ ಬದುಕಿನ ಹಲವಾರು ಸಂಗತಿಗಳೇ ಹರಿದಾಡುತ್ತವೆ.

ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಉತ್ತರದಾಯತ್ವವನ್ನು (More accountable to the genral Public) ತಂದುಕೊಡುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು ವರ್ತಿಸಬೇಕು. ಸಾಮಾಜಿಕ ಜಾಲತಾಣ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು, ತಮ್ಮ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶ-ತತ್ವವನ್ನು

ಬದಿಗೊತ್ತಿ, ವೈಭವೀಕರಣದ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುತ್ತಿವೆ (sensational practice). ಸಾಮಾಜಿಕ ಜಾಲ ತಾಣಗಳಲ್ಲಿ Cross media Ownership ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯತೆಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಮೂಲನಂಬಿಕೆಗಳನ್ನು ಛಿದ್ರಗೊಳಿಸಲಿವೆ. ಮೌಲ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ನೈತಿಕತೆಯನ್ನು ಬಿತ್ತುವ ಬದಲು ಬಂಡವಾಳ ಹೂಡಿ ಉದ್ಯಮವನ್ನು ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಸಾಮಾಜಿಕ ತಾಣಗಳ ಹೆಚ್ಚು ಆಕರ್ಷಣೆಗೆ ಒಳಗಾಗಿರುವವರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನವರು ಯುವಕ-ಯುವತಿಯರು, ಮಹಿಳೆಯರು ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳು. ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಹಸಿವು, ನಿದ್ರೆ ಹೇಗೆ ಅನಿವಾರ್ಯವೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜಾಲ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು ಇಂದಿನ ಸಮಾಜದ ಅನಿವಾರ್ಯಗಳು ಎನ್ನುವಂತಾಗಿದೆ.

ರಾಜಕೀಯ ತಂತ್ರಗಾರಿಕೆ ದುರ್ಬಳಕೆ:

ಪ್ರಪಂಚದ ಬಲಿಷ್ಠ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಭ್ರಷ್ಟಾಚಾರ ಮಿತಿಮೀರುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಬೇಕೆಂದು ಗಾಂಧಿವಾದಿ ಅಣ್ಣಾ ಹಜಾರೆ ಲೋಕಪಾಲ್ ಮಸೂದೆ ಜಾರಿಗೆ ತರಬೇಕೆಂದು ಧರಣಿ-ಹೋರಾಟ ಮಾಡಿದಾಗ ನವಮಾಧ್ಯಮಗಳು ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಹೆಜ್ಜೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟು ನಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯ ಎನ್ನುವಂತೆ ಚಳುವಳಿಯ ಅಗತ್ಯ-ಅನಿವಾರ್ಯತೆಯ ಕುರಿತು ಭಾರೀ ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡಿದವು. (ಇಲ್ಲಿ ಫೇಸ್ ಬುಕ್-ಟ್ವಿಟರ್, 2 ವೇ ಮಸೇಜ್ ಮೂಲಕ ಪ್ರಚಾರ) ಇಲ್ಲಿ ನವಮಾಧ್ಯಮಗಳ ಕರ್ತವ್ಯ ಮತ್ತು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ ರೀತಿ ಬಗ್ಗೆ ಟೀಕೆ ಸಹ ಕೇಳಬಂದವು. ಆದರೆ ಇದರ ಲಾಭವನ್ನು ಪಡೆದ ಅಣ್ಣಾ ತಂಡದ ಸದಸ್ಯ ಅರವಿಂದ ಕೇಜ್ರೀವಾಲ್ ಅಧಿಕಾರದ ಗದ್ದುಗೆಯೇರಿದರು. ನಿಜವಾದ ಲೋಕಪಾಲ್ ಮಸೂದೆ ಜಾರಿಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಭ್ರಷ್ಟಾಚಾರಕ್ಕೆ ಕಡಿವಾಣ ಹಾಕಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ.

ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಾಮರಸ್ಯಕ್ಕೆ ಧಕ್ಕೆ:

ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸಾಲು ಸಾಲು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿವೆ. ಆ ಎಲ್ಲ ಸಮಸ್ಯೆಗಳ ಕರಾಳ ಮುಖವನ್ನು ಬಟ್ಟಬಯಲು ಮಾಡಿ, ಪರಿಹಾರ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ಜಾಗೃತಿ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾಧ್ಯಮಗಳು ಮಾಡಬೇಕಿದೆ. ಆದರೆ ಬದಲಾದ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಉಲ್ಬಣಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಬರಹಗಳು, ಹೇಳಿಕೆಗಳು, ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು, ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳು ಸಾಮಾಜಿಕ ತಾಣಗಳಲ್ಲಿ ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿವೆ. ಟೆಲಿವಿಷನ್ ಮಾಧ್ಯಮ ವೈಭವೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವ

ಮೌಢ್ಯಗಳ ವಿರುದ್ಧ ಸಾಮಾಜಿಕ ತಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆ, ಜಾಗೃತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಬದಲಾಗಿ ವಯಕ್ತಿಕ ನಿಂದನೆ, ಟೀಕೆ, ಆಶ್ಲೀಲ ಪದ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವಂತಹ ಕೆಲಸವೇ

ಹಾಚ್ಚಾಗಿದೆ. ಇದು ಮುಕ್ತ ಸಂವಹನವೇ? ಇಂತಹ ಕೆಲಸದಿಂದ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕಂದಕ ಹೆಚ್ಚಾಗ ತೋಡಗಿದೆ.

ಉದಾ: ಅಸ್ಸಾಂ ಗಲಭೆ ಕುರಿತಾಗಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ತಾಣದಲ್ಲಿ ಕಪೋಲಕಲ್ಪಿತ ಸಂಗತಿ ಪ್ರಸಾರವಾದಾಗ ಕರ್ನಾಟಕ-ತಮಿಳುನಾಡುವಿನಿಂದ ಈಶಾನ್ಯ ರಾಜ್ಯದ ಜನ ವಲಸೆ ಆರಂಭಿಸಿದಾಗ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಾಮರಸ್ಯಕ್ಕೆ ಧಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಯಿತು. ಆದರೆ ಇದು ಬೋಗಸ್ ಎಂದು ಹೇಳುವ ವೇಳೆಗೆ ಒಂದಿಷ್ಟು ಅನಾಹುತ ನಡೆದು ಹೋಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಮಾತುಕತೆ ಮೂಲಕ ವಿವಾದಕ್ಕೆ ತಾರ್ಕಿಕ ಅಂತ್ಯ ಹಾಡಿದರು. ಈ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಾಚಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಚೋದನೆ ನೀಡಿದ ಕೆಲವು ವೆಬ್‌ಸೈಟ್ ಮತ್ತು ತಾಣಗಳನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಲಾಯಿತು.

ದೇಶದ ಆಂತರಿಕ ಭದ್ರತೆ ಧಕ್ಕೆ:

ದೇಶದ ಕೆಲವು ಗೌಪ್ಯ ಮಾಹಿತಿಗಳನ್ನು ಮಾಧ್ಯಗಳ ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡುವಂತಿಲ್ಲ ಎಂದಿದ್ದರೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ತಾಣಗಳಲ್ಲಿ ದೇಶದ ಐಕ್ಯತೆ ಮತ್ತು ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವಕ್ಕೆ ಧಕ್ಕೆ ತರುವ ಸಂಗತಿಗಳು ಮುಕ್ತವಾಗಿ ಹರಿದಾಡುತ್ತವೆ.

ದೇಶದಲ್ಲಿ ಗಡಿ ವಿವಾದ, ರಾಜತಾಂತ್ರಿಕ ಒಪ್ಪಂದ ರೀತಿ ರಿವಾಜುಗಳ ಮುಕ್ತವಾಗಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ತಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾರ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಇದರಿಂದ ಶಿಷ್ಟಾಚಾರದ ಉಲ್ಲಂಘನೆಯ ಜೊತೆಗೆ ನಮ್ಮ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಮೌಲ್ಯಗಳಿಗೆ ಬೆಲೆ ಇಲ್ಲದಂತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ತಾಣಗಳು ದುರ್ಬಳಕೆ ಆಗುತ್ತಿವೆ.ಭಯೋತ್ಪಾದಕರಿಗೆ/ವಿಧ್ವಂಸಕಾರರಿಗೆ ಅಗತ್ಯವಾದ ಮಾಹಿತಿಗಳು, ವಿವರ, ನಕ್ಷೆ, ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳು , ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ, ಪ್ರಮುಖ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಜನ ಸಮೂಹ ಸ್ವತಂತ್ರ ಮಾಧ್ಯಮಗಳ ಮೂಲಕ

ಮುಕ್ತವಾಗಿ ಹಂಚಿಕೊಂಡು ದೇಶಕ್ಕೆ ಗಂಡಾಂತರ ತಂಡುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಉದಾ: ಮುಂಬೈ ಮತ್ತು ಸಂಸತ್ತಿನ ಮೇಲಿನ ದಾಳಿಗೂ ಮುನ್ನ ಸಾಮಾಜಿಕತಾಣಗಳಿಂದ ಉಗ್ರರು ಮಾಹಿತಿ ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರು.

ಸಾಮಾಜಿಕ ತಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಯುವಕರು ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳು: ಮಕ್ಕಳ ಹಿತಾಸಕ್ತಿಗಾಗಿ “ International society for the Prevention of child abuse andneglect” ಎಂಬ

ಅಂತಾರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಸಂಸ್ಥೆ ನಡೆಸಿರುವ ಸಮೀಕ್ಷೆ ಪ್ರಕಾರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜಾಲ ತಾಣಗಳನ್ನು ಬಳಸುವ ಪ್ರತಿ 5 ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಓರ್ವ ಕೆಟ್ಟ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ

ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಆಳುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದ್ದಾನೆ ಎಂದಿದೆ. ಇದು ದೌರ್ಜನ್ಯದ ನಡವಳಿಕೆ, ಲೈಂಗಿಕ ಸಂದೇಶಗಳ ರವಾನೆ, ಮಾನಸಿಕ ಹಿಂಸೆ, ಪ್ರಲೋಭನೆ ಒಳಗಾಗಿ ಮಾನಸಿಕ ಖಿನ್ನತೆ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದಿದೆ ಸಂಶೋಧನೆ ಅಘಾತಕಾರಿ ವರದಿ.ವಿಡಿಯೋ ಗೇಮ್‌ನಂತ ಮನೋವಿಕಾಸ ಮತ್ತು ಮನರಂಜನೆಯ ಮೋಹಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜಾಲ ತಾಣಗಳ ಕಪಿಮುಷ್ಟಿಗೆ ಬೀಳುವ ಮಕ್ಕಳು ಪೋನೋಗ್ರಫಿ ಮತ್ತು ಡೇಟಿಂಗ್ ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಶಾಲೆಯಿಂದ ಪರಿತ್ಯಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಸಾಮಾಜಿಕ ಸವಾಲುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ವಿಫಲರಾಗಿ ಆತ್ಮಹತ್ಯೆಗೆ ಶರಣಾಗುತ್ತಾರೆ. ಸುಮಾರು 13 ರಿಂದ 17 ರ ವಯಸ್ಸಿನ

ಮಕ್ಕಳು ಈ ಚಟಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಲಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನು ಕಾಲೇಜು ಮೆಟ್ಟಿಲು ಹತ್ತುವ ಹರೆಯದ ಯುವಕರು ಅದರಲ್ಲು ನಗರ-ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿನವರು ಹೆಚ್ಚು ಸಾಮಾಜಿಕ ಜಾಲ ತಾಣಗಳನ್ನು ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಶೇ 45ರಷ್ಟು ಮಂದಿ ನಕಲಿ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ವಿಳಾಸಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ಫೇಸ್ ಬುಕ್, ಟ್ವಿಟರ್ ಅಕೌಂಟ್‌ಗಳನ್ನು ತೆರದು ಅಶ್ಲೀಲ ಚಿತ್ರ, ಸಂದೇಶ, ದೃಶ್ಯಗಳ ವಿನಿಮಯಕ್ಕೆ ಮುಂದಾಗುತ್ತಾರೆ. ಅನಾಮಿಕ ಕರೆಗಳಿಗೆ ಬಲಿಯಾಗಿ ಹಿಂಸೆ ಮತ್ತು ಕೊಲೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗುತ್ತಾರೆ.

ಸಾಮಾಜಿಕ ತಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆ:

ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿ ಮಾಧ್ಯಮ ಎಂದು ಸಾಮಾಜಿಕ ತಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯರು ತಮ್ಮ ಮಾತು,ಹರಟೆ, ಖುಷಿ, ಪ್ರೇಮ ಸಲ್ಲಾಪ ಸೇರಿದಂತೆ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಚಿತ್ರ ಸಹಿತವಾಗಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಹಂಚಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಮುಂದಾಗುತ್ತಾರೆ. ಮಹಿಳೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅಶ್ಲೀಲತೆಯ ವಸ್ತುವಾಗಿ ಬಳಕೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನವೇ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ. ಮಹಿಳೆಯ ಸ್ವ ವಿವರನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಅನಾಮಿಕರು ಆಕೆಯನ್ನು ಬ್ಲಾಕ್ ಮೇಲ್‌ಗೆ ಬಳಪಡಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಿಂದನೆ, ಆರೋಪ, ಕ್ಷುಲ್ಲಕ ಪದ ಬಳಕೆ ಮೂಲಕ ಆಕೆಯನ್ನು ಕುಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಈ ಸಾಮಾಜಿಕ ತಾಣಗಳು ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತವೆ ಉದಾ: ಚಿತ್ರ ತಾರೆಯರೆ ವಿವಾದಗಳು

ಸಾಮಾಜಿಕ ತಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಹಿರಾತುಗಳು:

ಇನ್ನೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ತಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಜಾಹಿರಾತುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದರೆ ಇನ್ನಷ್ಟು ಆಘಾತಕಾರಿ ಅಂಶಗಳು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬರುತ್ತವೆ. ಸಾಮಾಜಿಕ ತಾಣ ಮಾಧ್ಯಮಗಳ ಪುಟ ತೆರದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ವಯಸ್ಕರನ್ನು ಪ್ರೇರೇಪಿಸುವ ಡೇಟಿಂಗ್, ಮಾದಕ ವಸ್ತು ಮಾರಾಟ, ಆಲ್ಕೋಹಾಲ್ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯ ಪಾನೀಯ, ಜೂಜು, ಚಾದು ಔಷಧಗಳು ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಾರ್ಥವಲ್ಲದ ಉದೋಗ ಕುರಿತಾದ ಜಾಹಿರಾತುಗಳು ಪುಟ ತೆರೆಯುತ್ತಿದ್ದಂತೆ

ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಮುಗ್ದರು ಇವುಗಳ ಬೆನ್ನ ಹತ್ತಿ ಹಣ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಹಾಳು ಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಗ್ರಂಥಸ್ವಾಮ್ಯ ಕಾಯ್ದೆ ಉಲ್ಲಂಘನೆ:

ಪ್ರಸಕ್ತ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ತಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವಾಯಾಚಿತ್ರಗಳು, ವ್ಯಂಗ್ಯಚಿತ್ರಗಳು, ದೃಶ್ಯ ಮತ್ತು ಧ್ವನಿಯ ಬಳಕೆಯನ್ನು ಯಾವುದೇ ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಬಳಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವುದೇ ವಿಷಯವನ್ನು/ವಸ್ತುವನ್ನು ಮೂಲ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅನುಮತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಬಳಸುವಂತಿಲ್ಲ. ಸಾಮಾಜಿಕ ತಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಳುಕು-ಅಂಜಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇದು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೇ? ಅಥವಾ ಇದು ಗ್ರಂಥ ಸ್ವಾಮ್ಯಕಾಯ್ದೆಯ ಸ್ವಷ್ಟ ಉಲ್ಲಂಘನೆಯೇ ನೀವೇ ನಿರ್ಧರಿಸಿ.

ಸುದ್ದಿ ಮೂಲಗಳಾಗಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ತಾಣಗಳು- ಕಾನೂನು ಸಂಬಂಧಿತ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು:

ತಂತ್ರಜ್ಞಾನದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮದಲ್ಲಿ ಅಪಾರ ಬದಲಾವಣೆಯಾಗಿದೆ. ಸುದ್ದಿ ಸಂಗ್ರಹ, ಪ್ರಸಾರ, ಸ್ವೀಕಾರ ಮತ್ತು ಪ್ರಕಟಣೆಗೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಮಾಧ್ಯಮ ತಾಣಗಳನ್ನು ಸುದ್ದಿ ಮೂಲಗಳಾಗಿ ಬಳಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಸುದ್ದಿ ಸಂಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಾರ ಸರಳವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದು ಸಮಾಜದ ಮೇಲೆ ಉಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಸ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟು ಹಾಕಿದೆ. ಸುದ್ದಿ ಮೂಲಗಳಾಗಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ತಾಣಗಳನ್ನು ಮುದ್ರಣ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಾರ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು ಇತ್ತೀಚಿನ ದಿನದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಳಕೆ ಮಾಡುತ್ತಿವೆ. ಆದರೆ ಇದರಿಂದ ಅನೇಕ ಕಾನೂನು ಸಂಬಂಧಿತ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಎದುರಾಗುತ್ತಿವೆ.

ತಂತ್ರಜ್ಞಾನದ ಬದಲಾವಣೆಯಿಂದ ಸುದ್ದಿ ಪ್ರಸಾರದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದ ಬದಲಾವಣೆ ಸಂಭವಿಸಿದ್ದು ವರದಿಗಾರ ಸಾಮಾನ್ಯರು ತಲುಪಲಾಗದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲೂ ಕುಳಿತು ಕೂಡಲೇ ವರದಿ ಕಳುಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಮುಖನಿರ್ಧಾರಗಳ ಮೇಲೆ ಪರಿಣಾಮ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ ಉದಾಹರಣೆ ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧ ವರದಿಗಳು. ಯುದ್ಧ ವರದಿಗಳು ಕೂಡಲೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ವರದಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಅವು ಬದಲಾಯಿಸಿ ಅಧಿಕಾರ ವರ್ಗದವರನ್ನು ಸಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ತ ನಿರ್ಧಾರ ಕೈಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಒತ್ತಡ ಹೇರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಇದರಿಂದ ಪತ್ರಕರ್ತರು ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಮಗೆ ಬೇಕೆಂದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ರೂಪಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ದೂರುವವರೂ ಇದ್ದಾರೆ.

ನಕಲುತನಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತ ಭೂಮಿಕೆ:

ಎಷ್ಟೋ ಬಾರಿ ವರದಿಗಾರ ಘಟನೆ ನಡೆದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲೇ ಇದ್ದಾನೆ ಎಂಬಂತೆ ಬಿಂಬಿಸುವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಧ್ಯಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುತೇಕ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆತ ಟಿವಿ ಚಾನೆಲ್‌ನ ಸ್ಪಡಿಯೋದಿಂದಲೇ ವರದಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದು ನವಮಾಧ್ಯಮಗಳ ಡಿಜಿಟಲ್ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನದ ಬಳಕೆಯಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಬಹಳ ಸುಲಭವಾಗಿ ನಕಲುತನವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದು. ವೀಕ್ಷಕರನ್ನು ವಂಚಿಸಬಹುದು ಎಂಬುದು ಸಾಬೀತಾಗಿದೆ.

ಉಪಸಂಹಾರ:

21ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಾಜ, ಉತ್ತಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಮೌಲ್ಯ, ನೀತಿಗಳನ್ನು ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ರೂಢಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದಾಗ ಮೌಲ್ಯಗಳು- ನೀತಿಗಳು ಉಳಿಯುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಸಮಾಜ ಅವನತಿಯತ್ತ ಸಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಇಂದಿನ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು- ಪತ್ರಕರ್ತರು ಹೊರತಲ್ಲ. ಸಾಮಾಜಿಕ ಬದ್ಧತೆ, ರಚನಾತ್ಮಕ ಕೆಲಸವನ್ನು ಪುನರುಜ್ಜೀವನಗೊಳಿಸುವ ಅಗತ್ಯತೆ ಇಂದಿನ ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮಕ್ಕೆ ಖಂಡಿತ ಅಗತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಮಾಧ್ಯಮಗಳ ನಿಷೇಧ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನಿಯಂತ್ರಣ ಅಗತ್ಯ

1. ವಿದ್ಯುನ್ಮಾನ ಮಾಧ್ಯಮಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಸಂಸ್ಥೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ತರುವುದು ಸೂಕ್ತ ಎಂದು ಭಾರತೀಯ ಪತ್ರಿಕಾ ಮಂಡಳಿ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು ಹೇಳಿದಾಗ ಅಂತರ್ಜಾಲದ

ವಸ್ತು-ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸೆನ್ಸಾರ್‌ಶಿಪ್ ಅಥವಾ ಪೂರ್ವಪರಿಶೀಲನೆಗೊಳಪಡಿಸುವ ಮತ್ತು ಕೇಂದ್ರದ ವಾರ್ತಾ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಾರ ಸಚಿವರಿಂದ ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಮಾಧ್ಯಮಗಳಿಗೆ ಧರ್ಮಾಧಿಕಾರಿ(ಒಂಬುಡ್ಸಮನ್) ನೇಮಕ ಮಾಡಬೇಕು ಎನ್ನುವ ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರದಿಂದಲೂ ತೂರಿಬಂದಿತ್ತು. ಈ ಬಗ್ಗೆ ಸಮಗ್ರ ಚರ್ಚಿಸಿ ಸೂಕ್ತ ಕಾಯಿದೆ ತಂದಾಗ ಮಾತ್ರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜಾಲ ತಾಣಗಳಲ್ಲಿನ ಅತಿರೇಕಕ್ಕೆ ಕಡಿವಾಣ ಹಾಕಲು ಸಾಧ್ಯ.

2. ಮಕ್ಕಳು, ಯುವ ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಮಹಿಳಾ ಸಮುದಾಯದ ಮೇಲೆ ಆಗುತ್ತಿರುವ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಲು ಮತ್ತು ದೇಶದ ಆಂತರಿಕ ವಿಚಾರಗಳು ಭಯೋತ್ಪಾದಕ ಸಂಘಟನೆಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತವಾಗಿ ಸಿಗುವಂತಾಗಲು ಸಾಮಾಜಿಕ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಭಾರತದಂತೆ ದೇಶಕ್ಕೆ ಶಾಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾರತೀಯ ಪತ್ರಿಕಾ ಮಂಡಳಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಈ ಸಾಮಾಜಿಕ ಮಾಧ್ಯಮಗಳನ್ನು ತಂದು, ಪ್ರಸಾರ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸುವ ಕೆಲಸವಾದರೆ ಸೂಕ್ತ.
3. ಸಾಮಾಜಿಕ ಜಾಲ ತಾಣಗಳಲ್ಲಿ Cross media Ownership ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯತೆಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಮೂಲ ನಂಬಿಕೆಗಳನ್ನು ಛಿದ್ರಗೊಳಿಸಲಿವೆ. ಮೌಲ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ನೈತಿಕತೆಯನ್ನು ಬಿತ್ತುವ ಬದಲು ಬಂಡವಾಳ ಹೂಡಿ ಉದ್ಯಮವನ್ನು ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವುಗಳ ಮೇಲೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಿರ್ಬಂಧ ಹೇರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿದ್ದರೆ ಕನಿಷ್ಠ ಪಕ್ಷ ನಿಯಂತ್ರಣವನ್ನಾದರೂ ಮಾಡುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿದೆ.
4. “ಇಂಟರ್‌ನೆಟ್ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು” ಅವು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರದಡಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿವೆ. ನಮ್ಮ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ತತ್ವಗಳಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಿಯಂತ್ರಣ ಇಲ್ಲವೇ ನಿಷೇಧ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ಭಾರತದಂತೆ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂ ನಿಯಂತ್ರಣ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯ.
5. ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಅಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಆಕ್ಷೇಪಾರ್ಹ ಸಂಗತಿಗಳಿಂದ ನವಮಾಧ್ಯಮಗಳನ್ನು

ಮುಕ್ತವಾಗಿಸಬೇಕಾದರೆ, ಈಗಾಗಲೇ ಜಾರಿಗೆ ತಂದಿರುವ “ಮಾಹಿತಿ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನ ಕಾಯಿದೆ-2000” ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗತ್ಯವಾದರೆ ಇನ್ನಷ್ಟು ತಿದ್ದುಪಡಿ ತರಬಹುದು.

6. ತಪ್ಪು ಮಾಹಿತಿ, ವದಂತಿಗಳು, ಕೋಮುಪ್ರಚೋದನೆ ಮಾಡುವ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಭಾವನೆ ಕೆರಳಿಸುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡದಂತೆ ಕ್ರಮಗಳು ಖಂಡಿತ ಅಗತ್ಯ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ಕಾರ ಮುಂದಾಗಬೇಕು.

ಪರಾಮರ್ಶೆ ಗ್ರಂಥಗಳು:

1. Journalism and New media, Columbia University Press, New York: Author; Pavlik John (2001).
2. Television and New Media Audiences, United States by Oxford University: Author; Sieter Ellen (2002)
3. <http://www.newmediajournal.com>
4. <http://www.wikipedia.com>
5. ದೂರದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಖಾಸಗಿ ಉಪಗ್ರಹ ವಾಹಿನಿಗಳ ಸುದ್ದಿ ಪ್ರಸಾರ: ಡಾ. ಬಿ.ಟಿ.ಮುದ್ದೇಶ್, ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ತುಮಕೂರು.
6. ಸಮೂಹ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು, ಬಿ.ಎಸ್. ಚಂದ್ರಶೇಖರ್, ಹಂಪಿ ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಪ್ರಸಾರಂಗ.
7. ಮಾಧ್ಯಮ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿ. ಪಿ. ರಾಜೇಂದ್ರ, ದೇಶಿ ಪುಸ್ತಕ ಮಾಲೆ-10, ಬೆಂಗಳೂರು.
8. ಮುದ್ರಣ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯುನ್ಮಾನ ಮಾಧ್ಯಮ-ಒಂದು ಅವಲೋಕನ. ಸಂಪಾದನೆ: ಪ್ರೊ. ಎ.ಎಸ್. ಬಾಲಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಂ, ಕರ್ನಾಟಕ ಮಾಧ್ಯಮ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು
9. ಸಮೂಹ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ; ಡಾ. ಟಿ ಸಿ.ಪೂರ್ಣಿಮ, ಹಂಪಿ ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಪ್ರಸಾರಂಗ.
10. ಸುಧಾ ವಾರಪತ್ರಿಕೆ, ಅಕ್ಟೋಬರ್ 2013
11. ವಿಜಯವಾಣಿ ದಿನ ಪತ್ರಿಕೆ 2014 ಜನವರಿ 5ರ ಸಂಚಿಕೆ
12. ಪ್ರಜಾವಾಣಿ, ಕನ್ನಡ ಪ್ರಭ, ಉದಯವಾಣಿ ದಿನಪತ್ರಿಕೆ ವರದಿಗಳು

Digital Media News Consumption among Youth

Pavitra Kamar¹ & Prof. Onkaragouda Kakade²

¹Research Scholar

Department of Journalism and Mass Communication

Karnataka State Akkamahadevi Women University, Vijayapura, Karnataka

²Senior Professor, Department of Journalism and Mass Communication

Karnataka State Akkamahadevi Women University, Vijayapura, Karnataka

Corresponding Author – Pavitra Kamar

DOI - 10.5281/zenodo.20450188

Abstract:

Digital media has become a major source of news consumption among youth due to its accessibility, speed, and interactivity. This study examines youth news consumption patterns and factors influencing their behavior. Using a descriptive research design, data were collected from 120 respondents through a structured questionnaire via Google Forms. Findings show that smartphones and social media are the preferred means of accessing news because of convenience and personalized content. However, traditional media, especially newspapers, are still considered more credible and trustworthy. The study concludes that digital and traditional media coexist, highlighting the importance of balancing fast news delivery with credibility and reliability.

Keywords: Digital Media, News Consumption and Youths.

Introduction:

Digital technologies have transformed news consumption, especially among youth who increasingly depend on smartphones, social media, and online platforms instead of traditional media (Newman et al., 2023; Pew Research Center, 2021). Digital media offers speed, convenience, interactivity, and personalized content, encouraging active participation through sharing and engagement (boyd, 2014; Bucher, 2018). However, the growth of digital platforms has also increased challenges such as misinformation, fake news, and concerns regarding credibility and accountability (Vosoughi, Roy, & Aral, 2018; Marwick & Lewis, 2017). At the same time, traditional newspapers and television face declining audiences and financial pressures (Pew Research Center, 2021). This study examines youth news

consumption patterns, platform preferences, trust in digital media, and the impact of digital platforms on traditional journalism and democratic communication.

Review of Literature:

Bin Chen, Shuning Lu (2026) "In Punishment We Trust: Analyzing Characteristics and Credibility of Rumor- Debunking Messages on Chinese Social Media" The findings indicate that audiences view rumor- debunking communication with information about punishment as more believable. Communications from reputable and legitimate sources are more trusted than those from unofficial outlets. User's belief and acceptance of debunking facts are greatly increased by clear proof, a stern tone, and accountability cues.

Lilach Alon And et.al (2025) “Information practices and emotion regulation in wartime news consumption” The findings demonstrate the importance of institutional frameworks in guaranteeing justice and accountability in decision-making procedures. The analysis’s findings show that public trust in the legal system is enhanced by openness and adherence to established protocols. Additionally, the study concludes that stronger governance and compliance results from the efficient implementation of legal obligations.

Statement of the Problem:

“Digital Media News Consumption among Youth”

Objectives of the Study:

1. To investigate patterns of digital news consumption among
2. To determine the most popular digital platforms for news.
3. To examine elements that influence news consuming behavior
4. To assess the believability perception of digital news.
5. To determine the impact of digital news consumption.

Research Methodology:

This study uses a descriptive and purposive research design to understand Digital Consumption among Youth Media News. Purposive sampling was used to choose 120 respondents in total. A systematic questionnaire was used to collect primary data. To understand the results, the responses were tabulated and analyzed using digital tools, including **Google Forms and spreadsheets**, to identify trends and patterns.

Data Analysis:

Table 1: Respondents Age

Age	Respondents	Percentage
18-20	17	14.2
21-23	36	30
24-26	20	16.7
Above 26	47	39.2
Total	120	100

The table shows that above 26 age group has the highest percentage of responses (39.2%, N=47). This is followed by the 21-23 age group, which received (30%, N=36) of the responses, demonstrating a large representation of young people. The 24-26 age group accounts for (16.7%, N=20) of respondents, with the fewest (14.2%, N=17). The findings indicate that the study is dominated by more senior respondents, with fewer participants from younger age groups.

Table 2: Respondents Distribution by Gender

Gender	Respondents	Percentage
Male	64	53.3
Female	56	46.7
Others	00	00
Total	120	100

According to the table, respondents are male accounting for (53.3%, N=64) of the sample. Female respondents total 56, accounting for (46.7%, N=56). The others category has no respondents 0%. This suggests that male respondents outnumber female respondents by a tiny margin. The difference is not significant, implying a well balanced gender distribution. As a result, the findings can be deemed reasonably representative of both male and female perspectives in the study.

Table 3: Respondents by educational qualification

Educational Background	Respondents	Percentage
PUC/12th	8	6.7
Undergraduate	32	26.7
Postgraduate	54	45
Professional Courses	19	15.8
Others (Specify)	7	5.8
Total	120	100

The show that table postgraduates make up the largest category of the 120 respondents, accounting for 54 of them or (45%, N=54). This demonstrates that a sizable proportion of the sample has completed a higher level of schooling. Undergraduates are the next largest group, with (26.7%, N=32), followed by those who have finished professional courses, with 19 (15.8%). PUC/12th has less respondents (6.7%, N=8), while others has (5.8%, N=7). The data show that the majority of respondents are highly educated, which may lead to more informed perspectives and a better compression of the issue being studied.

Table 4: Occupation Status

Occupational Status	Respondents	Percentage
Student	58	48.3
Employed	35	29.2
Self Employed	19	15.8
Other (Specify)	8	6.7
Total	120	100

The table demonstrates that students make up the bulk of the sample, accounting for (48.3%, N=58). this suggests that over half of the responders are students. Employed people make up the second-largest category, with (29.2% N=35), followed by self-employed people at (15.8%, N=19). a lesser share (6.7%, N=8) falls into the other group. The statistics indicate that the study is primarily dominated by students, with a reasonable representation of working and self-

employ individuals. This variety of occupational backgrounds provides diverse perspective, yet the findings may be more representative of student opinions.

Table 5: Daily Internet Use

Internet Use	Respondents	Percentage
Less than 1 hour	23	19.2
1-3 hours	54	45
3-5 hours	24	20
More than 5 hours	19	15.8
Total	120	100

Show that table the majority of respondents (45%, N=54) spend 1-3 hours on the internet each day. This shows that the majority of respondents use the internet somewhat. Those who use the internet for 3-5 hours account for (20% N=24), while those who use it for less than an hour make up (19.2%, N=23). a lower Percentage of respondents (15.8%, N=19) spend more than 5 hours online each day. The majority of respondents use the internet moderately Percentage spending long periods of time online. This reflects the increasing relevance of the internet in everyday activities such as information access, communication, and entertainment.

Table 6: News consumption among respondents

News Consumption	Respondents	Percentage
Daily	65	54.2
Several times a week	27	22.5
Occasionally	17	14.2
Rarely	5	4.2
Not at all	6	5
Total	120	100

According to the data, a majority of respondents (54.2%) consume news on a daily basis, indicating that news forms a regular part of their routine. Additionally, 22.5% of respondents access news multiple times per week, reflecting

consistent, though less frequent, engagement. A further 14.2% report consuming news occasionally, suggesting irregular exposure. Only a small proportion of respondents consume news rarely (4.2%) or not at all (5%), indicating minimal disengagement. The findings suggest that news consumption is widespread among respondents, with most individuals engaging with news either daily or on a weekly basis.

Table 7: Devices used to access news

Used for News	Respondents	Percentage
Mobile phone	100	83.3
Laptop	30	25
Tablet	14	11.7
Computers	18	15
Others	19	15.8
Total	120	100

The table shows that most prevalent device for news consumption is a cell phone, which (83.3%, N=100) of respondents use, followed by laptop is utilized by (25%, N=30) of respondents, making them the second most popular gadget. Computers account for (15%, N=18) of respondents, while (15.8%, N=19) of respondents use other devices. Tablets are the least used devices, with only (11.7%, N=14) percent. The results clearly shows that mobile phones are the primary and most convenient way to access news, reflecting the increasing reliance on smartphones for quick and easy access to information anytime and anywhere.

Table 8: Preferred news platforms by respondents

News Platform	Respondents	Percentage
Social media	79	65.8
Main Stream Media	33	27.5
Digital Newspapers		
News apps	26	21.7
News websites	29	24.2
News Aggregator	9	7.5
Other	22	18.3
Total	120	100

Table 8 presents the distribution of respondents based on their preferred news platforms. The data clearly indicates that **social media** is the most dominant platform, with **65.8% (N = 79)** of respondents relying on it for news consumption. This highlights a strong inclination toward easily accessible, real-time, and interactive digital sources. Mainstream media in its digital form continues to hold relevance, as **27.5% (N = 33)** of respondents prefer **digital newspapers**. Similarly, **news websites** are used by **24.2% (N = 29)** of respondents, reflecting sustained trust in established online news sources. **News apps** are preferred by **21.7% (N = 26)** of respondents, suggesting moderate usage, possibly due to personalized content delivery and notification features. The category labeled “Other” accounts for **18.3% (N = 22)**, indicating the presence of alternative or niche platforms. In contrast, **news aggregators** are the least utilized, with only **7.5% (N = 9)** of respondents, suggesting limited awareness or preference for such platforms among the sample. The data demonstrates a clear shift toward digital and mobile-friendly platforms, with social media leading as the primary source of news, while traditional digital formats like newspapers and websites continue to maintain a significant presence.

Table 9: Most popular Social Media platforms for news

Most Used Social Media	Respondents	Percentage
WgatsApp	25	20.8
Instagram	35	29.2
Facebook	11	9.2
Twitter(X)	11	9.2
YouTube	29	24.2
Other	9	7.5
Total	120	100

The data indicates that Instagram is the most preferred platform for news consumption,

used by 29.2% of respondents. This highlights the increasing importance of visual and short-form content in the dissemination of news. YouTube ranks second at 24.2%, suggesting a strong preference for video-based news content among users. WhatsApp is used by 20.8% of respondents, indicating its continued relevance as a medium for sharing and accessing news through personal networks and group communication. In contrast, Facebook and X are each used by 9.2% of respondents, reflecting comparatively lower reliance on these platforms for news purposes. The “Other” category accounts for 7.5%. Overall, the findings reveal a clear inclination toward visually engaging and easily shareable platforms such as Instagram and YouTube, while traditional social networking platforms like Facebook and X are less frequently used for news consumption.

Table 10: Respondents preferred news types

Favorite Social Media News	Respondents	Percentage
Politics	59	49.2
Sports	54	45
Entertainment	58	48.3
Courts	27	22.5
Investigative Reports	38	31.7
Education	49	40.8
Science and Technology	40	33.3
Crime	24	20
Others	22	18.3

The data reveals that politics is the most preferred news category, with 49.2% of respondents showing interest, indicating strong engagement with current affairs and governance-related issues. Entertainment follows closely at 45%, highlighting a significant inclination toward leisure and lifestyle-oriented content. Education is preferred by 40.8% of respondents, suggesting a notable demand for informative and knowledge-based news. Meanwhile, science and technology (33.3%) and investigative reports (31.7%) attract

moderate attention, reflecting an interest in analytical and in-depth content among a considerable segment of respondents. In comparison, court-related news (22.5%) and crime (20%) receive relatively lower preference. The remaining categories together account for 18.3%, indicating limited but diverse interests in other news types. Overall, the data demonstrates that respondents engage with a balanced mix of serious and entertainment-oriented news content.

Table 11: Reasons to prefer digital media

Preferring Digital Media:	Respondents	Percentage
Fast updates	59	49.2
Easy access	29	24.2
Free of cost	13	10.8
Variety of content	13	10.8
Other	6	5
Total	120	100

The table shows that 49.2% of respondents favor digital media for its fast updates. This demonstrates that immediacy and real-time knowledge are extremely valuable. Easy access is the second most important reason, accounting for 24.2%, emphasizing the simplicity of accessing news at any time and from anywhere. Both free and variety of material are chosen by 10.8% of respondents, indicating that affordability and numerous content possibilities have a role, albeit to a smaller amount. A tiny Percentage (5%) falls into other categories.

The evidence reveals that speed and convenience are the most important variables driving the preference for digital media, with cost and content variety having a small impact.

Table 12: Time spent on digital news daily

Time Spent	Respondents	Percentage
Less than 30 minutes	47	39.2
30-60 minutes	46	38.3
1-2 hours	15	12.5
More than 2 hours	12	10
Total	120	100

According to the table, the majority of respondents (39.2%) spend less than 30 minutes each day reading digital news. This suggests that many respondents favor frequent updates over lengthy news coverage. A roughly identical proportion, 38.3%, spend 30-60 minutes, indicating that a sizable proportion of respondents interact moderately with digital news. A lower Percentage, 12.5%, spends 1-2 hours per day on digital news, with only 10% spending more than 2 hours.

Table 13: Perceived reliability of digital news

Reliability	Respondents	Percentage
Very reliable	29	24.2
reliable	39	32.5
Neutral	44	36.7
Unreliable	2	1.7
Very Unreliable	6	5
Total	120	100

The data indicates that a majority of respondents (36.7%, N = 44) hold a **neutral opinion** regarding the reliability of digital news, suggesting uncertainty or mixed perceptions about its credibility. A considerable proportion of respondents perceive digital news as **reliable** (32.5%, N = 39) and **very reliable** (24.2%, N = 29), reflecting a substantial level of trust in digital news platforms. In contrast, only a small percentage view digital news negatively, with 1.7% (N = 2) considering it **unreliable** and 5% (N = 6) rating it as **very unreliable**. This indicates that distrust toward digital news exists but remains relatively limited.

Table 14: News Verification practices prior to sharing

News Verifying	Respondents	Percentage
Always	60	50
Sometimes	41	34.2
Rarely	15	12.5
Never	4	3.3
Total	120	100

The data shows that 50% (N = 60) of respondents **always verify news** before sharing it, indicating a strong sense of responsibility and awareness regarding misinformation. A significant proportion, 34.2% (N = 41), **occasionally verify** news, suggesting that although they are cautious, their verification practices are not consistent. A smaller segment of respondents demonstrates limited verification behavior, with 12.5% (N = 15) **rarely checking** news and 3.3% (N = 4) **never verifying** information before sharing it.

Table 15: The most trusted source of news

Trusted Source	Respondents	Percentage
Digital Media	51	42.5
Television	33	27.5
Newspaper	67	55.8
Radio	13	10.8

The table demonstrates that newspapers are the most trusted source of news, with (55.8% N=67) of respondent believes in them. This suggests that traditional print media continues to have a high level of credibility among respondents. Digital media is trusted by (42.5% N=51) of respondents, indicating that online channels are acquiring significant confidence, albeit not as much as newspapers. (27.5% N=33) of people trust television, indicating that they have modest faith in broadcast media. Meanwhile, radio is the least trusted source, at (10.8% N=13)

Table 16: Respondents experience with fake news

Fake News	Respondents	Percentage
Yes, frequently	40	33.3
Yes, sometimes	46	38.3
Rarely	22	18.3
Never	12	10
Total	120	100

The table indicates that a majority of respondents have encountered fake news. The largest proportion, **38.3%**, report encountering fake news **occasionally**, followed by **33.3%** (N = 40) who experience it **regularly**, suggesting that misinformation is widespread among respondents. A smaller proportion, **18.3%** (N = 22), report that they **rarely** come across fake news, while only **10%** state that they **never** encounter it.

Table 17: The impact of digital news on opinions and Decisions.

Opinions	Respondents	Percentage
Highly influenced	41	34.2
Moderately influenced	53	44.2
Slightly influenced	16	13.3
Not influenced	10	8.3
Total	120	100

The table indicates that digital news exerts a noticeable influence on respondents' opinions and decision-making. The largest proportion, **44.2%** (N = 53), report being **moderately influenced**, suggesting that digital news plays a meaningful role in shaping perceptions for many individuals. A substantial segment, **34.2%** (N = 41), indicate they are **highly influenced**, highlighting the strong impact of digital news on a considerable number of respondents. In contrast, **13.3%** (N = 16) report being **slightly influenced**, while only **8.3%** (N = 10) state that they are **not influenced at all**. The findings demonstrate that digital news significantly affects respondents' thinking and

decision-making, with the majority experiencing at least some level of influence.

Conclusion:

The study shows that digital media strongly influences news consumption, with mobile phones and social media becoming primary sources due to speed and accessibility. Traditional media still retains greater credibility and trust. Respondents actively engage with news but face challenges like misinformation and fake news. Overall, digital and traditional media coexist complementarily, balancing accessibility, engagement, credibility, and reliability in modern news consumption.

Reference:

1. Bin Chen, Shuning Lu (2026) "In Punishment We Trust: Analyzing Characteristics and Credibility of Rumor-Debunking Messages on Chinese Social Media" 31(1) <https://doi.org/10.1177/1940161224129181>
2. Boyd, d. (2014). It's complicated: The social lives of networked teens. Yale University Press.
3. Bucher, T. (2018). If... then: Algorithmic power and politics. Oxford University Press. Eric Msughter Aondover, Emmanuel chukwuemeka Igwe and Omolara oluwabusayo Akin-odukoya, Muhammad Ridwan(2024) in their study, 'Influence of Social Media on News Consumption and Credibility in Nigeria' 11(2) <https://konfrontasi.net/index.php/konfrontasi2/article/view/302>
4. Farias-Battle, pedro Cordoba-Cabus, Alba and Gomez-Calderon, Bernardo (2024) in their study, 'Young people and Social Network: News Consumption Habits and Credibility of the News' Comunicar, n. 78,

v. XXXII, 2024

<https://hdl.handle.net/10630/31223>.

5. Lilach Alon And et.al (2025) “Information practices and emo regulation in wartime news consumption”
<https://doi.org/10.1108/JD-09-2025-0266>.
6. Marwick, A., & Lewis, R. (2017). Media manipulation and disinformation online. Data & Society Research Institute. Newman, N., Fletcher, R., Kalogeropoulos, A., et al. (2023). Reuters Institute Digital News
7. Pariser, E. (2011). The filter bubble: What the Internet is hiding from you. Penguin Press.

ಆಧುನಿಕ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಜೀವನದ ಮಹತ್ವ

ಶ್ರೀಮತಿ ಪೂಜಾ ಮುತ್ಸಾಳಿ

ಉಪನ್ಯಾಸಕರು ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗ

ಕೆ ಎಲ್ ಇ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಎಸ್ ಸಿ ಪಿ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ, ಮಹಾಲಿಂಗಪುರ

Corresponding Author - ಶ್ರೀಮತಿ ಪೂಜಾ ಮುತ್ಸಾಳಿ

DOI - 10.5281/zenodo.20450198

ಸಾರಾಂಶ :

ಗ್ರಾಮ ಎಂಬ ಅಂಶವು ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆಯೇ ಮಾನವ ಸಮಾಜದ ಆರಂಭಿಕ ಅವಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಜನರ ವಸಹಾತು ಗ್ರಾಮ ಎಂಬ ಪದವು ಸಣ್ಣ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸಣ್ಣ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳು ಆಪ್ತವಾಗಿದ್ದು ಸಂಪ್ರದಾಯ ಆಚರಣೆಗಳು ಮತ್ತು ಸಮುದಾಯ ಬಾಂಧವ್ಯಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಬಲವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಭಾರತದ ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜದ ವಿಕಾಸವು ಸುಮಾರು 2500 ವರ್ಷಗಳ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದ ಇದುವರೆಗೂ ಹಲವಾರು ಹಂತಗಳ ಮೂಲಕ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಕಂಡಿದೆ. ಕಿಂಗ್ಡಮ್ ಡೇವಿಸರ ಪ್ರಕಾರ ಗ್ರಾಮವು ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ವಾಸ್ತವ್ಯಗಳ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಗುಂಪಾಗಿದ್ದು ಅದರ ಸದಸ್ಯರು ಕೃಷಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ನಿಕಟ ಸಮಾಜಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ. 2021ರ ಜನಗಣತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ದೇಶದ 68.8% ಜನಸಂಖ್ಯೆ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿನ ಸಾಮಾಜಿಕ ರಚನೆಗಳು ಸಂಬಂಧಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅದರ ಜೊತೆ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರವು ಗ್ರಾಮ ಸಮುದಾಯಗಳು ಹೇಗೆ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತವೆ. ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ವಿಧಾನ ಒದಗಿಸುವ ಗುರಿ ಹೊಂದಿದೆ. ಗ್ರಾಮ ಹಾಗೂ ನಗರ ಸಮಾಜಗಳೆರಡು ಒಂದೇ ನಾಣ್ಯದ ಎರಡು ಮುಖಗಳಿದ್ದಂತೆ, ಆದರೆ ಸಮಾಜ ಎಂಬುದು ಆರಂಭಿಕವಾಗಿ ಗ್ರಾಮದಿಂದಲೇ ಆರಂಭವಾಗಿರುವುದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ. ನಗರ ಜೀವನ ವೈವಿಧ್ಯಮಯವಾಗಿದ್ದು ಗ್ರಾಮದ ಜೀವನ ನೆಮ್ಮದಿದಾಯಕವಾಗಿದೆ.

ಮುಖ್ಯ ಪದಗಳು : ಗ್ರಾಮ ಬಾಂಧವ್ಯ, ಗ್ರಾಮ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಗ್ರಾಮ ಸಂಬಂಧಗಳು, ಕೃಷಿ, ಗ್ರಾಮೀಣ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಗ್ರಾಮ ಸಮುದಾಯ.

ಪರಿಚಯ :

ವಿಶ್ವದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಗ್ರಾಮವೂ ಸಹ ಗ್ರಾಮೀಣ ಜೀವನದ ಇಡೀ ನಾಟಕವು ವಾಸ್ತವಿಕತೆಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಬಿಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಗ್ರಾಮೀಣ ಜೀವನವು ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನೇ ಬಿಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸುವ ಘಟಕವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲಿಗೆ ಮಾನವ ಒಂದೆಡೆ ನೆಲೆ ನಿಲ್ಲಲು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡ ಮಾರ್ಗ. ಗುಹೆ ಮರದ ಪೊಟರೇ ಅದರಂತೆ ಮಾನವ ಒಂದೆಡೆ ಸಮುದಾಯವಾಗಿ ಜೀವಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದ ಆಗ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಅಂಶಗಳೇ ಈ ಗ್ರಾಮಗಳಾಗಿವೆ. ಮಾನವ ತನ್ನ ಉಳಿವಿಗಾಗಿ ಆಹಾರ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗಾಗಿ ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಅನುಗಾಲವೂ ಅಲೆಯುವುದು ತಪ್ಪಿದೆ ಮಾನವರು ಒಂದು ಭೌಗೋಳಿಕ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಭೂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತ ಸ್ವರೂಪದ ಮನೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡ ವಾಸಿಸುವುದು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ

ಬಂದಿದೆ. ಕೃಷಿ ಆರ್ಥಿಕತೆಯನ್ನು ಆಧರಿಸಿದ ಗ್ರಾಮಗಳು ವರದಾನವೇ ಸರಿ ಏಕೆಂದರೆ, ನಗರ ಜೀವನ ರಂಗಿನದ್ದಾದರೂ ನೀರು ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಕಲಬೆರಕೆ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಆದರೆಗ್ರಾಮದ ಜನರು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟದ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಆಹಾರ ಬೆಳೆದು ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತದ ಹೊಲದ ಬೆಳೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ನಗರ ಜೀವನ ಹಾಗಲ್ಲ ಯಾರೋ ತಯಾರಿಸಿದ ಆಹಾರ ಯಾರೋ ಬೆಳೆದ ಬೆಳೆಯನ್ನು ಮತ್ತಾರೋ ಮಾರಾಟ ಮಾಡುವ ಆಹಾರ ಬಳಕೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಗ್ರಾಮದ ಜನ ಹಲವಾರು ಅವಶ್ಯಕ ವಸ್ತುಗಳು ಅಂದರೆ ಬಟ್ಟೆ, ಚಪ್ಪಲಿ, ವಾಚು ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನಗರದಿಂದ ಪಡೆಯಬಹುದು, ಆದರೆ ಹಲವಾರು ಆಹಾರ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಾವೇ ಸ್ವಂತವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ತಿನ್ನಬಹುದಾಗಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಗ್ರಾಮದ ಶುದ್ಧ ಮತ್ತು ಹಸಿರು ವಾತಾವರಣ,

ಗಾಳಿ, ನೀರು, ಎಲ್ಲವು ಮಾನವನ ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ಲಾಭದಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗ್ರಾಮಗಳ ಪ್ರಮುಖ ಅವಲಂಬನೆ ಕೃಷಿಯಾಗಿದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಕೃಷಿಯ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಮೂಲಕ ನಾಗರಿಕತೆ ಆರಂಭವಾಗಿರುವುದು. ಗ್ರಾಮ ಸಮುದಾಯವು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಕೃಷಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದ್ದು, ಸಾಮಾನ್ಯ ಜೀವನ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಬೋಗಾರ್ಡ್‌ಸರು ಹೆಳುವಂತೆ ಗ್ರಾಮವು ಒಟ್ಟಿಗೆ ವಾಸಿಸುವ ಜನರ ಸಣ್ಣ ವಸಹಾತು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯೊಂದಿಗೆ ನಿಕಟ ಸಂಪರ್ಕದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೃಷಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆ.

ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮೀಕ್ಷೆ :

ಪ್ರಪಂಚದ ಬಹುಪಾಲು ಜನರು ಇಂದಿಗೂ ಸಹ ಬಹಳಮಟ್ಟಿಗೆ ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನರ ಜೀವನ ಕ್ರಮವು ನಗರವಾಸಿಗಳ ಜೀವನ ಕ್ರಮಕ್ಕಿಂತ ತುಂಬಾ ಭಿನ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರ ಎಂಬ ಬೃಹತ್ ವಿಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರವು ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಶಾಖೆಯಾಗಿದೆ. ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನರ ಆಹಾರ- ವಿಹಾರ, ನಡೆ - ನುಡಿ, ಉಡಿಗೆ- ತೊಡಿಗೆ, ಆಚಾರ - ವಿಚಾರ, ವರ್ತನೆ, ಜೀವನ ಕ್ರಮ ಮೊದಲಾದವುಗಳೆಲ್ಲ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಭಾವಿತವಾಗಿವೆ ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು, ಸಾಮಾಜಿಕ ಚಲನೆ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು, ಸಾಮಾಜಿಕ ನಿಯಂತ್ರಣ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಮುಂತಾದವುಗಳು ನಗರ ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿನ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಅಧ್ಯಯನದ ವಿಶೇಷ ವಿಜ್ಞಾನಗಳಾಗಿವೆ. ಅನೇಕ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರ ಏಕೆ ಮಹತ್ವದ್ದು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜದ ವಿಜ್ಞಾನವೇ ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರ ಅದು ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ನಿಯಮಗಳ ವಿಜ್ಞಾನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಎ. ಆರ್. ದೇಸಾಯಿ ಅವರು ತಿಳಿಸುವರು.

ಬರ್ಡ್‌ರಾಂಡ್ ರವರ ಪ್ರಕಾರ “ಗ್ರಾಮೀಣ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿನ ಮಾನವೀಯ ಸಂಬಂಧಗಳ ಅಧ್ಯಯನವೇ ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರ” ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.

ಡೈಟ್ ಸ್ಯಾಂಡರ್ಸ್ ಪ್ರಕಾರ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿನ ಗ್ರಾಮೀಣ ಜೀವನದ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.

ಟಿ.ಎಲ್.ಸ್ಮಿತ್‌ರವರ ಪ್ರಕಾರ “ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನಸಂಖ್ಯೆ, ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಘಟನೆ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮೀಣ ಚಲನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಅಧ್ಯಯನವೇ ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರ ಎಂದಿರುವರು.

ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಗಳು ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಧ್ಯಯನ ವಸ್ತು ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಇದು ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಮತ್ತು ಮಹತ್ವವನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸುತ್ತದೆ. ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಪರಿಶೋಧಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ಸೂಕ್ತ ಪರಿಹಾರಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಗ್ರಾಮ ಸಮಾಜದ ಎಲ್ಲ ನೋಟಗಳ ಆಳ, ಅಗಲ, ಉದ್ದ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ಪರಿಚಯಿಸಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜದ ಪನರ್ ರಚನೆಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನೆರವು ನೀಡುತ್ತದೆ.

ಅಧ್ಯಯನ ಉದ್ದೇಶಗಳು:

1. ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜದ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು ಮಾನವನ ಆರಂಭಿಕ ಸಮಾಜದ ಕುರಿತು ತಿಳಿಯುವುದಾಗಿದೆ.
2. ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದಲ್ಲದೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ತವಾದ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಸಂಶೋಧನೆಯ ಮೂಲಕ ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದೆ.
3. ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರವು ಮಾನವನ ವರ್ತನೆ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆ, ರೀತಿ-ನೀತಿಗಳು, ವಿಧಿ ವಿಧಾನಗಳು ಗ್ರಾಮೀಣ ಪರಿಸರದ ಹನ್ನಲೆಯನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ.
4. ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಮಾನವರಿಗೆ ಇರುವ ಪರಸ್ಪರ ನಿಖರ ಸಂಬಂಧದ ಕುರಿತು ತಿಳಿಯಬಹುದು.
5. ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಹಂತ-ಹಂತದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಳು ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿ ಅಂಶಗಳ ಕುರಿತು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಸಂಶೋಧನಾ ವಿಧಾನಶಾಸ್ತ್ರ :

ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರವು ಸಹ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ವಿಧಾನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ. ಮಾನವನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿದತ್ತವಾಗಿ ದೊರೆತ ಪಂಚೆಂದ್ರಿಯಗಳ ಮೂಲಕ ಮಾನವ ಅವಲೋಕನವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಸಂಗ್ರಹಣೆ ವರ್ಗೀಕರಣ, ಪರಿಶೀಲನೆಯ ಮೂಲಕ ನಾವು ಸಂಶೋಧನಾ ವಿಧಾನ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಪ್ರಮುಖ ಕಾರಣಕರ್ತರಾದ ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ಪರಿಶೋಧನೆ, ಅನ್ವೇಷಣೆ, ವರದಿ, ಮಾಹಿತಿಗಳು ಸಂಶೋಧನೆಗೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ಪುಷ್ಟಿ ನಿಡುತ್ತವೆ.

1. ಅವಲೋಕನ:

ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ವಾಸ್ತವಿಕ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಮನಗಾಣಬೇಕಾದರೆ ಪಂಚೆಂದ್ರಿಯಗಳ ಅಗತ್ಯವಿದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಮೂಗು, ನಾಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಚರ್ಮ ಅವಲೋಕನದ ಆಧಾರ ಸ್ತಂಭಗಳಾಗಿವೆ. ವಿಷಯ ಒಳ್ಳೆಯದ್ದೇ ಕೆಟ್ಟದ್ದೇ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ.

2. ಸಂಗ್ರಹಣೆ:

ಅವಲೋಕನದ ನಂತರದ ಹಂತವೇ ಸಂಗ್ರಹಣೆ. ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ವಿಷಯಗಳ ಕೊರತೆ ಇಲ್ಲವಾಗಿದ್ದು, ವಿಷಯ ಸಂಗ್ರಹಣೆ ಅಗತ್ಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಗುವುದು.

3. ವರ್ಗೀಕರಣ:

ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಆಧಾರದಿಂದ ವರ್ಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ. ದೊರೆತ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕವಾಗಿ, ಸಾಮ್ಯತೆ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಗುಂಪುಗಳಾಗಿ ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿ ವಿಷಯಗಳ ನಡುವಿರಬೇಕಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

4. ಪುನರ್ ಪರಿಶೀಲನೆ:

ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ಪೂರ್ಣ ವಿಷಯವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಪರಿಶೀಲಿಸಲಾಗುವುದು. ಇದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಮೌಲ್ಯ ಓರೆಹಚ್ಚಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮಗಳು ಸಾಬಿತಾಗಿ ಅವುಗಳ ವಾಸ್ತವಿಕತೆ ಅಧಿಕೃತವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಷಯಗಳ ವರ್ಗೀಕರಣ, ಕ್ರಮಾನುಗತಿ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಸಾಪೇಕ್ಷ ಮಹತ್ವ ಅರಿಯುವುದೇ ವಿಜ್ಞಾನದ ಕಾರ್ಯ ಆದ್ದರಿಂದ "ವಿಶಾಲ ವಿಶ್ವದ ಅನಂತ

ಮುಖಗಳಲ್ಲಿನ ಯಾವುದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿ ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಅಭ್ಯಸಿಸಿದರೆ ಅದು ವಿಜ್ಞಾನವಾಗುತ್ತದೆ".

ಅಧ್ಯಯನದ ಮಹತ್ವ :

1. ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರವು ಗ್ರಾಮೀಣ ಜೀವನದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತದೆ.
2. ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರವು ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜದ ಸುಧಾರಣೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಪ್ರಮುಖ ಗುರಿಯಾಗಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ.
3. ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಂಘಟನೆ, ಅದರ ಆರ್ಥಿಕ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಶಿಕ್ಷಣ, ಯೋಜನೆ, ತಾಂತ್ರಿಕತೆ ಒದಗಿಸುವುದರ ಕುರಿತು ಸಮಾಲೋಚಿಸುತ್ತದೆ.
4. ಗ್ರಾಮೀಣ ಜೀವನ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಸಹಕರಿಸುತ್ತದೆ.
5. ಗ್ರಾಮದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಅಂಶಗಳು ಹಾಗೂ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ಅರಿಯಲು ಸಹಾಯಕಾರಿಯಾಗಿದೆ.

ಸಮಾರೋಪ:

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಗಳು ಹಾಗೂ ಕೃಷಿ ದೇಶದ ಬೆನ್ನೇಲುಬಾಗಿದೆ. ನಮ್ಮ ಭಾರತವು ಬಹಳಮಟ್ಟಿಗೆ ಗ್ರಾಮಗಳಿಂದಲೇ ಕೂಡಿದ್ದು "ರೈತರ ನಾಡು, ಗ್ರಾಮಗಳ ಬೀಡು" ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಶತಶತಮಾನಗಳ ಸುಧೀರ್ಘ ಇತಿಹಾಸವಿದೆ. ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಅವಿಭಕ್ತ ಕುಟುಂಬಗಳು ಇನ್ನು ಜೀವಂತವಾಗಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲು ಕೂಡಾ ಆಧುನಿಕ ವಿದ್ಯಮಾನಗಳು ಲಗ್ಗೆ ಇಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಗ್ರಾಮಗಳು ತಮ್ಮ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ನಗರಗಳ ಸೇರಗು ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಗ್ರಾಮಗಳ ಮೇಲೆ ನಗರಗಳು ತುಂಬಾ ಪರಿಣಾಮ ಬಿರುವುದರಿಂದ ಗ್ರಾಮಗಳು ಸಹ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಬೆರೆತು ಒಂದಾಗುತ್ತಿವೆ. ಆದರು ಮಾನವ ಜೀವಂತವಾಗಿರಲು ಆಹಾರವೇ ಬೇಕು ಅಂಥಹ ಆಹಾರ ಬೆಳೆಯಲು ಗ್ರಾಮವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ. ದೇಶದ ಅದೇಷ್ಟೋ ಜನರ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಕೃಷಿಯೇ ಆಧಾರಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.

ಆಧಾರ ಗ್ರಂಥಗಳು:

1. ಸಮಗ್ರ ಗ್ರಾಮೀಣ ಸಮಾಜ -
ಪ್ರೊ. ಕೆ. ಭೈರಪ್ಪ

2. ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಅಧ್ಯಯನ
ಪ್ರಶಾಂತ ವಿ. ಹುಲಕುಂದ	-	4. ಗ್ರಾಮೀಣ ಮತ್ತು ನಗರ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರ
ಪ್ರಶಾಚಿತ ವಿ. ಹುಲಕುಂದ	-
3. ಭಾರತದ ಗ್ರಾಮಗಳ ಅಧ್ಯಯನ
ಜಿ. ನ. ಶಂಕರ್‌ರಾವ್	-		

A Study of Socio-Economic Impact of Self-Help Groups on Rural Development in Bagalkot

Dr. Lokesh Rathod

Assistant Professor, Department of Economics

Shri S.R. Kanthi Arts, Commerce and Science College, Mudhol

Corresponding Author – Dr. Lokesh Rathod

DOI - 10.5281/zenodo.20459036

Abstract:

Self-Help Groups (SHGs) have become a powerful tool for socio-economic transformation in rural India, particularly in districts like Bagalkot in Karnataka. This study focuses on analyzing the socio-economic impact of SHGs on rural development in Bagalkot district, with special emphasis on income generation, savings behavior, employment opportunities, and social empowerment of rural households, especially women. The study evaluates the performance and functioning of SHGs and examines their role in improving the living standards of members. The findings indicate that SHGs have significantly contributed to economic empowerment by promoting savings habits, facilitating access to microcredit, and encouraging income-generating activities such as small businesses and agriculture. Members of SHGs in Bagalkot have experienced increased household income, reduced dependence on moneylenders, and improved financial stability. In addition to economic benefits, SHGs have also led to notable social changes. Participation in SHGs has enhanced women's confidence, decision-making ability, leadership skills, and social participation. SHGs have fostered a sense of unity and collective responsibility among members, contributing to overall community development. Similar studies in Karnataka also highlight improvements in social inclusion, empowerment, and self-esteem among SHG members. However, the study identifies certain challenges such as lack of proper training, inadequate marketing facilities, and limited institutional support, which hinder the effective functioning of SHGs in the district.

Keywords: *SHGs, Economic Development, Rural women's Bagalkot, Role of SHG.*

Introduction:

Rural development is a key priority for a developing country like India, where a significant proportion of the population resides in rural areas. Despite various government initiatives, rural communities often face challenges such as poverty, unemployment, low income, lack of access to credit, and limited opportunities for social and economic advancement. In this context, **Self-Help Groups (SHGs)** have emerged as an effective grassroots-level institutional mechanism for empowering rural people, especially women. Self-Help Groups are small, voluntary associations of individuals who

come together to improve their socio-economic conditions through savings, credit, and mutual support. These groups promote financial inclusion by encouraging members to save regularly and access microcredit without depending on traditional financial institutions. Over time, SHGs have evolved beyond financial activities and have become platforms for social empowerment, skill development, and community participation. In the state of Karnataka, particularly in Bagalkot district, SHGs have played a significant role in improving the living standards of rural households. Through various government-supported programs such as microfinance

initiatives, women empowerment schemes, and livelihood missions, SHGs have contributed to income generation, employment creation, and poverty reduction. They have also helped in enhancing decision-making capacity, leadership skills, and social awareness among rural women.

Bagalkot, being a predominantly agrarian district, faces several socio-economic challenges including drought conditions, agricultural dependency, and limited industrial growth. In such a scenario, SHGs act as catalysts for rural transformation by promoting sustainable livelihoods and improving access to resources. The collective efforts of SHG members have led to increased savings habits, reduced dependence on moneylenders, and improved access to education and healthcare. This study aims to analyze the socio-economic impact of Self-Help Groups on rural development in Bagalkot district. It focuses on evaluating how SHGs have contributed to improving income levels, employment opportunities, social status, and overall quality of life of rural people. The study also attempts to identify the challenges faced by SHGs and suggests measures for strengthening their effectiveness in rural development

Objectives of the Study:

1. To examine the socio-economic profile of SHG members
2. To analyze the impact of SHGs on income and employment
3. To study the role of SHGs in women empowerment
4. To evaluate the contribution of SHGs to rural development in Karnataka

Review of Literature:

In order to understand the concept of Self-help groups and also to identify the areas already investigated, some of the important studies already investigated. Micro-credit strategies and

Self-help groups are important for developing countries. Some of the important studies already undertaken and related to the objectives of the present study are mentioned.

Hansen, Nina (2015) States that Microfinance increases women's psychological capacity for actions considering the aspects of personal control beliefs and social network which further strengthens when training intervention is combined with microfinance.

Sundaram, (2012) The SHG method is used by the Government, NGO's and others worldwide. Thousands of the poor and marginalized populations in India are building their lives, their families and their society through self-help groups. It analyses what is self-help group, why the self-help group is so important in India, the present status of self-help groups in India, impact and shortcomings of self-help groups in India

Research Methodology:

The present paper is primarily based on Primary and secondary sources of data. Present study focuses on Bagalkot self-help group's impact and movement. Secondary data were collected from Karnataka Corporation for Development of Women (KCDW), Annual reports, the statistical supplements, and operational statistics of Karnataka State, Government Website, published sources include Government publications, and other publications like research articles published in journals available.

Role of SHGs in Rural Development:

- **Financial Inclusion & Savings Culture:** SHGs promote small, regular savings among members, creating a self-sustaining financial pool. They facilitate access to bank credit and microfinance,

reducing dependency on local money lenders

- **Women Empowerment & Social Change:** Primarily led by women, SHGs act as a catalyst for women's empowerment, improving their social status, leadership skills, and political participation. They increase confidence and help combat social evils like alcohol abuse and domestic violence.
- **Poverty Alleviation & Livelihood Generation:** SHGs provide low-interest loans for income-generating activities such as agriculture, dairy farming, and handicrafts, directly increasing rural household income.

- **Skill Development & Capacity Building:** Members receive training in financial literacy, management, and technical skills to start small businesses.
- **Improved Quality of Life:** Increased income directly leads to better nutrition, health, and education for family members, contributing to overall rural development.
- **Effective Implementation of Government Schemes:** SHGs act as a bridge between the government and rural residents, ensuring effective implementation of various welfare initiatives and improving, for example, local health and sanitation.

Data Analysis and Interpretation:

Table 1: Distribution of SHG according to Education Qualification

S no.	Education Qualification	No. of Respondents	Percentage
1	Illiterate	72	36
2	Below SSLC	104	52
3	SSLC and PUC	16	08
4	PUC and Above	08	04
	Total	200	100

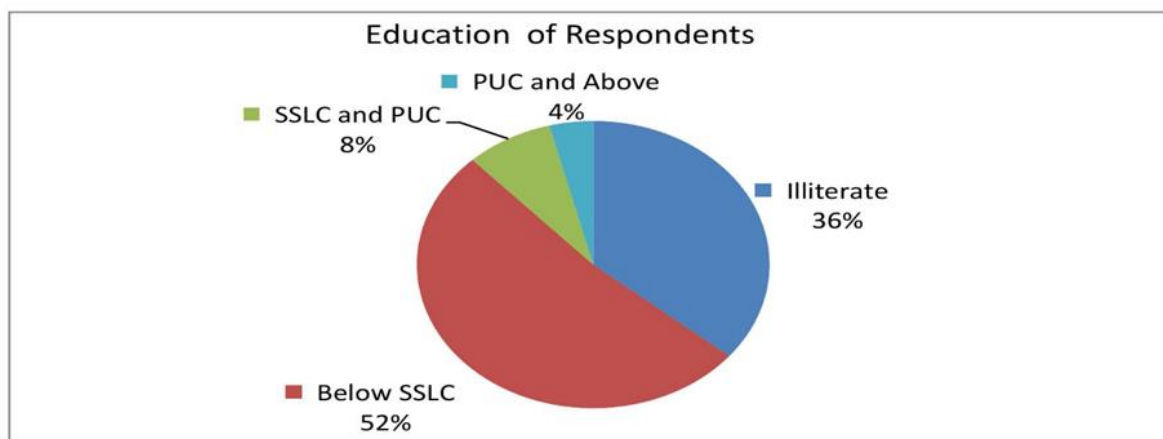

Table 1 shows that most of the respondents in SHG were below SSLC. 36% were illiterates, SSLC and PUC were 8%, PUC and above is only 4%. Most of the members in

SHG's were below SSLC, it is followed by another group, illiterate persons. There are no persons who are graduates or post-graduates

Table 2: Reason for forming the SHG's

S no.	Reasons	No. of Respondents	Percentage
1	Improve social status	08	04
2	Improve economic status	36	18
3	Promote saving habit	76	38
4	Obtain financial support	64	32
5	Initiate group activities	12	06
6	Community development	04	02
	Total	200	100

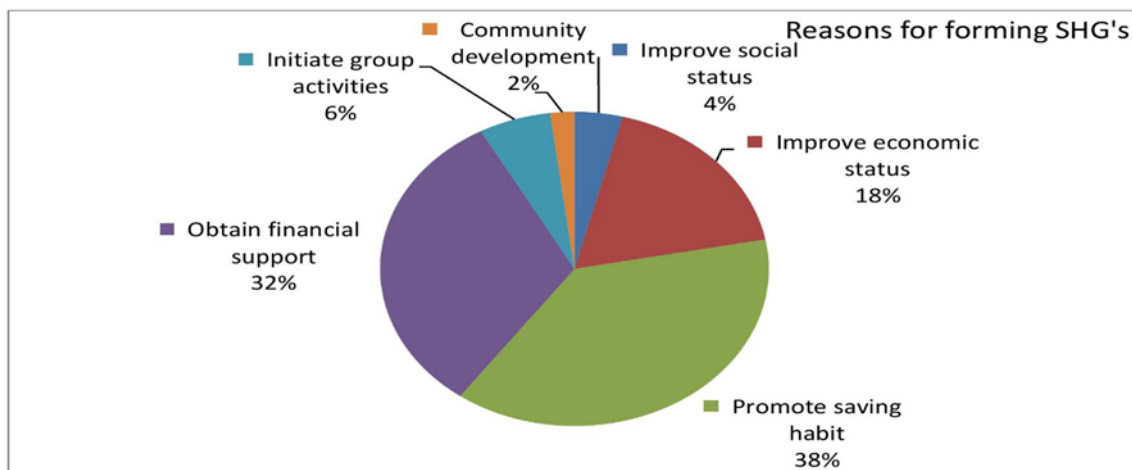

Table 2: shows that Promote savings habit, obtain financial support and improve economic status is the main reason for forming SHG's. Most of the members of the SHG's

opined that Promote savings habit and to obtain financial support is the main reason for forming SHG's. 18% of them opined to improve economic status is the reason.

Table 3: Frequency of Meetings of SHG's

S no.	Meetings	No. of SHG's	Percentage
1	Weekly	36	72
2	Fortnightly	04	08
3	Monthly	10	20
	Total	50	100

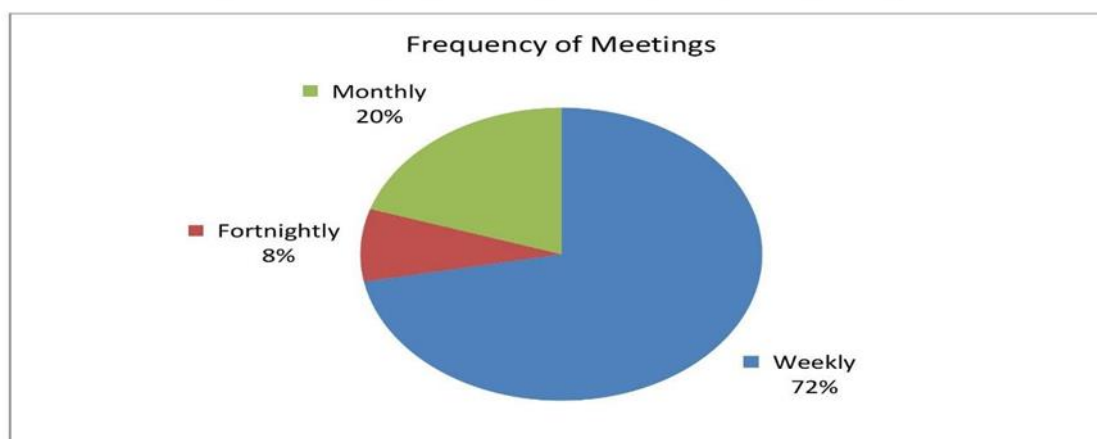

Table 3 shows that most of the meetings of SHG's were held weekly. It is followed by monthly; it is 20%. Majority of the meetings

of the SHG's were held weekly. Very few self-help groups hold meetings fortnightly.

Table 4: Age of Respondents

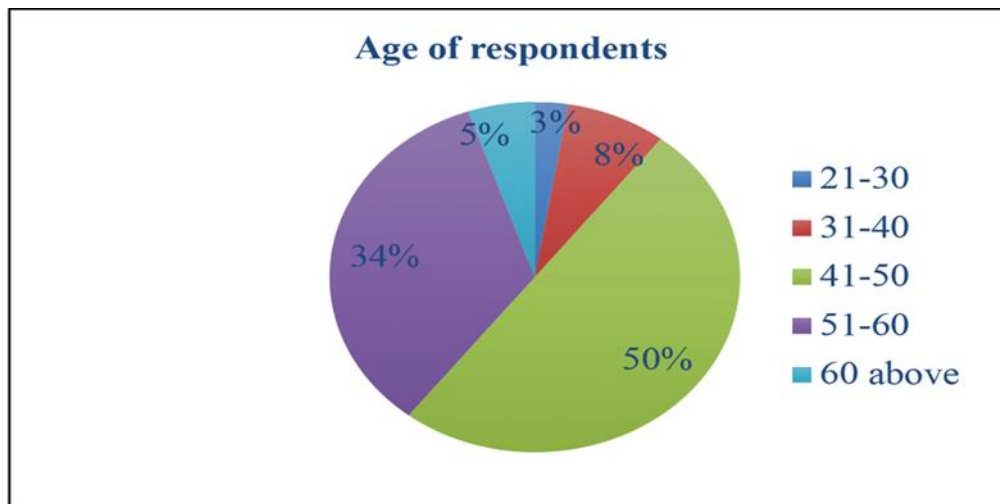

Table 4 shows that chart indicates that the majority of respondents fall within the **41–50 age group**, which accounts for **50%** of the total sample. This suggests that middle-aged individuals form the largest portion of the respondents. The next largest group is **51–60 years**, representing **34%** of respondents. This shows that a significant number of participants

are in the older age category as well. The **31–40 age group** contributes **8%**, indicating relatively lower participation from younger middle-aged individuals. The **60 years and above** category makes up **5%**, showing limited representation of senior citizens. Finally, the **21–30 age group** has the smallest share at **3%**, indicating very low participation from younger respondents.

Table 5: Occupation of the Respondents

S no.	Occupation	No. Members	Percentage
1	Farmer	54	27
2	Labourer	94	47
3	Petty shop owner	38	19
4	Artisans	10	05
5	Others	04	02
	Total	200	100

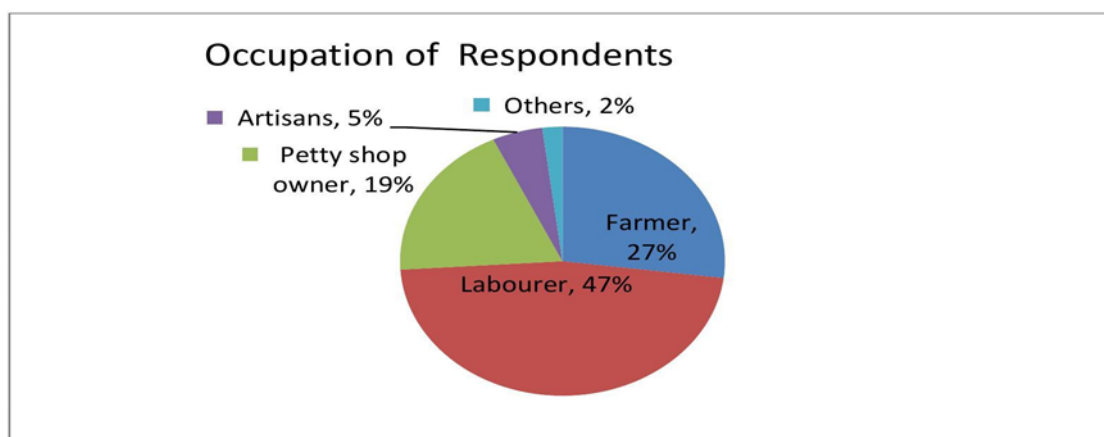
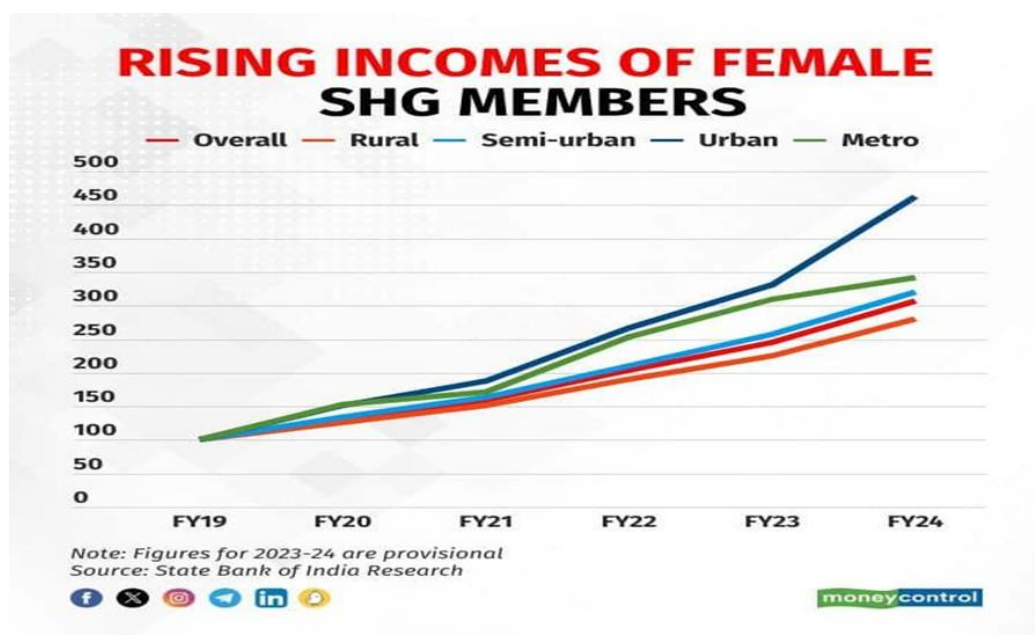

Table 5 shows that most of the respondents were labourers 47%, farmers 27% and petty shop owners 19%. Majority of the

respondents were labourers. Followed by farmers and petty shop owners.

Writing in a report on March 11, Ghosh said that the Covid pandemic had created opportunities for SHGs to "exponentially" increase their activities. Taking 2018-19 as the base year, Ghosh found that the income credited in female SHG members' bank accounts is set to increase from Rs 100 to Rs 307 as per the data available for the first nine months of 2023-24. The biggest income increase was seen in female SHG members in urban areas, who this year are set to earn Rs 462 if their income in 2018-19 is assumed to be Rs 100. And while rural SHG members have seen a smaller increase in their incomes, Ghosh noted that "65 percent of rural SHG members have moved into Upper Quantiles (in FY24 when compared to FY19)". When these members are considered by age, the biggest income jump – 4.7 times – has been for those younger than 27 years.

Findings of the Study:

- SHGs significantly improve income and savings behavior
- Women gain economic independence and social status
- Rural employment opportunities increase

- SHGs act as a strong tool for poverty reduction

Suggestions

- Provide continuous training and capacity building
- Improve market access for SHG products
- Strengthen digital and financial literacy
- Increase government financial support
- Promote entrepreneurship among SHG members

Conclusion:

The study on the socio-economic impact of Self-Help Groups (SHGs) on rural development in Bagalkot district clearly highlights that SHGs have emerged as a powerful instrument for empowering rural communities, especially women. The findings indicate that participation in SHGs has significantly improved the economic conditions of members by enhancing their savings habits, access to credit, and opportunities for income-generating activities. Self-Help Groups have emerged as a powerful instrument for rural development in Karnataka. They not only enhance economic

conditions but also bring social transformation by empowering women and promoting inclusive growth. Self-Help Groups have made a significant positive contribution to rural development in Bagalkot by improving the socio-economic status of their members and fostering sustainable development. Strengthening SHGs through policy support and institutional backing will ensure their continued success and broader impact in rural transformation.

References:

1. Reserve Bank of India, (2018) Bulletin on “Financial Inclusion and Development”, Target group Financial Awareness Series, First Edition April 2018.
2. Hansen, Nina (2015) The Development of Psychological capacity for Action: The empowering effect of Microfinance on Women in Srilanka, *Journal of Social Issues*, 2015, Vol. 71, P. 597-613.
3. Sundaram.A (2012) Impact of Self-help group in Socio-economic development of India. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*. Vol. 5, No. 1, November-December, 2012, P. 20-27.
4. Yunus, Muhammad (2007) “Banker to the Poor, Micro-lending and the Battle against World Poverty”, with Alan Jolis, New York, Public Affairs: ISBN 978-1-58648-198-8.
5. www.nabard.org NABARD – Status of Self-Help Groups in India.
6. www.rbi.org Regulation of Microfinance and SHG’s, in India, Financial Literacy for SHG’s.
7. Rijul Sihag & Savita Vermani (2022) Self Help Groups: An Approach for Economic Empowerment of Rural Women in India Highlights SHGs as a tool for women empowerment and rural development.
8. Vinodhini, R. L. & Vaijayanthi, P. (2016) Self-Help Group and Socio-Economic Empowerment of Women in Rural India Explains SHGs as small financial groups (10–20 members) improving economic and social status.
9. Rahul Kumar (2025) Impact of SHGs on Women’s Empowerment in Rural Bihar Demonstrates SHGs enhance economic participation, social inclusion, and decision-making power
10. Saravanan, M. (2016) Impact of SHGs on Socio-Economic Development of Rural Women in Tamil Nadu Shows SHGs significantly improve income, awareness, and social participation.

The Impact of Agricultural Economics on Sustainable Rural Development

Smita Irraya Hosurmamath

Lecturer in Economics,

KLE Society's SCP Arts, Science & D. D. Shirol Commerce College, Mahalingpur

Corresponding Author – Smita Irraya Hosurmamath

DOI - 10.5281/zenodo.20459051

Abstract:

Agriculture in rural areas serves not only as a source of sustenance but also as a vital economic activity that supports livelihoods and entrepreneurship. The main objective of this research paper is to present innovative perspectives on improving agriculture and rural development, thereby advancing rural prosperity. This paper presents an entrepreneurial proposal for utilizing local resources appropriately to achieve prosperity and social well-being. This research paper examines the crucial issues of agriculture and development in rural areas and highlights possibilities for rural development from an innovative perspective. It delves deeply into how innovations, technology, community collaboration, and government policies can be utilized to enhance agriculture and rural development, facilitating social and economic improvements in rural areas.

Keywords: Social and Economic, Rural Areas, Rural Development, Innovations, Government Policies.

Introduction:

The agricultural sector has been an important area of the Indian economy since ancient times because agriculture is the main occupation of the people of India. The agricultural sector is important to national income, employment, industrial development, foreign trade, and the country's overall economic development. Agriculture is the backbone of the Indian economy. One of the primary impacts of agricultural innovation is on economic growth in rural areas. By increasing agricultural productivity, innovations can lead to higher incomes for farmers and create new employment opportunities in agriculture and related industries. This economic upliftment can reduce rural poverty and contribute to a more balanced and inclusive economic growth. Additionally, innovations in agriculture can stimulate the development of rural markets, improve supply

chains, and enhance access to both local and global markets for rural producers.

Agricultural economics and rural development play a strategic role in the process of economic development. In a developing nation like India, a large portion of the livelihood. Therefore, improving agricultural practices and developing rural areas are essential for achieving sustainable and inclusive economic growth

“Thus, agricultural economics and rural development are not alternative but are complementary and mutually supporting, concurring both inputs and outputs.”

Meaning of Agricultural Economics and Rural Development:

Agricultural Economics and Rural Development are closely interconnected fields that play a vital role in the overall development of an economy, especially in developing countries like India. Agricultural economics focuses on

improving agricultural productivity, efficient resource use, and increasing farmers' income through scientific and economic methods. On the other hand, rural development emphasizes improving the living standards of the rural population by providing better infrastructure, education, healthcare, and employment opportunities.

Theodore W. Schultz:

“Agricultural Economics is the study of how farmers allocate scarce resources efficiently to increase productivity and income.”

United Nations:

“It is a multidimensional process involving economic growth, social progress, and environmental sustainability in rural areas.”

Objectives:

1. To analyze the role of agricultural economics in promoting sustainable rural development in India.
2. To evaluate the impact of government policies, technology, and innovation on farmers' income and rural livelihoods.

Review of Literature:

Theoretical Foundations Research by Ojo and Adeoti (2018) emphasizes that agricultural economics provides analytical tools to optimize resource use, encouraging sustainable practices that balance productivity with environmental conservation. Similarly, Delgado et al. (2019) highlight that economic incentives and market dynamics influence farmers' adoption of sustainable technologies.

Market Access and Rural Livelihoods: Research by Zhang and Wymenga (2020) shows that improved market access, driven by economic policies and infrastructure development, enhances income levels and reduces poverty in rural areas. These improvements foster social sustainability and community resilience.

Nandini Francis (2015) about how farming can help villages in India grow better. It says farming is very important for people living in villages to earn money. It also says that for villages to improve, we need to focus on things like education, starting businesses, and making better roads and buildings. The document also talks about how all governments, businesses, and people need to work together to make villages better.

Research Methodology:

This study is of a descriptive and analytical nature, focusing on the role of agricultural economics in rural development. The research is primarily based on secondary data sources. Data has been collected from various published sources such as books, research journals, government reports, policy documents, websites, and articles related to agricultural and rural development. The study uses a qualitative approach to analyze the impact of agricultural policies, technology, and innovation on rural development. The methodology further focuses on evaluating government initiatives and their effectiveness in improving agricultural productivity and sustainability. Special attention is given to factors such as access to modern technology, availability of credit infrastructure development, and market linkages.

Importance of Agricultural Economics and Rural Development:

- **Reducing Poverty and Inequality:** Agriculture plays a mixed role in poverty and inequality, especially in rural areas where a large portion of the population depends on farming for their livelihood. Since rural populations are primarily dependent on agriculture, improving

agricultural productivity directly reduces poverty.

- **Technological Advancement:** In the agricultural and rural development, technology is growing faster in the Indian economy. The adoption of innovations such as irrigation, fertilizers, improved seeds, and mechanization has transformed agriculture.
- **Sustainable Development:** In today's context, agricultural economics emphasizes sustainability—balancing production with environmental conservation.
- **Back of the Economy:** Agriculture plays a major role in the national income and employment. Agricultural economics helps in the efficient use of resources like land, labor, and capital, which strengthens the overall economy.
- **Promotion of modern Technology:** In today's economy, modern technology is part of the development aspects. encourages the use of modern new tools, fertilizers, high-yield seeds, and digital technology in agriculture, increasing productivity.
- **Employment Generation:** Rural areas depend mainly on agricultural and related activities. Rural development creates job opportunities through farming, dairy, fisheries, and small-scale industries, reducing unemployment.

New Policies Under Agricultural Economics and Rural Development:

Digital Agricultural and Farmer ID (2026): Implementation of a certified digital profile (Farmer ID) to streamline bank loans, government assistance, and fertilizer distribution digital public infrastructure (DPI), including FI over 8.48crore generated by Feb[2026]

Digital Agriculture Mission: The Union Cabinet approved the Digital Agriculture Mission on

2.9.2024 with an outlay of Rs. 2817 Crore, including the central share of Rs. 1940 Crore. The Mission is conceived as an umbrella scheme to support digital agriculture initiatives, such as creating Digital Public Infrastructure, implementing the Digital General Crop Estimation Survey (DGCEs), and taking up other IT initiatives by the Central Government, State Governments, and Academic and Research Institutions.

Infrastructure Expansion [2024]: Infrastructure Expansion refers to a significant strategic push by the Indian government to modernize the rural and agricultural sectors through high-capital investment and digital integration. The Agricultural Infrastructure fund (AIF) expanded to support individual farmers for community assets post-harvest management, and Processing, aiming to reduce post-harvest losses

Prime Minister Dhan – Dhyana Krishi Yojana: PM-DDKY Launched on July 16, 2025, the scheme targets 100 low-performing Agri districts with an annual outlay of 24,000 crores for 6 years. This scheme aims to enhance productivity, promote crop diversification, improve irrigation and storage, and ensure credit access. The scheme ensure saturation based convergence of 36 years. From 11 ministries, benefitting 1.7 crores of farmers directly. The district-level plans will be prepared by district collectors with support from agricultural universities and NITI Aayog

Lakhpatri Didi and SHE Marts: The Lakhpatri Didi scheme aimed at empowering rural women by fostering entrepreneurship and enhancing sustainable livelihoods. The Scheme Government of Odisha has launched Lakhpatri Didi Sahayika Yojana. The state's commitment to women's empowerment and poverty alleviation, this initiative aligns with national objectives under the Deendayal Antyodaya Yojana – National Rural Livelihood Mission (DAY-NRLM). The

government's focus on the economic growth of women in self-help groups through the "Lakhpati Didi Initiative," aiming to make women members earn an income of one lakh rupees annually, with a target of creating 25 lakh "Lakhpati Didis" by 2027. As on 18th June 2025, 16.60 lakh Lakhpati Didis were created across the state.

Jal Jeevan Mission Extension: Jal Jeevan Mission Launched on August 15, 2019, Jal Jeevan Mission is a Centrally Sponsored Scheme to provide Functional Household Tap Connections (FHTCs) to all rural households by 2024. The Scheme has been extended till 2028. The Scheme target is "Har Ghar Jal", ensuring 55 litres per capita per day (lpcd) of safe, adequate drinking water to every rural household.

Deen Dayal Upadhyaya Grameen Kaushalya Yojana: The scheme "Deen Dayal Upadhyaya Grameen Kaushalya Yojana (DDU-GKY)" is a skill training and placement program of the Ministry of Rural Development (MoRD). The program focuses on the rural poor youth and its emphasis on sustainable employment through the prominence and incentives given to post-placement tracking, retention, and career progression. DDU-GKY is designed to provide high-quality skill training opportunities to the rural poor and also to establish a larger ecosystem that supports trained candidates to secure a better future.

Viksit Bharat- G RAM G Act 2025: Rural employment has been a cornerstone of India's social protection framework for nearly two decades. Since its enactment in 2005, the Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Act (MGNREGA) has played a key role in providing wage employment, stabilizing rural incomes, and creating basic infrastructure. Over time, however, the structure and objectives of rural India have evolved significantly.

Impact Analysis of Agricultural Policies (2025 Estimates):

Policy	Target Area	Estimated Impact on Rural Economy
PM-KISAN	Income Security	45% increase in income stability
e-NAM	Market Access	28% reduction in indebtedness
Soil Health Card	Environmental	38% adoption of water conservation

Conclusion

Agricultural economics plays a vital role in enhancing agricultural productivity, innovation, ensuring food security, and supporting sustainable rural development. By applying economic principles to agriculture, farmers and policymakers can make informed decisions regarding resource allocation, technology adoption, and policy implementation. The findings of this study highlight the importance of strengthening agricultural economic research and policies to address future challenges such as climate change, population growth, national income, and resource scarcity. Sustainable agricultural development can be achieved through effective economic planning, innovation, technology, and cooperation among farmers, researchers, and governments.

References:

1. Role of Agriculture Innovation in Rural Development in India: Pusha Garg (Research Scholar) Department of Public Administration Desh Bhagat University, Mandi Gobindgarh
2. The Editors of Encyclopedia Britannica Agriculture Schemes in India 2023 :D Gole Johnson

3. Agricultural And Rural Development Policies: Dr Jogendra Ramraw Gaikwad & Jalgainkar Sharada Baburaw.
4. Role of Agriculture in the Economic Development of a Country: Mr. L Praburaj.
5. Jean-Jacques Detheir & Alexandra Effenberger: Agricultural & Development.
6. Role of Agriculture Innovation in Rural Development in India: Pusha Garg

सामाजिक आन्दोलन और लोक नीति निर्माण: भारत के विशेष सन्दर्भ में

प्रवीण कुमार राम

(शोधार्थी), राजनीति विज्ञान,

डॉ. श्यामा प्रसाद मुखर्जी विश्वविद्यालय, राँची

Corresponding Author – प्रवीण कुमार राम

DOI - 10.5281/zenodo.20459069

सारांश:

भारत 1.45 बिलियन की विविधता पूर्ण आबादी वाला दुनिया का सबसे बड़ा लोकतंत्र है। इसके लिए सभी के उद्देश्य को पूरा करने वाली नीतियों को तैयार करना एक बेहद जटिल कार्य है। इसलिए हमें समझना चाहिए कि सामाजिक आन्दोलन नीति निर्माण की प्रक्रिया में कैसी भूमिका निभाते हैं। भारतीय लोकतंत्र में असहमतियाँ आन्दोलन को जन्म देती हैं, लेकिन इन असहमतियों को सकारात्मक रूप से भी देखा जा सकता है क्योंकि वे नीतियों को तैयार करने की दिशा में परिक्षण और त्रुटि दृष्टिकोण को मजबूत करती हैं। सामाजिक आन्दोलन का असर राजनीतिक सामाजिक और आर्थिक जीवन पर पड़ता है। सामाजिक आन्दोलन का स्वरूप भीड़ इकट्ठा होना नहीं है, बल्कि यह एक बहुउद्देशीय योजना होती है। आन्दोलन यदि सर्व सम्मति तथा बहुपक्षीय हो तो सरकार को भी झुका सकती है। व्यापक अर्थ में, नीति निर्माण से तात्पर्य ऐसे कार्यों के निर्धारण से है जिसके परिणामस्वरूप ऐसा परिणाम प्राप्त होगा जो किसी देश में लोगों के सर्वोत्तम हितों के अनुकूल हो। नीति - निर्माण में शामिल संस्थाओं का उद्देश्य ऐसी नीतियाँ बनाना हैं, जो पूरे समाज को लाभान्वित करे। लोक नीतियों का निर्माण स्पष्टता के साथ किया जाना चाहिए और जन कल्याण के वांछित लक्ष्य को प्राप्त करने का प्रयास करना चाहिए। भारत में आज भी कुछ मुद्दे ऐसे हैं जहाँ नीति - निर्माण की आवश्यकता है। जैसे - पर्यावरण संरक्षण, शिक्षा, स्वच्छता, स्वास्थ्य, महिला एवं बाल सुरक्षा, गरीबी आदि।

बीज शब्द: लोक नीति, नीति - निर्माण, सामाजिक आन्दोलन, महिला सुरक्षा।

लोक नीति:

लोक - नीतियां उतनी ही पुरानी है जितनी कि सरकारें। सरकार का चाहे कोई भी स्वरूप हो, अल्पतंत्र, राजतंत्र, अभिजात - तंत्र, तानाशाही, लोकतंत्र आदि, जब कभी भी सरकारें बनी हैं लोक नीतियां बनाई एवं कार्यान्वित की गई हैं। जनता की विविध मांगों एवं कठिनाइयों का सामना कर सकने के लिए सरकार को बहुत सी नीतियां बनानी पड़ती हैं जिन्हें लोक नीति कहते हैं। एक अकादमिक धारणा के रूप में 'लोक नीति' 1950 के

दशक के आरम्भ में उभरकर सामने आयी और तब से इसके साथ नये आयाम जुड़ते चले गये और यह सामाजिक विज्ञान की एक शाखा के रूप में मान्यता प्राप्त करने के लिए संघर्ष करती रही है। लोक नीति एक ऐसी धारणा है जो अब काफी लोकप्रिय हो चुकी है। हम अक्सर राष्ट्रीय स्वास्थ्य नीति, नई शिक्षा नीति, वेतन नीति, कृषि नीति का उल्लेख करते हैं। यह एक ऐसा क्षेत्र है जिसका संबंध ऐसे क्षेत्रों से है जो सार्वजनिक माने जाते हैं। लोकनीति की धारणा के तहत माना जाता है कि जीवन का एक प्रभाव क्षेत्र होता है जो

निजी या विशुद्ध रूप से वैयक्तिक न होकर साझा होता है। अतीत में, लोकनीति संबंधी अध्ययन पर राजनीति विज्ञान के शोधकर्ताओं और विद्यार्थियों का प्रभाव था जो मुख्य रूप से सरकार की संस्थागत संरचना और दार्शनिक औचित्य पर ध्यान केन्द्रित करते थे।¹² राजनीति विज्ञान कुछ हद तक विभिन्न राजनीतिक संस्थाओं और समूहों की राजनीतिक शक्ति हासिल करने में सफलता से सम्बंधित गतिविधियों पर आधारित था। उन संगठनों द्वारा मुख्य उद्देश्य के रूप में नीति - निर्माण के क्षेत्र में निभाई गई भूमिका पर शायद ही गौर किया जाता था। अभी भी नीति राजनीतिक प्रक्रिया का एक महत्वपूर्ण तत्व है।

रिचर्ड रोज के अनुसार “लोक - नीति एक निर्णय नहीं है बल्कि यह क्रिया की एक प्रक्रिया अथवा प्रतिरूप है।”

डिमोक ने भी नीतियों को परिभाषित किया है “नीतियां सजगता से निर्धारित आचरण के वे नियम हैं जो प्रशासनिक निर्णयों को मार्ग दिखाते हैं।”

थॉमस आर डे के अनुसार “सरकार जो कुछ भी करना चाहती है या नहीं करना चाहती, लोकनीति कहलाती है।”

राबर्ट आइस्टोन के अनुसार “सरकारी इकाई का अपने आस पास की चीजों से संबंध लोकनीति कहलाती है।”¹³

लोकनीति को स्पष्ट करते हुए कहा जा सकता है कि -

- लोकनीति लक्ष्योन्मुखी होती है। इसका निर्माण सामान्यतः जनता के सर्वोच्च हितों की पूर्ति के लिए एवं सरकार के विचाराधीन उद्देश्यों की पूर्ति के लिए किया जाता है। लोकनीति से सरकारी योजनायें स्पष्ट होती हैं।
- लोकनीति सरकार की सामूहिक गतिविधियों का परिणाम होती है। यह सरकार के अधिकारियों एवं

कार्यकर्ताओं की सामूहिक गतिविधियों का प्रतिरूप अथवा प्रक्रिया है।

- लोकनीति वह है जो सरकार वास्तव में करने का निश्चय करती है अथवा करना चाहती है। यह अनेक रूपों में अभिव्यक्त होती है, यथा - कानून, अध्यादेश, न्यायलय के निर्णय, कार्यकारी आदेश आदि।
- लोकनीति सकारात्मक होती है क्योंकि यह सरकार की चिंताओं और विशिष्ट समस्या के प्रति उसकी गतिविधि को स्पष्ट करती है। लोकनीति के पीछे कानून की शक्ति व मान्यता होती है। नकारात्मक रूप में लोकनीति को इस प्रकार प्रस्तुत किया जा सकता है कि यह किसी मुद्दे पर सरकारी अधिकारियों द्वारा कोई कदम न उठाने के रूप में भी अभिव्यक्त हो सकती है।

लोकनीति के प्रकार:

लोक नीतियां विभिन्न प्रकार की होती हैं। मुख्यतः इनके प्रकारों का भेद अलग - अलग मुद्दों पर आधारित होती है।

1. तात्विक अथवा सारगत नीतियां:

तात्विक नीतियों का विकास समाज के आवश्यकतानुसार होता है। ये नीतियां समाज के सामान्य कल्याण एवं विकास से सम्बंधित हैं। शिक्षा का प्रबंध एवं रोजगार के अवसर, आर्थिक स्थिरीकरण, विधि और व्यवस्था प्रवर्तन, प्रति - प्रदुषण विधान आदि कार्यक्रम तात्विक नीति के सूत्रीकरण का परिणाम हैं। इन नीतियों का कार्यक्षेत्र बहुत बड़ा है जिससे समस्त समाज का सामान्य कल्याण प्रभावित होता है। ये नीतियां समाज के विशिष्ट अथवा विशेषाधिकृत वर्ग से सम्बंधित नहीं होती, ऐसी नीतियों का सूत्रीकरण संविधान के मूल स्वरूप को ,

सामाजिक - आर्थिक कठिनाईयों को एवं समाज की नैतिक मांग के अनुरूप होता होता है।

2. नियंत्रक नीतियां:

नियंत्रक नीतियों का संबंध व्यापार, व्यवसाय, सुरक्षा उपाय, जनोपयोगी सेवाओं आदि के नियंत्रण से है। इस प्रकार का नियंत्रण सरकार के तरफ से कार्य करने वाली स्वतंत्र संस्थाएं करती है। भारत में जीवन बीमा निगम, भारतीय रिजर्व बैंक, हिंदुस्तान इस्पात, राज्य विद्युत पर्षद, राज्य यातायात निगम, राज्य वित्तीय निगम आदि जैसी संस्थाएं नियंत्रक क्रियाओं में जुटी हुई है। इन सेवाओं से संबंधित सरकार द्वारा बनाई गई नीतियां वह संस्थाएं है जो यह सेवाएं प्रदान करती है, नियंत्रक नीतियां कहलाती है।

3. वितरक नीतियां:

वितरक नीतियां सम्पूर्ण समाज के लिए ना होकर केवल समाज के विशिष्ट वर्ग के लिए होती है। यह माल के अनुदान के क्षेत्र में लोक - कल्याण अथवा स्वास्थ्य सेवाओं आदि के क्षेत्र में ही हो सकती है। इनमें मुख्यतः सारे लोक - सहायता एवं कल्याण कार्यक्रम शामिल होते है। जैसे - पौढ़ शिक्षा कार्यक्रम, खाद्य - सहायता, सामाजिक बीमा, टिका शिविर, बालवाड़ी पोशाहर, इन्दिरा महिला योजना आदि।

4. पुनः वितरक नीतियां:

पुनः वितरक नीतियों का संबंध नीतियों की पुनः व्यवस्था से है जो मूल सामाजिक एवं आर्थिक परिवर्तन लाने से संबंधित होती है। कुछ सार्वजनिक माल एवं कल्याण सेवाओं का वितरण समाज के विशिष्ट वर्गों में बेमेल होता है। अतः ऐसी सेवाओं एवं माल को पुनः वितरक नीतियों द्वारा सिमित किया जाता है।

5. पूंजीकरण नीतियां:

पूंजीकरण नीति के अन्तर्गत राज्यों एवं स्थानीय सरकारों को केन्द्रीय सरकार द्वारा आर्थिक सहायता मिलती

है। यह सहायता केन्द्रीय एवं राज्य व्यवसायों को अथवा अगर आवश्यकता हो तो किसी और महत्वपूर्ण क्षेत्र को भी प्रदान की जाती है। पूंजीकरण नीतियां तात्विक, नियंत्रक एवं पुनः वितरक नीतियों से स्वरूप में भिन्न होती है क्योंकि पूंजीकरण नीतियों द्वारा लोक - कल्याण की कोई व्यवस्था नहीं की गई है।

भारत में लोक नीति निर्माण में विभिन्न तत्वों की भूमिका:

भारत में नीति निर्माण एक विकेंद्रीकृत प्रक्रिया हैं, जिसमें विभिन्न अभिकरण अपनी - अपनी भूमिका निभाते हैं और लोकनीति को एक दिशा एवं आधार प्रदान करते हैं।

1. सामाजिक आन्दोलन:

नीति निर्माण प्रक्रिया में सामाजिक आंदोलनों की काफी महत्वपूर्ण भूमिका होती है। देश के विभिन्न भागों में चल रहे सामाजिक आन्दोलन नीति - निर्माताओं पर जबर्दस्त दबाव बनाते है। सामाजिक आंदोलनों के कारण नीतियों में परिवर्तन भी होता है और कई मामलों में तो नीतियां सामाजिक आंदोलनों के परिणामस्वरूप ही अस्तित्व में आती हैं। सामाजिक आन्दोलन न सिर्फ नीतियों के निर्माण के वक्त वल्कि उसके क्रियान्वयन के समय भी प्रमुख निर्धारक के रूप में काम करते हैं।¹⁴

2. राजनीतिक दल:

राजनीतिक दल चुनावी घोषणा पत्र द्वारा अपनी नीतियों को प्रस्तावित करते हैं। चुनाव में विजयी होने के बाद सत्ताधारी दल मूलतः अपनी नीतियों को ही आगे बढ़ाते है। इस तरह सरकार की नीति में सत्ताधारी राजनीतिक दल की ही नीति होती है। विपक्षी दल भी नीतियों को काफी हद तक प्रभावित करते है। कई बार सरकार को विपक्षी दलों के भारी विरोध और दबाव के कारण प्रस्तावित नीतियों को वापस लेना पड़ता है। भारत में

बहुदलीय व्यवथा होने के कारण प्रत्येक दल को अपने - अपने वोट बैंक की इच्छाओं के अनुरूप नीतियों के निर्माण के लिए दबाव बनाते है। कई बार तो किसी नीति विशेष के समर्थन या विरोध में ही किसी नये राजनीतिक दल का उदय हो जाता है।

3. हित समूह:

हित समूह वह संगठित समूह होते हैं जिनमें सदस्य समान विचार रखते है एवं समान उद्देश्यों की पूर्ति के लिए सरकारी अभिकरणों, संस्थाओं, अधिकारियों तथा नीतियों को प्रभावित करने वाले कार्यक्रमों में सक्रिय रूप से भाग लेते है। यह राजनीतिक दलों से भिन्न होते है क्योंकि उनके सामान यह सरकार का नियंत्रण एवं संचालन अपने हाथ में लेने को उद्भूत नहीं होते है। इनका प्राथमिक उद्देश्य उन लोक नीतियों के प्रतिपादन को प्रभावित करना होता है जो कि प्रत्यक्ष अथवा अप्रत्यक्ष रूप से इनके हितो को प्रभावित करती है। उदहारण के लिए एक बड़े किसानों का एक हित समूह हो सकता है। नीति निर्माण में हित समूहों का अपना एक महत्वपूर्ण स्थान है।¹⁵

4. लोकमत:

लोकनीतियों के निर्माण में लोकमत की भी प्रत्यक्ष या अप्रत्यक्ष भूमिका रहती है। सरकार और राजनीतिक दल उन्हीं नीतियों के निर्माण में पहल करते है जो लोकमत के अनुकूल हो। लोकमत की उपेक्षा कर नीति - निर्माण संभव नहीं है। आज के वैज्ञानिक युग में अनेक ऐसे साधन हैं जो लोकमत को बनाते भी है और यह बताते भी हैं कि लोकमत क्या चाहता है। प्रशासको और बुद्धिजीवियों द्वारा उठाए गए महत्वपूर्ण प्रश्न नागरिक समाज में सक्रिय विभिन्न संगठन, राजनीतिक दल, शिक्षण संस्थाएं, मीडिया, सिनेमा आदि लोकमत के निर्माता और अभिव्यक्त कर्ता दोनों है।

5. जनसंचार माध्यम:

लोकनीति को प्रभावित करने, जन चेतना बढ़ाने तथा समाज में परिवर्तन लाने वाले साधन के रूप में जन संचार माध्यमों की भूमिका अत्यंत महत्वपूर्ण होती है। समाचार पत्र, पत्रिकाएं, रेडियो, दूरदर्शन, समाचार चैनल आदि जनसंचार के प्रमुख माध्यम हैं। जनसंचार माध्यम सरकार की जन विरोधी नीतियों और उनके दुष्प्रभावों का मूल्यांकन काफी प्रभावशाली ढंग से करते हैं तथा उसे सबके सामने लाकर रख भी देते है। मीडिया आलोचनात्मक टिप्पणियों के साथ - साथ जरूरी सुझाव भी देता है जो नीति - निर्माताओं के लिए काफी महत्वपूर्ण होते हैं।

6. अंतर्राष्ट्रीय एजेंसियां:

आर्थिक उदारीकरण के इस युग में अंतर्राष्ट्रीय एजेंसियां भी लोकनीति निर्माण को व्यापक रूप से प्रभावित कर रही है। विश्व बैंक, अंतर्राष्ट्रीय मुद्रा कोष, विश्व व्यापार संगठन आदि जैसी अंतर्राष्ट्रीय एजेंसियां विकासशील देशों में नीति निर्माण को काफी हद तक प्रभावित कर रही है। इसके अतिरिक्त संयुक्त राष्ट्र की कई एजेंसियां जैसे अंतर्राष्ट्रीय श्रम संगठन, विश्व स्वास्थ्य संगठन, यूनेस्को आदि भी लोकनीति निर्माण को प्रभावित करती है। स्टॉकहोम में आयोजित प्रथम संयुक्त राष्ट्र सम्मेलन ने विभिन्न राष्ट्रों में बनने वाली औद्योगिक नीतियों को प्रभावित किया है। इससे विश्व के सभी देशों में पर्यावरण संबंधी जागरूकता आई है।

भारत में लोक नीति निर्माण एवं कार्यान्वयन:

भारत में लोक नीति निर्माण एवं कार्यान्वयन में विभिन्न अभिकरण अपनी-अपनी भूमिका निभाते हैं।

1. संविधान:

भारत में किसी भी लोक नीति की पहली शर्त यह है कि वह किसी भी हालत में भारतीय संविधान की मूल

भावनाओं के विरुद्ध न हो। संविधान की प्रस्तावना और राज्य के नीति - निर्देशक तत्व विभिन्न नीतियों के प्रेरणा स्रोत होते हैं। इसी तरह नीति निर्माण में संविधान की व्यापक भूमिका है। एक तरफ तो वह नीतियों के गलत व् सही के निर्धारण का मापदंड है तो दूसरी तरफ वह नीतियों के लिए मार्गदर्शक की भूमिका निभाता है। अधिकांश मामलों में नीतियां संविधान के अनुकूल ही बनायी जाती हैं, लेकिन कई बार नीतियों के अनुकूल संविधान में संशोधन भी किया जाता है। अबतक हुए सौ से भी अधिक संशोधन इस बात की पुष्टि करते हैं कि नीतियों के अनुरूप भी संविधान में अपेक्षित बदलाव किए गए हैं। इस तरह नीतियों और संविधान का संबंध एकतरफा न होकर दोतरफा है। जैसे भारतीय संविधान में शिक्षा एक समवर्ती सूचि का विषय है जिसपर केंद्र और राज्य दोनों कानून बना सकते हैं। 16 शिक्षा का अधिकार अधिनियम (ट्ज्म), 4 अगस्त 2009 को पारित भारतीय संसद का एक अधिनियम है, जो भारतीय संविधान के अनुच्छेद 21 के तहत भारत में 6 से 14 वर्ष के बच्चों के लिए निःशुल्क एवं अनिवार्य शिक्षा के महत्त्व के तौर - तरीकों का वर्णन करता है।

2. संसद:

भारत में महत्वपूर्ण नीतियां संसद द्वारा स्वीकृत होती हैं। बड़े नीतगत फैसलों में संसद की सहमती आवश्यक है। बजट पास करने का अधिकार संसद को ही है जो प्रत्येक नीति का केन्द्रीय स्रोत है। भारतीय संसद बजट, अनुदान, पूरक मांगे, राष्ट्रपति के अभिभाषण पर चर्चा, प्रश्न काल आदि के माध्यम से नीति - निर्माण प्रक्रिया में सक्रिय भूमिका निभाती है संसद की भूमिका के महत्वपूर्ण होने का एक और बड़ा कारण है। भारत में वैसे तो संघात्मक प्रणाली को अपनाया गया है, लेकिन व्यवहार में यहाँ एक मजबूत केंद्र की स्थापना की गयी है। संविधान में विभाजित संघ सूचि, राज्य सूचि और समवर्ती सूचि के विषयों में राज्य

सूचि के विषयों की संख्या बहुत ही कम है, जिन पर केवल राज्य नीति-नियम और कानून बना सकता है। राज्य सूचि में किसी बड़े नीतिगत मामले को नहीं रखा गया है। ऐसे में संसद की महत्वपूर्ण भूमिका महत्वपूर्ण हो जाती है।¹⁷

3. न्यायपालिका:

किसी भी राजनैतिक प्रणाली के सुचारू रूप से संचालन हेतु निष्पक्ष न्यायपालिका का होना अनिवार्य है। न्याय प्रणाली की, सरकार के नीतिगत परिणामों को वैधता प्रदान करने में, एक उल्लेखनीय भूमिका रहती है। नीति निर्माण के जटिल प्रक्रिया होने के कारण शासन या सरकार के सभी अंग इसमें सक्रिय भूमिका निभाते हैं। भारत जैसे जनतांत्रिक देश में न्याय प्रणाली की लोक नीति निर्माण प्रक्रिया में प्रमुख भूमिका होती है। न्यायपालिका नीति निर्माण के क्षेत्र में, संविधान की प्रस्तावना तथा शरीर रचना में तथा प्रतिष्ठित देश के लक्ष्यों को प्रभावी ढंग से हासिल करने की दृष्टि से सुझावात्मक अथवा सलाहकार निर्णय देकर, प्रवेश करती है। कई बार न्यायपालिका किसी खास मकसद से किसी विशिष्ट नीति के निर्धारण अथवा मौजूदा नीति में परिवर्तन के लिए दिशा निर्देश जारी कर सकती है। यह विधानमंडल तथा कार्यपालिका के लिए भी कुछ ऐसे दिशा निर्देश तय कर सकती है, जिनका लोक नीति - निर्माण प्रक्रिया में पालन किया जाय। अतः यह स्पष्ट है कि न्यायपालिका उस राजनैतिक प्रक्रिया का एक अनिवार्य हिस्सा है जिसमें सहयोग तथा टकराव को बराबरी का महत्त्व प्राप्त रहता है। समय-समय पर न्यायपालिका द्वारा किये गए फैसले नीति निर्माण में मार्गदर्शक सिद्ध होते हैं। वर्तमान युग न्यायिक सक्रियता का युग है जिसमें नीति - निर्माण एवं क्रियान्वयन में न्यायपालिका की भूमिका में निरंतर वृद्धि हो रही है।¹⁸

4. अधिकारी तंत्र:

आधुनिक युग में अधिकारी तंत्र अर्थात नौकरशाही प्रशासन का अनिवार्य एवं अभिन्न अंग है। विधयिका, कार्यपालिका और न्यायपालिका, लोकतंत्र के तीन स्तम्भ अवश्य हैं, परन्तु इन स्तम्भों की स्थिति नौकरशाही द्वारा सम्पादित क्रियाकलापों पर ही टिकी होती है जो इसे प्रारंभिक सूचना, परामर्श एवं विश्लेषण प्रस्तुत करती है। नीति निर्माण में अधिकारी तंत्र अपनी भूमिका कई तरीको से निभाती है। यह कार्यपालिका के बृहद नीति क्षेत्र को पहचानने, बड़े नीति प्रस्तावों को तैयार करने, सामाजिक समस्याएँ, जिनपर अविलम्ब ध्यान देने की आवश्यकता होती है, के विभिन्न विकल्पों तथा समाधानों का विश्लेषण, मुख्य नीतियों में इसके अनुभव के आधार पर निष्पादन के स्तर पर संशोधन का सुझाव देने में सहायता प्रदान करती है।⁹

सामाजिक आन्दोलन:

किसी समाज, देश या राष्ट्र - राज्य में एक लम्बे समय तक निरंतर चलनेवाली सामूहिक गतिविधियाँ जो प्रायः राज्य के विरुद्ध होती हैं तथा राज्य की नीति तथा व्यवहार में परिवर्तन लाने की साझा मांग से प्रेरित होती है, जिसे सामाजिक आन्दोलन के रूप में देखा जाता है।¹⁰ सामाजिक आन्दोलन का इतिहास बहुत प्राचीन है, जब भी किसी देश या राष्ट्र में निवास करने वाले नागरिकों में असंतोष की भावना जागृत हुई है, तब - तब उनके द्वारा लोक हित तथा राष्ट्र हित में आन्दोलन किए गए हैं। सामाजिक आन्दोलन को सामाजिक परिवर्तन लाने का एक प्रमुख कारक के रूप में देखा जाता है। विशेषकर परम्परागत समाज में सामाजिक आन्दोलन के द्वारा काफी परिवर्तन आए हैं।¹¹ भारत में समय - समय पर सामाजिक आन्दोलन के विविध रूप देखने को मिला है। हिन्दू धार्मिक

सामाजिक आन्दोलन के उदाहरण हैं - आत्मीय सभा, ब्रह्म समाज, धर्म सभा आदि। वहीं कृषक आन्दोलन के उदाहरण है - नील आन्दोलन (1559 - 60), पावना आन्दोलन (1870 - 80), तथा दक्कन आन्दोलन (1975)। अनुसूचित जाति एवं पिछड़े वर्ग का सामाजिक आन्दोलन का उदाहरण भारतीय सन्दर्भ में है - श्री नारायण धर्म (1903), जस्टिस पार्टी (1916 - 17), आत्म - सम्मान आन्दोलन (1925), नादार आन्दोलन (1920), पल्ली आन्दोलन (1871), नायर आन्दोलन (1891), महार आन्दोलन (1920), नमो शुद्र आन्दोलन (1901), कैवर्त आन्दोलन (1907) तथा अखिल भारतीय आन्दोलन (1910)।¹¹ सामाजिक आन्दोलन का विस्तार अपने में पर्यावरण के आन्दोलन से लेकर युद्ध विरोधी आन्दोलन, स्त्री आन्दोलन, मजदुर आन्दोलन, किसान आन्दोलन और कई ऐसे मुद्दों के आन्दोलन को शामिल करता है जिसके बारे में औपचारिक राजनीति सोचती तक नहीं है। प्रतिरोध के तरीके भी इसके सामान्य राजनैतिक प्रतिरोध से अलग होते हैं। इस अर्थ में सामाजिक आन्दोलन, व्यापक जनहितों और गैर - परम्परागत प्रतिरोधात्मक माध्यमों का प्रतिनिधित्व करने वाला सामाजिक दबाव समूह है। सामाजिक आन्दोलन आज के समय में जनता का एक कारगर हथियार हैं जो राजनैतिक चेतना से संपन्न बनते हुए उसे समाज और सामूहिकता से जोड़ता है। पूरी तरह से सामाजिक आन्दोलन का उद्देश्य व्यवस्था में परिवर्तन लाना ही नहीं, बल्कि कभी - कभी परिवर्तन को रोकना भी है। इस प्रकार सामाजिक आन्दोलन में दबाव एवं बाध्यता का तत्व समाहित होता है।¹²

टर्नर एवं किलेन के अनुसार "सामाजिक आन्दोलन निरंतरता के साथ किया जाने वाला वह सामूहिक प्रयत्न है जिसका उद्देश्य उस समाज में परिवर्तन को प्रोत्साहन देना या परिवर्तन को रोकना होता है, जिसके वे एक अंग होते हैं।"¹³

हर्बर्ट ब्लूमर के शब्दों में “जीवन की नयी व्यवस्था को स्थापित करने के उद्देश्य से किये जाने वाले प्रयास को सामाजिक आन्दोलन कहा जाता है।”

एन्थोनी गिडेंस के अनुसार “सामाजिक आन्दोलन व्यक्तियों का एक ऐसा प्रयास है जिसका एक सामान्य उद्देश्य होता है और उद्देश्य की पूर्ति के लिए संस्थागत सामाजिक नियमों का सहारा न लेकर लोग अपने ढंग से व्यवस्थित होकर किसी परम्परागत व्यवस्था को बदलने का प्रयास करते हैं।”

सामाजिक आन्दोलन एवं लोकनीतियों पर पर उनका प्रभाव:

1. वन आधारित चिपको आन्दोलन:

1963 में भारतीय राज्य, उत्तर प्रदेश ने विकास में वृद्धि की आवश्यकता का अनुभव किया, विशेष रूप से ग्रामीण हिमालयी क्षेत्रों में। हालाँकि ग्रामीण जीविका के लिए जंगलों पर बहुत अधिक निर्भर थे - भोजन और ईंधन के लिए प्रत्यक्ष रूप से और परोक्ष रूप से, जल शोधन और मिट्टी स्थिरीकरण जैसी सेवाओं के लिए। सरकारी नीति ने ग्रामीणों को भूमि का प्रबंधन करने से रोका और उन्हें लकड़ी तक पहुँच से वंचित कर दिया।

वर्ष 1974 के शुरुआत की बात है, वन विभाग द्वारा जोशीमठ ब्लॉक के रेणी गांव के पास स्थित पेंग मुरेंडा वन के 2451 अंगू (ऐश) के पेड़ों को इलाहाबाद स्थित स्पोर्ट्स गुड्स कंपनी, साइमंड्स को ठेके पर दिये जाने का ग्रामीणों द्वारा जमकर विरोध किया गया किंतु ग्रामीणों के विरोध के बावजूद वन विभाग के कर्मचारी व ठेकेदार इन पेड़ों को काटने की जुगत में थे। वर्ष 1974 के 26 मार्च को जब रेणी गांव के सारे पुरुष भूमि के मुआवजे के लिए चमोली गये हुए थे, तब मौके का फायदा उठा कर वन विभाग के कर्मचारी व ठेकेदार मजदूरों के साथ पेड़ों की

कटाई के लिए गांव में आ धमके। उस समय गांव में केवल महिलाएं और बच्चे थे। पर गांव के महिला मंडल दल की प्रधान गौरा देवी को जैसे ही इस बात की खबर लगी वे 20 से अधिक महिलाओं व बच्चियों को साथ ले वन की ओर प्रस्थान कर गयीं और पेड़ों की कटाई का विरोध किया। उन्होंने वन विभाग के कर्मचारियों और ठेकेदार को वापस जाने की सलाह दी। पर जब उन्होंने गौरा देवी की बात नहीं मानी और पेड़ काटने की जिद पर अड़े रहे, तब गौरा देवी व उनके साथ आयी महिलाएं व बच्चियां पेड़ों से चिपक गयीं और कहा कि ‘पहले हमें काटो, फिर पेड़ों को काट लेना.’ महिलाओं की दृढ़ता देख ठेकेदार को वापस जाना पड़ा। यह चिपको आंदोलन के लिए एक महत्वपूर्ण मोड़ था, जिसने दुनिया भर के पर्यावरण कार्यकर्ताओं को पर्यावरण बचाने के लिए प्रेरित किया। जैसे - जैसे आंदोलन आगे बढ़ा, विरोध प्रदर्शन अधिक परियोजना - उन्मुख होते गए और क्षेत्र की संपूर्ण पारिस्थितिकी को शामिल करने के लिए विस्तारित हुए, जो अंततः “हिमालय बचाओ” आंदोलन बन गया। 1981 और 1983 के बीच, बहुगुणा ने आंदोलन को प्रमुखता दिलाने के लिए हिमालय में 5,000 किमी (3,100 मील) की पदयात्रा की।

चिपको आंदोलन एक अहिंसक प्रतिरोध आंदोलन है जिसका उद्देश्य भारत के वनों की रक्षा करना है। जब प्राकृतिक संसाधनों के सरकारी नियंत्रण वाले दोहन ने भारतीय ग्रामीणों की आजीविका को खतरे में डालना शुरू कर दिया, तो आंदोलन ने महात्मा गांधी के सत्याग्रह या अहिंसक प्रतिरोध के तरीके का उपयोग करके विनाश को रोकने की कोशिश की।¹³ आंदोलन को बड़ी सफलता 1980 में मिली, जब बहुगुणा की भारतीय प्रधान मंत्री इंदिरा गांधी से अपील के परिणामस्वरूप उत्तराखंड हिमालय में वाणिज्यिक कटाई पर 15 साल का प्रतिबंध लगा दिया गया। हिमाचल प्रदेश और पूर्व उत्तरांचल में भी इसी तरह के

प्रतिबंध लगाए गए थे। चिपको आंदोलन का एक बड़ा प्रभाव यह था कि इसने केंद्र सरकार को भारतीय वन अधिनियम, 1927 में संशोधन करने के लिए प्रेरित किया और वन संरक्षण अधिनियम 1980 पेश किया, जो कहता है कि वन भूमि का उपयोग गैर - वन उद्देश्यों के लिए नहीं किया जा सकता है।

भारतीय वन अधिनियम, 1927 मोटे तौर पर ब्रिटिश काल के दौरान कार्यान्वित था यह उन प्रक्रियाओं को परिभाषित करता है जो किसी क्षेत्र को सुरक्षित वन, संरक्षित वन या ग्राम वन घोषित करती हो।¹⁴

वन (संरक्षण) अधिनियम, 1980 भारत की संसद का एक अधिनियम है जो वनों के संरक्षण और उससे जुड़े या सहायक या आनुषंगिक मामलों का प्रावधान करता है। यह कानून सम्पूर्ण भारतवर्ष तक फैला हुआ है। इसे भारत में वन क्षेत्रों की और अधिक कटाई को नियंत्रित करने के लिए भारत की संसद द्वारा अधिनियमित किया गया था। यह अधिनियम 25 अक्टूबर 1980 को लागू हुआ। इसमें पाँच धाराएँ हैं।

अधिनियम की धारा 2 वनों को अनारक्षित करने या गैर - वन प्रयोजन के लिए वन भूमि के उपयोग के लिए राज्य सरकार पर प्रतिबंध के बारे में है।

अधिनियम की धारा 3 सलाहकार समिति के गठन से संबंधित है। यह केंद्र सरकार को इतनी संख्या में व्यक्तियों की एक समिति गठित करने की शक्ति देता है, जो सरकार को इस संबंध में सलाह देने के लिए उपयुक्त समझे।

धारा 3ए अधिनियम के प्रावधानों के उल्लंघन के लिए दंड से संबंधित है। इसमें कहा गया है कि जो कोई भी धारा 2 के किसी भी प्रावधान का उल्लंघन करेगा या उल्लंघन के लिए उकसाएगा, उसे एक अवधि के लिए साधारण कारावास से दंडित किया जाएगा जिसे पंद्रह दिनों तक बढ़ाया जा सकता है।

धारा 4 नियम बनाने की शक्ति से संबंधित है। इसमें कहा गया है कि (1) केंद्र सरकार, आधिकारिक राजपत्र में अधिसूचना द्वारा, इस अधिनियम के प्रावधानों को लागू करने के लिए नियम बना सकती है।

धारा 5 निरसन और बचत से संबंधित है। इसमें कहा गया है कि (1) वन (संरक्षण) अध्यादेश, 1980 को इसके द्वारा प्रतिस्थापित किया जाता है।¹⁵

2. जल आधारित नर्मदा आन्दोलन:

नर्मदा नदी पर सरदार सरोवर परियोजना शायद भारत में क्रियान्वित की जाने वाली सबसे शक्तिशाली और सबसे महंगी बहुउद्देश्यीय नदी घाटी परियोजनाओं में से एक थी। नर्मदा नदी गुजरात, राजस्थान और मध्य प्रदेश द्वारा संयुक्त रूप से साझा की जाती है और इसलिए परियोजना की शुरुआत से ही इसे विवादों और संघर्षों ने घेर लिया। यह उम्मीद की गई थी कि यह बांध गुजरात और राजस्थान में लगभग 1.8 मिलियन हेक्टेयर भूमि के बड़े हिस्से को सिंचित करेगा और 40 मिलियन से अधिक लोगों को पीने के पानी की आपूर्ति करेगा। आने वाले तीस वर्षों के लिए बांध में लगभग 1450 वाट जल विद्युत उत्पादन की स्थापित क्षमता होगी। इस प्रकार बांध ने बड़े वादों और मजबूत संकल्पों के साथ जो उड़ान भरी, उसे निभाना मुश्किल हो गया था।

1969 में, गुजरात राज्य ने नर्मदा जल विवाद न्यायाधिकरण के समक्ष बांध बनाने का प्रस्ताव रखा। राज्य ने दावा किया कि बांधों से अधिशेष और अतिरिक्त पानी का संग्रह करके एक जलकोष का निर्माण किया जाएगा, जिससे स्वच्छ पेयजल, सिंचाई और बिजली उत्पादन करने के अलावा, आर्थिक रूप से कमजोर और कम उपजाऊ क्षेत्रों में जल की आपूर्ति की जा सकती है। इस प्रस्ताव को चुनौती देते हुए मेधा पाटकर ने छत्तीस दिवसीय मार्च आयोजित किया जो नर्मदा घाटी के पड़ोसी राज्यों के बीच एकजुटता

का प्रतीक होगा और साथ ही सरकार और विश्व बैंक के लिए एक सीधी चुनौती होगी। उन्होंने विश्व बैंक और राज्य को इस तरह की परियोजना से हटने के लिए एक विरोध के प्रतीक के रूप में छत्तीस दिनों तक चलने वाले एक मार्च का आयोजन किया। समग्र रूप से बुनियादी विकास परियोजना का अनुपालन न करने के कारण पर्यावरण मंत्रालय के आदेश पर परियोजनाओं को पहले ही निलंबित कर दिया गया था।¹⁶

गुजरात में नर्मदा नदी पर सरदार सरोवर बांध उन बांध परियोजनाओं में से एक है जिसके कारण बड़े पैमाने पर लोगों का विस्थापन हुआ है। 1979 में सरदार सरोवर जलाशय से विस्थापित होने वाले परिवारों की संख्या 6000 से कुछ अधिक होने का अनुमान लगाया गया था। 1987 में यह आंकड़ा बढ़कर 12000 हो गया। 1991 में यह बढ़कर 27000 हो गया। अदालत ने आंदोलन के पक्ष में फैसला सुनाया, जिससे बांध पर काम तत्काल रोक दिया गया और संबंधित राज्यों को पुनर्वास और प्रतिस्थापन प्रक्रिया को पूरा करने का निर्देश दिया गया। नर्मदा बचाओ आंदोलन के परिणामस्वरूप 1993 में सरदार सरोवर परियोजना से विश्व बैंक बाहर हो गया, सरदार सरोवर निर्माण को रोक दिया गया और महेश्वर बांध से विदेशी निवेशक वापस चले गए।

नर्मदा बचाओ आंदोलन के बाद, सरकार ने आंदोलन द्वारा उठाई गई चिंताओं को दूर करने के लिए कई नीतिगत निर्णय लिए, जिनमें शामिल है:

बांध निर्माण - सर्वोच्च न्यायालय ने फैसला किया कि बांध का निर्माण 90 मीटर की ऊंचाई तक किया जा सकता है, लेकिन इससे अधिक ऊंचाई पर निर्माण के लिए पर्यावरणीय मंजूरी की आवश्यकता होगी।

विस्थापित लोगों का पुनर्वास - सरकार को विस्थापित परिवारों को भूमि, रोजगार और अन्य योजनाएं प्रदान करना

आवश्यक था। उच्च न्यायालय ने यह भी निर्देश दिया कि सरकार प्रत्येक विस्थापित परिवार को कम से कम 5 एकड़ सिंचित भूमि उपलब्ध कराए।

शिकायत निवारण - सरकार बांध से प्रभावित लोगों के विस्थापन और पुनर्वास से संबंधित शिकायतों के समाधान के लिए एक शिकायत निवारण प्राधिकरण की स्थापना कराए।

पानी की सतह - सरकार को यह सुनिश्चित करना था कि सभी प्रभावित लोगों का पुनर्वास पूरा होने तक जल स्तर न बढ़े।

न्यायिक जांच - सरकार ने पर्यावरण अनुपालन रिपोर्ट की न्यायिक जांच और बांध से प्रभावित लोगों के पुनर्वास का आदेश दिया।

3. सूचना का अधिकार आन्दोलन:

सूचना के अधिकार की मांग राजस्थान से प्रारम्भ हुई। राज्य में सूचना के अधिकार के लिए 1990 के दशक में जन आन्दोलन की शुरुआत मजदूर किसान शक्ति संगठन (एम.के.एस. एस) द्वारा अरूणा राय की अगुवाई में भ्रष्टाचार के भांडाफोड़ के लिए जनसुनवाई कार्यक्रम के रूप में हुई।

सूचना का अधिकार आन्दोलन जन - आन्दोलनों की सफलता का एक महत्वपूर्ण उदाहरण है। यह आन्दोलन सरकार से एक बड़ी मांग को पूरा कराने में सफल रहा है। इस आन्दोलन की शुरुआत सन् 1990 में हुई तथा इसका नेतृत्व मजदूर किसान शक्ति संगठन (एम.के.एस.एस) ने किया। राजस्थान में काम कर रहे इस संगठन ने सरकार के सामने यह मांग रखी कि अकाल राहत कार्य व मजदूरों को दी जाने वाली मजदूरी के अभिलेख का सार्वजनिक खुलासा किया जाए। यह मांग राजस्थान के एक बेहद पिछड़े इलाके भीम तहसील में सबसे पहले उठाई गयी थी। इस आन्दोलन के अन्तर्गत ग्रामीणों ने प्रशासन से अपने वेतन व भुगतान के बिल उपलब्ध कराने को कहा। असल में, इन लोगों को यह

लग रहा था कि विद्यालयों, अस्पतालों, छोटे बाँधों व सामुदायिक केन्द्रों के निर्माण कार्य के दौरान उन्हें दी गयी मजदूरी में भारी हेरा-फेरी की गई। केवल कहने के लिए तो ये विकास परियोजनाएं पूरी हो गयी थीं परन्तु लोगों का मानना था कि सभी कार्यों में धन का घोटाला हुआ है। पहले सन् 1994 व उसके बाद सन् 1996 में मजदूर किसान शक्ति संगठन ने जन - सुनवाई का आयोजन किया तथा प्रशासन को इस मामले में अपना पक्ष स्पष्ट करने को कहा।

इस आंदोलन ने पूरे देश में हलचल मचा दी, जिसके कारण हर नागरिक को सूचना के अधिकार की गारंटी देने वाले कानून की व्यापक मांग हुई, जिसमें भारत के सामाजिक कार्यकर्ताओं, पेशेवरों, वकीलों और नौकरशाहों का समर्थन भी शामिल था। सूचना का अधिकार अधिनियम, 2005 आम नागरिकों को सशक्त बनाकर राज्य के भ्रष्टाचार से निपटने के लिए सूचना के अधिकार के महत्व पर प्रकाश डालता है। यह गोपनीयता की इस संस्कृति को तोड़ने के लिए सरकार के भीतर लोगों के अधिकारों और पहलों के संवैधानिक इतिहास को रेखांकित करता है। सूचना का वैधानिक अधिकार पिछले 50 वर्षों में प्रशासन में सबसे महत्वपूर्ण सुधार है। प्रत्येक नागरिक को सरकारों से सवाल करने, उनकी जांच करने और उनका आकलन करने का अधिकार है।¹⁷

भारत में सूचना का अधिकार (आरटीआई) आंदोलन के बाद, सरकार ने सूचना का अधिकार अधिनियम, 2005 पारित किया। यह अधिनियम नागरिकों को सरकारी निकायों से सूचना प्राप्त करने के अधिकार की गारंटी देता है। आरटीआई अधिनियम की कुछ नीतियों और प्रावधानों में शामिल हैं:

- आरटीआई के प्रावधानों के तहत एक निश्चित समय सीमा निर्धारित है जिसके अंतर्गत सार्वजनिक प्राधिकारियों को आरटीआई अनुरोधों का 30 दिनों

के भीतर जवाब देना होगा तथा याचिकाकर्ता के जीवन और स्वतंत्रता से संबंधित मामलों के लिए 48 घंटों के भीतर सूचना उपलब्ध करानी होगी।

- राज्य की संप्रभुता, अखंडता, सुरक्षा और विदेश नीति से संबंधित जानकारी आरटीआई अधिनियम के तहत उपलब्ध नहीं है।
- प्रधानमंत्री, लोकसभा में विपक्ष के नेता और एक केन्द्रीय कैबिनेट मंत्री पांच वर्ष के कार्यकाल के लिए सूचना आयुक्तों को नामित करते हैं।
- सूचना आयुक्तों के पास सिविल न्यायालय की शक्तियां होती हैं, जिनमें लोगों को बुलाने साक्ष्य प्राप्त करने और सार्वजनिक अभिलेखों को मांगने की क्षमता शामिल है।

4. लोकपाल आन्दोलन:

जन लोकपाल विधेयक (नागरिक लोकपाल विधेयक) के निर्माण के लिए जारी यह आंदोलन अपने अखिल भारतीय स्वरूप में 4 अप्रैल 2011 को समाजसेवी अन्ना हजारे एवं उनके साथियों के जंतर - मंतर पर शुरु किए गए अनशन के साथ आरंभ हुआ, जिनमें मैग्सेसे पुरस्कार विजेता अरविंद केजरीवाल, भारत की पहली महिला पुलिस अधिकारी किरण बेदी, प्रसिद्ध लोकधर्मी वकील प्रशांत भूषण, पतंजलि योगपीठ के संस्थापक बाबा रामदेव आदि शामिल थे। संचार साधनों के प्रभाव के कारण इस अनशन का प्रभाव समूचे भारत में फैल गया और इसके समर्थन में लोग सड़कों पर भी उतरने लगे। इन्होंने भारत सरकार से एक मजबूत भ्रष्टाचार विरोधी लोकपाल विधेयक बनाने की माँग की थी और अपनी माँग के अनुरूप सरकार को लोकपाल बिल का एक मसौदा भी दिया था। किंतु डॉ. मनमोहन सिंह के नेतृत्व वाली तत्कालीन सरकार ने इसके प्रति नकारात्मक रवैया दिखाया और इसकी उपेक्षा की। इसके परिणामस्वरूप

शुरु हुए अनशन के प्रति भी उनका रवैया उपेक्षा पूर्ण ही रहा। किंतु इस अनशन के आंदोलन का रूप लेने पर भारत सरकार ने आनन - फानन में एक समिति बनाकर संभावित खतरे को टाला और 16 अगस्त तक संसद में लोकपाल विधेयक पास कराने की बात स्वीकार कर ली। अगस्त से शुरु हुए मानसून सत्र में सरकार ने जो विधेयक प्रस्तुत किया वह कमजोर और जन लोकपाल के सर्वथा विपरीत था। अन्ना हजारे ने इसके खिलाफ अपने पूर्व घोषित तिथि 16 अगस्त से पुनः अनशन पर जाने की बात दुहराई। सरकार ने इसकी राह में कई रोड़े अटकाए एवं 16 अगस्त को अन्ना हजारे एवं उनके साथियों को गिरफ्तार कर लिया गया। किंतु इससे आंदोलन पूरे देश में भड़क उठा। देश भर में अगले 12 दिनों तक लगातार बड़ी संख्या में धरना, प्रदर्शन और अनशन आयोजित किए गए। अंततः संसद द्वारा अन्ना की तीन शर्तों पर सहमती का प्रस्ताव पास करने के बाद 28 अगस्त को अन्ना ने अपना अनशन स्थगित करने की घोषणा की। 118 लोकपाल और लोकायुक्त विधेयक, 2011 को 17 दिसंबर 2013 को संसद द्वारा पारित किया गया था। विधेयक को 1 जनवरी 2014 को माननीय राष्ट्रपति की सहमति प्राप्त हुई और उसी दिन लोकपाल और लोकायुक्त अधिनियम, 2013 के रूप में अधिसूचित किया गया और यह अधिनियम 16 जनवरी, 2014 को लागू हुआ। 23 मार्च 2019 को प्रधान मंत्री और भारत के मुख्य न्यायाधीश रंजन गोगोई और लोकसभा अध्यक्ष की एक समिति द्वारा सेवानिवृत्त सुप्रीम कोर्ट के न्यायाधीश पिनाकी चंद्र घोष को भारत का पहला लोकपाल नियुक्त किया गया। लोकपाल के वर्तमान अध्यक्ष श्री न्यायमूर्ति अजय माणिकराव खानविलकर हैं।¹¹⁹

वर्तमान स्थिति:

सामाजिक आन्दोलन के अंतर्गत जाति आधारित आन्दोलन एवं महिला आन्दोलन भी शामिल हैं जैसे दलित

आन्दोलन, जनजातिय आन्दोलन आदि। पर्यावरण संबंधी मुद्दे भी सामाजिक आन्दोलन का रूप ले रहे हैं। इतना ही नहीं वर्तमान में महिला सुरक्षा से संबंधित पश्चिम बंगाल में डॉक्टरों एवं आम लोगों द्वारा चलाए जा रहे आन्दोलन, पर्यावरण संरक्षण के लिए छतीसगढ़ में हंसदेव जंगल बचाने के हेतु संचालित आन्दोलन इस बात के सूचक है कि आज भी ऐसे अनेक मुद्दे हैं जिसपर लोक - नीति निर्माण की आवश्यकता है और विभिन्न सामाजिक आंदोलनों द्वारा देश के विभिन्न हिस्सों में प्रयास जारी हैं।

भारत में किसान 2020 से विरोध प्रदर्शन कर रहे हैं, और यह आंदोलन संरचनात्मक कृषि समस्याओं के समाधान के लिए कार्रवाई के व्यापक आह्वान के रूप में विकसित हो गया है:

2020 - 2021 - किसानों ने सितंबर 2020 में संसद द्वारा पारित तीन विधेयकों का विरोध किया, जिन्हें किसान विरोधी कानून के रूप में देखा गया। इन विधेयकों का उद्देश्य कृषि में सरकार की भागीदारी को कम करना तथा निजी क्षेत्र को अधिक अवसर प्रदान करना था। किसानों को चिंता थी कि इन कानूनों के कारण वे व्यवसायियों के सामने कमजोर हो जायेंगे। सरकार ने विरोध प्रदर्शनों की कड़ी आलोचना की और दावा किया कि ये विरोध प्रदर्शन एक विदेशी षड्यंत्र का हिस्सा थे। जनवरी 2021 में सुप्रीम कोर्ट ने इन विधेयकों के क्रियान्वयन पर रोक लगा दी और नवंबर 2021 में सरकार ने इन्हें निरस्त कर दिया।

2024 - किसान फिर से विरोध प्रदर्शन कर रहे हैं, उनका आरोप है कि सरकार ने 2020 - 2021 में किए गए वादों को पूरा नहीं किया है। वे सरकार पर उनकी आय दोगुनी करने का प्रयास न करने का भी आरोप लगाते हैं। किसान अपनी फसलों के लिए उच्च निश्चित मूल्य और अपने ऋणों को माफ करने की मांग कर रहे हैं। ये विरोध प्रदर्शन उत्तरी राज्यों पंजाब और हरियाणा की सीमा पर हो रहे हैं।

निष्कर्ष:

सामाजिक आन्दोलन लोकनीति का प्रमुख निर्धारक तत्व है। सामाजिक आन्दोलन का उद्देश्य राजनीतिक, सामाजिक, धार्मिक तथा आर्थिक जीवन में आंशिक या पूर्ण परिवर्तन लाना होता है। सामाजिक आन्दोलन के समर्पित तत्व लोकनीति को प्रभावित करने में सशक्त भूमिका निभाते हैं। सामाजिक आन्दोलन सामाजिक व्यवस्था के उत्पाद होते हैं जो नीति - निर्माण को प्रभावित करते हैं। सामान्यतः नीतियां राजनीतिक व्यवस्था के आधारभूत उद्देश्यों के अनुरूप ही निर्मित की जाती हैं उअर इनका बल सामाजिक उद्धार होता है। सामाजिक आन्दोलन दबी हुई आवाज को बाहर लाने का एक प्रयास है। प्रायः सामाजिक आन्दोलन मुद्दों पर आधारित प्रयास को सफल भी बनाती है। राजनीतिक व्यवस्था भी मुद्दों की प्रकृति के आधार पर ही नीतियों में इन्हें समाहित करती हैं। इस प्रकार लोक नीति - निर्माण में सामाजिक आन्दोलन की भूमिका काफी महत्वपूर्ण हो जाती है। वैश्विक स्तर पर सामाजिक आन्दोलन का नीति निर्माण में प्रभाव दृष्टिगोचर होता है। भारत में भी समय - समय पर सामाजिक आंदोलनों ने नीति - निर्माण को प्रभावित किया है।

सन्दर्भ:

1. इकाई - 1, लोक नीति: अर्थ और प्रकृति, पच्छब्न्, नयी दिल्ली, पृष्ठ - 5 - 11
2. ठाच्चा - 301, इकाई - 1, लोक नीति: अर्थ और प्रकृति, उत्तराखण्ड मुक्त विश्वविद्यालय, पृष्ठ - 1 - 73
3. श्रीवास्तव, कमल कुमार, 2024, लोक नीति: अर्थ एवं स्वरूप, निदेशालय अध्ययन एवं प्रकाशन, उत्तराखण्ड मुक्त विश्वविद्यालय, हल्द्वानी, पृष्ठ - 1 - 8
4. सिन्हा, मनोज, 2010, प्रशासन एवं लोकनीति, ओरियंट ब्लैकस्वान, हैदराबाद, पृष्ठ - 136 - 138

5. बिस्वाल, तपन, 2017, भारतीय राजव्यवस्था और शासन, ओरियंट ब्लैकस्वान प्राइवेट लिमिटेड, हैदराबाद, पृष्ठ - 103 - 115
6. आर. के., सप्रू, 2019, लोक नीति - सूत्रीकरण, कार्यान्वयन तथा मूल्यांकन, स्टर्लिंग प्रकाशन, पृष्ठ - 89
7. शर्मा, डॉ० (श्रीमती) अनुपम, 2010, लोकप्रशासन के उभरते आयाम, अल्फा पब्लिकेशन्स, नयी दिल्ली, पृष्ठ - 165 - 182
8. बसु, डॉ० दुर्गा दास, 2015, भारत का संविधान एक परिचय, लेक्सिस - नेक्सिस प्रकाशन, पृष्ठ - 353
9. महेश्वरी, श्रीराम, 2004, भारतीय प्रशासन, ओरिएंट लॉन्गमेन प्रकाशन, नयी दिल्ली, पृष्ठ - 240
10. छब्न्ज, समाजशात्र, (2022) कक्षा - 12, अध्याय - 8, सामाजिक आन्दोलन, पृष्ठ - 112 - 128
11. ठाच्चा - 301, इकाई - 14, सामाजिक आन्दोलन, उत्तराखण्ड मुक्त विश्वविद्यालय, पृष्ठ - 150-157
12. साह, घनश्याम, (1990), सोशल मूवमेंट इन इंडिया, सेज पब्लिकेशन, नयी दिल्ली, पृष्ठ - 122-125
13. <https://hindi.downtoearth.org.in/wildlife-biodiversity/26-march-anniversary-of-chipko-andolan-india-needs-it-again-to-serve-forests-82090>
14. https://en.wikipedia.org/wiki/Indian_Forest_Act,_1927
15. https://en.wikipedia.org/wiki/Forest_Conservation_Act,_1980
16. https://en.wikipedia.org/wiki/Narmada_Bachao_Andolan
17. <https://timesofindia-indiatimes.com.translate.google/readersblog/shreyan...>
18. https://en.wikipedia.org/wiki/2011_Indian_anti-corruption_movement
19. <https://lokpal.gov.in/>

हिन्दी साहित्य में वृद्ध विमर्श

डॉ. शीला भास्कर

असिस्टेंट प्रोफेसर

डॉ. बी. आर. अंबेडकर कॉलेज, हुबल्लली, कर्नाटक

Corresponding Author – डॉ. शीला भास्कर

DOI - 10.5281/zenodo.20459079

भूमिका:

वैश्विकरण और अर्थ केंद्रित व्यवस्था ने आधुनिक समाज की संरचना को गहराई से प्रभावित किया है। इसका प्रभाव केवल आर्थिक और समाजिक क्षेत्रों तक सीमित नहीं है बल्कि यह साहित्य में स्पष्ट रूप से दिखाता है। हिन्दी साहित्य (जो समाज का दर्पण माना जाता है) ने समय-समय पर वृद्धजनों की स्थिति उनके संघर्ष, उपेक्षा और बदलते परिवारिक मूल्यों की संवेदनशीलता के साथ चित्रित किया है।

विशेषकर आधुनिक हिन्दी कथा साहित्य में वृद्धजनों की समस्या एक महत्वपूर्ण विषय के रूप में उभरकर सामने आई है।

मुख्य शब्द : वृद्ध विमर्श, हिन्दी साहित्य, समाजिक परिवर्तन, परिवार अकेलापन, संवेदना।

हिन्दी साहित्य में वृद्धजनों का चित्रण आरम्भ से ही होता आ रहा है लेकिन उनकी स्थिति का यथार्थवादी और मार्मिक चित्रण आधुनिक काल में अधिक देखने को मिलता है। पहले जहाँ वृद्धजन सम्मान और अनुभव के प्रतिक थे, वहीं आधुनिक साहित्य में वे उपेक्षित, अकेले और संघर्षरत दिखाई देते हैं।

प्रेमचंद और वृद्धजनों की संवेदना:

हिन्दी साहित्य के महान कथाकार मुंशी प्रेमचन्द ने अपने साहित्य में समाज के हर वर्ग का दर्द उकेरा है।

आधुनिकरण ने परिवारिक सत्ता के ढांचे में भी बदलाव ला दिया है। पारंपरिक तौर पर परिवार की युवा पीढ़ी पर बुर्जुग का एकाधिकार होता था। किंतु वर्तमान समय में यह स्थिति नहीं रही। वे अपने अधिकार खोने लगे हैं और

बदलते आर्थिक सामाजिक वातावरण में अपने को ढल पाने में असमर्थ हो गये हैं। यह युवा पीढ़ी उन्हें इसलिए रखती है क्योंकि उनके घरों की जिम्मेदारी कम हो जाएगी। इसका परिणाम यह होता है कि हम अपने आप को अकेला महसूस करते हैं। डॉ. शिवनारायण जी ने अपनी पुस्तक 'वृद्ध जीवन की कहानियों' में सही लिखा है – 'प्रायः सभी कांतिहीन कोठियों में बूढ़ों की निस्तेज उपस्थित त्रासद कठिन की एक सी बानगी बयां करती है। बच्चे बड़े होकर काबिल तो बने, पर विदेश चले गए या अन्य राज्यों में विस्थापित हो गए। बच गए बूढ़े जो घर, जमीन के मोह में संपत्ति जोहते दिन बिता रहे हैं। उपेक्षा, तिरस्कार और एकाकीपन को झेलते अपने स्वर्णिम दिनों की याद में जीती जागते स्मारक।'

इस प्रकार वृद्धजनों के जीवन में हम एक प्रकार के अकेलापन और अनाथत्व को महसूस कर सकते हैं और

इसका प्रमुख कारण परिवारों में उनका अकेला पड़ना। नौकरी के कारण विस्थापित बच्चे, वैधव्य, अपनी नौकरियों से सेवानिवृत्त होना आदि।

वृद्ध विमर्श की अवधारणा:

वृद्ध विमर्श साहित्यिक आलोचना की एक ऐसी शाखा है, जिसमें वृद्धावस्था से जुड़ी अनुभवों, समस्याओं और समाजिक स्थितियों का विश्लेषण किया जाता है। यह विमर्श केवल जैविक, उम्र तक सीमित नहीं है। बल्कि समाजिक, संरचना, सांस्कृतिक मान्यताओं और परिवारिक संबंधों के संदर्भ में वृद्धों की स्थिति को समझने का प्रयास करता है।

वृद्ध विमर्श निम्न प्रमुख आयामों को सम्मामित करता है।

- सामाजिक उपेक्षा
- परिवारिक बिगड़ी
- मानसिक और भावनात्मक संघर्ष
- स्मृति और अतीत की पुनरावृत्ति
- मृत्यु बोध और अस्तित्व का संकट

हिन्दी साहित्य में वृद्ध विमर्श का विकास :

- प्रारंभिक स्वरूप - प्रारंभिक हिंदी साहित्य में वृद्धों का चित्रण सम्मान और आदर्श के रूप में मिलता है। धार्मिक ग्रंथों और भक्ति साहित्य में वृद्धों को ज्ञान और तपस्या के प्रतीक के रूप में प्रस्तुत किया गया।
- आधुनिक काल में परिवर्तन - आधुनिक हिंदी साहित्य में वृद्धों की स्थिति का यथार्थवादी चित्रण आरंभ किया। यहाँ वे केवल सम्मानित पात्र नहीं,

बल्कि संघर्षरत और उपेक्षित व्यक्तियों के रूप में सामने आते हैं।

- प्रेमचन्द का साहित्य - प्रेमचन्द ने अपने साहित्य में सामाजिक यथार्थ को गहराई से चित्रित किया उनकी कहानी 'बुढ़ी काकी' वृद्ध विमर्श का एक महत्वपूर्ण उदाहरण है। इसमें एक वृद्ध स्त्री की उपेक्षा और इसकी भूख के माध्यम से समाज की संवेदनहीनता को उजागर किया गया है।

सुशील कौशिक की कहानी 'पराजीत' के बाबू जगनमोहन लाल और सूर्यबला की कहानी 'सौगात' के बाबूजी ऐसे पात्र हैं जो अब एक यंत्र की जिंदगी बिता रहे हैं बेटे-बहु उनका फायदा उठाते हैं। किसी को भी उनकी कमजोरियों की अथवा परेशानियों की परवाह नहीं है। पराजित कहानी में जगमोहन लाल शारीरिक तौर पर बहुत कमजोर है। उनको पिंडलियां का दर्द है। फिर भी वे चुपचाप घर के कामों में व्यस्त है क्योंकि वे जानते हैं कि बेटे के साथ शांति से रहने के लिए यह ज़रूरी है। वे बीच में सोचते तो है - "जब बूढ़ा बाप कंधे पर गेहूँ का गड्ढर लादे चक्की पर जाता है। तब इन्हें जरा भी दया नहीं आती। सोचते होंगे रिटायर्ड बाप, एकदम फालतू आदमी भला किया गेहूँ भी पिसवाकर नहीं ला सकता।" लेकिन यह उनकी मजबूरी है।

निर्मला वर्मा के साहित्य में वृद्धावस्था का गहरा मनोवैज्ञानिक विश्लेषण मिलता है। उनके पात्र अकेलापन और अस्तित्वगत संकट से जूझते दिखाई देते हैं।

समकालीन हिंदी साहित्य में वृद्ध विमर्श अधिक व्यापक और संवेदनशील रूप में उभरा है। इसमें वृद्धाश्रम एकांकी जीवन और पीढ़ियों के बीच बढ़ती दूरी को प्रमुख विषय बनाया गया है।

वृद्ध विमर्श के प्रमुख विषय:**अकेलापन और अलगाव:**

आधुनिक जीवन ने वृद्धों को परिवार से अलग कर दिया है। साहित्य में यह अकेलापन एक गहरे भावनात्मक संकट के रूप में उभारता है।

राजी सेठ की कहानी 'उसका आकाश' के बाबा का भी अकेलेपन बिताने का एकमात्र सहारा उनका पोता वरुण और उनके हिस्से का आकाश है, जो विस्तर पर पड़े खिड़की से देख पाते हैं उनका बेटा रोज उनके पास तो आता है औपचारिकता वश यह पूँछने के लिए - कि कैसे हैं बाबूजी? और यह एक साधारण सी बात थी। इसी प्रश्न के सिवाय उनके बेटे या बहू की ओर से कोई सहयोग या सहारा उन्हें नहीं मिलता था। उत्तर मिलने से ही वे कमरे से निकल जाते बाबा को लगता है - 'सवाल जिसने पूछा है उत्तर उसे भी अपेक्षित नहीं है, क्योंकि वह तो इतना कहकर अच्छे होने की चिंता को हवा में उछालकर गुण गुनाता हुआ जूते कस रहा है। अपनी चीजों को बटोर रहा है यह तो कमरे में घूमने के लिए मौन भंग रूप में दी गई चुंगी है। अक्सर नई पीढ़ी यह मान लेती है कि बूढ़े माँ-बाप को समय पर दवा-दारु खान-पान दे दिया तो उनके प्रति कर्तव्य है वह भी निभाया गया है। लेकिन ऐसा नहीं होता वरुण बाबा से बहुत प्यार करता है, वह बाबा को दूध पिलाता है और उनके साथ खेल कर उनका मन भी बहलाता है। अपने अकेलेपन को दूर करने के लिए वे वरुण और उसके दोस्तों को खेलने के लिए अपने कमरे में जगह तक दे देते हैं। बाबा दूसरी खुशी थी, जो छोटा सा आकाश का हिस्सा उनके विस्तर पर लेटे उन्हें देखने से मिलता था। लेकिन वरुण और उसके दोस्त ऊबकर अपने खेलने के लिए दूसरी जगह ढूँढ़ निकालते हैं, तो उनकी एक मात्र खुशी रहती है उस छोटे से हिस्से का आकाश। वहाँ से वे पूरी दूनिया को देखते थे लेकिन उन्हें धक्का तक लगता है जब वे देखते हैं कि उनके मकान के बिल्कुल नजदीक एक

बड़ी इमारत बन रही है और उनके हिस्से का वह छोटा सा आकाश भी अब ढकनेवाला है।

वृद्ध विमर्श के प्रमुख आयाम :

- **अकेलापन और मानसिक संकट :-** वृद्धावस्था में सबसे बड़ी समस्या अकेलापन है। परिवार के सदस्य अपने अपने कार्यों में व्यस्त रहते हैं। जिससे वृद्ध व्यक्ति संवादहीनता का शिकार हो जाता है यह स्थिति मानसिक अवसाद और आत्महीनता की भावना को जन्म देती है।
- **आर्थिक निर्भरता और असुरक्षा :-** कई वृद्ध व्यक्ति आर्थिक रूप से अपने परिवार पर निर्भर होते हैं। यह निर्भरता उनके आत्मसम्मान को प्रभावित करती है। पेंशन और सामाजिक सुरक्षा आत्मसम्मान को प्रभावित करती है। पेंशन और सामाजिक सुरक्षा योजनाओं की कमी की इस समस्या को बढ़ाती है।
- **स्वास्थ्य संबंधी चुनौतियाँ :-** वृद्धावस्था में स्वास्थ्य समस्याएँ सामान्य होती हैं लेकिन उचित चिकित्सा सुविधा के अभाव में ये समस्याएँ गंभीर हो जाती हैं कई बार परिवार भी उनकी स्वास्थ्य आवश्यकताओं को प्राथमिकता नहीं देती।
- **सांस्कृतिक और पीढ़ीगत अंतर :-** नई पीढ़ी और पुरानी पीढ़ी के बीच विचारों और जीवनशैली का अंतर बढ़ता जा रहा है। यह अंतर कई बार संघर्ष का कारण बनता है और वृद्ध व्यक्ति स्वयं को अलग थलग महसूस करता है।
- **वृद्ध महिलाओं की दोहरी पीड़ा :-** वृद्ध महिलाएँ न केवल आयु जनित समस्याओं का सामना करती हैं, बल्कि उन्हें लैंगिक भेदभाव का

भी सामना करना पड़ता है। विधवा होने पर उनकी स्थिति और भी दयनीय हो जाती है। उदाहरण के लिए भीष्म साहनी की कहानी 'चीफ की दावत' में भौतिकवाद के प्रभाव से तार-तार होते रिश्तों को चित्रित किया है। इस शिक्षित व्यक्ति, जो युक्तियुक्त तर्कों से वृद्धों का अपमान करते हैं कि कलाई खाली है। इस कहानी में लेखक यह दर्शाना चाहते हैं कि श्याम नाथ और उसकी पत्नी माँ को लेकर किस तरह चिंतीत है कि जब उसका बॉस घर आएगा तो माँ के खरटि से वह परेशान हो जाएगा। यह दिक्कत न आए, इसलिए शामनाथ कहता है- माँ आज जल्दी सो नहीं जाना, तुम्हारे खरटों की आवाज दूर तक जाती है।

इस पर माँ विवशता से कहती है - कि क्या करूँ बेटा, मेरे बस की बात नहीं है। जब से बीमार से उठी हूँ, नाक से सांस नहीं ले सकती है।

समकालीन समाज में वृद्धावस्था की स्थिति आज के वैश्वीकरण और तकनीकी युग में जीवन की गति तेज हो गयी है। इस तेज गति के कारण पारिवारिक संबंधों में दूरी बढ़ी है। वृद्धाश्रमों की संख्या में वृद्धि इस बात का प्रमाण है कि समाज में वृद्धों के प्रति दृष्टिकोण बदल रहा है।

हिन्दी साहित्य की भूमिका:

हिन्दी साहित्य ने वृद्धा विमर्श को समाज के सामने लाने में महत्वपूर्ण भूमिका निभाई है। साहित्यकारों ने अपने लेखन के माध्यम से यह दिखाया है कि वृद्ध लोग केवल सहानुभूति के पात्र नहीं हैं बल्कि वे समाज के महत्वपूर्ण सदस्य हैं।

साहित्य समाज का दर्पण होता है, और इस दर्पण में वृद्धावस्था की वास्तविक स्थिति को दिखाकर साहित्य ने समाज को आत्म मंथन के लिए प्रेरित किया है।

आलोचनात्मक दृष्टिकोण:

वृद्ध विमर्श केवल समस्याओं का वर्णन नहीं करता, बल्कि यह सामाजिक संरचना की आलोचना भी करता है यह विमर्श यह प्रश्न उठाता है कि क्या आधुनिक विकास वास्तव में समावेशी है या वह कुछ वर्गों को हाशिए पर धकेल रहा है।

यह भी देखा गया है कि साहित्य में कई बार वृद्ध पात्रों को केवल करुणा के पात्र के रूप प्रस्तुत किया गया है। जबकि उनके सक्रिय और सशक्त पक्ष को कम महत्व दिया जाता है। इस दृष्टिकोण में बदलाव की आवश्यकता है।

समाधान और सुझाव:

- १) पारिवारिक मूल्यों को पुनर्स्थापन परिवार में सम्मान प्रेम और सहानुभूति के मूल्यों को पुनः स्थापित करना आवश्यक है।
- २) सरकारी पहल और नीतियाँ - वृद्धों के लिए पेंशन, स्वास्थ्य सेवाएँ और सामाजिक सुरक्षा योजनाओं को मजबूत किया जाना चाहिए।
- ३) सामाजिक जागरूकता - समाज में वृद्धों के प्रति सकारात्मक दृष्टिकोण की विकसित करना आवश्यक है।
- ४) साहित्य और मिडिया की भूमिका का साहित्य और मिडिया को वृद्ध विमर्श को और अधिक प्रमुखता देनी चाहिए, ताकि यह विषय जनचेतना का हिस्सा बन सके।
- ५) वृद्धों की सक्रिय भागीदारी - वृद्धों को सामाजिक और सांस्कृतिक गतिविधियों में भाग लेने के लिए प्रोत्साहित किया जाना चाहिए, जिससे उनका आत्मविश्वास बना रहे।

निष्कर्ष :

हिन्दी साहित्य में वृद्ध विमर्श एक महत्वपूर्ण और प्रासंगिक विषय के रूप में उभर रहा है। यह विमर्श न केवल वृद्धों की समस्याओं को उजागर करता है, बल्कि समाज को संवेदनशील और उत्तरदायी बनाने के लिए प्रेरित करता है।

वृद्धाओं की समस्या बढ़ती जा रही है घटने का नाम नहीं ले रही है। वृद्धाश्रमों की स्थापना इसी का परिणाम है। वृद्धावस्था जीवन का स्वाभाविक चरण है, और हर व्यक्ति को इस अवस्था से गुजरना पड़ता है। इसलिए यह आवश्यक है कि हम ऐसा समाज, निर्मित करें जहाँ वृद्धों को सम्मान, सुरक्षा और प्रेम मिले।

वृद्ध विमर्श यह सिखाता है कि किसी भी समाज की वास्तविक प्रगति इस बात से मापी जा सकती है कि वह अपने वृद्ध नागरिकों के साथ कैसा व्यवहार करे।

संदर्भ :

१. प्रेमचंद : मनसरोवर
२. डॉ. शिवनरायण - वृद्ध जीवन की कहानीयाँ : पृ. ८
३. सं. डॉ. संजय सिंह हिन्दी कहानीयाँ - जयभारती प्रकाशन - २००८; पृ. १५०
४. सं. डॉ. संजय सिंह हिन्दी कहानीयाँ - जयभारती प्रकाशन - २००८; पृ. १५२
५. रामचंद्र शुक्ल : हिन्दी साहित्य का इतिहास

हिंदी भाषा का विकास और वर्तमान परिदृश्य

मंजुनाथ बालनायक

सहायक प्राध्यापक

हिन्दी विभागाध्यक्ष

श्री एस आर कंठि कला, वाणिज्य और विज्ञान महाविद्यालय मुधोला

Corresponding Author – मंजुनाथ बालनायक

DOI - 10.5281/zenodo.20459099

हिन्दी भाषा का विकास – विद्वानों का एक वर्ग यह स्वीकार करता है कि हिन्दी भाषा का उद्भव संस्कृत भाषा से हुआ है जबकि दूसरा वर्ग इसे प्राकृत भाषा से उत्पन्न मानता है। हिन्दी भाषा का प्रारम्भ 1000 ई. से माना जाता है। इस समय तक यह साहित्य के योग्य भाषा मानी जाने लगी थी अतः इसका बोलचाल का रूप तो सम्भवतः 775 के आस पास ही प्रचलित था क्योंकि बोलचाल की भाषा को साहित्यिक भाषा बनने में इतना समय लगना स्वाभाविक है डा. पीताम्बर दत्त बड़थवाल ने इसके लिए कुलयमाला कथा का प्रमाण दिया है। यदि वर्तमान में प्रचलित समस्त मतों का निष्कर्ष रूप माने तो हिन्दी का विकास क्रम इस प्रकार

विकास के प्रमुख चरण:

- संस्कृत (आदि जननी): वैदिक और लौकिक संस्कृत।
- पाली (500 ई.पू. - 1 ई.): भारत की प्रथम देशभाषा, बौद्ध साहित्य।
- प्राकृत (1 ई. - 500 ई.): आम बोलचाल की भाषा।
- अपभ्रंश (500 ई. - 1000 ई.): प्राकृत का विकृत रूप, जिससे हिंदी का जन्म हुआ।
- अवहट्ट (1000 ई. - 1100 ई.): अपभ्रंश और पुरानी हिंदी के बीच की कड़ी।

- प्राचीन/प्रारंभिक हिंदी (1100 ई. - 1400 ई.): साहित्य में प्रयोग।
- आधुनिक हिंदी (1850 ई. से अब तक): खड़ी बोली का मानकीकरण।

आदिकाल (1000 ई. - 1500 ई.): अपभ्रंश के प्रभाव से हिंदी का स्वतंत्र रूप, डिंगल-पिंगल का विकास।

मध्यकाल (1500 ई. - 1850 ई.): ब्रजभाषा और अवधी में साहित्य रचना, भक्ति आंदोलन द्वारा हिंदी का प्रसार।

आधुनिक काल (1850 ई. से अब तक): भारतेन्दु हरिश्चंद्र और महावीर प्रसाद द्विवेदी के प्रयासों से खड़ी बोली का विकास।

राजभाषा के रूप में: 14 सितंबर 1949 को हिंदी को भारत की राजभाषा के रूप में अपनाया गया, और 26 जनवरी 1964 को अनुच्छेद 343 के तहत मान्यता मिली।

आज, हिंदी भारत ही नहीं, बल्कि विश्व की सबसे अधिक बोली जाने वाली भाषाओं में से एक है, जो डिजिटल युग में भी तेजी से आगे बढ़ रही है।

वर्तमान परिदृश्य में हिन्दी:

वर्तमान परिदृश्य में हिन्दी समूचे विश्व के आकर्षण का केन्द्र बनती जा रही है। विश्व के लगभग 140 प्रतिष्ठित विश्वविद्यालय में हिन्दी का पठन-पाठन होना एक शुभ संकेत है। आज बाजार में अपना पाँव पसारने कई टी0वी0 चैनलों को लगने लगा है कि हमें अगर भारत में लोकप्रियता अर्जित करनी है और पैसा कमाना है तो यह हिन्दी के बिना संभव नहीं। डिस्कवरी, नेशनल ज्योग्राफिकल चैनल एवं बच्चों के लोकप्रिय चैनल पोगो को अन्ततः अपने प्रसारण का हिन्दी में अनुवाद प्रस्तुत करना ही पड़ा।

आज का युग सूचना-क्रान्ति का युग है, जहाँ ज्ञान-विज्ञान का निरन्तर विकास होता जा रहा है। परस्पर सम्पर्क क्षेत्र भी बढ़ता जा रहा है, अतः ऐसी स्थिति में वह भाषा सर्वप्रिय और सर्वोपयोगी मानी जा सकती है जो अन्तर्राष्ट्रीय सभी आवश्यकताओं की पूर्ति कर सके। भाषा के प्रायः दो रूप माने जाते हैं - सामान्य अभिव्यक्तिपरक रूप तथा प्रगतिपरक अभिव्यक्ति रूप। जिसमें से प्रगतिपरक भाषा का सीधा सम्बन्ध ज्ञान-विज्ञान, तकनीक के क्षेत्र से रहता है और ज्यों-ज्यों विकास के चरण बढ़ते जाते हैं इस प्रकार की भाषा की उपयोगिता भी बढ़ती जाती है। यह तथ्य भी ध्यान में रखना आवश्यक है कि तकनीकी भाषा साहित्यिक भाषा से अलग करके नहीं देखी जा सकती। उसका तकनीकी क्षेत्र में प्रयोग उसके मूल संरचनात्मक स्वरूप को वैसा ही बनाये रखता है, मात्र उसके प्रयोगजनक प्रकार्य का स्तर, क्षेत्र बढ़ जाता है, अतः इसको विशेष भाषा भी मान लिया जाता है। उसका यह विशेषीकृत रूप ही उसे वैज्ञानिक और तकनीकी भाषा का अभिधान ग्रहण करने के योग्य बनाता है। एक सामान्य शब्द है-बाजार। इसका विशेष प्रयोग है- 'विश्व बाजार', 'दाल बाजार', 'काला बाजार' आदि। इसी प्रकार 'निजी' और 'सार्वजनिक' शब्द भी प्रयुक्त हैं - 'निजी क्षेत्र', 'सार्वजनिक क्षेत्र'।

अतः यह सर्वमान्य तथ्य है कि भूमण्डलीकरण के दौर में तब तक कोई भाषा अन्तर्राष्ट्रीय स्तर पर अपने को प्रस्थापित नहीं कर पाती है, जब तक वह भाषा अपनी प्रामाणिकता, अपनी शुद्धता एवं अपनी वैज्ञानिकता सिद्ध नहीं कर देती।

अन्तर्राष्ट्रीय क्षेत्र - आज के दौर में अन्तर्राष्ट्रीय स्तर पर अनेक क्षेत्र खुले हैं और खुलते चले जा रहे हैं। यहाँ उनमेंसे कुछ का उल्लेख है -

1. चिकित्सा और स्वास्थ्य
2. यातायात
3. व्यापार
4. शिक्षा
5. मीडिया
6. चलचित्र
7. तकनीक
8. समाचार क्षेत्र
9. विज्ञान
10. औद्योगिक तकनीक
11. आकाशवाणी
12. दूरदर्शन
13. कम्प्यूटर

आज की हिन्दी भूमण्डलीकरण के दौर में वह सामर्थ्य अर्जित कर चुकी है, जिसके आधार पर वह अन्तर्राष्ट्रीय क्षेत्र में अपना स्थान बनाने में पूर्ण समर्थ है। इसके दो आधार हैं -

1. प्रयासजनित
2. सामान्य प्रक्रिया

प्रयासजनित: स्वतन्त्रता प्राप्ति के बाद जब हिन्दी को राष्ट्रभाषा माना गया, तो यह कहा गया कि इसमें उस तकनीकी क्षमता का अभाव है, जिसकी आवश्यकता आज के युग में अनिवार्य है। अतः हमारे देश में इस प्रकार के प्रयास हुए-

- (1) सन् 1955 ई. मे श्री लक्ष्मीनारायण सुधांशु के सम्पादन में 'राजकीय प्रशासन शब्दावली' का दो खण्डों में प्रकाशन हुआ।
- (2) 1962 ई. में उत्तर प्रदेश शासन शब्दकोश प्रकाशित हुआ।
- (3) इसी क्रम में मध्य प्रदेश में 'प्रशासनिक शब्दकोष' और 'शासन शब्द प्रकाश' का प्रकाशन हुआ।
- (4) राजस्थान सरकार द्वारा 1971 में 'हिन्दी प्रयोग मार्गदर्शिका' 1971 ई. में प्रकाशित की गयी।
- (5) हरियाणा और हिमाचल में भी 'प्रशासनिक शब्दकोश' प्रकाशित हुआ।
- (6) केन्द्रीय हिन्दी निदेशालय एवं वैज्ञानिक एवं तकनीकी शब्दावली आयोग के माध्यम से अनेक तकनीकी प्रकाशन सामने आए। भारत सरकार द्वारा 'वृहद् प्रशासन शब्दावली' और 'विधि शब्दावली' सामने आयी।
- (7) 1950 ई. में ही 'वैज्ञानिक शब्दावली मंडल' की स्थापना की गई। उसने लगभग दस वर्ष के अन्तराल में तीन लाख वैज्ञानिक एवं तकनीकी शब्द तैयार किये, जिनका प्रकाशन केन्द्रीय शिक्षा मंत्रालय के माध्यम से 1981 के 'पारिभाषिक शब्द संग्रह' नाम से किया गया।
- (8) 1961 ई. में ही भारत सरकार ने वैज्ञानिक एवं तकनीकी शब्दावली आयोग का गठन किया। यह आयोग आज भी हिन्दी की सेवा कर रहा है।
- (9) केन्द्रीय हिन्दी निदेशालय के अन्तर्गत ही 'हिन्दी संयुक्त राष्ट्र संघ भाषा कोश' की योजना बनाकर हिन्दी-अरबी, हिन्दी-चीनी, हिन्दी फ्रांसीसी तथा हिन्दी - स्पेनी आदि कोशों की रचना भी करायी।

हिन्दी को समर्थ बनाने के प्रयास स्वतन्त्रता के बाद से ही नहीं शुरू हुए हैं, यह प्रयास मुगल काल में ही प्रारम्भ हो गये थे। मुगल शासन काल में महाराजा शिवाजी के शासन-काल में पंडित रघुनाथ ने प्रशासन, खाद्य सामग्री,

रक्षा-व्यवस्था आदि विषयों से सम्बन्धित लगभग डेढ़ हजार शब्दों का एक कोश तैयार किया था।

1845 में लन्दन में प्रो. डैकन कोसे द्वारा 'हिन्दी मैनुअल' के दो भाग प्रकाशित कराये गये। 1848 में उनका 'हिन्दी अंग्रेजी कोश' भी सामने आया। एच. एच. विल्सन ने 1855 में 'ग्लॉसरी ऑफ जूडीशियल एण्ड रेवेन्यू टर्म्स' ग्रन्थ प्रकाशित किया।

पर आधारित है और संस्कृत को 'देव भाषा' इसी अर्थ में कहा जाता है कि वह पूर्ण है, समृद्ध है। संस्कृत में जो तकनीकी साहित्य रचा गया, आर्यभट्ट, वाराहमिहिर आदि ने क्या अंग्रेजी का मुँह ताका था ? नहीं। हमारी वैदिक गणित (Mathematics) आज विश्व के दस विश्वविद्यालयों में शोध का विषय बन चुकी है तो क्या गणित के प्रत्येक सूत्र संकेत का उन्होंने अंग्रेजी अनुवाद किया है ? चिकित्सा क्षेत्र में हमारे ग्रन्थ आज अन्तर्राष्ट्रीय महत्व पा चुके हैं, क्या चरक, सुश्रुत, धन्वन्तरि द्वारा प्रयुक्त शब्दावली अपर्याप्त है। आवश्यकता, अविष्कार की जननी होती है और यह बात हिन्दी पर भी लागू होती है। ज्यों - ज्यों व्यवहार बढ़ता जा रहा है हिन्दी मँजती चली जा रही है।

सूचना प्रौद्योगिकी: इसके अन्तर्गत मुख्य रूप से आकाशवाणी, दूरदर्शन, समाचार - पत्र के साथ ई - मेल (कम्प्यूटर) इंटरनेट तथा वेबसाइट आदि का महत्वपूर्ण स्थान है।

आज यह बात किसी से छिपी नहीं है कि सूचना प्रौद्योगिकी का ऐसा विलक्षण विस्फोट हुआ, कि दुनिया में उसका महत्व स्वीकारा गया। भारत के सूचना प्रौद्योगिकी ज्ञान में पूरे विश्व में प्रतिष्ठा अर्जित की। आज बड़े-बड़े देश भारतीय तकनीकी व्यक्तियों को अपने यहाँ आमंत्रित करने में जुटे हैं। साथ ही हिन्दी का प्रयोग अब इन सभी क्षेत्रों में होने लगा है। आज ई-मेल हिन्दी में चल चुका है और उसका सार्वजनिक प्रयोग हो चुका है।

कम्प्यूटर, आरम्भ में विदेशी यंत्र माना जाता था। 1984 में इसको लोगों ने देखा था। यह अंग्रेजी का गुलाम था। कम्प्यूटर में न तो कभी हिन्दुस्तानी ज्ञान को महत्व दिया गया, न ही यहाँ की भाषा को। पर हमारे भारतीय इंजीनियरों (1983 में आई.आई.टी. कानपुर) ने एक ऐसी तकनीक विकसित की, जिसके माध्यम से कम्प्यूटर हिन्दी की देवनागरी लिपि में तो काम कर ही सकता था, भारत की अन्य भाषाओं में भी वह कार्य कर सकता था। इसका नामकरण हुआ- "जिस्ट कार्ड (GIST Card - Graphics and Intelligence Script Technology)" यह कार्ड कम्प्यूटर के "CPU (Central Processing Unit)" अर्थात् केन्द्रीय संसाधक एकांश में लगाते ही अंग्रेजी जानने वाला कम्प्यूटर हिन्दी सीख जाता था और बड़ी सरलता से वह हिन्दी में काम करने लगता था। परिणाम यह हुआ कि हिन्दी का प्रयोग कम्प्यूटर पर बड़ी सहजता से होने लगा। आज बैंक भी हिन्दी अपना रहे हैं, और वहाँ के कम्प्यूटर हिन्दी में भी काम कर रहे हैं। बैंक के बाद कम्प्यूटर का प्रयोग सार्वजनिक रूप से रेल विभाग में प्रारम्भ हुआ। वहाँ आरक्षण के क्षेत्र में यह प्रयुक्त हुआ। फल यह हुआ कि वहाँ के कम्प्यूटर हिन्दी बोलने लगे और आरक्षण की स्थिति, गाड़ियों की स्थिति-आगमन, प्रस्थान के विषय में जानकारी मिलने लगी और अब तो और बेचारा कम्प्यूटर घर बैठे आपका आरक्षण भी कर देता है।

अब एकदम नई तकनीक आ रही है। हिन्दी को कम्प्यूटर के लिए उपयोगी बनाने में सबसे अधिक सहायता की, लगा। इसके सहयोग के लिए एक मानक कोडिंग प्रणाली की भी पर्याप्त महत्ता है जिसको 'इस्की' Indian Script Code for Information Interchange कहा जाता है, इसके माध्यम से उच्च प्रौद्योगिकी (Unicode) के क्षेत्र में नागरी (हिन्दी) सहित अन्य भारतीय भाषाएँ भी आसानी से कम्प्यूटर पर काम कर रही हैं। यह भी उल्लेखनीय है कि इसके लिए 'इनस्क्रिप्ट' Inscript

keyboard नाम से एक कुंजी पटल Smart Board बनाया गया है जो हिन्दी सहित अन्य भारतीय भाषाओं तथा अंग्रेजी में भी काम कर सकता है, साथ ही लिप्यांतर की भी उसमें सामर्थ्य है।

अनुवाद कम्प्यूटर में अनुवाद की बड़ी समस्या थी, जिसे भी अब हल कर लिया गया है। पूना के 'सी-डेक' (Centre for Development of Advanced Computing - C-DAC) ने 'टैग' (Tri Adjoining Grammar - TAG) का भी विकास कर लिया है। इतना ही नहीं अब तो हिन्दी के सॉफ्टवेयर भी पर्याप्त मात्रा में उपलब्ध हैं जिनमें अक्षर, आलेख, शब्दावली, शब्दरत्न, मल्टीवर्ड, संगम, देवबेस, नारद, चाणक्य, एप्पल, सुलिपि, भाषा आदि सॉफ्टवेअर्स का उल्लेख है।

"धीरे-धीरे विकास की गति बढ़ती जा रही है और आज डॉस (DOS), विंडोज (Windows), और यूनिक्स (Unix) परिवेश के अन्तर्गत हिन्दी में शब्द-संसाधन (Word Processing) कार्य भी सहज सम्भव हो गया है। इसके साथ ही वर्तनी-संशोधक (Spell Checker) तथा 'ऑन लाइन शब्दकोश' सहित ई-मेल तथा वेब-प्रकाशन की तकनीक भी हिन्दी ज्ञाताओं ने विकसित कर ली है। 'इस्कि' (ISCI - Indian Script Code for Information Interchange) या 'इस्फॉक' (ISFOC - Intelligent Based Script Font Code), लिप्स (LIPS - Language Independent Programme Subsystem) जैसी तकनीकें भी सामने आ गयी हैं। साथ ही फिल्मों के हिन्दी में भी शीर्षक देने की सुविधा उपलब्ध है।

अनुवाद के क्षेत्र में मशीनी अनुवाद हेतु भारतीय प्रौद्योगिकी संस्थान, कानपुर तथा हैदराबाद विश्वविद्यालय द्वारा संयुक्त रूप से एक तकनीक विकसित की गयी है जिसे 'अनुसारक' कहा जाता है। साथ ही पुणे के वैज्ञानिकों द्वारा **मन्त्र (सी-डैक - Machine Assisted Translation Tool)** का भी विकास हो चुका है। इसके साथ ही

आई.बी.एम. और टाटा कम्पनी ने भी आर. के. कम्प्यूटर्स के सहयोग से 'हिन्दी डॉस' नाम से भी एक विशिष्ट तकनीक उपजायी है जिसमें 'कमांड' और 'मैनु' भी हिन्दी में ही उपलब्ध हैं। कम्प्यूटर का हिन्दीकरण अभी रुका नहीं है और आगे भी नहीं रुकने वाला है। 'मोटोरोला' ने 1997 में ही हिन्दी में 'पेजर' का विकास कर दिया था।

खेल जगत में भी हिन्दी सर चढ़कर बोल रही है। खेल, हमारे लिए राष्ट्रीय सम्मान की वस्तु है, जिसने आज अंतरराष्ट्रीय रूप ले लिया है। खेलों की जानकारी, खेलते समय खिलाड़ियों की स्थिति उनकी क्षमता, योग्यता, जय-पराजय का आँखों देखा हाल दूरदर्शन पर दिखाया जाता है और आकाशवाणी पर सुनाया जाता है। यह अंग्रेजी में तो आता ही है, क्योंकि अभी हम में गुलामी की ठसक बाकी है, पर हिन्दी आज इतनी समर्थ एवं सक्षम हो गयी है कि उसके माध्यम से आँखों देखा हाल सुनाया जाने लगा है। अब वे ही शब्द बोले जाते हैं जो हिन्दी के हैं- बल्ला, गेंद, बल्लेबाजी, गेंदबाजी।

इसी प्रकार ट्रिपल जम्प को 'त्रिकूद', लांग जम्प को 'लम्बी कूद', हाई जम्प को 'ऊँची कूद'। साथ ही दौड़, रन, पारी, अनिर्णीत, श्रृंखला, पगबाधा (L.B.W.) शब्दों का प्रयोग हो रहा है। साथ ही अंग्रेजी के वे प्रचलित शब्द जिन्हें आम आदमी भी समझ लेता है, वे भी डटकर प्रयोग हो रहे हैं, जैसे— विकेट, बैट, पिच, स्टम्प, अम्पायर, ओपनिंग। हिन्दी का सामर्थ्य विकास का सही रूप यह है कि अन्तर्राष्ट्रीय शब्दावली का बरबस हिन्दीकरण न किया जाये जो शब्द जनता की चेतना में बैठे हैं, उन्हें उसी रूप में प्रयुक्त होने दिया जाय। कार, प्लेटफार्म, स्कूल, कॉलेज, कैण्टीन, रेलवे लाइन, सिग्नल, टिकट आदि। इसके कारण हिन्दी की व्यावहारिक क्षमता का विकास ही होगा। इस भूमण्डलीकरण के दौर में हिन्दी कितनी समर्थ होती जा रही है यहाँ इसकी एक झलक मात्र ही प्रस्तुत की गयी है। हिन्दी

सब दृष्टि से समर्थ थी, सक्षम थी। इस पर व्यर्थ के आरोप आज भी कम नहीं हुए हैं, पर हिन्दी निरंतर आगे बढ़ती चली जा रही है। आज मतदान में फोटो पहचान-पत्र, मतदाता सूचियाँ हिन्दी में आ चुकी हैं। साथ ही कई प्राचीन महत्वपूर्ण ग्रन्थ (Classics), सी. डी. (Computer Disc or Video Cassette) में समा चुके हैं। 'गीता', 'उपनिषद्' आप 'इंटरनेट' (Internet) पर भी सुन सकते हैं। हमारे युवाओं (IIT Kanpur) ने 'गीता सुपर साइट अन्तर क्षेत्र' का भी विकास करके यह बता दिया है कि हमारी हिन्दी विश्व भाषाओं में किसी से कम नहीं है।

हिन्दी में ग्लोबल संभावनाएँ:

ज्यों-ज्यों दुनिया ग्लोबल हो रही है, हिन्दी की माँग बढ़ रही है। विश्व के अनेक देशों में हिन्दी का अध्ययन हो रहा है। अनुवाद का काम भी हो रहा है। पिछले दिनों अमरीकी स्कूलों में भी हिन्दी पढ़ने की माँग बढ़ी है। पहले भारत सरकार की भारतीय सांस्कृतिक सम्बन्ध परिषद् विभिन्न देशों में तीन साल के लिए हिन्दी प्राध्यापक चुनकर भेजती थी, वह अब भी भेज रही है, पर अब अनेक देशों ने खुद भी नियुक्तियाँ करनी शुरू कर दी हैं। जापान, कोरिया, सिंगापुर में अब सीधे हिन्दी प्राध्यापक भर्ती हो रहे हैं। खाड़ी देशों के अलावा भी यूरोप, अमेरिका में भी हिन्दी शिक्षकों की माँग है।

आधार ग्रंथ:

1. हिन्दी साहित्य का इतिहास: डॉ नगेन्द्र
2. हिन्दी साहित्य का इतिहास: आचार्य रामचन्द्र शुक्ल
3. आउटलुक: सम्पा. आलोक मेहता
4. इण्डिया टुडे: सम्पा. प्रभु चावला
5. हिन्दी का अन्तर्राष्ट्रीय परिदृश्य प्रो. नरेश मिश्र

हिंदी साहित्य में विविध विमर्श

शिवानंद संगली

हिंदी विभाग

श्री एस. आर. कंठी. कला, वाणिज्य तथा विज्ञान महाविद्यालय, मुधोल

Corresponding Author – शिवानंद संगली

DOI - 10.5281/zenodo.20459113

भूमिका:

हिंदी साहित्य में विविध विमर्श (विमर्श पानी विमर्श २०वीं सदी के उत्तरार्ध से समकालीन समय तक हाशिये पर रहे समूहों, अस्मिता, और सामाजिक-राजनैतिक मुद्दों पर केंद्रित विमर्श हैं। प्रमुख विमर्शों में स्त्री विमर्श, दलित विमर्श, आदिवासी विमर्श और वृद्ध विमर्श शामिल हैं, जो साहित्य में समानता, संघर्ष और पहचान की आवाज उठाते हैं। ये विमर्श रूढ़ियों को तोड़कर साहित्य को अधिक लोकतांत्रिक बनाते हैं।

हिंदी साहित्य में प्रमुख विमर्श इस प्रकार है।

स्त्री विमर्श:

छायावाद महादेवी वर्मा की 'श्रृंखला की कड़ियों से शुरू होकर आज तक महिला लेखिकाओं द्वारा पितृसत्तात्मक समाज में नारी अस्मिता, स्वतंत्रता और समानता की माँग करता है।

जैनेन्द्र कुमार द्वारा रचित 'त्यागपत्र' एक प्रसिद्ध मनोवैज्ञानिक उपन्यास है, जो मुख्य पात्र मृणाल के दुखी जीवन और रूढ़िवादी समाज के खिलाफ उसके 'मूक विद्रोह' पर केंद्रित है। यह उपन्यास एक भाग्यहीन नारी के संघर्ष, शोषण और उसके आत्म-सम्मान के लिए आत्म-त्याग (त्यागपत्र) की मार्मिक कहानी है, जो पारंपरिक पारिवारिक

और सामाजिक व्यवस्थाओं को चुनौती देता है। उपन्यास मृणाल के शोषण, उसके वैवाहिक जीवन की विफलता और समाज द्वारा एक महिला को मिलने वाली प्रताड़ना को चित्रित करता है।

मृणाल बचपन में माता-पिता को खोने के बाद अपने भाई के घर में पली-बढ़ी। उसके भतीजे (प्रमोद, जो उपन्यास का नैरेटर भी है) से उसे प्रेम मिला, लेकिन समाज ने उसे गलत समझा। मृणाल अपने अर्धे उम्र के पति द्वारा त्यागे जाने के बाद स्वतंत्र जीवन जीने का प्रयास करती है, लेकिन समाज उसे जीने नहीं देता। मृणाल अपने जीवन से धककर अंत में सब कुछ त्याग देती है, जो समाज के बंधनों के खिलाफ उसका 'त्यागपत्र' है। यह उपन्यास हिंदी साहित्य में एक मील का पत्थर माना जाता है, जो नारी चेतना और व्यक्तिगत स्वतंत्रता के प्रश्न उठाता है।

दलित विमर्श:

जातिवादी भेदभाव, असमानता और शोषण के खिलाफ दलित समुदाय के संघर्ष, वेदना और आकांक्षाओं को उजागर करता है। मन्जू भंडारी द्वारा रचित उपन्यास महाभोज में दलितों को सत्ता और सवर्ण राजनीति के गठजोड़ में पिसते हुए, शोषित और असहाय वर्ग के रूप में चित्रित किया गया है। कहानी बिहार के बेलछी नरसंहार पर

आधारित है, जिसमें दलित बिसु की हत्या और सरोहा गांव में उनकी बस्ती को जलाना मुख्य घटनाएँ हैं, जो उनकी दयनीय स्थिति और अन्याय के खिलाफ उभरती चेतना को दर्शाती हैं। महाभोज में दलितों के चित्रण के मुख्य बिंदुराजनीति का मोहरा: दलितों का इस्तेमाल केवल वोट बैंक के रूप में किया जाता है, न कि उन्हें विकास का भागीदार माना जाता है। सवर्ण राजनेता उन्हें 'भेड़-बकरी' की तरह रैलियों में भीड़ बढ़ाने के लिए प्रयोग करते हैं।

शारीरिक और मानसिक शोषण जोरावर जैसे दबंग और सवर्ण पात्रों द्वारा दलितों पर अत्याचार किए जाते हैं। उनके घरों में आग लगा दी जाती है और विरोध करने पर बिसु जैसे युवाओं को मार दिया जाता है। न्याय से वंचित: प्रशासन और पुलिस सीधे तौर पर अपराधियों (जोरावर) के साथ मिले होते हैं। दलितों की हत्या के मामले में भी उल्टा दलितों (बिंदा) को ही फंसाया जाता है, जो उनके शोषण की पराकाष्ठा है।

बदलती चेतना (बिंदा का पात्र): बिसु की हत्या के बाद, बिंदा जैसे युवाओं के माध्यम से दलितों में चेतना जागृत होती है। वे अब अन्याय के खिलाफ आवाज उठाने और अपने हक के लिए लड़ने की ओर अग्रसर हैं। यातना और अनिश्चितता: दलितों को न तो बोलने का अधिकार है और न ही भरपेट खाना। उनकी त्रासदी यह है कि वे अपनी ही जमीन पर गुमनामी में घुल-मिलकर रह जाते हैं।

आदिवासी विमर्श:

आदिवासी अस्मिता, जल-जंगल-जमीन के संघर्ष और उनकी विशिष्ट सांस्कृतिक पहचान को केंद्र में लाता है।

आदिवासी विमर्श आदिवासी समुदाय के अस्तित्व, अस्मिता, जल-जंगल-जमीन पर अधिकार और सांस्कृतिक पहचान को बचाने का संघर्षपूर्ण साहित्य व विमर्श है। यह मुख्यधारा के विकास के नाम पर विस्थापन,

शोषण और उत्पीड़न के विरुद्ध प्रतिरोध की आवाज है। इसमें आदिवासी जीवन की सहजता, प्रकृति प्रेम और उनके मौलिक अधिकारों की रक्षा पर जोर दिया जात है।

यह विमर्श आदिवासी समाज को केवल दया का पात्र नहीं, बल्कि आत्म-सम्मान और अधिकार के साथ जीने वाले समुदाय के रूप में स्थापित करता है। जल-जंगल-जमीन: आदिवासी समुदाय के लिए प्रकृति उनकी माँ है और उनकी आजीविका का एकमात्र साधन है। विमर्श में संसाधनों की लूट का पुरजोर विरोध किया गया है। विस्थापन की समस्या: विकास परियोजनाओं के कारण आदिवासियों का अपनी जमीन से पलायन सबसे बड़ी समस्या है।

साहित्य में अभिव्यक्ति: साहित्य में महाश्वेता देवी, रमेंद्र, अनुज लुगुन, हरिराम मीना, और रोज केरकेट्टा जैसे लेखकों ने इस विमर्श को प्रमुखता दी है। मुख्यधारा से अलग संस्कृति: आदिवासी जीवन शैली, भाषा और परंपराएं मुख्यधारा (हिन्दू या अन्य धर्म) से भिन्न हैं, जिन पर अब ध्यान केंद्रित किया जा रहा है। आदिवासी जीवन और साहित्य में प्रकृति केंद्र में है, जो उनके धर्म, जीवनशैली और सौंदर्यबोध का आधार है। लिखित साहित्य से पहले, आदिवासी साहित्य की एक समृद्ध परंपरा मौखिक गीतों, कहानियों, मिथकों और लोककथाओं के रूप में मौजूद रही है। आदिवासी समाज में व्यक्तिगत संपत्ति की जगह सामूहिक स्वामित्व और परस्पर सहयोग (जैसे-रोपाई में मदद) की परंपरा है। वहां में नहीं, 'हम' की भावना सर्वोपरि है।

वृद्ध विमर्श:

आधुनिक परिवारिक संरचना में बदलाव और वृद्धों की पीड़ा, अकेलेपन और उनकी सामाजिक स्थिति पर विमर्श करता है।

चित्रा मुद्गल द्वारा रचित 'गिलिगड उपन्यास महानगरों में वृद्धावस्था की त्रासदी, अकेलेपन, और युवा

पीढ़ी की उदासीनता का जीवंत चित्रण है। बाबू जसवंत सिंह और कर्नल विष्णु नारायण स्वामी के माध्यम से, यह उपन्यास बुजुर्गों के मानसिक तनाव और पारिवारिक अपमान को उजागर करता है, जहाँ बेटे-बहू का कठोर व्यवहार मुख्य समस्या है।

बुजुर्गों का अकेलापन, पारिवारिक उपेक्षा, और संपत्ति के लिए संघर्ष। पात्र जसवंत सिंह सेवानिवृत्त सिविल इंजीनियर जो अपमान के कारण घर छोड़ने पर मजबूर होते हैं। कर्नल स्वामी एक अन्य पात्र जो अपने ही घर में अजनबी जैसा महसूस करते हैं।

मुख्य संदेश: यह उपन्यास आज के समय में बुजुर्गों की सुरक्षा और गरिमापूर्ण जीवन की आवश्यकता पर जोर देती है।

किसान विमर्श:

पूस की रात मुंशी प्रेमचंद द्वारा रचित एक यथार्थवादी हिंदी कहानी है, जो भारतीय किसान की भीषण गरीबी, मजबूरी और कर्ज के दुष्चक्र को दर्शाती है। कहानी का मुख्य पात्र हल्कू है, जो कड़ाके की ठंड (पूस की रात) में अपने खेत की रखवाली करता है, लेकिन कंबल खरीदने के पैसे न होने के कारण अलाव जलाकर रात काटता है।

हल्कू के पास खेती के लिए मेहनत करने के बाद भी ठंड से बचने के लिए कंबल खरीदने के पैसे नहीं हैं,

क्योंकि उसे अपनी मेहनत की कमाई सहना (जमींदार) को देनी पड़ती है। हल्कू का वफादार कुत्ता जबरा, जो ठंड में उसके साथ खेत पर रहता है और उसका एकमात्र सहारा है। हल्कू अपनी गरीबी से इतना हताश है कि वह जानबूझकर खेत में नीलगाय को फसल नष्ट करने देता है, क्योंकि उसे फसल की रखवाली से ज्यादा ठंड में अलाव के पास सोना बेहतर लगता है।

यह कहानी दिखाती है कि कैसे कड़ी मेहनत के बावजूद किसान अभावों में जीने को मजबूर है। 'पूस की रात' भारतीय किसान की लाचारी और सामाजिक-आर्थिक विषमता को उजागर करती है।

इसी तरह प्रेमचंद के अनेक कहानीयों का नाम बता सकता है कि सवा सेर गेहूं, सुजान भगत तथा उनके द्वारा लिखित उपन्यास गोदान भी शामिल है इसे किसान जीवन की महाकाव्य कहा जाता है।

आधार ग्रंथ:

- 1) त्यागपत्र उपन्यास - प्रेमचंद
- 2) महाबोज उपन्यास - जैनेंद्र कुमार
- 3) गलीगडू उपन्यास - मन्नू भंडारी
- 4) पूस की रात कहानी - चित्रा मुद्रल

हिंदी साहित्य के विविध गद्य विधाओं में चित्रित दलित विमर्श

प्रशांत एम गौलि

हिंदी विभागाध्यक्ष

के.एल.इ. संस्था के एस.सी.पी. कला, विज्ञान एवं वाणिज्य महाविद्यालय, महालिंगपुर। 587 312

Corresponding Author – प्रशांत एम गौलि

DOI - 10.5281/zenodo.20459131

भूमिका

जब से सृष्टि का सृजन हुआ है तभी से लेकर आज तक हमारे समाज में दो वर्ग उभर कर सामने आए हैं। हमारी बौद्धिक दासता यही रही है कि सिर्फ 'दलित' पिछड़े वर्ग के लोग ही है। लेकिन यह मान्यता, धरना सरासर गलत है। आज के प्रगतिशील समय में 'दलित' की परिभाषा बदल गई है। हमें भी इन परिस्थितियों से अवगत होना जरूरी हो गया है, क्योंकि हमें समय के साथ चलना है। समय रुकता नहीं है। समय की पुकार है कि 'दलित' शब्द को संकुचित दृष्टि से न देखते हुए विशाल रूप में वैश्विक धरातल पर देखें।

हिंदी कथा साहित्य में दलित विमर्श:

हिंदी कथा साहित्य में दलित विमर्श एक महत्वपूर्ण साहित्यिक धारा है, जो दलित समाज के जीवन, संघर्ष, शोषण और सामाजिक असमानता को अभिव्यक्त करती है। यह विमर्श केवल साहित्यिक आंदोलन नहीं, बल्कि सामाजिक न्याय और समानता की चेतना का प्रतीक है।

कथा साहित्य के माध्यम से दलितों की पीड़ा, संघर्ष और आत्मसम्मान को प्रभावशाली रूप से प्रस्तुत किया गया है।

हिंदी साहित्य में “दलित विमर्श” सामाजिक न्याय, समानता, मानवाधिकार और जातिगत शोषण के विरुद्ध संघर्ष का साहित्यिक रूप है। यह केवल पीड़ा का वर्णन नहीं करता, बल्कि दलित समाज की चेतना, प्रतिरोध, अस्मिता और आत्मसम्मान को भी अभिव्यक्त करता है। हिंदी कथा साहित्य—विशेषतः कहानी और उपन्यास—में दलित विमर्श ने समाज की उस वास्तविकता को सामने रखा जिसे लंबे समय तक मुख्यधारा साहित्य में उपेक्षित रखा गया था।

हिंदी कथा साहित्य में दलित विमर्श सामाजिक यथार्थ का सशक्त दस्तावेज़ है। यह साहित्य केवल शोषण का चित्रण नहीं करता, बल्कि समानता, न्याय और मानवीय गरिमा की स्थापना का संदेश भी देता है। डॉ. भीमराव आंबेडकर के विचारों से प्रेरित यह विमर्श आज हिंदी साहित्य की एक महत्वपूर्ण धारा बन चुका है, जो समाज को अधिक संवेदनशील और न्यायपूर्ण बनाने की दिशा में कार्य कर रहा है।

हिंदी कथा साहित्य में दलित विमर्श ने समाज के उपेक्षित वर्ग की पीड़ा और संघर्ष को साहित्य के केंद्र में स्थापित किया। यह केवल साहित्यिक अभिव्यक्ति नहीं, बल्कि सामाजिक परिवर्तन का सशक्त माध्यम है। दलित कथा साहित्य मानवता, समानता और न्याय का संदेश देता है। हिंदी कथा साहित्य में दलित विमर्श मुख्यतः कहानी और उपन्यास के माध्यम से व्यक्त हुआ है। इसमें दलित जीवन की वास्तविक परिस्थितियों, गरीबी, अपमान, अन्याय और संघर्ष का यथार्थ चित्रण मिलता है।

हिंदी उपन्यासों में चित्रित दलित विमर्श:

हिंदी उपन्यास साहित्य में दलित विमर्श एक महत्वपूर्ण साहित्यिक और सामाजिक आंदोलन के रूप में विकसित हुआ है। यह विमर्श दलित समाज के शोषण, उत्पीड़न, सामाजिक बहिष्कार, आर्थिक विषमता और आत्मसम्मान के संघर्ष को अभिव्यक्त करता है। हिंदी उपन्यासों ने दलित जीवन की वास्तविकताओं को समाज के सामने प्रस्तुत कर सामाजिक चेतना जगाने का कार्य किया है।

हिंदी उपन्यास साहित्य में दलित विमर्श एक महत्वपूर्ण धारा के रूप में उभरा है। यह विमर्श समाज में दलित वर्ग के शोषण, उत्पीड़न, जातिगत भेदभाव और उनके संघर्षों को अभिव्यक्त करता है। हिंदी उपन्यासों के माध्यम से दलित समाज की वास्तविक समस्याओं, उनके अधिकारों और आत्मसम्मान की भावना को प्रभावशाली ढंग से प्रस्तुत किया गया है। हिंदी उपन्यासों में दलित जीवन का यथार्थ चित्रण किया गया है। इन उपन्यासों में दलितों के

सामाजिक बहिष्कार, आर्थिक शोषण, शिक्षा से वंचित होने तथा सम्मान के लिए संघर्ष को प्रमुख विषय बनाया गया है।

हिंदी उपन्यासों में चित्रित दलित विमर्श भारतीय समाज की वास्तविकताओं का सशक्त दस्तावेज़ है। यह विमर्श दलित समाज की पीड़ा, संघर्ष, अस्मिता और अधिकार चेतना को अभिव्यक्त करता है। डॉ. भीमराव आंबेडकर के विचारों से प्रेरित यह साहित्य सामाजिक समानता, न्याय और मानव गरिमा की स्थापना की दिशा में महत्वपूर्ण भूमिका निभा रहा है। हिंदी उपन्यास में दलित विमर्श सामाजिक परिवर्तन की एक महत्वपूर्ण धारा है। यह केवल दलित समाज की पीड़ा का वर्णन नहीं करता, बल्कि समानता, न्याय और मानवता का संदेश भी देता है। हिंदी उपन्यासों ने दलित चेतना को मजबूत बनाकर समाज को नई दिशा प्रदान की है।

हिंदी नाटकों में चित्रित दलित विमर्श:

हिंदी नाटकों में दलित विमर्श भारतीय समाज की उस ऐतिहासिक और सामाजिक वास्तविकता को अभिव्यक्त करता है, जिसमें दलित समुदाय ने सदियों तक जातिगत भेदभाव, शोषण और सामाजिक बहिष्कार का सामना किया। हिंदी नाटककारों ने मंच के माध्यम से दलित जीवन की पीड़ा, संघर्ष, अस्मिता और अधिकार चेतना को प्रभावशाली ढंग से प्रस्तुत किया है।

हिंदी नाट्य साहित्य में दलित विमर्श एक महत्वपूर्ण विषय है। नाटक समाज का दर्पण माना जाता है, इसलिए हिंदी नाटकों में दलितों के शोषण, जातिगत भेदभाव, सामाजिक अन्याय और संघर्ष को प्रभावशाली

रूप से प्रस्तुत किया गया है। दलित विमर्श के माध्यम से समाज में समानता, मानवता और न्याय की चेतना विकसित करने का प्रयास किया गया है।

हिंदी नाटकों में दलित जीवन की वास्तविक परिस्थितियों का चित्रण मिलता है। इन नाटकों में छुआछूत, ऊँच-नीच, गरीबी, सामाजिक बहिष्कार तथा अन्याय के विरुद्ध संघर्ष को प्रमुख विषय बनाया गया है। नाटककारों ने संवाद और मंचन के माध्यम से समाज की कुरीतियों पर प्रहार किया है। हिंदी नाटकों में दलित विमर्श सामाजिक परिवर्तन का सशक्त माध्यम है। यह केवल दलितों की पीड़ा का चित्रण नहीं करता, बल्कि समाज को समानता, न्याय और मानवता का संदेश भी देता है। हिंदी नाटकों ने दलित चेतना को मजबूत बनाकर सामाजिक सुधार में महत्वपूर्ण भूमिका निभाई है।

हिंदी नाटकों में चित्रित दलित विमर्श केवल साहित्यिक विषय नहीं, बल्कि सामाजिक परिवर्तन का माध्यम है। इन नाटकों ने दलित समाज की पीड़ा, संघर्ष और अस्मिता को मंच पर लाकर समाज को आत्ममंथन के लिए प्रेरित किया। दलित विमर्श ने हिंदी नाट्य साहित्य को अधिक यथार्थवादी, मानवीय और सामाजिक चेतना से संपन्न बनाया है।

हिंदी आत्मकथाओं में दलित विमर्श:

हिंदी आत्मकथा साहित्य में दलित विमर्श एक महत्वपूर्ण धारा के रूप में विकसित हुआ है। दलित आत्मकथाएँ केवल किसी व्यक्ति के जीवन का वर्णन नहीं करतीं, बल्कि पूरे दलित समाज की पीड़ा, संघर्ष, अपमान

और सामाजिक यथार्थ को सामने लाती हैं। इन आत्मकथाओं के माध्यम से दलित वर्ग ने अपनी आवाज़ को साहित्य में सशक्त रूप से प्रस्तुत किया है।

हिंदी आत्मकथाओं में दलित जीवन की वास्तविक परिस्थितियों का मार्मिक चित्रण मिलता है। लेखक अपने जीवन के अनुभवों के माध्यम से जातिगत भेदभाव, छुआछूत, गरीबी, शिक्षा में बाधाएँ और सामाजिक अपमान को उजागर करते हैं। हिंदी आत्मकथाओं में दलित विमर्श केवल व्यक्तिगत जीवन की कहानी नहीं है, बल्कि यह पूरे दलित समाज के संघर्ष और अधिकारों की आवाज़ है। इन आत्मकथाओं ने समाज को समानता, न्याय और मानवता का संदेश देकर हिंदी साहित्य को नई दिशा प्रदान की है।

हिंदी निबंधों में दलित विमर्श:

हिंदी निबंध साहित्य में दलित विमर्श एक महत्वपूर्ण विषय के रूप में उभरा है। निबंधकारों ने अपने विचारों के माध्यम से समाज में व्याप्त जातिगत भेदभाव, छुआछूत, सामाजिक असमानता और दलितों के शोषण को उजागर किया है। हिंदी निबंधों में दलित विमर्श सामाजिक चेतना, समानता और मानवाधिकारों की स्थापना का संदेश देता है।

हिंदी निबंधों में दलित जीवन की समस्याओं, सामाजिक अन्याय, आर्थिक शोषण तथा शिक्षा और अधिकारों से वंचित रहने की स्थिति का विश्लेषण किया गया है। निबंधकारों ने तर्कपूर्ण और विचारप्रधान शैली में समाज की कुरीतियों पर प्रहार किया है।

हिंदी निबंधों में दलित विमर्श सामाजिक परिवर्तन और जागरूकता का सशक्त माध्यम है। यह केवल दलित समाज की समस्याओं का वर्णन नहीं करता, बल्कि समानता, न्याय और मानवता की स्थापना का संदेश भी देता है। हिंदी निबंध साहित्य ने दलित चेतना को मजबूत बनाकर समाज सुधार में महत्वपूर्ण भूमिका निभाई है।

उपसंहार:

इन अध्ययनों से हमें ज्ञात होता है कि समस्त शासकीय प्रयासों के बावजूद छुआछूत के व्यवहार में कमी तो अवश्य आई है किंतु अस्पृश्यता समाप्त नहीं हुई है। सामाजिक व्यवहार में आज भी दलित उत्पीड़न से संबंधित करुण घटनाएं घटती होती रहती हैं। दलित साहित्य की विशेषता यह है कि वह यथार्थ पीड़ा का सृजन है उसे किसी

के सौंदर्यशास्त्र से कोई लेना देना नहीं है। वह भोगा हुआ सत्य है।

संदर्भ एवं सहायक ग्रंथ सूची:

1. दलित विमर्श, डॉ. नरसिंह दास बणकर, चिंतन प्रकाशन कानपुर।
2. हिंदी दलित साहित्य की विविध विधाएं, डॉ. रश्मि चतुर्वेदी, सरस्वती प्रकाशन कानपुर।
3. दलित साहित्य का सौंदर्यशास्त्र, ओमप्रकाश वाल्मीकि, राधा कृष्ण प्रकाशन नई दिल्ली।
4. आज का दलित साहित्य, तेज सिंह, मनभावन प्रकाशन, दिल्ली।
5. दलित चेतन की कहानियां बदलती परिभाषाएं, राजमणि शर्मा, वाणी प्रकाशन दिल्ली।

ಜ್ಞಾನ ಯೋಗಾಶ್ರಮ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಶ್ರೀಗಳ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯ

ಮಮತಾ ಗುಮಶೆಟ್ಟಿ , ಡಾ. ಪ್ರಭಾವತಿ ಎಸ್ ಚಿತ್ತೋಟಿ.²

¹ಸಂಶೋಧನಾರ್ಥಿ, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ಸಂಶೋಧನಾ ವಿಭಾಗ, ಶರಣಬಸವ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಕಲಬುರಗಿ
ಪಿನ್ ಕೋಡ್ :585103

²ಸಹಾಯಕ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ಸಂಶೋಧನಾ ವಿಭಾಗ ಶರಣಬಸವ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಕಲಬುರಗಿ.

Corresponding Author – ಮಮತಾ ಗುಮಶೆಟ್ಟಿ

DOI - 10.5281/zenodo.20459139

ಸಾರಾಂಶ (Abstract):

ವಿಷಯ: ಜ್ಞಾನ ಯೋಗಾಶ್ರಮದ ಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮೀಜಿಯವರ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಜೀವನ ದರ್ಶನ:

ಒಂದು ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಈ ಪ್ರಬಂಧವು ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದ ಮಹಾನ್ ಸಂತ ಹಾಗೂ ತತ್ವಜ್ಞಾನಿ ಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮೀಜಿಯವರ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಆಳವನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುತ್ತದೆ. "ನಡೆದಾಡುವ ದೇವರು" ಎಂದೇ ಖ್ಯಾತರಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀಗಳು, ಉಪನಿಷತ್ತು, ವೇದಾಂತ, ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಯೋಗ ದರ್ಶನದಂತಹ ಜಟಿಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಆಡುಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಸಂವಹನ ಮಾಡಿದ ಅಪರೂಪದ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಇವರ ಪ್ರಮುಖ ಕೃತಿಗಳಾದ 'ಸಿದ್ಧಾಂತ ಶಿಖಾಮಣಿ', 'ಪಾತಂಜಲ ಯೋಗದರ್ಶನ', 'ಈಶಪ್ರಸಾದ' ಮತ್ತು 'ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭುದೇವರ ವಚನ ನಿರ್ವಚನ' ಮುಂತಾದವುಗಳು ಸಾಧಕನಿಗೆ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪಥದಲ್ಲಿ ದಾರಿದೀಪವಾಗಿವೆ.

ಶ್ರೀಗಳ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಂದರೆ ಸರಳತೆ, ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ದೃಷ್ಟಿಕೋನ ಮತ್ತು ಅನುಭಾವದ ಸತ್ಯ. ಶರಣರ ಷಟ್ಸ್ಥಲ ಸಿದ್ಧಾಂತದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಕರ್ಮ-ಭಕ್ತಿ-ಜ್ಞಾನದ ಸಂಗಮದವರೆಗೆ ಅವರ ಲೇಖನಿ ವಿಶ್ವಮುಖಿ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಲೇಖನವು ಶ್ರೀಗಳ ಜೀವನದ ಸರಳತೆ, ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳ ಬಗೆಗಿನ ನಿರೀಪ್ತತೆ ಮತ್ತು ಅವರು ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ನೀಡಿದ 'ಬದುಕು-ಬದುಕಿಸು' ಎಂಬ ಪರೋಪಕಾರದ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂತಿಮವಾಗಿ, ಶ್ರೀಗಳ ಚಿಂತನೆಗಳು ಕೇವಲ ಧಾರ್ಮಿಕ ಚೌಕಟ್ಟಿಗೆ ಸೀಮಿತವಾಗದೆ, ಮಾನವೀಯ ಮೌಲ್ಯಗಳ ಪುನರುತ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಪೂರಕವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಸಂಶೋಧನಾ ಬರಹವು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಮುಖ ಪದಗಳು (Keywords): ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಶ್ರೀಗಳು, ಜ್ಞಾನಯೋಗಾಶ್ರಮ, ಸಿದ್ಧಾಂತ ಶಿಖಾಮಣಿ, ವಚನ ನಿರ್ವಚನ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಪಾತಂಜಲ ಯೋಗದರ್ಶನ, ವಿಜಯಪುರ.

ಪೀಠಿಕೆ :

ಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮೀಜಿಯವರು (1940–2023) ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದ ಮಹಾನ್ ಸಂತರು ಮತ್ತು ತತ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು. ವಿಜಯಪುರದ ಜ್ಞಾನಯೋಗಾಶ್ರಮದ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದ ಅವರನ್ನು ಭಕ್ತರು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ "ನಡೆದಾಡುವ ದೇವರು" ಎಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದರು.

ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಶ್ರೀಗಳು ಅಕ್ಟೋಬರ್ 24, 1940 ರಂದು ವಿಜಯಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ತಿಕ್ಕೋಟಾ ತಾಲೂಕಿನ ಬಿಜ್ಜರಗಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದರು. ಇವರ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಮದ ಹೆಸರು ಸಿದ್ದಗೊಂಡಪ್ಪ. ಕೇವಲ 14ನೇ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಜ್ಞಾನಯೋಗಾಶ್ರಮದ ವೇದಾಂತ ಕೇಸರಿ ಶ್ರೀ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದರು. ಅವರು ಕರ್ನಾಟಕ

ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದಿಂದ ಎಂ.ಎ ಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದರು. ಜ್ಞಾನದಾಸೋಹದೊಂದಿಗೆ ತಮ್ಮ ಮೇರು ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ತಿಳಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಶ್ರೀಗಳು ಯಾವುದೇ ಆಡಂಬರವಿಲ್ಲದೆ ಅತ್ಯಂತ ಸರಳವಾಗಿ ಜೀವನ ನಡೆಸಿದವರು. ಇವರ ಪ್ರವಚನಗಳು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಮುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದವು. ಕಠಿಣವಾದ ಉಪನಿಷತ್, ವೇದಾಂತ ಮತ್ತು ಶರಣರ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಸರಳ ಉದಾಹರಣೆಗಳ ಮೂಲಕ ವಿವರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅವರು ಸಿದ್ಧಹಸ್ತರು.

ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಶ್ರೀಗಳ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಪ್ರಮುಖ ಕೃತಿಗಳು:

ಅವರು ಅನೇಕ ಮೌಲ್ಯಯುತ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು: * ಸಿದ್ಧಾಂತ ಶಿಖಾಮಣಿ:

ಇದು ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮೀಜಿಯವರು ಕೇವಲ 19ನೇ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಅದ್ಭುತ ಕೃತಿ. ವೀರಶೈವ ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ 'ಷಟಸ್ಥಲ' ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಈ ಪುಸ್ತಕವು ಅತ್ಯಂತ ಆಳವಾಗಿ ಮತ್ತು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ಒಬ್ಬ ಸಾಧಕನು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾಗಿ ಹೇಗೆ ಬೆಳೆಯಬೇಕು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇದು ದಾರಿದೀಪವಾಗಿದೆ. ಇದು ವೀರಶೈವ ಧರ್ಮದ ಪ್ರಮುಖ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದ್ದು, ಶ್ರೀಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಸುಲಭವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. "ಏನೆಂದೆನಲಿಲ್ಲ. ನುಡಿದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ನಿಜದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಬೆರಗ ಕುರುಹು ಅರಿವುದೇ? ಅದು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನಿಲ್ಲ. ಏನೆಂದೆನಲಿಲ್ಲದ ಬಯಲು. ಅಲ್ಲಿ ಏನನೂ ಅರಸಲಿಲ್ಲ, ಇದಿರಿಲ್ಲ, ತಾನಿಲ್ಲ; ಚಿಕ್ಕಯ್ಯಪ್ಪಿಯ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗ ಇಲ್ಲ ಇಲ್ಲ." - ಆ ಬಯಲು ಅವರ್ಣನೀಯ. ಅದು ಭಾವ ನಿರ್ಭಾವಗಳ ಮೀರಿದ ಮಹಾ ಅಂಬರ. ರೂಪು ನಿರೂಪುಗಳಿಲ್ಲದ ಮಹಾಗಸ. ಅದರ ಅಚಿಂತ್ಯರೂಪವನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಡುವುದೇ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ. ಈ ಗ್ರಂಥವು ಶಿವಯೋಗ ತತ್ವಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವಂತದ್ದು. ಆರು ಸ್ಥಲಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಜಿತವಾಗಿವೆ. ಪಂಚಾಚಾರ ಅಷ್ಟಾವಾರಣ, ಸಂಸ್ಕಾರ, ಶೀಲ, ಶಿವರತಿ, ಇವು ಸಂಸಾರದ ಕಷ್ಟ ಕೋಟಲೆಗಳನ್ನು ನೀವಾರಿಸುವ ಸಾವಧಾನವಾಗಿವೆ. ಭಕ್ತ, ಮಹೇಶ್ವರ, ಪ್ರಸಾದಿ, ಪ್ರಾಣಲಿಂಗ ವನ್ನು ಶರಣ ಅನುಸರಿಸಿ ಶಿವೈಕ್ಯನಾಗಬೇಕು ಎಂಬುವುದೇ ಈ ಹೊತ್ತಿಗೆಯ ಗುರಿ ಎಂಬುವುದನ್ನು ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರಸ್ವಾಮೀಜಿ ತಿಳಿಸಿರುವಂತದ್ದು.

ಪ್ರಸಾದಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಿವಪ್ರಸಾದಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಸ್ಥಲ ಸದಾ ಲಿಂಗೈಕನಿಷ್ಠಾನಾಂ ಗುರುಪೂಜಾನುಷಂಗಿಣಾಮ್ | ಪ್ರಪನ್ನಾನಾಂ ವಿಶುದ್ಧಾನಾಂ ಪ್ರಸೀದತಿ ಮಹೇಶ್ವರಃ |351||

ಸಾಧಕನು ಸದಾ ಲಿಂಗನಿಷ್ಠನಾಗಿರಬೇಕು. ಅವನ ಮನವೆಲ್ಲ ಲಿಂಗವೊಂದರಲ್ಲಿಯೇ ಮುಳುಗಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು, ಅವನು ಕನಸು ಮನಸಿನಲ್ಲೆಲ್ಲ ಲಿಂಗವನ್ನೇ ಕಾಣಬೇಕು. ಅವನು ಮಾಡುವುದು, ನೋಡುವುದು, ಭಾವಿಸುವುದು, ಕಾಮಿಸುವುದೆಲ್ಲ ಲಿಂಗವಾಗಿರಬೇಕು. ಹೆಚ್ಚೇನು ತಾನೊಬ್ಬ ಲಿಂಗಸತಿಯಾಗಿ ಲಿಂಗವನ್ನು ನಿರಂತರ ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಇದೇ ಲಿಂಗನಿಷ್ಠೆ. ಈ ನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳವರೇ 'ಲಿಂಗೈಕನಿಷ್ಠರು.' ಎಂಬುವುದನ್ನು ಸಂಭೋದಿಸುವರು.

* ಪತಂಜಲಿ ಯೋಗದರ್ಶನ: ಯೋಗದ ಕುರಿತಾದ ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯಗೂ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಮಾಧಿ ವಿಚಾರ, ಸಾಧನ ವಿಚಾರ ವಿಭೂತಿ ಪಾದ ವಿಚಾರ, ಕೈವಲ್ಯ ಪಾದ ವಿಚಾರ

ಒಟ್ಟು ನಾಲ್ಕು ಪದಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತ ಆ ಪದಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಮತ್ತೊರ್ವ ವಿಂಗಡಣೆಯ ಬಗೆ ತಿಳಿಸುವುದು. ಈಶ್ವರಪ್ರಣಿಧಾನದ ವಿಚಾರ, ಸಬೀಜ ಸಮಾಧಿಯ ವಿಚಾರ, ಸಮಾಧಿಯಪ್ರಜ್ಞೆಯ ವಿಚಾರ, ಸಾಧನ ಪಾದದದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಯೋಗ, ಚಿತ್ತಗತ ಕ್ಲೇಶಗಳ ವಿಚಾರ, ಹೇಯ ದುಃಖ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಹಾನಿ ಅಂದರೆ ನಾಶವಿಚಾರ, ಆಸನಾಂಗದ ವಿಚಾರ, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದ ವಿಚಾರ, ಪ್ರತ್ಯಾಹಾದ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವೇಜನಾಃ ಸುಖಿನೋ ಭವಂತು | ಸರ್ವೇಸಂತು | ನಿರಾಮಯಾಃ || ಸರ್ವೇಭದ್ರಾಣಿ ಪಶ್ಯಂತು | ಮಾ ಕಶ್ಚಿತ್ ದುಃಖಮಾಪ್ನುಯಾತ್ || ಎಲ್ಲ ಜನರು ಸುಖಿಗಳಾಗಲಿ; ಎಲ್ಲರೂ ನಿರ್ಮಲರಾಗಲಿ; ಎಲ್ಲರೂ ಮೃದ್ಧರಾಗಲಿ; ಯಾರಿಗೂ ದುಃಖವಾಗದಿರಲಿ. ಯೋಗಸಾಧಕನಿಗೆ ವೃತ್ತಿಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನ ಅತ್ಯವಶ್ಯ. ಆ ವೃತ್ತಿಗಳು ಎಷ್ಟು? ಅವು ಎಂತವು? ಈ ಸಂಗತಿ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದೆ.

ಸೂತ್ರ : ವೃತ್ತಯಃ ಪಂಚತಯಃ ಕ್ಷಿಪ್ತಾಕ್ಷಿಪ್ತಾಃ ||28 ||

ವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಐದು ವಿಧ. ಅವು ಅವಿದ್ಯಾದಿ ಕ್ಲೇಶಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಕ್ಷಿಪ್ತವೆನಿಸುತ್ತವೆ. ಅವಿದ್ಯಾದಿ ಕ್ಲೇಶರಹಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅವು ಅಕ್ಷಿಪ್ತವೆನಿಸುತ್ತವೆ. ಕ್ಷಿಪ್ತವೃತ್ತಿಗಳು ಬಾಧಕ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರೋಧಯೋಗ್ಯ. ಅಕ್ಷಿಪ್ತ ವೃತ್ತಿಗಳು ಯೋಗಸಾಧಕನಿಗೆ ಸಾಧಕ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳ ನಿರೋಧ ಅನವಶ್ಯ

(ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಸಂಪುಟ-3)

ಸಾಧನಾ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಯೋಗಾಂಗಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿರುತ್ತದೆ. ದ್ರಷ್ಟಾ ಅಥವಾ ಆತ್ಮನು ಸ್ವಭಾವತಃ ಶುದ್ಧನೂ ಚಿನ್ಮಾತ್ರನೂ ಇದ್ದಾನೆ. ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಸಮೀಪವಾಗಿ ಸತ್ವಗುಣವಿದೆ. ಈ ಸತ್ವಗುಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣಶರೀರವೆಂದು ಇಲ್ಲವೆ ವಿಜ್ಞಾನಮಯ ಕೋಶವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಏಳುವಾಗ ಈ ದೇಹವೇ ದೇಹ ಎಂದು ಭಾಸವಾಗುವಂತೆ ವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಮಾರು ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಕಾರಣಶರೀರವೇ ಅರ್ಥಾತ್ ಸತ್ವಗುಣವೇ ಆತ್ಮನೆಂದು ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಸತ್ತಾದಿ ವಸ್ತುಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳ ವಿಭಾಗಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ವಿಜ್ಞಾನಮಯ, ಮನೋಮಯ, ಪ್ರಾಣಮಯ ಹಾಗೂ ಅನ್ನಮಯ ಕೋಶಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಕೋಶಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಯೋಗಾಂಗಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಜ್ಞಾನೋದಯವಾಗಿ ಈ

ಚತುವಿದ ಶರೀರಗಳ ಮಲವು ಕ್ಷಯವಾಗುವದು. ಯಮ, ನಿಯಮ, ಆಸನ, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ, ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ ಧಾರಣ, ಧ್ಯಾನ, ಸಮಾಧಿ ಎಂದು ಯೋಗಾಂಗವು ಎಂಟು ತೆರನಾಗಿದೆ.

ಯೋಗ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ಎಂಬ ಹಾಗೂ ಆ ಜ್ಞಾನವು ಸ್ವಸಂವೇದ್ಯವೆಂಬ ನಿಯಮವಿದೆ. ಅದು ಭಂಗವಾಗುವದಲ್ಲ. ? ಎಂಬ ಸಂದೇಹ ಬಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ ಹೀಗಿದೆ- ವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೇ

(ಪಾತಂಜಲ ಯೋಗದರ್ಶನ / ಕೈವಲ್ಯಪಾದ-501)

ಈಶಪ್ರಸಾದ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನ ವಿಜ್ಞಾನ ಯೋಗ: ಇವು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಗಳವರು ತಮ್ಮ ಪ್ರವಚನಗಳ ಮೂಲಕ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸಿದ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿವೆ. 'ಈಶಪ್ರಸಾದ'ವು ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ದೈವದತ್ತವಾದುದು ಎಂಬ ಸಕಾರಾತ್ಮಕ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಮೂಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀ ಭಗವಾನುವಾಚ ಬಹೂನಿ ಮೇ ವ್ಯತೀತಾನಿ ಜನ್ಮಾನಿ ತವ ಚಾರ್ಜುನ | ತಾನ್ಯಹಂ ವೇದ ಸರ್ವಾಣಿ ನ ತ್ವಂ ವೇತ್ಸ ಪರಂತಪ

ಅರ್ಥ : ಮೇ = ನನ್ನ, ಚ ತವ = ಮತ್ತು ನಿನ್ನ, ಜನ್ಮಾನಿ = ಜನ್ಮಗಳು. ಬಹೂನಿ = ಅನೇಕ, ವ್ಯತೀತಾನಿ = ಕಳೆದಿವೆ. ಅಹಂ = ನಾನು, ತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ = ಅವನ್ನೆಲ್ಲ, ವೇದ = ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ. ತ್ವಂ = ನೀನು, ನ ವೇತ್ಸ = ತಿಳಿಯುತ್ತಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ : ಭಗವಂತ : "ಅನಘ, ಈಗ ಪಡೆದ ಜನ್ಮವೇ ನಮ್ಮ ಪ್ರಪಂಚವು ಜನ್ಮವಲ್ಲ. ಅಸಂಖ್ಯ ಜನ್ಮಗಳು ಕಳೆದಿವೆ. ಆಯಾ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಎಸಗಿದ್ದೇವೆ. ಇಷ್ಟೇ ನಿನಗೆ ಅವುಗಳ ಸ್ಮರಣೆಯಿಲ್ಲ: ನಾನು ಮಾತ್ರ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಅರಿಯುತ್ತೇನೆ. ನಿನ್ನನ್ನು ಉಪ್ಪು ಶಕ್ತಿ ಆವರಿಸಿದೆ; ನಾನು ಅಲುಪ್ತಶಕ್ತಿಯೊಂದಿಗ! ನೀನು ಸಾಮಾನ್ಯ ಜೀವಿ: ನಾನು ಸ್ವರೂಪ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಪುರುಷೋತ್ತಮ, ನೀನು ಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವ; ನಾನಾದರೋ ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ದಿವ್ಯಚೇತನಾಸ್ಥರದಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದವ. ನೀನು ಲೌಕಿಕ ಬದುಕಿಗಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವ. ನಾನು ಲೀಲಾಮೂರ್ತಿ! ನಾನು ಪಡೆದ ದೇಹ, ಗೃಹ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕೇವಲ ಸಾಕ್ಷಿ ಭಾವದಿಂದ ನೋಡುವ ದಿವ್ಯ ದೃಷ್ಟಿ ನನಗಿದೆ. ನೀನು ಕಿಂಚಿಜ್ಞ, ಅತ್ಯಪ್ತ, ಆದಿಬೋಧ, ಪರತಂತ್ರ, ಲುಪ್ತಸ್ಮರಣೆಯುಳ್ಳವ ಹಾಗೂ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಭಾವಿ. ನಾನು ಸರ್ವಜ್ಞ,

ನಿತ್ಯ ತೃಪ್ತ ಅನಾದಿಬೋಧ, ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರ, ಅಲುಪ್ತಸ್ಮರಣೆಯುಳ್ಳವ ಹಾಗೂ ಅಖಂಡಭಾವಿ.

ನಿನಗೆ ನಿನ್ನಂತರಂಗಸ್ಥ ಚಿನ್ಮಯರವಿಯಭಾನ ಇಲ್ಲ: ನಿನ್ನ ಬುದ್ಧಿಗಣ್ಣು ಮಂದ; ಸಾಂಸಾರಿಕ ಭೋಗಾಸಕ್ತಿಗೆ ನೀನು ಗುಲಾಮ; ನಿನ್ನ ಹೃದಯ ಅವಿದ್ಯಾಂಧಕಾರದಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ. ನಾನು ಜ್ಞಾನ ಭಾಸ್ಕರ; ಸಾಂಸಾರಿಕ ಭೋಗ ವೈಭವಗಳ ಮಧ್ಯೆಯೂ ನಿರ್ಲಿಪ್ತ: ನನ್ನಂತರಂಗದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಶುದ್ಧವಿದ್ಯೆ ಬೆಳಗುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಜುನ, ನಾನು ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆದುದನ್ನೆಲ್ಲ ಹೇಳಬಲ್ಲೆ. ಆಗ ನಾನು ಬೋಧಿಸಿದ ಪರಮ ಮಂಗಲ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನಿನಗೆ ಬಿತ್ತರಿಸಬಲ್ಲೆ."ಎಂಬುವ ಅರ್ಜುನ ಉವಾಚದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. (241)

ಹಾಗೇ ಸಂಜಯನ ಉವಾಚ, ತಾಮಸ ಸುಖ ಹೀಗೆ ಹಲವು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿಹ ಪುರುಷರನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. 'ಮನ್ಮನಾಭವ ಮಧ್ಯಕೋಭವ... ಮಾಮೇವೈಷ್ಯಸಿ ಮುಂತಾದ ವಚನಗಳು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೈವಲ್ಯ ಎಂದು ಬೋಧಿಸಿವೆ. 'ಸ್ವಕರ್ಮಣಾ ತಮಭ್ಯರ್ಚ ಸಿದ್ಧಿಂ ವಿಂದತಿ ಮಾನವಃ' ಈ ಬಗೆಯ ಹಲವಾರು ಉಕ್ತಿಗಳು ಕರ್ಮದಿಂದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾ ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ವಚನಾಮೃತ: ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಸ್ವಾಮೀಜಿಗಳ ವಚನಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಾಮ್ಯತೆಯನ್ನು ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಇದು ಗುರು-ಶಿಷ್ಯ ಪರಂಪರೆಯ ಜ್ಞಾನದ ಸಂಗಮವಾಗಿದೆ.

ಮೋಕ್ಷಸಿದ್ಧಿ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿವೆ, ಭಗವಂತನ ಈ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಸೂಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತಿ ಕರ್ಮಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದು ತಪ್ಪು. ಅವು ಪೂರಕವಾಗಿವೆ. ಅಂದರೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇರದಿದ್ದರೂ ಮುಕ್ತಿ ಉಂಟಾಗದು. ಅನಾತ್ಮವ್ಯಾಮೋಹ ರೂಪ ಕತ್ತಲೆ ಕರಗಿ ಪುರುಷೋತ್ತಮ ದರ್ಶನವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ಬೇಕು. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ಉದಿಸಲು ದೇವಭಕ್ತಿ ಅವಶ್ಯ: ದೇವಭಕ್ತಿಗೆ ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿ ಅನಿವಾರ್ಯ. ಇನ್ನು ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿಯಾಗಬೇಕಾದರೆ ನಿಷ್ಕಾಮ ಕರ್ಮವು ಅತ್ಯಗತ್ಯ. ಸಾಧಕನು ಕರ್ತೃತ್ವ ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಫಲಾಕಾಂಕ್ಷೆಗಳ ತೊರೆದು ಅನಾಸಕ್ತ ಕರ್ಮ ಆಚರಿಸಲಿ; ಆಗ ಅವನ ಅಂತರಂಗ ನಿರ್ಮಲಗೊಳ್ಳುವದು; ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅನನ್ಯ ಭಕ್ತಿ ಹುಟ್ಟುವದು; ದೇವನ ಕೃಪಾಪ್ರಸಾದ ಲಭಿಸುವುದು; ಆ ಪ್ರಸಾದಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಅಹಂಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮಿ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನ

ಸಮನಿಸುವುದು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಧಕನು ಜೀವಭಾವ ನೀಗಿ ಅಖಂಡ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮಾಲೀನಗೊಳ್ಳುವನು. ಅದುವೇ ನಿಜಕೃತ್ಯ ! ಪರಮ ಮೋಕ್ಷ ! ಇಂಥ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸಕಲ ಜೀವಾತ್ಮರು ಸುಖಿಸಲಿ ಎಂಬುದೇ ಭಗವಂತನ ಆಶಯ; ಇದೇ ಗೀತೆಯ ಸಾರಸಂಗ್ರಹವಾಗಿದೆ.

ಭಾಗವತ ಚಿಂತನ: ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಕೇವಲ ಧಾರ್ಮಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡದೆ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನ ಪಾಠಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಭಕ್ತಿಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಶ್ರೀಗಳು ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಬದುಕುಳಿದು-ಬದುಕಿಸುವುದು: ಇದು ಶ್ರೀಗಳ ಅತ್ಯಂತ ಜನಪ್ರಿಯ ಪ್ರವಚನಗಳ ಮಾಲಿಕೆ. "ನಾವು ಬದುಕಬೇಕು, ಇತರರಿಗೂ ಬದುಕಲು ಬಿಡಬೇಕು" ಎನ್ನುವ ಅಹಿಂಸೆ ಮತ್ತು ಪರೋಪಕಾರದ ತತ್ವದ ಮೇಲೆ ಈ ಪುಸ್ತಕ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಮಹಾಭಾರತದ ಅಮೃತಧಾರೆ: ಮಹಾಭಾರತದ ಜಟಿಲವಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿ, ಅದರಲ್ಲಿನ ಧರ್ಮ-ಅಧರ್ಮದ ಸೂಕ್ಷ್ಮತೆಗಳನ್ನು ಇಂದಿನ ಬದುಕಿಗೆ ಅನ್ವಯವಾಗುವಂತೆ ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

(796)

ಅಲ್ಲಮ ಪ್ರಭು ದೇವರ ವಚನ ನಿರ್ವಚನ: ಅಲ್ಲಮರ ವಚನಗಳನ್ನು, ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅವರ ಅಮೋಘವಾದ ವಚನಗಳನ್ನು, ಕುರಿತು ಚಿಂತಿಸಿದಾಗ ನಮಗೆ ಅವರ ಅನುಭಾವದ ಔನ್ನತ್ಯ ಮನವರಿಕೆಯಾಗದೆ ಇರದು. ಆ ದಿವ್ಯತತ್ವದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಸಂವೇದನೆ ನಮಗರಿವಿಲ್ಲದಂತೆ ನಮ್ಮ ಅಂತರಂಗವನ್ನು ತಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಅನುಭಾವದ ಒಳನೋಟ ಅಲ್ಲಮರಿಗೆ ದೊರೆತದ್ದು ಒಂದು ಮಹದಾಶ್ಚರ್ಯ, ಶಿವಯೋಗಸಾಧನೆಯ ದಿವ್ಯತಪಸ್ಸಿನ ಫಲವಾಗಿ ಇದು ಅವರಿಗೆ ದೊರಕಿದೆ. ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಸಾಧನೆಯಿಂದ ಜಂಗಮಮೂರ್ತಿಯಾಗಿ ರೂಪಾಂತರಗೊಂಡ ಅವರು ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅನುಭವಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪೂರ್ಣಪ್ರಭೆಯೊಂದಿಗೆ ಮಿಂಚಿ ಶರಣರ ಧಾರ್ಮಿಕ ಬದುಕಿಗೆ ಬೆಳಕಾದರು, ಜೊತೆಗೆ ತಮ್ಮ ಅನುಭಾವದ ಕಂಪನ್ನು ನಾಡಿನ ಉದ್ದಗಲಕ್ಕೂ ಬೀರಿದರು.

ಭೂಮಿಯ ಕಠಿಣವನು ಆಕಾಶದ ಮೃದುವನು ತಿಳಿವ ಗಮನವಲ್ಲಿಯೆ ನಿಂದಿತ್ತು. ಉದಕದೊಳಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ತೃಷ್ಣ ಉದಕವನಜಿಸಿತಲ್ಲಾ! ಒಳಗೆ ಸತ್ತು ಹೊಜಿಗೆ ಆಡುತ್ತದೆ; ಗುಹೇಶ್ವರ ನಿಬ್ಬೆಜಿಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯೆ ನಿಂದನು.

ಭೂಮಿಯ ಸ್ಕೂಲತೆಯನ್ನು, ಆಕಾಶದ ಸೂಕ್ಷ್ಮತೆಯನ್ನು -ಎಂದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಜಡವಿಸ್ತಾರವನ್ನು

ಜೀವಾತ್ಮನ ಮತಿಯು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ತಿಳಿಯಬಲ್ಲದು). ಆದರೆ ಅವನ ತಿಳಿವು (ಗಮನ) ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತುಹೋಗುತ್ತದೆ. ಆ ವಿಸ್ತಾರದ ಆಚೆ ಇರುವ ತನ್ನ ಮೂಲಸ್ವರೂಪವಾದ ಪರವಸ್ತುವನ್ನು ತಿಳಿಯುವತ್ತ ಅವನ ಗಮನ ಹರಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ (ಉದಕದೊಳಗೆ) ವೈಷಯಿಕ ತೃಷ್ಣ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಅದು ಉದರವನು ಬಯಸುತ್ತದೆ ಅಂದರೆ ಸಾಂಸಾರಿಕ ರಸವನು ಕುಡಿಯ ಬಯಸುತ್ತದೆ. ಇಂತುಜ್ಞಾನ ಯೋಗ ಜೀವಾತ್ಮನು ಒಳಗೆ ಸತ್ತು ತನ್ನ ನಿಜವ ತಾ ಮರೆದು ಹೊರಗೆ ಮಾತ್ರ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅರಿವ ಆಟವಾಡುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ಅಂಶವೇ ಆದ ಈ ಜೀವಾತ್ಮನ ವಿಚಿತ್ರ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಪರಮಾತ್ಮನು ಬೆರಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾನೆ.

ಸಂಪುಟ-6 : ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭುದೇವರ ವಚನ ನಿರ್ವಚನ 32)

ಕಂಗಳ ಮುಂದಣ ಕತ್ತಲೆಯಿದೇನೋ ? ಮನದ ಮುಂದಣ ಮಹಿವೆಯಿದೇನೋ ? ಒಳಗಣ ರಣರಂಗ, ಹೊರಗಣ ಶೃಂಗಾರ ! ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದ ಬಟ್ಟೆಯಿದೇನೋ ಗುಹೇಶ್ವರಾ ?

ಇದೇನು ಅಚ್ಚರಿ! ಕಂಗಳ ಮುಂದೆಲ್ಲ ಮಾಯಾಕತ್ತಲೆ ಹರವಿದೆ. ಮನದ ಮುಂದೆಲ್ಲ ಮರವೆಯ ಮಂಜು ಕವಿದಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಒಳಗೆ ರಣರಂಗ : ನಿರ್ಣಯ ಕಾಣದ ಪ್ರಕ್ಷುಬ್ಧ ಸ್ಥಿತಿ. ಹೊರಗೆಲ್ಲ ಶೃಂಗಾರ; ವಿಷಯಗಳ ಆಕರ್ಷಣೆ, ನಿಜಭಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದವನ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ತುಮುಲ, ಎಳೆದಾಟ, ರಾಗ-ದ್ವೇಷಗಳ ಒತ್ತಡ ಹೊರಗೆ ಮಾತ್ರ ಆಡಂಬರದ ಪೂಜಾರ್ಚನೆ. ಎಲ್ಲೆಡೆ ಇದುವೆ ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದ ಪಥ ; ಎಲ್ಲರೂ ನಡೆದ ವೀದಿ. ಶರಣ ಇಂಥಲ್ಲ. ಆತನ ಕಂಗಳ ಮುಂದೆಲ್ಲ ಬೆಳಕು, ಆತನ ಅಂತರಂಗದೊಳಗೆಲ್ಲ ಶಾಂತಿ. ಅವನದು ಶಿವಪಥ : ಶರಣರು ನಡೆದ ಬಟ್ಟೆ.

(ಶರಣ ಸ್ಥಲ :461)

ಕರ್ಪೂರದ ಗಿರಿಯ ಉರಿ ಹಿಡಿದಡೆ ಇದ್ದಿಲುಂಟೆ ?

ಮಂಜಿನ ಶಿವಾಲಯಕ್ಕೆ ಬಿಸಿಲ ಕಳಸವುಂಟೆ ?

ಕೆಂಡದ ಗಿರಿಯನರಗಿನ ಬಾಣದಲೆಚ್ಚ

ಮರಳಿ ಬಾಣವನಜಿಸಲುಂಟೆ ? ಗುಹೇಶ್ವರನೆಂಬ ಲಿಂಗವನಹೌದು

ಮರಳಿ ನೆನೆಯಲುಂಟೆ ?

ಕರ್ಪೂರದ ಗಿರಿ ; ಅದಕ್ಕೆ ಉರಿಯು ಹತ್ತಿದರೆ ಗಿರಿಯೆಲ್ಲ ಉರಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಇದ್ದಿಲೆಂಬುದೆ ಉಳಿಯದು. ಮಂಜಿನ ಶಿವಾಲಯ: ಅದಕ್ಕೆ ಬಿಸಿಲಿನ ಕಳಸವಿಟ್ಟರೆ ಮಂಜೆಂಬುದೆ ಉಳಿಯದು. ಕೆಂಡದ ಬೆಟ್ಟ, ಅರಗಿನ ಬಾಣದಿಂದ ಅದನ್ನು ಹೊಡೆದರೆ ಆ ಬಾಣವು

ಕೆಡದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಹೋಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಶರಣ; ಆತ ಮಹಾಘನ ಲಿಂಗವನ್ನು ಅರಿಯುತ್ತಾನೆ. ಆ ಅರಿತ ಕ್ಷಣವೆ ಮರವೆಯಿಂದ ಬಂದ ಅಹಂ ಅಡಗಿಹೋಗು ಇದೆ. ಆಗ ಶರಣನಿಲ್ಲ ; ಏನಿರುವುದೆಲ್ಲ ಲಿಂಗ, ಘನಲಿಂಗ.

(ಐಕ್ಯಸ್ಥಲ :1061)

ಪುಸ್ತಕಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಗುಣಲಕ್ಷಣಗಳು:

ಸರಳ ಭಾಷೆ: ಎಂತಹ ಕಠಿಣ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ತತ್ವಗಳನ್ನಾದರೂ ಅತ್ಯಂತ ಸರಳ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ದೃಷ್ಟಿಕೋನ: ಇವರ ಬರಹಗಳು ಕೇವಲ ಮೂಢನಂಬಿಕೆಯಲ್ಲದೆ, ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಮತ್ತು ತಾರ್ಕಿಕ ವಿಚಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ಅನುಭಾವದ ನುಡಿಗಳು ಇವು ಕೇವಲ ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲ, ಶ್ರೀಗಳವರು ತಮ್ಮ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡು ಕಂಡುಕೊಂಡ ಸತ್ಯದ ನುಡಿಗಳಾಗಿವೆ.

ಅನುವಾದ ಮತ್ತು ಸಂಪಾದನೆ

ಶ್ರೀಗಳಿಗೆ ಕನ್ನಡದ ಜೊತೆಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ, ಮರಾಠಿ, ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಮತ್ತು ಹಿಂದಿ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪುಣ್ಯವಿತ್ತು.

* ಬೇರೆ ಭಾಷೆಯ ದರ್ಶನಗಳು: ಅರವಿಂದರ ಮತ್ತು ರಮಣ ಮಹರ್ಷಿಗಳ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಪರಿಚಯಿಸುವಲ್ಲಿ ಇವರ ಪಾತ್ರ ದೊಡ್ಡದು.

* ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯ: ಅಲ್ಲಮರ ವಚನ ಹಾಗೂ ಇತರೆ ಶರಣರ ವಿಚಾರಧಾರೆಗಳನ್ನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪರಿಚಯಿಸಲು ಅನೇಕ ಲೇಖನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಉಪಸಂಹಾರ:

ಸರಳತೆ ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯ ಶ್ರೀಗಳು ಪದ್ಮಶ್ರೀ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಸೇರಿದಂತೆ ಸರ್ಕಾರ ನೀಡುವ ಯಾವುದೇ ಗೌರವಗಳನ್ನು ನಯವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದರು. "ನಾನೊಬ್ಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯ, ನನಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳ ಹಂಗಿಲ್ಲ" ಎಂಬುದು ಅವರ ನಿಲುವಾಗಿತ್ತು.

ಅವರ ಇಡೀ ಜೀವನವೇ ಒಂದು ಪಾರದರ್ಶಕ ಶಿಸ್ತಿನ ಪಾಠದಂತಿತ್ತು.

ಅಂತಿಮ ಸಂದೇಶ

ಜನವರಿ 2, 2023 ರಂದು ಅವರು ಇಹಲೋಕ ತ್ಯಜಿಸಿದರು. ಅವರು ತಮ್ಮ "ಅಂತಿಮ ಅಭಿವಂದನಾ ಪತ್ರ"ದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದಂತೆ, ಅವರ ಅಂತ್ಯಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಯಾವುದೇ ವೈದಿಕ ವಿಧಿವಿಧಾನಗಳಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಅಗ್ನಿ ಸ್ಪರ್ಶದ ಮೂಲಕ ನೆರವೇರಿಸಲಾಯಿತು. ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಅವರು ನೀಡಿದ ಅತಿ ದೊಡ್ಡ ಸಂದೇಶವೆಂದರೆ:

> "ಬದುಕು ಎಂದರೆ ಅನುಭವಗಳ ಮೊತ್ತ, ಅದನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸವಿಯಿರಿ." ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮೇಲೆ ಅಪಾರ ಗೌರವವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ ಶ್ರೀಗಳ ಚಿಂತನೆಗಳು ಇಂದಿಗೂ ನಮಗೆ ದಾರಿದೀಪವಾಗಿವೆ.

ಆಧಾರ ಗ್ರಂಥ:

1. ಜ್ಞಾನ ಯೋಗ ಸಂಪುಟ 5, ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸಿಖಾಮಣಿ - ಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿಗಳು.
2. ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಸಂಪುಟ-6
3. ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭುದೇವರ ವಚನ ನಿರ್ವಚನ
4. ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಸಂಪುಟ-4 - ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿಗಳು
5. ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾ- ಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿಗಳು
6. ಜ್ಞಾನಯೋ " ಫೌಂಡೇಶನ್"
7. ಜ್ಞಾನಯೋಗಾಶ್ರಮ, ವಿಜಯಪುರ
8. ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಸಂಪುಟ-3
9. ಪತಂಜಲ ಯೋಗದರ್ಶನ
10. ವೇದಾಂತ ಕೇಸರಿ ಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಮಹಾಸ್ವಾಮಿಗಳು

ಕನ್ನಡ ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೌಟಂಬಿಕ ಭಾಷಾ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ

ವಿಠಲ ಗುಮಚನಮರಡಿ¹, ಡಾ. ಮಹೇಶ ಗಾಜಪ್ಪನವರ²

¹ಸಂಶೋಧನಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ

ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಕನ್ನಡ ಭಾಷಾ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ.

ರಾಣಿ ಚನ್ನಮ್ಮ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಬೆಳಗಾವಿ.

²ಅಧ್ಯಕ್ಷರು ಹಾಗೂ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು

ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಕನ್ನಡ ಭಾಷಾ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ.

ರಾಣಿ ಚನ್ನಮ್ಮ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಬೆಳಗಾವಿ.

Corresponding Author - ವಿಠಲ ಗುಮಚನಮರಡಿ.

DOI - 10.5281/zenodo.20459151

ಸಾರಾಂಶ (Abstract):

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯ ಪ್ರಭುತ್ವ ಕಾಲಘಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕಾಲಘಟ್ಟವು ೧೨ ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿದ್ದು ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲ ಸಮಾಜದ ಬದಲಾವಣೆಯ ಪತದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸಲು ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು ಜನ ಸಾಮಾನ್ಯರಾದುವ ಆಡು ಭಾಷೆ ಅಥವಾ ಕುಟುಂಬದ ಭಾಷೆ. ಇಡಿ ಸಮಾಜವನ್ನು ಒಂದು ಕುಟುಂಬವಾಗಿಸಿ ಈ ಕುಟುಂಬ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಆಧಾರವಾಗಿಸಿ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲಕ ಕ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ನೆಲೆಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದು ಅಂದಿನ ಬಸವಾದಿ ಶಿವಶರಣ ವಚನಕಾರರು.

ಪ್ರಮುಖ ಪದಗಳು (Keywords): ಶರಣರು, ವಚನಗಳು, ಕುಟುಂಬ, ಭಾಷೆ, ವ್ಯಾಕರಣ.

ಮಾತೆಂಬುದು ಜ್ಯೋತಿರ್ಲಿಂಗ

ಸ್ವರವೆಂಬುದು ಪರಮತತ್ವ

ತಾಳಮಾನವೆಂಬುದು ಬೆಳಗಿನ ಪ್ರಭೆ,

ಗುಹೇಶ್ವರಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಒಲಿದ ಶರಣನು

ತಾನೇ ದೇವನಾಗಿದ್ದ ನೋಡಾ.”

ಈ ಒಂದು ವಚನದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಮ ಪ್ರಭುಗಳು

ಮನುಷ್ಯ ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬರುವ ಮಾತುಗಳು

ಶಬ್ದಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಜ್ಯೋತಿರ್ಲಿಂಗಕ್ಕೆ

ಸಮಾನವಾದದ್ದು ಅಂದರೆ ದೇವರಿಗೆ ಸಮನಾಗುವ ಭಾಷೆ

ಆಡುವ ಮಾತುಗಳು ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು

ನಿಷ್ಕಲ್ಮಶವಾದ ಸತ್ಯ ಶುದ್ಧತೆಯಿಂದರಬೇಕು.

ಸ್ವರವೆಂಬುದು ಪರಮತತ್ವವಾಗಿರಬೇಕು. ಬೆಳಗಿನ

ಬೆಳಕಿನಂತೆ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತದೆ ಮಾತನಾಡುವಾಗ

ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಲಯ ಸಂಯಮ ಅರಿವುವಾಗಿದೆ. ಈ

ಅರಿವಿನಿಂದ ಯಾರು ಮಾತನ್ನು ಗೌರವಿಸುತ್ತಾನೋ

ಗೌರವದ ಭಾವದಿಂದ ಕಾಣುತ್ತಾನೋ ಅಂತ ಶರಣರು

ಗುಹೇಶ್ವರ ಲಿಂಗ ಎಂಬ ದೇವರ ಕೃಪೆಗೆ

ಪಾತ್ರವಾಗಿರುದರ ಮೂಲಕ ತನ್ನನ್ನು ತಾನೆ ದೇವನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಮನೆಯು ಮೊದಲ ಪಾರ ಶಾಲೆ ಜನನಿ ತಾನೆ ಮೊದಲ ಗುರು ಎನ್ನುವ ನುಡಿಯಂತೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗು ತಾನು ತನ್ನ ತಾಯಿ ಆಡುವ ಮಾತು ಕೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುದರ ಜೊತೆಗೆ ದಿನನಿತ್ಯ ಮಾತಿನ ಸಂವಾದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅದು ಮಾತೃ ಭಾಷೆ ಅಥವಾ ಕುಟುಂಬದ ಭಾಷೆಯಾಗಿರುವದಲ್ಲದೆ. ಶರಣರಿಗೆ ಕುಟುಂಬ ಸಂಸಾರ ಎಂಬುದು ನರಕಮಯವಾದದ್ದು ಅಲ್ಲ ಬದಲಾಗಿ ಸದ್ಗತಿಗೆ ಸನ್ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ದಾರಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಡುವದಾಗಿದೆ. ಮಾನವ ಸಂಬಂಧಗಳು ಮನೆಗಳು ಅಥವಾ ಕುಟುಂಬಗಳು ಸಮಾಜದ ಭಾಗಗಳಾಗಿರುವದರಿಂದ ಮನೆಯ ಸಮಾಜದ ವಾತಾವರಣ ಪ್ರತಿನಿಧಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕುಟುಂಬ ಹಾಗೂ ಸಮಾಜವನ್ನು ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಜನರಾಡುವ ಸರಳವಾದ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವಚನಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವ ಮೂಲಕ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಹಲವಾರು ಜ್ವಲಂತವಾದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತೊಗೆಯಲು ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದ ಕೌಟಂಬಿಕವಾದ ಭಾಷಾ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯ ಮೂಲಕ ಲೌಕಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳ ಜೊತೆಯಲೇ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸುಖವನ್ನು ನೀಡುವ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ದಾರಿಯನ್ನು ಶಿವ ಶರಣ ಶರಣೆಯರು ಈ ಒಂದು ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯ ಮೂಲಕ ಸತ್ಯದ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ದಿನ ನಿತ್ಯ ಜೀವನದ ಆಗು ಹೋಗುಗಳನ್ನು ವಚನಗಳ ತತ್ಪ್ರಸಾರದ ಮೂಲಕ ಸಾರಿದ್ದಾರೆ. ಶಿವಶರಣ ಶರಣೆಯರು ಒಂದಾನೊಂದು ಕೌಟಂಬಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಮತ್ತು

ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಿಸಿಕೊಂಡು ಶರಣ ಸಂಗಮದಲ್ಲಿ ಸತಿ ಪತಿಗಳಾಗಿ, ಅಣ್ಣ, ತಮ್ಮ, ತಂದೆ, ತಾಯಿ, ಅಕ್ಕ, ತಂಗಿ ಹಾಗೂ ದೇವರು ಪ್ರಕೃತಿ ಹೀಗೆ ವಿವಿಧ ಸಂಬಂಧದ ಬಾಂಧವ್ಯಗಳ ಮೂಲಕ ತೊಡಗಿರುವದಲ್ಲದೆ ಅಕ್ಕ ಮಹಾದೇವಿವರು ವಚನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ,

ತಾಯಿ ನೀನಲ್ಲದೆ ಮತ್ತಾರು ಇಲ್ಲವಯ್ಯ

ತಂದೆ ನೀನಲ್ಲದೆ ಮತ್ತಾರು ಇಲ್ಲವಯ್ಯ

ಬಂಧು ನೀನಲ್ಲದೆ ಮತ್ತಾರು ಇಲ್ಲವಯ್ಯ

ಬಳಗ ನೀನಲ್ಲದೆ ಮತ್ತಾರು ಇಲ್ಲವಯ್ಯ

ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯ ನೀನೇ ನನಗೆಲ್ಲವೂ!

ಈ ವಚನವು ದೇವರ ಮತ್ತು ಭಕ್ತನ ನಡುವೆ ಇರುವ ಕೌಟಂಬಿಕವಾದ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸುತ್ತದೆ. ಮಗುವಿನ ಮನದ ತುಡಿತ ತನ್ನಗೆ ಹಸಿವು ಅಥವಾ ಕಷ್ಟವು ಬಂತು ಎಂದರೆ ಮೊದಲು ಕರೆಯುವುದು ತನ್ನ ತಾಯಿಯನ್ನು ಹಾಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಭಕ್ತನಾದವನ್ನು ದೇವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾಯಿ ಮಗುವಿನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಮೂಲಕ ತನ್ನನ್ನು ಹಡೆದು ಸಾಕಿ ಸಲುಹಿ ಪ್ರೀತಿ ಕರುಣೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವದಲ್ಲದೆ, ಸದಾಕಾಲ ಜೊತೆಗೆ ಇರುವ ಜೀವ ತಾಯಿ ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತಾರು ಇರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ, ಮತ್ತು ಮಗುವಿಗೆ ತಂದೆಯಾದವನ್ನು ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ ಮಗು ತನ್ನ ಬದುಕಿನ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಎಡವಿದಾಗ ಕೈ ಹಿಡಿದು ನಡೆಸುವಂತ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವನ್ನು ಆದರಿಂದ ಭಕ್ತ ದೇವರಿಗೆ ತನ್ನನ್ನು ಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಮನುಷ್ಯ ಬಾಳಿನಲ್ಲಿ ಕಷ್ಟ ನಷ್ಟ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಆದರೆ ಕಷ್ಟಕ್ಕಿಂತ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಬಂಧುಗಳೇ ಹೆಚ್ಚು ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿ

ಬಂದು ನೆರವು ನೀಡುವಂತೆ ನಿಜವಾದ ದೇವರುಗಳ ನಡುವೆ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಬೆಸೆಯುವ ಹಿತ್ಯಸಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಭಕ್ತನಿಗೆ ದೇವರು ಆಗಿರಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯ ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಲೌಕಿಕ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಬಳಗ ಜನಸಮೂಹ ಇದ್ದರು ಸಹ ಕೊನೆಗೆ ಪರಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅವನು ಒಬ್ಬನೆ ಬರುವನು ಅವನೆ ದೇವರು ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಎಂದು ಅಕ್ಕಮಹಾದೇವಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಬರುವ ವ್ಯಾಕರಣ ಗಮನಿಸುವುದಾದರೆ. ಪ್ರಾಸ ಪದಗಳ ಸಾಲುಗಳು ಲಯವು ಆದಿ ಪ್ರಾಸ ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯ ಅಥವಾ ಯಮಕ ಪ್ರಾಸವು ಜೋಡಣೆ. ನಾಮ ಪದ ಸರ್ವನಾಮ ಪದಗಳು, ಲೋಪ ಸಂಧಿ, ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಮತ್ತು ಸಂಬೋಧನಾ ವಿಭಕ್ತಿಗಳು ಒತ್ತಕ್ಷರ ದ್ವಿರುಕ್ತಿ ಹೀಗೆ ಬಳಕೆಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಸಮ ಸಮಾಜದ ಕಲ್ಯಾಣಗೊಸ್ಕರ ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕದ ತಳಹದಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂಲಕ ಕೇವಲ ಸಮಾಜವನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಸುಧಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ ಬದಲಾಗಿ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಸಹ ಉತ್ತುಂಗಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬಸವಾದಿ ಶಿವ ಶರಣರು ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯದ ದೀವಿಗೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಸಾಹಿತ್ಯ ಎನ್ನುವ ಪದವು ಬಹಳ ಸುಂದರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಪದವಾಗಿದ್ದು, ಸಾಹಿತ್ಯವು ಮನುಷ್ಯನ ಭಾವನೆಗಳಾದ ಪ್ರೀತಿ, ಕರುಣೆ, ಸುಖ, ದಃಖ ಕೋಪ ತಾಪ ಮುಂತಾದ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಹೊರಸೂಸಿ ಅದು ಅಕ್ಷರಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಗದ್ಯ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯ ಮನುಷ್ಯರ ನಡುವೆ ಮತ್ತು ಇಷ್ಟ

ದೇವರುಗಳ ನಡುವೆ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಬೆಸೆಯುವ ಕೊಂಡಿಯಂತೆ ಆ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಸಾಮಾಜಿಕ ಕಳಕಳಿಯ ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವ ಮೂಲಕ ಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯದ ಪರಕಾಷ್ಠೆಯನ್ನು ತಲುಪುವಲ್ಲಿ ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಮಾಡಿದೆ. ಈ ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕವರು ದೊಡ್ಡವರು ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರು ಎಂಬ ಭೇದಭಾವ ಮೂಡದೆ ಸಮಾನತೆಯ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಶರಣ ಸಂಗಮ ಒಂದು ಗೂಡುವ ಮೂಲಕ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿದ್ದ ಅಜ್ಞಾನ ಅಂಧಕಾರ ಮೋಸ ವಂಚನೆ ಜಾತಿಯತೆ ಶೋಷಣೆ ಮೂಡ ನಂಬಿಕೆಗಳು ಮೂಂತಾದ ಸಮಾಜ ಘಾತುಕಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತೊಗೆಯಲಿಕ್ಕೆ ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಶರಣ ಸಂಗಮದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಕಲ್ಯಾಣದ ಮಹಾಮನೆಯಾದ ಅನುಭವ ಮಂಟಪ ಮಾಡಿದ್ದು ನಿಜಕ್ಕೂ ಕುಟುಂಬ ಬದಲಾವಣೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲ ಸಮಾಜದವನ್ನು ಬದಲಾವಣೆ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಕುಟುಂಬವನ್ನು ಹಿನ್ನೆಲೆಯಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ವೃತ್ತಿ ಮತ್ತು ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಬದುಕಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹಲವಾರು ವಚನಗಳ ಮೂಲಕ ಕ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಿದ ಆದ್ಯ ವಚನಕಾರರು ಬಸವಾದಿ ಶರಣರಾದ ಬಸವಣ್ಣ, ಅಕ್ಕ ನಾಗಮ್ಮ, ಗಂಗಾಬಿಕೆ, ನೀಲಾಂಬಿಕೆ, ಲಿಂಗಮ್ಮ, ಸತ್ಯಕ್ಕ, ಸಂಕಮ್ಮ, ಅಕ್ಕ ಮಹಾದೇವಿ, ಅಲ್ಲಮ ಪ್ರಭು, ಜೇಡರ ದಾಸಿಮಯ್ಯ, ಮಾದಾರ ಧೂಳಯ್ಯ, ಕೆಂಬಾವಿ ಬೋಗಣ್ಣ ಮಾನಸಂದ ಮಾರಿತಂದೆ, ಹಾವಿನಾಳ ಕಲ್ಲಯ್ಯ, ಹಡಪದ ರೇಚಣ್ಣ, ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗ, ಸುಂಕದ ಬಂಕಣ್ಣ,

ಸಿದ್ದಮಲ್ಲಪ್ಪ, ಸತ್ತಿಗೆ ಕಾಯಕದ ಮಾರಯ್ಯ, ಸಂಗಮೇಶ್ವರದ ಅಪ್ಪಣ್ಣ, ಷಣ್ಮುಖ ಸ್ವಾಮಿ, ಶ್ರೀ ಮುಕ್ತಿನಾಥೇಶ್ವರ, ಶಾಂತವಿರಯ್ಯ, ವೈದ್ಯ ಸಂಗಣ್ಣ, ವೀರ ಸಂಗಯ್ಯ, ವಚನ ಭಂಡಾರಿ ಶಾಂತರಸ, ರಾಯಸದ ಮಂಚಣ್ಣ, ನಾಗಿದೇವ, ಸಮಗಾರ ಹರಳಯ್ಯ, ಮೋಳಿಗೆ ಮಾರಯ್ಯ, ಮೋಳಿಗೆ ಮಹಾದೇವಿ, ಮೇರೆ ಮಿಂಡಯ್ಯ, ಮೂರುಸಾವಿರದ ಮುಕ್ತಿಮನಿ, ಗುರು ಭಕ್ತಯ್ಯ, ಗುಮ್ಮಳಾಪುರದ ಸಿದ್ದಲಿಂಗ, ಗಣೇಶ ಮನಣಯ್ಯ, ಕೂಡಲಸಂಗಮೇಶ್ವರ, ಕುಷ್ಟಗಿ ಕರಿಬಸವಯ್ಯ, ಕಿನ್ನರಿ ಬ್ರಹ್ಮಯ್ಯ, ಕರುಳ ಕೇತಯ್ಯ, ಕನ್ನಡಿ ಕಾಯಕದ ರೇವಮ್ಮ, ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಕಾಯಕದ ಮುಕ್ತಿನಾಥಯ್ಯ, ಉರಿಲಿಂಗಪೆದ್ದಿ, ಉಗ್ಗಡಿಸುವ ಗುಬ್ಬಿ ದೇವಯ್ಯ, ಅವಸರದ ರೇಕಣ್ಣ, ಅಮುಗೆ ದೇವಯ್ಯ, ಅಮುಗೆ ರಾಯಮ್ಮ, ಅಂಬಿಗರ ಚೌಡಯ್ಯ, ಏಲೇಶ್ವರ ಕೇತಯ್ಯ, ಆದಯ್ಯ, ಅಕ್ಕಮ್ಮ, ಅಜಗಣ್ಣ, ಆನಂದಯ್ಯ, ಅಂಗ ಸೋಂಕಿನ ಲಿಂಗ ತಂದೆ, ಅರಿವಿನ ಮಾರಿತಂದೆ, ಇಮ್ಮಡಿ ಮುರುಗ ಗುರುಸಿದ್ದಸ್ವಾಮಿ, ಉರಿಲಿಂಗ ದೇವ, ಉಳಿಯುಮೇಶ್ವರ ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ, ಏಕಾಂತ ರಾಮಿತಂದೆ, ಕಂಬದ ಮಾರಿ ತಂದೆ, ಕಾಡಸಿದ್ದೇಶ್ವರ, ಕಾಲ ಕಣ್ಣೀಯ ಕಾಮಮ್ಮ, ಕೂಗಿನ ಮಾರಯ್ಯ, ಕೋಲಶಾಂತಯ್ಯ, ಗುಪ್ತ ಮಂಚಣ್ಣ, ಗುರುಪುರದ ಮಲ್ಲಯ್ಯ, ಮುಮ್ಮಡಿ ಕ್ಷೀತೇಂದ್ರ, ಮುದ್ದೇರಿ ಶಿವಲಿಂಗ, ಮೈದುನ ರಾಮಯ್ಯ, ಮಾದರ ಚನ್ನಯ್ಯ, ರಕ್ಕಸದ ಬೋಮ್ಮಿತಂದೆ, ಲದ್ದೆಯ ಸೋಮಣ್ಣ, ವೀರ ಗೋಲಾಳ ಕಾಟಕೋಟ, ವೇದ ಮೂರ್ತಿ ಸಂಗಣ್ಣ, ಶಂಕರ ದಾಸಿಮಯ್ಯ, ಶಿವಲಿಂಗ ಮಂಚಣ್ಣ, ಶ್ರೀ ಗುರು ಪ್ರಭು ಮನ್ನಿಶ್ವರ, ಸಕಲೇಶ

ಮಾದರಸ, ಸಗರದ ಬೊಮ್ಮಣ್ಣ, ಸರ್ವೇಶ್ವರ ಲಿಂಗ, ಸಿದ್ದರಾಮೇಶ್ವರರು, ಸೋಡಳ ಬಾಚರಸ, ಹಡಪದ ಅಪ್ಪಣ್ಣ, ಹಾಡಪದಗಳ ಪುಣ್ಯಸ್ತ್ರೀ ಲಿಂಗಮ್ಮ, ಹೇಮಗಲ್ಲ ಹಂಪ ಮುಂತಾದ ವಚನಕಾರರು ಕುಟುಂಬ ಮತ್ತು ಭಾಷೆ ವೃತ್ತಿ ಉರು ಕಾಯಕಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದರೂ ಸಹ ನಿಷ್ಠೆ ಮಾತ್ರ ಒಂದೆಯಾಗಿದೆ.

ಬಸವಣ್ಣ:

ಮಹಾನ್ ಮಾನವಾತಾವಾದಿ ಶಿವ ಶರಣರಲ್ಲಿ ಅಣ್ಣನೆಂದು ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡ ವಿಜಯಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಸವನ ಬಾಗೇವಾಡಿಯ ಮಾದರಸ ಮತ್ತು ಮಾದಲಾಂಬಿಕೆಯ ದಂಪತಿಗಳ ಮಗನಾದ ಬಸವಣ್ಣನವರು ಕುಟುಂಬ, ಸಂಸಾರ, ಭಕ್ತಿ, ಕಾಯಕ ತತ್ವಗಳ ಕುರಿತು ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವ ಎಂಬ ಅಂಕಿತನಾಮದ ಮೂಲಕ ಸಾರಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಮಾನವಿಯತೆಯನ್ನು ಸರಳ ಆಡು ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮನೆಯೊಳಗೆ ಮನೆಯೊಡೆಯನಿದ್ದಾನೋ ಇಲ್ಲವೋ ?

ಹೊಸ್ತಿಲಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲು ಮೊಳೆದು ಮನೆಯೊಳಗೆ ಕಸ ತುಂಬಿ

ಮನೆಯೊಗೆ ಮನೆಯೊಡೆಯನಿಲ್ಲದಂತಾಯ್ತಲ್ಲಾ

ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ.

ಇಲ್ಲಿ ಬಸವಣ್ಣನವರು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಕಾಯಕದ ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಒಂದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಯಾರು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ ಆ ಮನೆಯು ಹಾಳು ಬಿದ್ದಂತೆ

ಅಲ್ಲಿ ಕನವು ತುಂಬುತ್ತಾ ಹೊಸ್ತಿಲಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲು ಬೆಳೆದು ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ, ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಡೆಯನ್ನು ಇದ್ದು ಇಲ್ಲದಂತೆ ಅಗುತ್ತದೆ. ಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಕಾಯಕದಿಂದ ನಮ್ಮ ದೇಹ ಮತ್ತು ಅಂತರಾತ್ಮ ಶುದ್ಧವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದರೆ ಸಂಸಾರವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಹೋಗುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಕರಣ ವಾಗಿ “ಮನೆಯೊಳಗೆ” - ಯಕಾರಾಗಮ ಸಂಧಿ, “ಮನೆಯೊಡೆಯನಿದ್ದಾನೋ” - ಲೋಪಸಂಧಿಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. “ಹುಟ್ಟು” ಕ್ರಿಯಾ ಪದ “ಮನೆಯ” - ಷಷ್ಠೀ, “ಮನೆಯೊಳಗೆ” - ಸಪ್ತಮಿ ವಿಭಕ್ತಿಗಳು. “ರಜ - ಧೂಳು”, “ಹೊಸ್ತಿಲು - ಮನೆಯ ಪ್ರವೇಶ” ಪದಗಳ ಅರ್ಥ, ಹೋಲಿಕೆಯ ರೂಪಕಾಲಂಕಾರ ಹಾಗೂ ನಾಮಪದಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಸತಿಪತಿಗಳೊಂದಾದ ಭಕ್ತಿ ಹಿತವಾಗಿವುದು ಶಿವಂಗೆ ।

ಸತಿಪತಿಗಳೊಂದಾಗದ ಭಕ್ತಿ ಅಮೃತದೊಳು ವಿಷ

ಬೆರೆಸಿದಂತೆ

ಕಾಣಾ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ ॥

ಬಸವಣ್ಣನವರು ಸತಿ ಪತಿಗಳ ಕುರಿತು ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಕುಟುಂಬ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಗಂಡ ಹೆಂಡತಿಯು ಇಬ್ಬರು ಪ್ರಮುಖವಾದ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಬ್ಬರು ಮಾಡುವ ಭಕ್ತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ದೇವರಿಗೂ ಕೂಡ ಪ್ರೀಯವಾದದ್ದು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಸತಿ ಪತಿಯ ಭಕ್ತಿಯು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಮೃತದಲ್ಲಿ ವಿಷವನ್ನು ಬೆರೆಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಕ್ತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆಯನ್ನು ಗುರುತ್ತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಕರಣವಾಗಿ “ಸತಿಪತಿಗಳೊಂದಾದ” “ಅಮೃತದೊಳು” - ಲೋಪ

ಸಂಧಿ, “ಹಿತವಾಗಿವುದು” - ಯಕಾರಾಗಮ ಸಂಧಿಗಳು. “ಸತಿಪತಿಗಳು” - ಧ್ವಂಧ್ಯ, “ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ” - ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸಗಳು. “ಸತಿಪತಿಗಳು” - ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿ- “ಶಿವಂಗೆ” - ಚತುರ್ಥಿ, “ಅಮೃತದೊಳು” ಸಪ್ತಮಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಗಂಗಾಬಿಕೆ:

ಗಂಗಾಬಿಕೆ ೧೨ ನೇ ಶತಮಾನದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಚನಕಾರ್ತಿ ಮಂತ್ರಿ ಬಲದೇವನ ಮಗಳು ಹಾಗೂ ಬಸವಣ್ಣನವರ ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯಾಗಿದ್ದು ಗಂಗಾಪ್ರಿಯ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮ ಎಂಬ ಅಂಕಿತದೊಂದಿಗೆ ಇವರು ಕುಟುಂಬ ಸಂಸಾರ ಸೌಖ್ಯದ ಕುರಿತು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಉದಕದೊಳಗಿಣ ಕೆಂದಾವರೆಯಂತೆ,

ಸಂಸಾರದೊಳಗೆ ಇರಬಲ್ಲಡೆ

ಆತನೆ ಭಕ್ತನಯ್ಯಾ,

ಸಂಸಾರವೆಂಬುದು ಸಾಗರವಲ್ಲವಯ್ಯಾ,

ಸಂಸಾರವೆಂಬುವುದು ಹಿರಿದಪ್ಪ

ಸುಖವಯ್ಯಾ,

ನಮ್ಮ ಗಂಗಾಪ್ರಿಯ ಕೂಡಲಸಂಗಮನರಿದಡೆ

ಸಂಸಾರವೇ ಮುಕ್ತಿ ಕಾಣಾ!

ಕುಟುಂಬ ಜೀವನ ಅಥವಾ ಸಂಸಾರದ ಜೀವನವು ಕಮಲದಂತೆ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಮಲವು ಹುಟ್ಟಿದರು ಸಹ ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ನೀರಿಗೆ ಅಂಟಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿಲ್ಲ ಹಾಗೆಯೇ ಮನುಷ್ಯ ಆದವನು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾಗ ಆತ ಪತಿ, ಪತ್ನಿ, ಮಕ್ಕಳು ಎಂಬ ಮೋಹಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿ ಕೊಳ್ಳದೆ.

ಸಾಕ್ಷಿಭಾವದಿಂದ ಇರಬೇಕು. ಇತರ ಜನರು ಸಂಸಾರವನ್ನು ದುಃಖಮಯವಾದದ್ದು ಎಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅದು ದುಃಖಮಯವಲ್ಲ ಸುಖಮಯವಾದದ್ದು ಸತಿ ಪತಿಗಳಿಬ್ಬರು ಯಾವಾಗ ಒಂದಾಗಿ ಅರಿತು ಜೀವನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಅವಾಗ ಮುಕ್ತಿಯ ಕಡೆಗೆ ಸಾಗುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಗಂಗಾಬಿಕೆಯು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಬರುವ ವ್ಯಾಕರಣ ಅಂಶ “ಹಿರಿದಪ್ಪ,” “ಉದಕದೊಳಗಣ” – ಲೋಪ ಸಂಧಿ, “ಸಂಸಾರವೇ” – ಆಗಮ ಸಂಧಿ, ಇರಬಲ್ಲದೆ ಆದೇಶ ಸಂಧಿಗಳು. “ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವ ಕೆಂದಾವರೆಯಂತೆ” – ಉಪಮಾ ಅಲಂಕಾರ. “ನಮ್ಮ” – ಪದ ಸರ್ವನಾಮ. ಹೀಗೆ ತತ್ಸಮ – ತದ್ಭವ ಹಾಗೂ ಕ್ರಿಯಾ ಪದಗಳು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ಅಕ್ಕ ಮಹಾದೇವಿ :

೧೨ ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಚನಕಾರ್ತಿ ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಿಕಾರಿಪುರ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಉಡುತಡಿ ಗ್ರಾಮದ ನಿರ್ಮಲಶೆಟ್ಟಿ ಸುಮತಿ ದಂಪತಿಗಳ ಮಗಳಾದ ಅಕ್ಕ ಮಹಾದೇವಿ ತಾನು ಲೌಕಿಕವಾಗಿ ಕೌಶಿಕ ಮಹಾರಾಜನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದರು ಸಹ ಮಾನಸಿಕವಾಗಿ ಸ್ವಿಕರಿಸಿದ್ದು ಶಿವನನ್ನು ತನ್ನ ಪತಿಯೆಂದು ಮತ್ತೆ ಇವಳ ಕಾವ್ಯದ ಅಂಕಿತ ನಾಮ ಚನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಸರಳ ಜನರಾಡುವ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯ ಶೈಲಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಕೊಡುತ್ತಾಳೆ.

ರೂಪಿಲ್ಲದ ಸುಂದರಂಗೆ ನಾನು ಒಲಿದನವ್ವ

ಸಾವಿಲ್ಲದ ಕೇಡಿಲ್ಲದ ಚೆನ್ನಂಗೆ ನಾನು ಒಲಿದನವ್ವ

ಕುಲವಿಲ್ಲದ ಭಲವಿಲ್ಲದ ನಿರ್ಗುಣಂಗೆ ನಾನು ಒಲಿದನವ್ವ
ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನೆಂಬ ಪತಿಯ ಒಲಿದು ನಾ
ಸಾರ್ಥಕಳಾದೆನವ್ವ!

ಅಕ್ಕ ಮಹಾದೇವಿ ಈ ಒಂದು ವಚನದಲ್ಲಿ ತಾನು ಎಂಥವನಿಗೆ ಒಲಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ರೂಪವು ಇಲ್ಲದೆ ಸುಂದರ ಕುಲಗೊತ್ರಗಳನ್ನು ಮಿರಿ ನಿಂತ ನಾಶವಿಲ್ಲದ ಚಲುವ ಪ್ರೀಯಕರನಿಗೆ ನಾನು ಒಲಿದೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆಡು ಭಾಷೆಯಾಗಿ ಬಳಸಿದರು ಸಹ “ಪತಿಯೊಲಿದು” – ಯಕಾರಾಗಮ ಸಂಧಿ, ಮತ್ತು “ರೂಪಿಲ್ಲದ,” ಲೋಪಸಂಧಿ, “ಚೆನ್ನ” – ಅಚ್ಚಗನ್ನಡ ಪದ. “ರೂಪ” – ತತ್ಸಮ. “ಪತಿಯ” – ಷಷ್ಟೀ. “ಸುಂದರಂಗೆ,” – “ಇಗೆ,”- ಚತುರ್ಥಿ ವಿಭಕ್ತಿಗಳು ಬಂದಿವೆ. “ಚೆನ್ನಾದ” ಕರ್ಮಧಾರೆಯ ಸಮಾಸ. “ನಿರ್ಗುಣ” – ಬಹುವಿಳ ಸಮಾಸ. ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯಾ ಪದ ಗಳಾಗಿ – “ಸಾರ್ಥಕಳಾದೆನು,” – “ಒಲಿದನು,” ಮುಂತಾದವು.

ನಿಮ್ಮ ಶರಣರೆನಗೆ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳು

ನಿಮ್ಮ ಶರಣರೆನಗೆ ಬಂಧು ಬಳಗಗಳು

ನಿಮ್ಮ ಶರಣರೆನಗೆ ಪ್ರಾಣಪ್ರಿಯರು ನೋಡಾ

ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯ.

ಲೌಕಿಕ ಕುಟುಂಬವನ್ನು ತೊರೆದು ಬಂದ ಅಕ್ಕ ಮಹಾದೇವಿ ಶರಣರ ಜ್ಞಾನ ಸಂಗಮದಲ್ಲಿ ಅವರೆ ತಂದೆ ತಾಯಿ ಬಂಧು ಬಳಗವಾಗಿದೆ. ಅದವೆ ತನ್ನ ದೊಡ್ಡ ಕುಟುಂಬ ಆ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಎಲ್ಲರು ತನ್ನಗೆ ಪ್ರಾಣ ಪ್ರಿಯರು ಎಂದು ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ಇದರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಕರಣಾಂಶ : ರೂಪಕ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ
 “ಶರಣರನ್ನು ತನ್ನ -ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳಿಗೆ ಹೊಲಿಕೆ.”
 ಎನಗೆ, ನಿಮ್ಮ ಪದಗಳು ಸರ್ವನಾಮಗಳು.
 “ಚನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ” - ಅಂಕಿತ ನಾಮ. “ಪ್ರಾಣಪ್ರಿಯರು”
 - ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ, “ತಂದೆತಾಯಿಗಳು” - ಧ್ವಂದ್ವ
 ಸಮಾಸಗಳು. “ಅಯ್ಯ”- ಗೌರವ ಸೂಚಕ ಪದ.
 “ನೋಡಾ” - ಕ್ರಿಯಾ ಪದ. ಶರಣರೆನಗೆ - ಚತುರ್ಥೀ
 ವಿಭಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಲೋಪಸಂಧಿ. “ಚನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯ”
 - ಸಂಬೋಧನಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಾಗಿ ಬಳಕೆ.

ಅಲ್ಲಮ ಪ್ರಭು :

ಶರಣರಲ್ಲಿ ಅನುಭವ ಮಂಟಪದ ಶೂನ್ಯ
 ಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರ ಎಂದೆ ಗುರುತ್ತಿಸಿಕೊಂಡ ಅಲ್ಲಮ
 ಪ್ರಭುಗಳು ೧೨ ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯ
 ಭಾಷೆಯ ಮೂಲಕ ಮಹತ್ವದ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿದ್ದಾರೆ.
 ಕುಟುಂಬ ಸಂಸಾರ ಬಂಧು ಬಳಗವನ್ನು ಲೌಕಿಕವಾಗಿ
 ಕಾಣದೆ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತಳಹದಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಬಗೆಯನ್ನು
 ಗುಹೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಅಂಕಿತ ನಾಮದಲ್ಲಿ ವಚನಗಳ ಮೂಲಕ
 ಸಾರಿದ್ದಾರೆ.

ಸಂಸಾರವೆಂಬುದೊಂದು ಸಾಗರವಲ್ಲವಯ್ಯಾ,

ಸಂಸಾರವೆಂಬುದೊಂದು ಹಳ್ಳವಯ್ಯಾ

ಆ ಹಳ್ಳದ ದಡಕ್ಕೆ ನಿಂದೆಡೆ ತಡವಿಲ್ಲ ಕಾಣಾ ಗುಹೇಶ್ವರ.

ಪ್ರಭುಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಲೋಕದ ಕೆಲವು ಜನರು
 ಸಂಸಾರವೆನ್ನುವುದನು ಸಾಗರವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ
 ಬಿದ್ದು ಹೊರಳಾಡುತ್ತಾರೆ, ಅದು ಸಾಗರವಲ್ಲ ಸಂಸಾರ

ಹಳ್ಳವಾಗಿದೆ. ಈ ಹಳ್ಳಕ್ಕೆ ತಡವು ಇಲ್ಲಿ ಜಾನರು
 ಮಾತ್ರವೆ ಹಳ್ಳವನ್ನು ದಾಟಬಲ್ಲರು ಎನ್ನುವ ಸಂಗತಿಯನ್ನು
 ತಿಳಿಸಿದಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿನ ಬರುವ ವ್ಯಾಕರಣ ಅಂಶ :
 “ಸಂಸಾರವು” - ಲೋಪಸಂಧಿ, “ಸಾಗರವಲ್ಲವಯ್ಯಾ” -
 ಸವರ್ಣ ಸಂಧಿ. ಅಲ್ಲವಯ್ಯಾ - ಯಕಾರಾಗಮ ಸಂಧಿಗಳು.
 “ಹಳ್ಳದ” - ಷಷ್ಟೀ. “ದಡಕ್ಕೆ” - ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿ.
 ಸಂಸಾರ ಮತ್ತು ಹಳ್ಳದ ಹೊಲಿಕೆ - ಉಪಮಾ ಅಲಂಕಾರ
 ರೂಪ. ಕಾಣಾ ,ಅಯ್ಯಾ ಪದಗಳು ಅವ್ಯಯಕ್ಕೆ ಹೊಲಿಕೆ.
 “ಸಾಗರ”, “ಸಂಸಾರ” - ತತ್ಸಮ ತದ್ಭವ ಗಳಾದಿಯಾಗಿ
 ಬಳಕೆಯಾಗಿವೆ.

ಹೊನ್ನು ಮಾಯೆಯಲ್ಲ, ಹೆಣ್ಣು ಮಾಯೆಯಲ್ಲ

ಮಣ್ಣು ಮಾಯೆಯಲ್ಲ

ಮನದ ಮುಂದಣ ಆಸೆಯೇ ಮಾಯೆ ಕಾಣಾ ಗುಹೇಶ್ವರ.

ಪ್ರಭುಗಳು ಈ ವಚನದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ
 ಜನರು ಹೊನ್ನು, ಹೆಣ್ಣು, ಮಣ್ಣು, ಇವುಗಳು ಎಲ್ಲವೂ
 ಮಾಯೆ ಎಂದು ಜರಿಯುತ್ತಾರೆ. ಅವುಗಳು ಮಾಯೆಯಲ್ಲ
 ಬದಲಾಗಿ ಇವುಗಳ ಮೇಲೆ ಅವಿತುಕೊಂಡಿರುವ ಮನದ
 ಮುಂದಿನ ಆಸೆಯೇ ಮಾಯೆಯಾಗಿದೆ. ಯಾರು ಈ ಆಸೆ
 ಎಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾರೆ ಅವರಿಗೆ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ
 ಮುಕ್ತಿಯು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಪಾರಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೇವರನ್ನು
 ಕಾಣಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಬರುವ ವ್ಯಾಕರಣ
 ಅಂಶ “ಮಾಯೆ - ಮಾಯಾ” = ತತ್ಸಮ ರೂಪ.
 “ಕಾಣಾ” ಸಂಬೋಧನಾತ್ಮಕ ಕ್ರಿಯಾ ಪದ . “ಆಸೆಯೇ”,
 “ಮಾಯೆಯಲ್ಲ” - ಯಕಾರಾಗಮ. “ಮುಂದಣ” -
 ಲೋಪಸಂಧಿ. ಮತ್ತು “ಮನದ” - ಷಷ್ಟೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರಾಸ

ನ್ನು / ಣ್ಣ, ಅಲ್ಲದೆ ದಲ್ಲಿ ಅನುಪ್ರಾಸ, “ಗುಹೇಶ್ವರ” –
ಅಂಕಿತ ನಾಮ, “ಮಾಯೆ” – ಭಾವ ನಾಮ. ಕ್ರಿಯಾ
ಪದಗಳು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ಆಯ್ದಕ್ಕಿ ಲಕಮ್ಮ :

ಕಾಯಕ ಮತ್ತ ದಾಸೋಹ ತತ್ವದ ಮಹತ್ವವನ್ನು
ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸಾರಿದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಚನಕಾರ್ತಿ ಮಹಾನ್
ಶಿವಶರಣೆ ಆಯ್ದಕ್ಕಿ ಲಕಮ್ಮ ಇವರು ರಾಯಚೂರು
ಜಿಲ್ಲೆಯ ಲಿಂಗಸೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಅಮರೇಶ್ವರ
ಗ್ರಾಮದವರು ಪತಿ ಆಯ್ದಕ್ಕಿ ಮಾರಯ್ಯ ಇವರ
ದಂಪತಿಗಳು ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ದಾಸೋಹವನ್ನು
ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು ಆದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಆಯ್ದಕ್ಕಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು
ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತ್ತು. ಬಸವಣ್ಣನವರ ಅನುಭವ
ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಸದಸ್ಯರಾಗಿದ್ದು ಲೌಕಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳಿಗಿಂತ
ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಸಂಬಂಧಗಳಿಗೆ ಬಹಳ ಆದ್ಯತೆಯನ್ನು
ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು ಮಾರಯ್ಯ ಪ್ರಿಯ ಅಮರೇಶ್ವರ ಲಿಂಗ
ಎಂಬ ಅಂಕಿತ ದೊಂದಿಗೆ ಕುಟುಂಬ ಮತ್ತು ಆಧ್ಯಾತ್ಮದ
ಸಂಬಂಧಗಳ ಕುರಿತು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆಸೆಯೆಂಬುದು ಅರಸಂಗಲ್ಲದೆ

ಶಿವಭಕ್ತರಿಗುಂಟೆ ಅಯ್ಯಾ

ರೋಷವೆಂಬುದು ಯಮದೂತರಿಗಲ್ಲದೆ

ಅಜಾತರಿಗುಂಟೆ ಅಯ್ಯಾ

ಈಸಕ್ಕಿಯಾಸೆ ನಿಮಗೇಕೆ ಈಶ್ವರನೊಪ್ಪ

ಮಾರಯ್ಯ ಪ್ರಿಯ ಅಮರೇಶ್ವರ ದೂರ

ಮಾರಯ್ಯ.

ಶಿವ ಶರಣೆ ಆಯ್ದಕ್ಕಿ ಲಕಮ್ಮ ಅವರು ಈ
ವಚನದಲ್ಲಿ ಆಸೆ ಮತ್ತು ರೋಷದ ಕುರಿತು ತನ್ನ ಪತಿಯು
ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪನ್ನು ತಿದ್ದುವುದು ಒಂದೆಡೆಯಾದರೆ,
ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಸತಿ ಪತಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿ
ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಒಬ್ಬರನೊಬ್ಬರು ಅರಿತು ಬಾಳುವ
ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆಯನ್ನು ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ವಚನದ ರೂಪದಲ್ಲಿ
ಸಾರುತ್ತಾರೆ ಇಲ್ಲಿ ಆಸೆ ಎಂಬುವುದು ಅರಸರಿಗೆ ಅಂದರೆ
ಅರಸನಾದವನ್ನು ಸಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಕಪ್ಪು ಕಾಣಿಕೆ
ವಜ್ರ ವೈಡೂರ್ಯ ಸಿರಿ ಸಂಪತ್ತು ಪಡೆಯುವ ಹೀಗೆ ಇನ್ನೂ
ಹತ್ತು ಹಲವು ರೀತಿಯ ಆಸೆ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳನ್ನು
ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಶಿವಶರಣರು ಇದ ಯಾವುದೇ
ಆಸೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಸಮಾಜದ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ತಮ್ಮನ್ನು
ತಾವು ಅರ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ರೋಷ
ಎಂಬುವುದು ಯಮದೂತರಿಗಲ್ಲದೆ, ಹುಟ್ಟು ಸಾವಿಗಳಿಂದ
ಮೂಕ್ತರಾದವರಿಗೆ ಎಂದಾದರು ಸಲ್ಲದೆ? ಎಂದು
ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮುಂದುವರಿದು ಆಸೆ ರೋಷಗಳನ್ನು

ಮೈಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಈಶ್ವರ ಅಮರೇಶ್ವರರು ಒಪ್ಪುವದಿಲ್ಲ
ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಕರಣಾಂಶವಾಗಿ

“ಆಸೆಯೆಂಬುದು” – ಯಕಾರಾಗಮ ಸಂಧಿ,

“ಅರಸಂಗಲ್ಲದೆ” – ಲೋಪಸಂಧಿಗಳು ಮತ್ತು “ಅರಸಂಗ”

, “ಶಿವಭಕ್ತರಿಗೆ”, “ಯಮದೂತರಿಗೆ” – ಚತುರ್ಥಿ ವಿಭಕ್ತಿ

ಪ್ರತ್ಯಯ. “ಆಸೆ – ಆಶಾ” ತತ್ಸಮ ತದ್ಭವ.

“ಯಮದೂತರು” – ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸಗಳು

ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ಆಯ್ಕೆ ಮಾರಯ್ಯ:

೧೨ ನೇ ಶತಮಾನದ ಮಹಾನ್ ಶಿವಶರಣ ದಾಸೋಹಿ ಕಾಯಕ ನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಹಾಗೂ ಆಯ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಪತಿಯು ಆಗಿರುವ ಮಾರಯ್ಯ ಅವರು ವಚನಗಳ ಸಾರದ ಮೂಲಕ ಕುಟುಂಬ ಕಾಯಕ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕಾಯಕದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದಡೆ ಗುರುದರ್ಶನವಾದರೂ

ಮರೆಯಬೇಕು,

ಲಿಂಗ ಪೂಜೆಯಾದರೆಯೂ

ಮರೆಯಬೇಕು

ಜಂಗಮ ದರ್ಶನವಾದರೂ

ಮರೆಯಬೇಕು

ಕಾಯಕವೇ ಕೈಲಾಸವಾದ ಕಾರಣ ಕಾಯಕದಲ್ಲಿ ಅಮರೇಶ್ವರ ಲಿಂಗವನ್ನಾದರೂ ಕಾಯಕದೊಳಗೆ ಕಾಣಬೇಕು ಕಾಣಾ ಮಾರಯ್ಯ!

ಕುಟುಂಬವನ್ನು ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಆಯ್ಕೆ ಮಾರಯ್ಯ ಅವರು ಕುಟುಂಬದ ಸದಸ್ಯರು ಕಾಯಕದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದರ ಪರಿವೆಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಮಾಡಬೇಕು ಗುರುವಿನ ದರ್ಶನವಿರಲಿ, ಲಿಂಗ ಪೂಜೆ ಇರಲಿ, ಜಂಗಮ ದರ್ಶನ ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ ಮರೆಯಬೇಕು ಕಾಯಕ ತತ್ವವನ್ನು ಹಿಡಿಯಬೇಕು. ಕಾಯಕವು ಕುಟುಂಬದ ನಿರ್ವಹಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವದಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅದು ದೈವಿಕ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು ಕಾಯಕದಲ್ಲಿ ಅಮರೇಶ್ವರ ಲಿಂಗ ದೈವವನ್ನು ಕಾಣಬೇಕು ಇದರಿಂದ

ಕಾರ್ಯವು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಬರುವ ವ್ಯಾಕರಣ ಅಂಶ “ಲಿಂಗಪೂಜೆಯಾದೊಡೊ” – ಯಕಾರಾಗಮ ಸಂಧಿ, “ನಿರತನಾದಡೆ” – ಲೋಪ ಸಂಧಿ, ಹೀಗೆ ಸಪ್ತಮಿ, ಷಷ್ಠೀ, ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು, ವಿಧ್ಯರ್ಥಕ ಪ್ರತ್ಯಯ, ತತ್ಪುರುಷ ಮತ್ತು ಅವ್ಯಯಗಳು ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಬಗೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ..

೧೨ ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯ

ಮೂಲಕ ಕೇವಲ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ರಾಂತಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಇದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಭಾಷಾ ಕ್ರಾಂತಿಯಾಗಿದೆ. ವಚನಕಾರ ಶಿವ ಶಿರಣ ಶರಣೆಯರು ಕೌಟಂಬಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಬಳಸಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಹೊರತಾಗಿ ಕುಟುಂಬ ಮತ್ತು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರು ಬಳಸಿದ ಸರಳ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವಚನಗಳ ಮೂಲಕ ಸಾಮಾಜಿಕ ಬದುಕು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ಕುಟುಂಬ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳಾಗಿ ದೇವರು ತಂದೆ, ತಾಯಿ, ಅಣ್ಣ, ತಮ್ಮ, ಅಕ್ಕ, ತಂಗಿ, ಬಂಧು ಬಳಗ ಹೀಗೆ ವಿವಿಧ ಸ್ತರದಲ್ಲಿ ವಚನಕಾರರು ಮಾನವಿಯ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಬೆನೆಯುವ ಮೂಲಕ ಕನ್ನಡ ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೌಟಂಬಿಕ ಭಾಷೆಯನ್ನಾಗಿ ದುಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ವಚನಕಾರರು ಕೇವಲ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಭಾಷಾ ಶುದ್ಧೀಕರಣಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಕರಣ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಉಳಿಸಿ ಬೆಳಸಲಿಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟ ಮಾರ್ಗ ಭಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನ, ಕಾಯಕ ನಿಷ್ಠೆ,

ಮಾನವ ಸಂಬಂಧಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆಯನ್ನು ವಚನಗಳೆಂಬ
ತತ್ವದ ಮೂಲಕ ಸಾರಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು:

೧. ವಚನ ಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಇತರ ಲೇಖನಗಳು. - ಡಾ.
ನಾಗರಾಜ ದೊರೆ.

೨. ವರ್ಣಾನಾತ್ಮಕ ವಚನ ಪದಕೋಶ - ಡಾ.
ಸಂಗಮೇಶ ಸವದತ್ತಿಮಠ.

೩. ವಚನ ತವನಿಧಿ- ಡಾ. ಹೆಚ್ ಚಂದ್ರಶೇಖರ.

೪. ಬಸವ ತತ್ವ- ಸಂಪಾದಕರು : ಮಹೇಶ ತಿಪ್ಪಶೆಟ್ಟಿ.

೫. ಬಸವಣ್ಣನವರ ವಚನ ಪದಪ್ರಯೋಗ ಕೋಶ- ಶ್ರೀ
ಮಡಿವಾಳ ಸ್ವಾಮಿಗಳು, ಡಾ. ಎಸ್. ಆರ್,
ಗುಂಜನಾಳ.

Exploring Gender-Based Marginalization under Patriarchal Structures in Heart

Lamp by Banu Mushtaq

Sannaprabhu

Research Scholar,

Rani Channamma University, Belagavi.

Corresponding Author – Sannaprabhu

DOI - 10.5281/zenodo.20459165

Abstract:

Heart Lamp is a walking journey through Banu Mushtaq's analysis of gender marginalisation in the patriarchy and sociocultural norms of South Indian Muslim communities. The short stories in the collection offer a rich sense of women's lived experience in the context of structural injustice, husband abuse, emotional repression and social isolation. This research is a critical examination of patriarchy as more than just an authority of an individual or a family, but as a pervasive structure which shapes women's identities and agency. The present study is an attempt to explore the portrayal of oppressed women in the home, economic and cultural framework through feminist and intersectional approach in the context of Mushtaq. It explores in greater detail examples of resistance in which women assert their agency in oppressive contexts. The study argues that through Heart Lamp the issue of the persistence of endurance as well as the subjectivity of women is brought to the fore and also shows the existence of patriarchy as an external condition that is an internalised ideology and defines the relations between genders.

Keywords: *Patriarchy, Gender Discrimination, Marginalization, Feminist Theory, Intersectionality, Domestic Violence, Subaltern Studies, Heart Lamp, Banu Mushtaq, Social Oppression.*

Introduction:

In the past, literature has always been a mirror of society and its inequalities, contradictions, and power structures. In this context, the *Heart Lamp* by Banu Mushtaq emerges as a significant feminist literary contribution which emphasizes lived realities of women in prison within the patriarchal system. First published in Kannada and translated into English by Deepa Bhashti, the novel provides a first-person perspective on women's lives in socially restrictive environments, where they struggle for survival, identity and dignity.

Heart Lamp's main focus is on the institutional marginalisation of women, which is

portrayed as a structural issue rather than as personal misfortune. Bell Hooks defines patriarchy as a system “where women are taught to accept subordination as natural, and men are seen as better than women” (Hooks 18). This is reflected in Mushtaq's stories in which the gender roles are socially constructed and culturally reinforced.

The text is not about extraordinary events, it is about ordinary lives and the oppression that can be seen in everyday domestic and social interactions. The narratives make it clear that the injuriousness of women is not random, but systemic in social structures like the family, religion and marriage. Therefore *Heart Lamp* is a

feminist intervention that reveals the complex intersections of gender, class and religion that create multiple layers of oppression.

Patriarchy as a Power Structure:

Heart Lamp is a book that demonstrates patriarchy is a structural arrangement of social relations, not just a chain of male actions. It operates through institutions, such as marriage, family, religion and social conventions. Women are relegated to dependence and submission; men to authority as fathers, husbands, moral judges.

In terms of Judith Butler's theory of gender performativity, which is particularly applicable in this context, gender is "a repeated stylisation of the body, a set of repeated acts within a rigid regulatory frame" (45). The stories of Mushtaq reflect not only the expected behavior of women, but their emotional restraint and silence which are also part of their expected behavior, socially acceptable behavior.

Patriarchy uses restriction on women's mobility, economic dependency, regulation of women's sexuality and moral monitoring just to name a few forms of control. These systems make sure that women accept submission as the norm. Most important, *Heart Lamp* often presents tyranny as an unsettling and passionate state, rather than a violent one. So the term 'patriarchy' in the text is not a person or event, but a system of power that shapes identity, behaviour and consciousness.

How the Gender Gap in Politics:

One of the most significant aspects of *Heart Lamp* is its portrayal of the house as a

space of oppression and not refuge. Marriage is promoted as a holy union and often viewed as a context in which women are emotionally neglected, humiliated and lack autonomy.

The stories of Mushtaq are plenty to support Simone de Beauvoir's assertion that women are "the other" in patriarchal culture (de Beauvoir 16). Women are not referred to as 'autonomous beings', but as autonomous beings in relation to men.

At home, women face issues of financial independence, reproductive pressure, and emotional abandonment. They are expected to have children, do household chores and submit to them no matter how much pain they feel in their body or mind. The above events demonstrate that domestic violence is not just physical, but also psychological and social oppression.

Women are often more marginalised when they speak up rather than silence, and thus may resort to being quiet as a survival tactic. As a result, the house turns into a controlled setting where patriarchal power is most firmly established.

Gender, Class, and Religion are the focus of this course. This course focuses on Gender, Class, and Religion.

Important also is Mushtaq's ability to look at the subject of gender oppression through an intersectional lens, where class and religious systems intersect to bring about a heightened and powerful oppression of gender. Women in lower social economic situations are more affected because they are financially dependent and lack resource.

Kimberlé Crenshaw says that intersectionality is the experience of being “disadvantaged by the intersection of different forms of oppression” (1242). In *Heart Lamp*, this can be seen as the poor women are doubly marginalised – gender and economic deprivation in the stories – and also religious in the stories. The depiction of the role of the Patriarch in religious dogma is shown to be used to justify the oppression of women, while the criticism of faith is not of the religion itself. The cultural norms set by religious leaders often limit women’s freedom of movement, education and freedom of expression. Mushtaq thus demonstrates how oppression manifests in various ways, where gender, class and religion all play a role in shaping women’s lived experience.

Patriarchal Ideology Internalisation:

Another area of significance in *Heart Lamp* is the internalisation of the patriarchal values by the women themselves. Women are also victims, often in a passive way, contributing to the maintenance of patriarchal systems. Michel Foucault’s concept of power is useful in this context, since it allows him to argue that power is not just a repressive force, but productive and flows through social relations (92). Clearly, this is seen in how women control and discipline each other in the context of familial relations in Mushtaq’s stories.

Older women in particular, and mothers-in-law in particular, often impose patriarchal standards on younger women, in order to maintain repressive customs. Patriarchy is a second class of childbirth, oppression is not faced

up to but perpetuated. The internalisation manifests as the normalisation of the masculine authority, repression of emotions, and suffering seen as fate. Injustice becomes entrenched in the culture and belief system, making resistance difficult.

Types of Marginalisation Based on Gender:

In the stories of *Heart Lamp*, the marginalisation is multidimensional, experienced by women at the same time. Emotional marginalisation is clearly indicated by society’s lack of compassion, acknowledgment and emotional support for women in families. Psychological isolation is the repeated experience of rejection or ignoring their feelings.

If women are not able to earn their own livelihood, they get marginalized in the economic domain and rely on the members of their family. This is their inability to make decisions and to get out of unhealthy relationships.

Women’s underrepresentation in public and decision making is an obvious indicator of their social marginalisation. They are primarily known for domestic duties.

Body marginalisation is manifested in control of women’s sexuality, reproduction and physical autonomy. Women’s bodies are subject of control and punishment. These forms of marginalisation reveal the inter-connections of patriarchy as a system that affects all aspects of women’s lives.

What Women Can Do and How to Do It:

Heart Lamp provides examples of opposition to wide-spread tyranny. Women also display subtle forms of resistance – their

emotional defiant responses, their withdrawal, their endurance.

James C. Scott concluded that resistance often appears in the form of “everyday” “subtle defiance and survival” (Scott 35). Mushtaq’s women embody this concept and are employed as a weapon to challenge the power of patriarchy. While some women create links of solidarity with other women, others show agency by emotionally withdrawing from oppressive relationships. Sometimes, even when you want to say nothing, it’s a strategic decision to avoid further injury. Consequently, *Heart Lamp*’s resistance is diffused, diffuse, and very important.

The *Heart Lamp*’s symbolism:

The “*Heart Lamp*” metaphor supports the thematic organization of the text. The lamp symbolises inner consciousness, emotional strength and delicate hope. Despite the darkness and oppression, the lamp continues to burn, symbolising the resilience of women’s spirits.

The heart symbolizes depth of feeling, the lamp symbolizes consciousness, and the light symbolizes life and hope. They form the picture of resilience, which remains even in great persecution.

The metaphor is used to point out that the outer forms of the woman’s life inhibit the inner life of the subjectivity, of the emotional life of the woman.

Conclusion:

Heart Lamp’ by Banu Mushtaq is a comprehensive and comprehensive examination of the patriarchal system in familial, economic,

cultural and religious spheres, that governs women’s life. The article posits that gender based marginalisation is a phenomenon that is not accidental and deeply embedded in the social structure, and reinforced by tradition and ideology. These stories, however, also serve as a reminder of resilience, agency and resistance—that girls and women are not passive victims, but active agents in their lives. The heart bulb is a metaphor for the agony and survival. Lastly, *Heart Lamp* is an important feminist piece of literature that challenges the existing systems of injustice and seeks to give greater depth to the study of gender oppression.

Works Cited:

1. Butler, Judith. *Gender Trouble*. Routledge, 1990.
2. Crenshaw, Kimberlé. “Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color.” *Stanford Law Review*, vol. 43, no. 6, 1991, pp. 1241–1299.
3. De Beauvoir, Simone. *The Second Sex*. Vintage Books, 1949.
4. Foucault, Michel. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Vintage Books, 1977.
5. Hooks, bell. *Feminist Theory: From Margin to Center*. South End Press, 1984.
6. Mushtaq, Banu. *Heart Lamp: Selected Stories*. Translated by Deepa Bhashti, Penguin Random House India, 2023.
7. Scott, James C. *Everyday Forms of Resistance*. Yale University Press, 1985.

ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಆಡಳಿತ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು

ಕು. ಸುಶ್ವಿತಾ ಗೌಡರ

ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗ

ಸ್ನಾತಕೋತ್ತರ ಕೇಂದ್ರ, ಬಾಗಲಕೋಟೆ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಜಮಖಂಡಿ,

Corresponding Author - ಕು. ಸುಶ್ವಿತಾ ಗೌಡರ

DOI - 10.5281/zenodo.20459438

ಪೀಠಿಕೆ :

ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಎನ್ನುವುದು ಕೇವಲ ಒಂದು ಸರ್ಕಾರಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲ, ಅದೊಂದು ಜೀವನ ಪದ್ಧತಿ ಮತ್ತು ಮೌಲ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ. ಅಬ್ರಹಾಂ ಲಿಂಕನ್ ಅವರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಂತೆ, "ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಎಂದರೆ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗಾಗಿ, ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ, ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಇರುವ ಸರ್ಕಾರ." ರಾಜಕೀಯ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಈ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಆಶಯಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ತರುವ ಇಂಜಿನ್‌ಗಳಂತೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಉತ್ತಮ ಆಡಳಿತ (Good Governance) ಎನ್ನುವುದು ಈ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಎಷ್ಟು ಪಾರದರ್ಶಕವಾಗಿ, ಜವಾಬ್ದಾರಿಯುತವಾಗಿ ಮತ್ತು ದಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರ ಮೇಲೆ ನಿರ್ಧಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

1. ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮತ್ತು ವಿಕಾಸ :

ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಇತಿಹಾಸವು ಪ್ರಾಚೀನ ಗ್ರೀಸ್‌ನ ಅಥೆನ್ಸ್ ನಗರ-ರಾಜ್ಯಗಳಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿ, ಇಂದಿನ ಆಧುನಿಕ ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದವರೆಗೆ ಸುದೀರ್ಘ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ನೇರ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ (Direct Democracy):

ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜನರು ನೇರವಾಗಿ ಕಾನೂನು ರಚನೆ ಮತ್ತು ನಿರ್ಧಾರ ಕೈಗೊಳ್ಳುವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ರಸ್ತುತ ಸ್ವಿಟ್ಜರ್ಲೆಂಡ್‌ನಂತಹ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಇದರ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳನ್ನು (ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಜನಮತ ಸಂಗ್ರಹ) ಕಾಣಬಹುದು.

ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ (Representative Democracy):

ಜನಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚಾದಂತೆ, ಜನರು ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳನ್ನು ಚುನಾವಣೆಗಳ ಮೂಲಕ ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿ, ಅವರ ಮೂಲಕ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಭಾರತ, ಅಮೆರಿಕ, ಬ್ರಿಟನ್ ಮುಂತಾದ ದೇಶಗಳು ಇದನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ.

ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಆಧಾರ ಸ್ತಂಭಗಳು: ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಸಮಾನತೆ, ಭ್ರಾತೃತ್ವ ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯ. ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಪ್ರಜೆಯೂ ಘನತೆಯಿಂದ ಬದುಕಲು ಅವಕಾಶ ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತವೆ.

2. ರಾಜಕೀಯ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಪಾತ್ರ :

ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಬೇಕಾದರೆ ಅಲ್ಲಿನ ರಾಜಕೀಯ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಬಲವಾಗಿರಬೇಕು. ಮಾಂಟೆಸ್ಕೊ ಅವರ 'ಅಧಿಕಾರ ವಿಭಜನಾ ಸಿದ್ಧಾಂತ'ದಂತೆ (Separation of Powers), ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಮೂರು ಮುಖ್ಯ ಅಂಗಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಮತ್ತು ನಿಯಂತ್ರಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಡಿ (Checks and Balances) ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತವೆ:

ಅ) ಶಾಸಕಾಂಗ (Legislature):

ಕಾನೂನುಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಶಾಸಕಾಂಗದ್ದು. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು 'ಸಂಸತ್ತು' (ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟ್) ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಲೋಕಸಭೆ ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯಸಭೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ರಾಜ್ಯ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ವಿಧಾನಸಭೆ ಮತ್ತು ವಿಧಾನಪರಿಷತ್ ಇರುತ್ತವೆ.

ಪಾತ್ರ: ಸಾರ್ವಜನಿಕ ನೀತಿಗಳ ಚರ್ಚೆ, ಬಜೆಟ್ ಅನುಮೋದನೆ, ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಾಂಗವನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಮೂಲಕ ನಿಯಂತ್ರಣದಲ್ಲಿರುವುದು.

ಬ) ಕಾರ್ಯಾಂಗ (Executive):

ಶಾಸಕಾಂಗ ರೂಪಿಸಿದ ಕಾನೂನುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಕಾರ್ಯಾಂಗದ್ದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಿವೆ:

ರಾಜಕೀಯ ಕಾರ್ಯಾಂಗ: ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿ, ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲ (ತಾತ್ಕಾಲಿಕ).

ಖಾಯಂ ಕಾರ್ಯಾಂಗ: ನಾಗರಿಕ ಸೇವೆಗಳು ಅಥವಾ ಅಧಿಕಾರಶಾಹಿ (ಉಂಖ, ಉಕಖ, ಏಂಖ ಮುಂತಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು).

ಕ) ನ್ಯಾಯಾಂಗ (Judiciary):

ಕಾನೂನಿನ ಪಾವಿತ್ರತೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವ ಮತ್ತು ಸಂವಿಧಾನವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಸಂಸ್ಥೆ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರೀಂ ಕೋರ್ಟ್, ಹೈಕೋರ್ಟ್ ಮತ್ತು ಜಿಲ್ಲಾ ನ್ಯಾಯಾಲಯಗಳ ಸರಣಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇದೆ.

ಪಾತ್ರ: ನಾಗರಿಕರ ಮೂಲಭೂತ ಹಕ್ಕುಗಳ ರಕ್ಷಣೆ, ಕೇಂದ್ರ-ರಾಜ್ಯಗಳ ನಡುವಿನ ವಿವಾದಗಳ ಇತ್ಯರ್ಥ, ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಾಂಗ ಅಥವಾ ಶಾಸಕಾಂಗ ಸಂವಿಧಾನ ಬಾಹಿರವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡಾಗ 'ನ್ಯಾಯಾಂಗ ವಿಮರ್ಶೆ' (Judicial Review) ಮೂಲಕ ಅದನ್ನು ತಡೆ ಹಿಡಿಯುವುದು.

3. ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತದ (Governance)

ಪರಿಕಲ್ಪನೆ:

'ಸರ್ಕಾರ' (Government) ಎನ್ನುವುದು ಒಂದು ಭೌತಿಕ ರಚನೆಯಾದರೆ, 'ಆಡಳಿತ' (Governance) ಎನ್ನುವುದು ಆ ರಚನೆಯು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿದೆ. 1990ರ ದಶಕದ ನಂತರ ವಿಶ್ವ ಬ್ಯಾಂಕ್ 'ಉತ್ತಮ ಆಡಳಿತ' (Good Governance) ಎಂಬ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಮುಂಚೂಣಿಗೆ ತಂದಿತು.

ಉತ್ತಮ ಆಡಳಿತದ 8 ಪ್ರಮುಖ ಲಕ್ಷಣಗಳು:

ಭಾಗವಹಿಸುವಿಕೆ (Participation):

ನಿರ್ಧಾರ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕರ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಹಿಳೆಯರು ಮತ್ತು ದುರ್ಬಲ ವರ್ಗದವರ ಭಾಗವಹಿಸುವಿಕೆ.

ಕಾನೂನಿನ ಆಡಳಿತ (Rule of Law):

ಕಾನೂನಿನ ಮುಂದೆ ಎಲ್ಲರೂ ಸಮಾನರು. ಯಾವುದೇ ವ್ಯಕ್ತಿ ಕಾನೂನಿಗಿಂತ ಮಿಗಿಲ್ಲ.

ಪಾರದರ್ಶಕತೆ (Transparency):

ಸರ್ಕಾರದ ನಿರ್ಧಾರಗಳು ಮತ್ತು ಹಣಕಾಸಿನ ಬಳಕೆ ಜನರಿಗೆ ಮುಕ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಂತಿರಬೇಕು (ಉದಾ: ಮಾಹಿತಿ ಹಕ್ಕು ಕಾಯ್ದೆ - RTI).

ಸ್ಪಂದನಾಶೀಲತೆ (Responsiveness):

ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸಮಯದೊಳಗೆ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಸ್ಪಂದಿಸಬೇಕು.

ಸಮನ್ವಯತೆ ಮತ್ತು ಒಮ್ಮತ (Consensus Oriented):

ಸಮಾಜದ ವಿಭಿನ್ನ ಹಿತಾಸಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಆಲಿಸಿ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾಗುವಂತಹ ಸುಸ್ಥಿರ ನಿರ್ಧಾರಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

ಈಕ್ವಿಟಿ ಮತ್ತು ಒಳಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ (Equity and Inclusiveness):

ಸಮಾಜದ ಯಾವುದೇ ವರ್ಗವೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ವಂಚಿತವಾಗಬಾರದು.

ದಕ್ಷತೆ ಮತ್ತು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿತ್ವ (Efficiency & Effectiveness):

ಲಭ್ಯವಿರುವ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಮತ್ತು ಆರ್ಥಿಕ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳನ್ನು ಗರಿಷ್ಠ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಪರಿಸರ ಪೂರಕವಾಗಿ ಬಳಸುವುದು.

ಜವಾಬ್ದಾರಿಯುತ ತನ (Accountability):

ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮತ್ತು ರಾಜಕಾರಣಿಗಳು ತಮ್ಮ ನಿರ್ಧಾರಗಳಿಗೆ ಸಾರ್ವಜನಿಕರಿಗೆ ಉತ್ತರದಾಯಿಯಾಗಿರಬೇಕು.

4. ಭಾರತೀಯ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಥಿಕ ಚೌಕಟ್ಟು :

ಭಾರತವು ವಿಶ್ವದ ಅತಿ ದೊಡ್ಡ ಲಿಖಿತ ಸಂವಿಧಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ರಾಷ್ಟ್ರವಾಗಿದೆ. ಭಾರತದ ಸಾಂಸ್ಥಿಕ ಯಶಸ್ಸಿಗೆ ಸಂವಿಧಾನಾತ್ಮಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಸ್ವಾಯತ್ತತೆ ಪ್ರಮುಖ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಮುಖ ಸಂವಿಧಾನಾತ್ಮಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು:

ಭಾರತೀಯ ಚುನಾವಣಾ ಆಯೋಗ (Election Commission of India): ಮುಕ್ತ ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತ ಚುನಾವಣೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವುದು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ

ಜೀವನಾಡಿಯಾಗಿದೆ. ಆರ್ಟಿಕಲ್ 324ರ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಆಯೋಗಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಯತ್ತ ಅಧಿಕಾರ ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸೇವಾ ಆಯೋಗಗಳು (UPSC / KPSIC): ಅರ್ಹತೆಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ (Merit-based) ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ದಕ್ಷ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಇವುಗಳ ಮೇಲಿದೆ.

ನಿಯಂತ್ರಕ ಮತ್ತು ಮಹಾಲೇಕಪರಿಶೋಧಕರು (CAG): ಸರ್ಕಾರದ ಆದಾಯ ಮತ್ತು ವೆಚ್ಚಗಳನ್ನು ಪರಿಶೋಧಿಸಿ, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಹಣ ಪೋಲಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಆರ್ಥಿಕ ಕಾವಲು ನಾಯಿ (Watchdog).

ವಿಕೇಂದ್ರೀಕರಣ ಮತ್ತು ಪಂಚಾಯತ್ ರಾಜ್ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು:

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತವನ್ನು ತಳಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯಲು 1992 ರ 73 ಮತ್ತು 74 ನೇ ಸಂವಿಧಾನ ತಿದ್ದುಪಡಿಗಳು ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಕ ಬದಲಾವಣೆ ತಂದವು. ಇದರ ಮೂಲಕ ಗ್ರಾಮ ಪಂಚಾಯತ್, ತಾಲೂಕು ಪಂಚಾಯತ್, ಜಿಲ್ಲಾ ಪಂಚಾಯತ್ ಹಾಗೂ ನಗರ ಸ್ಥಳೀಯ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ಸಾಂವಿಧಾನಿಕ ಮಾನ್ಯತೆ ಸಿಕ್ಕಿತು. ಕರ್ನಾಟಕವು ಪಂಚಾಯತ್ ರಾಜ್ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರುವಲ್ಲಿ ದೇಶದಲ್ಲೇ ಮುಂಚೂಣಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಜ್ಯವಾಗಿದೆ (ನಜೀರ್ ಸಾಬ್ ಅವರ ಕೊಡುಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಣೀಯ).

5. ಆಧುನಿಕ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಎದುರಾಗುತ್ತಿರುವ ಸವಾಲುಗಳು :

ಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಬಲಿಷ್ಠ ಸಾಂಸ್ಥಿಕ ಚೌಕಟ್ಟನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ, ಇಂದಿನ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಹಲವಾರು ಗಂಭೀರ ಸವಾಲುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುತ್ತಿದೆ:

ಒಕ್ಕೂಟ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು (Federal Challenges):

ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರಗಳ ನಡುವೆ ಅಧಿಕಾರ ಹಂಚಿಕೆ, ಜಿಎಸ್‌ಟಿ (ಉಬಿಬಿ) ತೆರಿಗೆ ಪಾಲು, ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯಪಾಲರ ಹುದ್ದೆಯ ದುರ್ಬಳಕೆ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಘರ್ಷಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿವೆ. ಬಲಿಷ್ಠ ಒಕ್ಕೂಟ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಗತ್ಯ.

ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ಹಣ ಮತ್ತು ತೋಳ್ಳಲ (Criminalization of Politics):

ಚುನಾವಣೆಗಳು ಅತಿ ಹೆಚ್ಚು ವೆಚ್ಚದಾಯಕವಾಗುತ್ತಿದ್ದು, ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನ ಸಾಮಾನ್ಯರು ಚುನಾವಣೆಗೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಭ್ರಷ್ಟಾಚಾರ

ಮತ್ತು ಅಪರಾಧ ಹಿನ್ನೆಲೆಯುಳ್ಳವರು ಶಾಸನಸಭೆಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಪಾವಿತ್ರತೆಯನ್ನು ಕುಂದಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಮಾಧ್ಯಮಗಳ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮತ್ತು ತಪ್ಪು ಮಾಹಿತಿ (Fake News):

ಮಾಧ್ಯಮಗಳನ್ನು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಂಗ (ಈರಣಡಿಣ್ಣು ಇಣಚಿಣಜ) ಎನ್ನಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇತ್ತೀಚಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ 'ಗಾಡ್ಲಿ ಮೀಡಿಯಾ' ಅಥವಾ ಕಾರ್ಪೊರೇಟ್ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು, ಸಾಮಾಜಿಕ ಜಾಲತಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹರಡುವ ಸುಳ್ಳು ಸುದ್ದಿಗಳು (Fake News) ಮತ್ತು ದ್ವೇಷ ಭಾಷಣಗಳು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಒಗ್ಗಟ್ಟಿಗೆ ಧಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಿವೆ.

ಸಾಂಸ್ಥಿಕ ದೌರ್ಬಲ್ಯ ಮತ್ತು ಸ್ವಾಯತ್ತತೆಯ ಹರಣ :

ಸಿಬಿಐ (CBI), ಇಡಿ (ED), ಮತ್ತು ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ನ್ಯಾಯಾಂಗದ ಮೇಲೂ ರಾಜಕೀಯ ಒತ್ತಡಗಳು ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿವೆ. ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಸರ್ಕಾರದ ಕೈಗೊಂಬೆಗಳಾದಾಗ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವು 'ಸರ್ವಾಧಿಕಾರ'ದ ಕಡೆಗೆ ವಾಲುವ ಅಪಾಯವಿರುತ್ತದೆ.

6. ಸುಧಾರಣಾ ಕ್ರಮಗಳು ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಹಾದಿ :

ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಮತ್ತು ಆಡಳಿತವನ್ನು ಬಲಪಡಿಸಲು ತಕ್ಷಣ ಕೈಗೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಸುಧಾರಣೆಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ:

ಚುನಾವಣಾ ಸುಧಾರಣೆಗಳು: ಪಕ್ಷಾಂತರ ನಿಷೇಧ ಕಾಯ್ದೆಯನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಬಿಗಿಗೊಳಿಸುವುದು, ಚುನಾವಣಾ ಬಾಂಡ್‌ಗಳಂತಹ ಪಾರದರ್ಶಕವಲ್ಲದ ಧನಸಹಾಯವನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು ಮತ್ತು ಡಿಜಿಟಲ್ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಬಳಸುವುದು.

ಇ-ಆಡಳಿತ (e-Governance):

ತಂತ್ರಜ್ಞಾನದ ಬಳಕೆಯಿಂದ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯವರ್ತಿಗಳ ಹಾವಳಿ ತಪ್ಪಿಸಬಹುದು. ಕರ್ನಾಟಕದ 'ಬೆಂಗಳೂರು ಒನ್', 'ಭೂಮಿ', 'ಸಕಾಲ' ಯೋಜನೆಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಉದಾಹರಣೆಗಳಾಗಿವೆ.

ನಾಗರಿಕ ಸಮಾಜದ ಪಾತ್ರ (Civil Society):

ಎನ್‌ಜಿಒಗಳು (NGOs), ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಸಂಘಟನೆಗಳು ಮತ್ತು ಜಾಗೃತ ನಾಗರಿಕರು ಸರ್ಕಾರದ ತಪ್ಪು ನೀತಿಗಳ ವಿರುದ್ಧ ಧ್ವನಿ ಎತ್ತುತ್ತಿರಬೇಕು. ಕೇವಲ ಐದು ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಮತದಾನ

ಮಾಡುವುದಷ್ಟೇ ಪ್ರಜೆಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯಲ್ಲ, ನಿರಂತರ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವಿಕೆ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಜೀವಂತವಾಗಿಡುತ್ತದೆ.

ಉಪಸಂಹಾರ :

ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಎನ್ನುವುದು ಒಂದು ಸಿದ್ಧ ಉಡುಪಲ್ಲ, ಅದು ನಿರಂತರವಾಗಿ ವಿಕಸನಗೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ. ರಾಜಕೀಯ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಕೇವಲ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಸಿಮೆಂಟ್‌ನ

ಕಟ್ಟಡಗಳಲ್ಲ; ಅವುಗಳು ಜನರ ನಂಬಿಕೆ ಮತ್ತು ಸಂವಿಧಾನದ ಮೌಲ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿವೆ. ಭಾರತದಂತಹ ವೈವಿಧ್ಯಮಯ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ವರ್ಗದ ಜನರನ್ನು ಒಳಗೊಳ್ಳುವ (Inclusive Growth) ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಗೊಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ. ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಬಲಿಷ್ಠವಾದಾಗ ಮತ್ತು ನಾಗರಿಕರು ಜಾಗೃತರಾದಾಗ ಮಾತ್ರ ನಿಜವಾದ 'ಸ್ವರಾಜ್ಯ'ವು 'ಸುರಾಜ್ಯ'ವಾಗಿ ಬದಲಾಗಲು ಸ

**KLE Society's
Shri Channagirishwar Prasadik Arts, Science and D. D. Shirol
Commerce College, Mahalingpur- Karnataka
Accredited 'A' by NAAC with CGPA 3.10 | Affiliated to Bagalkot University**

Journal Indexing

